LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS INSTITUTAS

JUOZAS
BALČIKONIS

Rinktiniai raštai

II

VILNIUS „MOKSLAS" 1982

Redakcinė komisija:

ANTANAS LYBERIS
VYTAUTAS MAŽIULIS (pirm.)
KAZYS ULVYDAS

Sudarė

ALDONAS PUPKIS

4602010000
B $\frac{70103—004}{M\ 854(08)—82}$ 147—82

PRATARMĖ

Antrajame Lietuvos TSR Mokslų Akademijos akademiko, respublikos nusipelniusio mokslo veikėjo, profesoriaus Juozo Balčikonio „Rinktinių raštų" tome spausdinamos lietuvių kalbos paskaitos, rinktiniai straipsniai ir laiškai, taip pat „Rinktinių raštų" rodyklės.

Pirmąją tomo dalį sudaro fonetikos ir rašybos, morfologijos ir sintaksės paskaitos bei trumpas tarmių mokslas. Fonetikos, rašybos ir morfologijos tekstai, rašyti iki 1924 m., nėra nei labai išsamūs, nei originalūs. Nemažą įtaką autoriui bus darę Jono Jablonskio vadovėliai ir kitos gramatikos. Bet jie įdomūs pateikiamų normų traktavimu, savitu metodiniu kalbos dalykų dėstymu, svarbūs lietuvių kalbotyros terminų istorijai. Po Didžiojo tėvynės karo fonetiką ir ypač morfologiją studentams profesorius skaitydavo daug išsamiau, bet svarbiausi teiginiai liko tie patys. Tuo tarpu sintaksės kurso, rašyto po 1924 m., neplėsdavo ir pažodžiui skaitė Vilniaus universiteto studentams. „Lietuvių kalbos tarmių" kursas, rašytas tarp 1924 ir 1930 m., yra daugiausia K. Būgos dialektologijos darbų atpasakojimas, bet jame yra pateikta ir originalių pastebėjimų.

Antrojoje tomo dalyje chronologiškai įdėti rinktiniai J. Balčikonio straipsniai apie kalbininkus ir straipsniai iš pedagogikos, metodikos bei tautosakos. Trečiąją dalį sudaro rinktiniai laiškai. Iš jų išleisti perdėm asmeniniai dalykai, palikta tik viena kita vieta, susijusi su bitėmis (kalbininkas buvo bitininkas).

Visi šio tomo J. Balčikonio darbai pateikiami pagal bendrus „Rinktinių raštų" sudarymo principus. Kaip ir I tome, palikta autoriaus rašyba ir skyryba.

Tomo prieduose dedamos „Rinktinių raštų" rodyklės: dalykinė, vietovardžių ir asmenvardžių bei pavardžių. Redakcijos pastabose pateikta bibliografinių nuorodų ir kurių ne kurių J. Balčikonio teiginių komentarų. Tomas iliustruojamas nuotraukomis.

Sudarant J. Balčikonio „Rinktinius raštus", naudotasi jo rankraštiniu palikimu, kurį yra paveldėjusi jo sesers duktė Julė Ruzaitė, gyvenanti Vilniuje, taip pat įvairiuose archyvuose esančiais J. Balčikonio rankraščiais.

Leidinys apsvarstytas Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslinėje taryboje. Prie jo parengimo prisidėjo doc. Aleksas Girdenis, prof. Zigmas Zinkevičius ir ypač akad. Kostas Korsakas.

PASKAITOS

LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA

FONETIKA IR RAŠYBA

ŽODIS IR JO DALYS

§ 1. Gramatika.— *Gramatika* yra mokslas taisyklingai kalbėti ir rašyti.

§ 2. Žodžiai.— Kalbėdami ir rašydami mes naudojamės žodžiais. *Vaikas, šarka, geras, bėgti, toks, iš, kad* — bus žodžiai.

§ 3. Garsai.— Žodį galima suskirstyti į garsus, iš kurių jis yra sudėtas. Yra tokių žodžių, kurie teturi po vieną garsą, kaip antai: *o, į.* Bet paprastai žodžiai turi po du, tris, po keturius ir daugiau garsų. Sakysim, žodis *aš* turi du garsus *(a, š)*, žodis *tas* — tris garsus *(t, a, s)*, žodis *arklys* — šešius *(a, r, k, l, y, s)*, žodis *šiaudas* — šešius *(š, a, u, d, a, s)*.

§ 4. Raidės.— Skaitant arba rašant, mums garsus atstoja tam tikri ženklai, kurie vadinasi *raidės; a, i, o, b, p, d, t, k, š* — bus raidės.

Kiekvienas garsas turi sau atskirą rašte raidę. Bet yra garsų, kuriuos žymime dviem raidėms, pavyzdžiui: „s*a*manos" ir „s*ą*matas"; čia tas pats garsas abiejuose žodžiuose po *s* turi du atskirus ženklus *a, ą,* kurie tariami vienodai. Taip pat vienodai garsus atstoja šios raidės šiuose žodžiuose: *e, ę:* „geras, kęsti"; *y, į:* „pykti, lįsti"; *ū, ų:* „lūpos, skųsti"; *ž, š:* „lūžti, košti".

Ir raidžių yra tokių, kurios atstoja du garsus: žodžiuose „dau*g*" ir „dau*g*ybė" ta pati raidė *g* pirmajame žody tariama kaip *k*, o antrajam kaip *g*. Arba žodžiuose: „ve*ž*ti", „ve*ž*a" raidė *ž* tariama kaip *š* ir *ž;* „ver*k*ti", „ver*k*damas" raidė *k* tariama kaip *k* ir *g*.

O yra tokių raidžių, kurių skaitydami kartais visiškai netariame: žodžiuose: „š*i*audas", „gr*i*auti", „valdž*i*a", „ž*i*ogas" raidė *i* jokio garso neatstoja. Vadinas, tie žodžiai turi daugiau raidžių, negu garsų.

Garsai ir raidės *ne tas pats:* garsus mes girdime, o raides matome; garsus tariame, raides rašome.

§ 5. Abėcėlė.— Tam tikroje eilėje surašytos raidės vadinasi *abėcėlė**. Lietuvių kalbos abėcėlė turi dabar 33 raides ir yra rašoma šioje eilėje:

A a, Ą ą, B b, C c, Č č, D d, E e, Ę ę, Ė ė, F f, G g, H h, Ch ch, I i, Į į, Y y, J j, K k, L l, M m, N n, O o, P p, R r, S s, Š š, T t, U u, Ų ų, Ū ū, V v, Z z, Ž ž.

* *Abėcėlės* vardas yra kilęs iš pirmųjų jos raidžių: *abc*.

Raidžių eilę mums reikia mokėti daugiausia tam, kad galėtumėm naudotis žodynais.

§ 6. **Didžiulės ir mažėlės raidės.**— Raidės yra *didžiulės* ir *mažėlės* (didžiosios ir mažosios). Didžiules raides vartojame:

1) pradėdami rašyti;

2) po taško;

3) žmonių vardus ir pavardes rašydami: *Petras, Kazys, Ona, Antanina, Simanas Daukantas, Giedraitis, Valonis;*

4) žemių, miestų, sodžių, jūrų, upių, kalnų, gatvių, laikraščių pavadinimuose: *Anglija, Lietuva, Vilnius, Kaunas, Panevėžys, Pašiliai* (sodžius), *Juodoji jūra, Nemunas, Karpatai* (kalnai), *Vilniaus gatvė, „Vairas", „Lietuvių Balsas"* ir tt.;

5) rašydami žodį *Dievas* ir kitus žodžius, kuriais vadiname Dievą arba kurie atstoja Jo vardą: *Viešpats, Apveizda* ir tt.[1];

6) rašydami laiškuose žodžius: *Tamsta, Tamstos. . . , Sveikas* ir tt.

Visur kitur rašome mažėles raides.

§ 7. **Skiemens.**— Skiemuo yra žodžio dalis, kurią ištariame vienu kartu, nedalindami balso. Žodžiai *tas, mes, ne, o, imk, spiaut, šuo* turi po vieną skiemenį; žodžiai *a-kis, lu-bos, u-pė, ta-kas* po du skiemenius; *a-da-ta, ka-ti-nas, pe-lė-da* — po tris. Yra žodžių, kurie turi po keturius, penkius ir daugiau skiemenų: *ne-klau-ža-da, pa-si-sa-ky-ti, ge-le-žin-ke-lis.*

Kaip iš tų žodžių matyti, skiemuo gali turėti vieną, du, tris ir daugiau garsų.

§ 8. **Kirtis.**— Jei žodis turi du arba daugiau skiemenų, tai vienas iš jų yra tariamas tvirtesniu ir labiau pakeltu balsu. Tas balso pakėlimas [2] ant kurio skiemens vadinasi kirtis. Žodis **lu**-*bos* turi kirtį ant pirmojo skiemens *(lu)*, žodžiai *ša*-**ka**, *at*-**suk**-*ti* — ant antrojo, žodis *iš-min*-**tis** ant trečiojo. Iš tų pavyzdžių matyti, kad lietuvių kalbos žodžiai gali turėti kirtį ant įvairių skiemenų.

Kirčiui pažymėti yra dedamas paprastai tam tikras ženklelis ` : *lù-bos, ša-kà, at-sùk-ti, iš-min-tìs, nèš-ti, aùš-ta, àuš-ta* ir tt.

§ 9. **Balsiai ir priebalsiai.**— Garsai ne visi vienodi. Paimkime kelių žodžių skiemenis: *a-kis, e-žys, y-la, o-ras, u-pė;* iš jų matome, kad garsai *a, e, y, o, u* patys vieni visą skiemenį sudaro. Bet negalim rasti žodžio, kur visą skiemenį patys vieni galėtų sudaryti garsai *k, s, ž, l, r, p.* Skiemeny jie visados stovi prie kitų garsų. Be to, tuos garsus, kurie vieni visą skiemenį sudaro, galim ištarti vienu balsu, o tų, kurie negali skiemens padaryti, negalim taip jau aiškiai ir visu balsu ištarti; jie tik tada girdėti aiškiau, jei stovi prie tų garsų, kurie padaro skiemenį. Ir štai tuos garsus, kurie vieni padaro skiemenį ir galim juos visu balsu ištarti, vadiname *balsiais.* O tuos garsus, kurie patys vieni skiemens nepadaro ir juos aiškiai girdime tiktai pastatę prie balsių, vadiname *priebalsiais.*

§ 10. **Kiek skiemeny balsių ir priebalsių.**— Paimkime kelius žodžius ir suskirstykime juos į skiemenis: *a-vis, ar-klys, kar-tis,*

žvir-blis, pa-sa-ka; matome, kad kiekvienas skiemuo turi po vieną balsį; kiek žody yra balsių, tiek ir skiemenų. Priebalsio skiemuo gali kartais visiškai neturėti, o gali vieną, du ir daugiau turėti.

§ **11. Dvibalsiai.**— Yra tokių skiemenų, kur randame šalimais ir po du balsius: **pie**-*nas*, **duo**-*na*, **vai**-*kas*, **lau**-*kas*, **pei**-*lis*, **pui**-*kus;* pabrauktuose skiemenyse abu balsiai tariant susilieja, padaro kaip ir vieną garsą. Padarytus iš dviejų balsių garsus vadiname dvibalsiais. Dvibalsius turime šiuos: *ie, uo; ai, au, ei, ui.*

Šie dvibalsiai vadinasi tikrieji. (Apie netikruosius žiūr. § 18.)

§ **12. Balsės, dvibalsės ir priebalsės.**— Raidės, kurios atstoja balsius, vadinasi *balsės,* kurios atstoja dvibalsius — *dvibalsės,* o kurios atstoja priebalsius garsus — *priebalsės.*

1) Balsės: *a, ą, e, ę, ė, i, į, y, o, u, ų, ū.*

2) Dvibalsės: *ie, uo; ai, au, ei, ui.*

3. Priebalsės: *j, l, m, n, r, v; b, p, d, t, g, k, c, č, s, š, z, ž, f, h, ch.*

§ **13. Grynosios ir nosinės balsės.**— Balsės paprastai šiaip yra skirstomos:

1) Grynosios: *a, e, ė, i, y, o, u, ū.*

2) Nosinės: *ą, ę, į, ų.*

Nosinės atstoja tokius pat balsius garsus, kaip ir grynosios; jos rašomos ten, kur lietuviai vietomis po grynųjų balsių tebetaria priebalsį *n* arba kitose to paties žodžio formose atsiranda *n;* nosinių balsių vietoj kai kurių kraštų lietuviai čia turi kitos rūšies atsiradusius balsius. Vietoje: *ką, tą, ąsa, grąžtas, šąla, kęsti, mįslė, arklių* galima išgirsti Lietuvoje ir: *kan, ko, kū; tan, to, tū; ansa, osa, ūsa; granžtas, grožtas, grūžtas; šanla, šola, šūla; kensti, kysti; minslė; arkliun.*

§ **14. Minkštosios ir kietosios balsės.** — Balsės skirstomos „minkštomis" ir „kietomis": minkštosios: *e, ę, i, į, y,* kietosios: *a, ą, o, u, ų, ū.*

Prieš minkštąsias balses visos priebalsės esti tariamos minkštai: **v***i***s***i*, **l***inas*, *ba***l***t***i**, **d***ė***t***i;* čia priebalsės *v, s; l; l, t; d, t* tariamos minkštai. Prieš kietąsias balses priebalsės yra tariamos kietai ir minkštai. Žodžiuose **v**a**s**a**r**a, **l**a**p**a**s**, **b**a**l**t**a**s priebalsės *v, s, r; l, p, s; b, l, t, s* tariamos kietai. Bet žodžiuose *kiauras* ir *žiogas* priebalsės *k, ž* prieš kietąsias balses *a* ir *o* tariamos minkštai. Priebalsėms suminkštinti prieš kietąsias balses rašome raidę *i,* kuri čia jokio garso neatstoja, kuri tėra minkštinimo ženklas.

§ **15. Balsių trumpumas ir ilgumas.** — Sulyginkim žodžius *tas* ir *rašo;* žody *tas* balsis *a* tariamas beveik du kartus trumpiau, negu žody *rašo;* tariant balsį *a* žody *rašo,* mes padedam beveik du kartus daugiau laiko, negu tam pačiam garsui žody *tas.* Ir sakom: žody *tas* balsis *a* yra trumpas, o žody *rašo* — ilgas. Paimkim dar žodžius *visas* ir *vyras;* tas pats balsis žody „visas" trumpas, žody „vyras" — ilgas. Trumpi arba ilgi gali būti ir kiti balsiai.

Raidės, kurios atstoja trumpuosius balsius, vadinasi *trumposios balsės*, o kurios atstoja ilguosius balsius — *ilgosios balsės.*

§ **16. Trumposios balsės** [3].— *i, u* — visados trumpos, po kirčiu ir be kirčio. Pavyzdžiai: *visi**, *naktis, brolis, piktas, graži, šauti, dangus, upė, suku, susuku, pušis. a, e* esti trumpos: 1) jei neturi kirčio, 2) žodžių gale po kirčiu ir 3) vienskiemeniuose žodžiuose. Pavyzdžiai: 1) *šilas, oras, pagalys, apsukrus, gražus; nešu, medus, vedega, pelėda;* 2) *ranka, troba, višta, balta, atvira; miške, su kate, drauge;* 3) *kas, tas, ras, pas; ne, be, te, neš, peš.*

§ **17. Ilgosios balsės.**— *a, e* esti ilgos paprastai po kirčiu žodžio pradžioj ir vidury: *ākys***, *āria, vābalas, rāšo, padāro; ēglė, ēžeras, gēras, mētai.*

Pastaba. Bet ir stovėdamos po kirčiu žodžio vidury *a, e* esti trumpos, jei tas kirtis nėra ten buvęs iš senobės. Pavyzdžiai: *akti, šlapti, kasti* (duobę); *nešti, pešti, mesti.* Tačiau daug yra Lietuvoj vietų, kur ir čia žodžio pradžioj ir vidury po kirčiu *a, e* tariamos ilgai *(šlāpti, mēsti).*

ė, y, o, ū visados ilgos, po kirčiu ir be kirčio: *ėdalas, tėvas, katė; yla, vyras, daržely; ožys, šokti, storokas, namo; ūkis, lūpa, sūnus.*

ą, ę, į, ų taip-pat visados ilgos, po kirčiu ar be kirčio: *ąsa, grąžtas, ką; kęsti, gręžti, katę; įmeta, bįra, pirtį; skųsti, mokytų, sūnų.*

Pastaba. Žodžio gale nosinės balsės esti daug kur [tarmėse] tariamos, be kirčio, trumpai.

§ **18. Netikrieji dvibalsiai.**— Priebalsiai *l, m, n, r,* sudėti su trumpaisiais balsiais *a, e, i, u* prieš kitus priebalsius arba žodžių gale, padaro dvibalsius. Tie dvibalsiai gauna tokį pat kirtį, kaip ir paprastieji dvibalsiai. Žodžiuose „kàrtis" ir „tar̃nas" kirtis taip statoma, kaip ir žodžiuose „làužti" ir „laũkas". Tos rūšies dvibalsiai vadinasi *netikrieji.* (Apie tikruosius žiūr. § 11.) Netikrųjų dvibalsių turim 16:

al, am, an, ar;
el, em, en, er;
il, im, in, ir;
ul, um, un, ur;

Pavyzdžiai: *kalnas, šaltis, gerti, verkti, rimtas, šimtas, pulti, kulnas, kurmis, kurčias* ir kiti.

Kadangi *l, m, n, r* kartais atstoja priebalsius, kartais balsius, gramatika juos vadina *pusbalsiais.* Prie tų keturių pusbalsių dar skiria paprastai *j* ir *v*, tik *j* ir *v* dvibalsiuose pavirsta tikraisiais

---

* Trumposios balsės pažymėtos antikvinėmis raidėmis.

** Ženklelis - viršum raidės (*ā*) rodo jos ilgumą.

balsiais: *viršui, paskui* (iš: *viršuj, paskuj*), *tau, sau* (iš: *tav, sav*), *sudieu* (iš: *sudiev*).

Pastaba. Tikrieji ir netikrieji dvibalsiai atstoja ilguosius balsius: dvibalsiams tarti padedam tiek laiko, kiek ir ilgiesiems balsiams.

§ 19. Ilgųjų skiemenų kirtis. Kirčių ženklai.— Skiemuo, kuris turi ilgąjį balsį arba dvibalsį, yra ilgas, kuris turi trumpąjį balsį — trumpas. Jei ilgasis skiemuo turi kirtį, tai to skiemens gali būti tariama aukščiau [2] pirmoji arba antroji dalis. Žody *laužas* pirmoji skiemens dalis *(a)*, žody *laukas* antroji *(u)* tariama aukščiau ir tvirčiau. Jei ilgojo skiemens tariame aukščiau ir tvirčiau pirmąją dalį, tai rašte dedame šiokį ženklelį ʹ; jei tariame aukščiau ir tvirčiau antrąją ilgojo skiemens dalį, dedame ant jo šį kirčio ženklelį ~. Ant trumpųjų skiemenų dedame tokį ženklelį ˋ. Kirčius vadiname šiais vardais:

ˋ *kairinis* (rodo skiemens trumpumą),

ʹ *dešininis* (rodo tvirtapradį ilgumą),

~ *riestinis* (rodo tvirtagalį ilgumą).

1. Kirtis ant trumpųjų skiemenų. Pavyzdžiai: *kàs, tàs, balà, lazdà, šakà; bè, nè, didèsnis, mèsti, kad nèštų, su katè, su pelè; pìktas, vìsas, visì, širdìs, jìs; dù, tù, vikrùs, medùs, lùbos, pùpos, ùpė.*

2. Kirtis ant ilgųjų skiemenų. a) *Tvirtapradis ilgumas: báimė, dáiktas, káušas, láukti, kéikti, séilė, zúikis, úiti, svíestas, síetas, dúona, júodas; kálnas, sámtis, pántis, várpa, kélti, pémpė, žéntas, šérti, pílkas, rímtas, pínti, pírmas, kúlti, dúmtuvės, júngas, kúrmis; są́matas, ė́du, kalbė́ti, výras, sakýti, vóras, stóras, krū́mas, rū́gti.*

b) *Tvirtagalis ilgumas: vaĩkas, baĩgti, laũkas, šaũkti, peĩkti, reĩkalas, muĩtas, muĩlas; šal̃tis, ram̃tis, añtis, var̃pas, mel̃sti, trem̃ti, meñkas, ver̃kti, vil̃kas, šim̃tas, tiñklas, tir̃štas, pul̃kas, trum̃pas, smuñka, kur̃čias; ãdata, rãtas, ẽžeras, mẽtai, ė̃dalas, rė̃kti, žõdis, namõ, bũdas, rũkti.*

Kartais kirtis maino visą žodžio reikšmę: *áušta* (vanduo), *aũšta* (rytas); *bálnas* (jautis) ir *bal̃nas* (ant arklio dedamas); *mérkti* (akis) ir *mer̃kti* (linus); *pū́sime* (kirmysime), *pũsime* (ugnį).

§ 20. Duslieji ir skardieji priebalsiai.— Priebalsius daliname į du didelius skyrius: į *dusliuosius* ir *skardžiuosius.*

Duslieji: *p, t, k, s, š, c, č, ch, f.*

Skardieji: *b, d, g, z, ž, h, j, v, l, m, n, r.*

Skardieji priebalsiai skardumo nėra vienodi; *j, v, l, m, n, r* yra skardesni už kitus skardžiuosius ir, kaip aukščiau matėme (žiūr. § 18), jie gali tikruosius balsius atstoti, todel gramatika juos vadina *pusbalsiais,* nes jie kartais esti priebalsiais (prieš balsius), o kartais balsiais (prieš priebalsius ir žodžių gale).

Išskyrus pusbalsius *j, l, m, n, r* ir sudėtinius dusliuosius *c (=ts), č (=tš),* visi kiti duslieji ir skardieji priebalsiai padaro tam tikras poras; tų porų priebalsiai turi vienodą tarimo būdą (yra

tariami vienais tarimo pabūklais), tik vieni yra duslūs, antri — skardūs.

Tos poros šios:

p — *b*,
t — *d*,
k — *g*,
s — *z*,
š — *ž*,
(f) — *v*.

§ **21. Duslumo ir skardumo priežastis.**— Skirtumas tarp dusliųjų ir skardžiųjų priebalsių aiškinamas taip. Kvėpuojamos gerklės pradžioj yra tam tikras krimslių žiedas, kurį vadiname *gerklomis* (vyrų jis išsiduoda į orą ir labai aiškiai matyti). Skersai to žiedo eina vadinamosios *balso stygos*. Jei, tariant priebalsį, tos stygos esti visai palaidos, pasitraukusios į žiedo šonus, tai oras, eidamas iš plaučių, jų nevirpina, jos jokio balso neišduoda; tada turime duslųjį priebalsį *(p, t, k...)*. Bet jei, tariant kurį priebalsį, tos balso stygos bus įtemptos, suglaustos, tada oras, eidamas iš plaučių, jas virpina, ir jos duoda balsą; tuomet turime skardųjį priebalsį *(b, d, g...)*.

§ **22. Priebalsių skirstymas ištarimo vieta burnoj.**— Žodžių garsams tarti žmogus naudojasi šiais kūno pabūklais (organais): plaučiais, kvėpuojamąja gerkle, gerklomis, nosies ir gerklės vidumis. Vieta, kurioj padaromi garsai, yra *burnos vidus;* burnos vidus yra tikra visokių garsų dirbtuvė, nelyginant kokia garsų kalvė. Toj kalvėj yra priekalų ir kūjų. Gomurys, dantys čia atstoja lyg kokius priekalus, o lūpos, apatinis žandas, gomurinė uždanga (minkštasis gomurys) ir liežuvis — kūjelius. Svarbiausias iš tų kūjelių yra *liežuvis*. Liežuvį galime artinti su visomis burnos vietomis, ištiesti ir sutraukti, pasukti ir pariesti,— žodžiu, vartyti į visas puses. Be jo žmogus negalėtų kalbėti. Bet ne visi garsai yra vienoj burnos vietoj padaromi: vieni labiau lūpose, kiti prie dantų, o treti ties gomurio viduriu arba galu, todel ir priebalsius gramatika paprastai skirsto į kelius skyrius.

1) *Lūpiniai: p, b, f, v, m.* Jei sučiaupsime ir atversime lūpas, tai gausime priebalsius *p, b.* Jei pridėsime apatinę lūpą prie aukštutinių dantų, gausime priebalsius *f, v.* Priebalsiai *p, b* vadinasi dar *staiginiai,* nes tariant negalima jų traukti, o prieb. *f, v* yra *tęsiamieji* (arba trauktiniai), nes tariant juos galima traukti *(fff..., vvv...)*. (Priebalsis *f* tėra vartojamas iš svetimų kalbų paimtuose žodžiuose: *fizika, faktas* ir tt.) Jei tarsime visai sudėję lūpas, tai gausime garsą *m,* kuris yra taip-pat tęsiamas: nors čia lūpos yra suglaustos, bet varomas iš plaučių oras eina pro nosį, todel *m* galime traukti *(mmm...)*.

2) *Pradžialiežuviai* (dantiniai): *t, d, c, s, z, n, r, l.* Pridėjus liežuvio viršūnę prie tos vietos, kur yra aukštutinių dantų šaknys, ir tuojau jį nuo ten atitraukus, gausime *staiginius* priebalsius *t, d;* visai priglaudus liežuvio viršūnę prie apatinių dantų, gausime

priebalsį *c*, o ne visai priglaudus — *tęsiamuosius s, z*. Toj pačioj burnos vietoj, kur *t, d* (pridėjus liežuvio galelį prie viršutinių dantų šaknų), yra ištariamas garsas *n*, bet yra tęsiamas, nes jį tariant oras eina pro nosį, todel galima ilgai traukti *(nnn...)*. Prie pradžialiežuvių arba dantinių priebalsių reikia dar priskirti ir *l, r*, kuriuos ištariame suartinę liežuvio viršūnę arba su gomurio pradžia *(r)*, arba su tarpdante *(l)*; jie yra taip-pat tęsiamieji.

3) *Vidurliežuviai: č, š, ž, j*. Jei liežuvio vidurį pakelsim į gomurio vidurį, tai, visai suglaudę, gausime *staigųjį* priebalsį *č*, o ne visai suglaudę liežuvio vidurį su gomurio viduriu, gausime *tęsiamuosius* priebalsius *š, ž*. Tos pačios rūšies yra ir priebalsis *j*.

4) *Galaliežuviai* (gomuriniai): *k, g, ch, h*. Jei liežuvio antrąjį galą pakelsime ir, visai priglaudę prie gomurio, tuojau atgal atitrauksime, tai gausime *staiginius* priebalsius *k, g*. Jei tarp gomurio ir liežuvio galo (užpakalio) paliksime orui eiti ankštą taką, tai gausime *tęsiamus* garsus, kurių lietuvių kalbos žodžiuose nėra, bet juos turime kartais žodžiuose, paimtuose iš svetimųjų kalbų, ir žymime rašmenimis *ch, h (choras, Haufas...)*.

Štai visi priebalsiai, paskirstyti tarimo vieta burnoj, staigumu ir skardumu.

	1	2	3	4	5	6	
I	p	b	(f)		m	v	I
II	t	d	c, s	z	n	r, l	II
III			č, š	ž		j	III
IV	k	g	(ch)	(h)			IV
	1	2	3	4	5	6	

I eilė — lūpiniai,
II eilė — pradžialiežuviai („dantiniai"),
III eilė — vidurliežuviai,
IV eilė — galaliežuviai („gomuriniai"),
1, 3 eilės — duslieji,
2, 4, 5, 6 eilės — skardieji,
1,2 eilės — staiginiai,
3, 4, 5, 6 eilės — tęsiamieji,
5 eilė — nosiniai,
5, 6 eilės — pusbalsiai (žiūr. § 18).

§ 23. **Priebalsių tarimas ir rašymas.**— Priebalsiai, susitikę po kelius žodžio vidury arba atsidūrę žodžio gale, dažnai esti tariami ne taip, kaip kiekvienas skyrium paimtas (ar prieš balsį garsą). Čia turime kelius atsitikimus:

a) **Prieš dusliuosius skardieji ir duslieji priebalsiai tariami dusliai.** Žodžiuose „bėgti" ir „rėkti" prieš *t* girdime vienodą garsą *(k)*, nors rašome pirmajam žody *g*, antrajam *k*.

b) **Prieš skardžiuosius duslieji ir skardieji priebalsiai tariami skardžiai.** Žodžiuose „lipdamas" ir „dirbdamas" prieš *d* girdime vienodą garsą *(b)*, nors rašome pirmajam žody *p*, antrajam — *b*.

c) **Žodžių gale skardieji ir duslieji tariami dusliai.** Žodžiuose: „kad", „jog", „daug", „tiesiog" ir „tat", „šit", „mat", „juk", „duok", „auk" girdime gale vienodus garsus *t*, *k*, bet rašome ne vienodai: „kad" ir „tat", „jog" ir „juk", „daug" ir „duok".

Vadinas, kartais priebalsis prieš priebalsį ir žodžio gale ne toks rašomas, koks girdimas. Toks priebalsis vadinasi *abejojamas*. Norint žinoti, kokį priebalsį rašyti, reikia taip atmainyti žodį, kad po to abejojamo priebalsio stovėtų balsis. Pavyzdžiai: *lipti — lipa, dirbti — dirba; atgręžti — ateina, bitkoris — bitė, pėdsakas — pėdas; rėk — rėkia, bėgs — bėga, šokdamas — šoka, vogdamas — vogė; kasti — kasa, zirzti — zirzia, klausdavo — klausia, zyzdavo — zyzia; neštas — neša, vežtas — veža, ožka — ožys, koštuvis — košia, milžtuvė — melžia, nešdinti — neša, veždamas — veža; tat — tatai, kad — kada; duok — duoki, daug — daugybė.*

d) **Kiekvienas duslusis ir skardusis priebalsis gali stovėti gret kiekvieno balsio ir pusbalsio.** Vadinas: *p, t, s, š, c, č, k* ir *b, d, z, ž, g* galime ištarti drauge su balsiais *(a, o, ė. . .)* ir pusbalsiais *(j, l, m, n, r, v)*. Pavyzdžiai: *pilti, plaukai, toks, traukti, pasako, smailus, šapas, švilpti, karvė, akmuo, bala, brolis, dalgė, drūtas, zirzti, zmekti, daržas, žvaigždė, geras, glostyti, apačia, apjoti, užjoti.*

e) Rašydami sudėtinius žodžius rodome ir tų žodžių kilmę: *pussalė, žvakgalis, šėmmargė, išsukti, užšokti.*

Sudėtiniuose žodžiuose *š+s, ž+s* tariame kaip *s: išsekti, išsemti, išsunkti, užstoti, užsienis* tariame kaip: *isekti, isemti, isunkti, ustoti, usienis.*

š+ž tariame kaip *ž: iššerti, išžudyti* tariame kaip: *ižerti, ižudyti.*

ž+š tariame kaip *š: užšokti, užšalti* tariame kaip: *ušokti, ušalti.*

f) Priebalsiai *s, š, z, ž,* susitikę žodžių vidury su *s*, išvirsta: *s+s* į *s*, *š+s* į *š*, *z+s* į *s*, *ž+s* į *š*. Pavyzdžiai: *knisiu* (iš: *knis+siu*), *košiu* (iš: *koš+siu*), *vešiu* (iš: *vež+siu*), *plyšta* (iš: *plyš+sta*), *zirs* (iš: *zirz+s*), *lūšta* (iš: *lūž+sta*), *grįšta* (iš: *grįž+sta*), *grįšiu* (iš: *grįž+siu*), *mėšlas* (iš: *mėž+slas*).

g) Priebalsis *n* prieš *j, l, m, n, r, v, s, š, z, ž* paprastai išnyksta, pailginęs esantį prieš jį balsį. Tos rūšies balsius, po kurių išnyko

n, rašome *ą, ę, į, ų*. Pavyzdžiai: *j: sąjunga; l: sąlyga, šąla* (bet *šalo); m: sąmatas, sušląma; n: sąnaris; r: bįra* (bet *biro*), *įra; v: sąvarža, tęvas; s: rąstas, lįsti, spręsti, žąsis, drąsus, galąstuvas,ląsta; š: sąšlavos, vąšas, grįšta, trąša, trąšus; z: subrųzda, sumįzga; ž: sąžinė, grąžinti, grąžtas, sudųžta, ąžuolas.*

i) Priebalsis *n* išnyko žodžių galuose, jei po savęs neturėjo balsio. Tokiose galūnėse taip pat rašome nosines balses *(ą, ę, į, ų)*, jei rašomojoj kalboj jos tariamos ilgai. Pavyzdžiai: matau *lauką, lazdą, tą, katrą, kartį, širdį, žmogų, sūnų, katę, pirštinę;* be *arklių, žmonių, kojų, vaisių;* kad *rašytų, šauktų, būtų.*

§ 24. Žodžio šaknis, priesaga, priešdėlis, galūnė, kamienas.— Paimkime kelius žodžius, turinčius bendrą dalį, kuri visuose tuose žodžiuose nesimaino arba turi nedideles atmainas, kaip antai:

	arba:	arba:	arba:
sak-yti,	*deg*-ti,	*neš*-ti,	*varg*-as,
sak-au,	*deg*-u,	par-*neš*-ti,	*varg*-ti,
sak-ymas,	*deg*-imas,	iš-*neš*-u,	*varg*-ingas
pa-*sak*-a,	*deg*-snė,	*neš*-imas,	*varg*-uolis,
at-*sak*-inėti;	pa-*deg*-ėlis,	*naš*-ta;	pa-*varg*-ėlis,
	deg-utas;		nuo-*varg*-is.

Skiemens *sak-, deg-, neš-, varg-* bus tų žodžių *šaknys.*

Galūnė vadinasi ta žodžio dalis, kuri stovi žodžio gale ir kitose to paties žodžio formose pakeičiama kitais garsais. Štai žodis *varg-as.* Gale to žodžio stovi garsai *as.* Tuos garsus pakeis kiti, kai mes pasakysim: „varg*o*", „varg*ui*", „varg*u*", „varg*e*", „varg*us*", „varg*uose*". Čia garsai: *o, ui, u, e, us, uose* bus *galūnės,* o skiemuo *varg-* šaknis. Tam žody mes teturim šaknį ir galūnes; kitų dalių nėra.

Kai-kurie žodžiai tarp šaknies ir galūnės turi dar kitą garsą arba skiemenį, o kartais du-tris skiemenis. Tie garsai arba skiemens vadinasi *priesagos* (arba sufiksai). Žody *vež-im-as (vež-im-o, vež-im-ui, vež-ti) vež-* šaknis, *as-* galūnė, o *-im-* priesaga. Žodžiuose *sak-y-ti, raš-y-ti* priesaga bus *-y-, gird-ė-ti, žad-ė-ti* — priesaga *-ė-*, galūnė *-ti.*

Žodžio dalis, kuri stovi prieš šaknį, vadinasi *priešdėlis:* žodžiuose: „*pa*-saka", „*at*-sakinėti", „*par*-nešti", „*iš*-nešti", „*nuo*-vargis" *pa-, at-, par-, iš-, nuo-* yra priešdėliai.

Žodžio dalis, sudėta iš šaknies ir priesagos, vadinasi *kamienas.* Norint rasti žodžio kamieną, reikia atmesti jo galūnę. Numetus žodžiui *girdėti* galūnę *-ti,* lieka *girdė-*, tas „girdė" ir yra to žodžio kamienas. Kur nėra priesagos, ten kamienas ir šaknis niekuo nesiskiria, kaip žody „*varg*-as". Čia „varg" yra ir šaknis, ir kamienas.

§ 25. Sudėtiniai žodžiai.— Randame kalboj nemaža žodžių, kurie yra sudėti iš dviejų (ir daugiau) žodžių. Tokius žodžius vadiname *sudėtiniais.* Pavyzdžiai: *žemuogė (žemė+uoga), žvakgalis*

(žvakė+galas), juodmargis (juodas+margas), mėšlavežis, linãminis, ožkabarzdis (ožka+barzda), saulãbrolis (=mėnuo), *grėbliakotis, žemėvilka, saulėlydis, saulẽgrąža, darbymetis, brangymetis, ausikaras, naktipiečiai, naktigonis, akimirksnis, šilóvarnis (žalvar̃nė), šikšnosparnis, viršugalvis, vidudienis* (ir *vidūdienis*), *kojūgalis, galvūgalis.*

Kaip matyti iš tų pavyzdžių, sudėtinius žodžius sudaro atskirų žodžių šaknys, kurias kartais jungia tam tikros balsės; tos balsės vadinasi *jungiamosios balsės;* daug yra sudėtinių žodžių, kurie jungiamųjų balsių visai neturi *(šienkartė, vargdienis, žemuogė* ir tt.). Sudėtiniems žodžiams jungti randame savo kalboj šias jungiamąsias balses:

a: virvãgalis, rugiapiū́tė;
ė: saulẽlydis, žemẽvilka;
i: naktìgonis, savìžemis;
y: darbýmetis, brangýmetis;
u: vidùdienis, vidùgiris;
ū: kojūgalis, galvūgalis.

§ **26. Garsų kitėjimas (laipsniavimas).** — Kaip aukščiau matėme, iš vienos šaknies galima padaryti daug žodžių (žiūr. § 24). Sakysim, iš šaknies *neš-* galima padaryti visą žodžių eilę: **neš***ti*, **neš***u*, *nu***neš***iau*, **neš***imas*, **neš***ioti*, paskui: **naš***ta*, **naš***čiai*, *pra***naš***as*, **nėš***iai*, *pa***nėš***ėti*, *pa***nyš***ėti* ir tt. Bet ne visi tie žodžiai turi šakny tuos pačius garsus; jie kartais ten mainosi, keičiasi. Gali keistis šaknies ne tik balsiai *(neš-, naš-, nėš-)*, bet ir priebalsiai, pav.: *kvie***t***-ė, kvie***č***-iu, kvie***s***-ti; be***d***-u, be***dž***-iau, be***s***-ti, ba***s***-lys; mė***ž***-iu, mė***š***-las.* Toks šaknies garsų mainymasis vadinasi *kitėjimas* arba *laipsniavimas.* Garsai keičiasi žodžių šaknyse ne bet kaip, bet tam tikrais įstatymais: kiekvienas garsas tegali keistis su tam tikrais garsais. Pavyzdžiai.

Balsių kitėjimas

a keičiasi su *e, ė, i, y, o, uo, u, ū:*

*k***e***l-ti, k***ė***l-ė, k***i***l-oti, po-k***y***l-is, k***a***l-nas;*
*sk***e***l-iu, sk***ė***l-iau, sk***i***l-ti, sk***y***l-ė, sk***a***l-a, sk***o***l-a;*
*r***e***m-iu, r***ė***m-iau, nu-r***i***m-o, r***y***m-au, r***a***m-us, r***o***m-us;*
*br***e***nd-u, br***i***d-au, br***y***d-is, br***a***s-ta;*
*v***e***d-u, v***a***d-as, į-v***o***d-a;*
*pr***a***s-ti, pr***o***t-as;*
*sl***ė***g-ti, sl***o***g-as, sl***uo***g-as;*
*s***ė***d-ėti, s***o***s-tas, s***uo***-las;*
ėd-u, ***uo***d-as;*
*š***o***k-ti, š***uo***l-is, š***ū***k-is;*
*dr***o***ž-ti, dr***uo***ž-lės;*
*j***uo***s-ta, j***ū***s-ėti;*
*g***u***l-ti, g***uo***l-is.*

ie keičiasi su *i, y, ie, ei, ai, o:*

gied-u, pra-gyd-au, gaid-ys;
šviet-ė, švis-ti, švyt-urys, šveič-iu, ãt-švait-as;
'ik-ti, lỹk-yti, liek-ù, laik-yti;
kis-ti, kit-as, keič-iu, kait-yti;
ɪp-rýš-tu, ap-ryš-o, raiš-as;
ɜnig-ti, snỹg-uriuoti, snieg-as, snaig-uolė;
ɔik-tas, pyk-tis; did-is, dyd-is;
iš-vyd-au, veid-as;
ɪyg-ti, daig-as, dieg-as;
leis-ti, laid-yti, lyd-ėti;
ɜtieg-ti, stog-as.

au keičiasi su *u, ū, au, uo; av, ov:*

lauž-ti, lūž-ti;
ɪub-ti, daub-à, duob-ẽ;
'auk-ai, tuk-ti;
krau-ti, krūv-a, krov-imas;
krau-jas, kruv-inas;
ıu-nu, av-iau, av-alas;
šau-nu, šov-ė, šūv-is;
ɪrauž-ti, gruž-inėju, grūž-tis.

Priebalsių kitėjimas

t keičiasi su *č, s:*

met-ù, meč-iau, mes-ti;
jaut-is, jauč-iai;
ɜvet-ys, sveč-io.

d keičiasi su *dž, s:*

ved-u, vedž-iau, ves-ti;
ɪaid-ys, gaidž-iai;
žeid-ė, žeidž-iau, žeis-ti, žaizd-a.

sk keičiasi su *ks:*

ɪresk-iù, drėks-ti.

zg keičiasi su *gz:*

nezg-ù, megz-ti;
·ezg-ù, regz-ti.

šk keičiasi su *kš:*

rošk-au, trokš-ti;
rešk-iu, trėkš-ti.

z keičiasi su *s:*

:irz-iu, zirs-iu.

ž keičiasi su *š:*

drož-iu, droš-iu;
grįž-au, grįš;
mėž-iu, mėš-las.

§ **27. Kada rašome a ir e.**— Balsės *a* po minkštųjų priebalsių ir *e* tariamos vietomis vienodai, todel reikia žinoti, kada rašyti *a*, kada *e*. Balsę *a* rašome:

1) po priebalsių *dž, č: džiaugsmas, čiaudyti, valdžia, apačia, gaidžiai, jaučiai, gardžiausias, karčiausias, beldžia, verčia, širdžiai, pirčiai, baudžiavą;*

2) ten, kur kituose tos pačios kategorijos žodžiuose tariame ir rašome *a:*

a) *kel**ias**, sveč**ias**, žal**ias**, šlap**ias**;*
kaip: *mil**as**, lang**as**, žal**as**, balt**as**;*
b) *kel**iai**, peil**iai**, kel**iams**, peil**iams**;*
kaip: *vilk**ai**, lang**ai**, vilk**ams**, vaik**ams**;*
c) *gir**ia**, žal**ia**, gir**iai**, žal**iai**;*
kaip: *gir**a**, šalt**a**, gir**ai**, šalt**ai**;*
d) *vin**iai**, vin**ia**, žąs**iai**, žąs**ia**;*
kaip: *pirč**iai**, pirč**ia**, širdž**iai**, širdž**ia**;*
e) *gil**iai**, skan**iai**, dail**iai**, žaliaus**iai**;*
kaip: *balt**ai**, greit**ai**, raudon**ai**, pilk**ai**;*
f) *kel**ia**, ber**ia**, kel**iant**, ber**iant**, kel**iamas**, ber**iamas**;*
kaip: *mal**a**, bar**a**, mal**ant**, bar**ant**, mal**amas**, bar**amas**;*
g) *gan**iava**, rinkl**iava**, vėl**iava**;*
kaip: *baudž**iava**;*
h) *važ**iavo**, pirkl**iavo**;*
kaip: *tarn**avo**, šien**avo**;*
i) *pil**iakalnis**, var**iakojis**, ugn**iakuris**;*
kaip: *virvagalis, linaminis, kraujažolė.*

Visur kitur rašome *e:*
*v**e**da, v**e**skit**e**, ž**e**mas, ž**e**m**e**snis, p**e**lė, p**e**l**e**lė, kaln**e**lis, **e**žys, **e**ina, k**e**li, k**e**l**e**tas, p**e**nk**e**tas, b**e**t, n**e**, t**e**n* ir tt.

MORFOLOGIJA

KALBOS DALYS

§ **28.**— Visus kalbos žodžius gramatika dalina į tam tikrus skyrius, kurie vadinasi kalbos dalys. Devynios yra kalbos dalys: 1. **Daiktãvardis** dáiktavardis). 2. **Bū̃dvardis.** 3. **Skaĩtvardis.** 4. **Į̃vardis.** 5. **Veiksmãžodis.** 6. **Príeveiksmis.** 7. **Príelinksnis.** 8. **Są́junga.** 9. **Jausmãžodis.**

§ **29.**— Daiktavardis yra tokia kalbos dalis, kuri reiškia daiktų vardus. „Daiktais" gramatika vadina viską, kur galima pasakyti *kas.* Pavyzdžiai: *artojas* (kas?), *našlė* (kas?), *vilkas* (kas?), *lapė* (kas?), *medis* (kas?), *upė* (kas?), *Kaunas* (kas?), *Antanas* (kas?), *rūkas* (kas?), *gerumas* (kas?), *protas* (kas?), *išmintis, laimė, baimė, bėgimas, eisena* (kas?).

§ **30.— Tikriniai ir bendriniai daiktavardžiai.**— *Tikriniais* vadinasi tie daiktavardžiai, kurie yra duodami vienam kuriam daiktui, išskiriant jį iš kitų panašių į jį daiktų. Rašydami tikrinius vardus, pradedame didžiule raide: *Lietuvà, Vilnius, Kaũnas, Palangà, Panevėžỹs; Nẽmunas, Nerìs, Šešùpė; Kaukãzas, Karpãtai; Pẽtras, Výtautas, Birùtė, Onà, Daũkantas, Mingáila.*

Bendriniai yra tie daiktavardžiai, kuriais vadiname visus panašius daiktus. Rašydami bendrinius vardus, visados pradedame mažėle raide: *krãštas, miẽstas, ùpė, kálnas, artójas, kunigáikštis, našlẽ, darbiniñkas, lietùvis, mẽdis, paũkštis* ir tt.

§ **31.— Paderminiai daiktavardžiai** reiškia daiktus, sudėtus iš daugybės vienos rūšies (padermės) daiktų, kurie, skyrium paimti, negali tuo pačiu vardu vadintis. Pavyzdžiai: *girià, mìškas, bandà, minià, pul̃kas, ponybė̃, pušynas* ir kiti. „Miškas", sakysim, yra sudėtas iš daugybės „medžių", bet atskiro „medžio" negalim vadinti „mišku".

§ **32. Mažybiniai ir maloniniai daiktavardžiai.**— Vardai, kuriais vadiname mažus daiktus, vadinasi *mažybiniai: piemeniukas, piemenėlis, viščiukas, vištytė, žvirbliukas, paukštelis, kepurėlė.* Kartais vartojame mažybinius daiktavardžius norėdami ką pamalonėti, pagirti arba meilę parodyti. Tokie daiktavardžiai vadinasi *malóniniai.* Pavyzdžiai: *Petriukas, Joniukas, Varutė, Povilytė, Kastytis, šunytis, balandėlis, katinėlis, vaikelis, rūtelė, tėvužėlis, motinėlė, motutė.*

Pastaba. Mažybiniai daiktavardžiai, kurie teturi tris skiemenis, turi galūnes *-elis, -elė: lapelis, vaikelis, šakelė, naktelė.*

Mažybiniai daiktavardžiai, kurie turi daugiau, negu tris skiemenis, turi galūnes *-ėlis, -ėlė: balandėlis, vanagėlis, aguonėlė, pasakėlė.*

§ **33. Skaičiai.** — Yra trys skaičiai: vienskaita, daugskaita ir dviskaita. Vienskaitą vartojame kalbėdami apie vieną daiktą, daugskaitą — apie kelius daiktus, o dviskaitą — apie du daiktus. Pavyzdžiai:

a) *Vienskaita: žmogus, artojas, mokinys, kareivis, arklys, kalnas, lazda, šaka, gervė, pirtis.*

b) *Daugskaita: žmonės, artojai, mokiniai, kareiviai, arkliai, kalnai, lazdos, šakos, gervės, pirtys.*

c) *Dviskaita:* du *žmogu, artoju, mokiniu, kareiviu, arkliu,* dvi *lazdi, šaki, gervi, pirti.*

Pastaba. Dviskaita iš gyvosios kalbos baigia nykti; jos belikęs kuris-ne-kuris linksnis. Kai-kurie rašytojai dviskaitos visai nebevartoja.

Ne visi daiktavardžiai turi visus skaičius. Yra daiktavardžių, kurie teturi vienskaitą: *linksmybė, jaunystė, senatvė, išmintis, darbštumas, auksas, varis, Vilnius, Kaunas, Nemunas, Anglija.* Yra ir tokių daiktavardžių, kurie teturi daugskaitą: *marškiniai, rogės, akėčios, žirklės, Šiauliaĩ, Trãkai.*

§ 34. Daiktavardžių gimtis.— Lietuvių kalbos daiktavardžiai yra dviejų gimčių: vyriškosios arba moteriškosios:

a) *vyriškoji gimtis: artojas, vaikas, piemuo, vanagas, gaidys, medis, laukas, vanduo;*

b) *moteriškoji gimtis: viešnia, rišėja, sesuo, duktė, gervė, bitė, lazda, giesmė.*

Norint lengviau atspėti, kurios gimties bus daiktavardis, reikia prie jo dėti žodžius: *tas, ta.* Jei galima pridėti žodį *tas* — bus vyriškosios gimties, jei galima pridėti žodį *ta* — moteriškosios: *tas vaikas, tas medis, tas vanagas* — vyriškosios gimties; *ta mergaitė, ta pelė, ta gervė, ta šaka* — moteriškosios gimties.

Yra ir tokių daiktavardžių, kurie gali būti vyriškosios ir moteriškosios gimties; jie vadinasi *bendrosios* gimties daiktavardžiai: *pabalda* (kalbant apie vyrą sakoma: *tas pabalda,* apie moterį — *ta pabalda*), *vėpla, valkata, priešgina, susna, pikčiurna.*

§ 35. Linksniai.— Daiktavardžiai, atsakydami į įvairius klausimus, turi vis kitas galūnes vienskaitoj, daugskaitoj ir dviskaitoj.

Pavyzdžiai:

	Vienskaita	*Daugskaita*
Kas eina?	*vaik*-**as**	*vaik*-**ai**
sustok! sustokit!	*vaik*-**e**	*vaik*-**ai**
Kieno (ko) kepurė?	*vaik*-**o**	*vaik*-**ų**
Kam davė sūrio?	*vaik*-**ui**	*vaik*-**ams**
Ką šaukė?	*vaik*-**ą**	*vaik*-**us**
Kuo džiaugiasi?	*vaik*-**u**	*vaik*-**ais**
Kame yra?	*vaik*-**e**	*vaik*-**uose**

Arba:	*Vienskaita*	*Daugskaita*
Kas auga?	*pup*-**a**	*pup*-**os**
auk! aukit!	*pup*-**a**	*pup*-**os**
Kieno lapai?	*pup*-**os**	*pup*-**ų**
Kam žiedai nuvyto?	*pup*-**ai**	*pup*-**oms**
Ką išrovė?	*pup*-**ą**	*pup*-**as**
Kuo minta?	*pup*-**a**	*pup*-**omis**
Kame žvirblis tupi?	*pup*-**oje**	*pup*-**ose**

Visos tos daiktavardžių atmainos vadinasi *linksniai*. Iš to matome, kad kiekvienas linksnis turi savo klausimą. Išviso yra septyni linksniai.

1. *Vardiniñkas*	atsako į klausimą:	*kas?*
2. *Šauksminiñkas*		—
3. *Kilminiñkas*	"	*kieno? ko?*
4. *Daviniñkas*	"	*kam?*
5. *Papildiniñkas*	"	*ką?*
6. *Įrankininkas*	"	*kuo?*
7. *Viẽtininkas*	"	*kame?*

Pastaba. Be vietininko, kurį vartojame atsakydami į klausimą *kame (miške, girioj, medyje)*, yra dar *vietininkas antrasis*, kuris atsako į klausimą *kur? (kurion vieton?)*. Pavyzdžiai. Einu: *miškan, girion, daržan, laukan, pievon, upėn, miestan, Vilniun, Kupiškin, Vilkmergėn.*

Antrasis vietininkas ne visur yra gyvojoj kalboj vartojamas, todel jis nebus įrašomas linksniavimų pavyzdžiuose.

§ **36. Linksniavimai.**— Kaityti daiktavardžius linksniais vadinasi *linksniuoti*, o pats tas jų kaitymas linksniais vadinasi *linksniavimas*. Linksniavimas yra kaitymas (mainymas) žodžių linksniais, t. y. tam tikromis formomis, kurios atsako į klausimus: *kas? ko? kam? ką? kuo? kame?* Penki yra daiktavardžių linksniavimai.

1. **Pirmojo linksniavimo** daiktavardžiai turi vardininke galūnes *-as, -ys (-is)*; jų vienskaitos kilmininkas turi galūnę *-o* po kieto arba suminkštinto priebalsio. Visi jie yra vyriškosios gimties: *vaĩkas — vaĩko, kẽlias — kẽlio, gaidỹs — gaĩdžio, peĩlis — peĩlio.*

2. **Antrojo linksniavimo** daiktavardžiai turi vardininke galūnes *-a, -i, -ė*; jų vienskaitos kilmininkas turi galūnes *-os, -ės* po kieto arba suminkštinto priebalsio. To linksniavimo daiktavardžiai yra moteriškosios arba bendrosios gimties: *šakà — šakõs, valdžià — valdžiõs, martì — marčiõs, pikčiúrna — pikčiúrnos, žẽmė — žẽmės, katẽ — katẽs.*

3. **Trečiojo linksniavimo** daiktavardžiai, be jokio gimties skirtumo, vardininke turi galūnę *-is*, kilmininke *-ies: naktìs — naktiẽs, širdìs — širdiẽs, vagìs — vagiẽs.*

4. **Ketvirtojo linksniavimo** daiktavardžiai visi yra vyriškosios gimties ir turi vardininke galūnę *-us*, kilmininke *-aus* po kieto arba suminkštinto priebalsio: *alùs — alaũs, vaisius — vaisiaus.*

5. **Penktojo linksniavimo** daiktavardžiai gali būti vyriškosios ir moteriškosios gimties; jų vienskaitos vardininkas turi galūnę *-uo* arba *-ė*, kilmininkas *-s* po priebalsių *n, r: vanduõ — vandeñs, duktẽ — dukter̃s, šuõ — šuñs, mė́nuo — mė́nesio, -sies.*

Pastaba. Penktojo linksniavimo daiktavardžiai labai dažnai turi kitų linksniavimų galūnes: *vanduo — vandenio* (I l.) — *vande-*

nies (III l.); *duktė* — *dukteries* (III l.) — *duktẽs* (II l.); *akmuõ* ir *ãkmenas* (I l.) — *akmenaĩ* (daugsk. v.) ir tt.

§ 37. Linksniavimų pavyzdžiai. — Kad lietuviškų žodžių kirtis būtų nekilnojamas, tad užtektų įsižiūrėti į vieną kiekvieno linksniavimo pavyzdį, bet kirčiui nuolat mainantis, reikia beveik visų linksniavimų įsižiūrėti į keturius pavyzdžius: du tvirtapradžio ilgumo, du tvirtagalio ilgumo.

I LINKSNIAVIMAS

§ 38. a-kamieniai daiktavardžiai

Linksniai	Tvirtapradis ilgumas	
	1as pavyzdys	2as pavyzdys
	Vienskaita	
Vardininkas	výr**as**	dáikt**as**
Šauksmininkas	výr**e**!	dáikt**e**!
Kilmininkas	výr**o**	dáikt**o**
Davininkas	výr**ui**	dáikt**ui**
Papildininkas	výr**ą**	dáikt**ą**
Įrankininkas	výr**u**	dáikt**u**
Vietininkas	výr**e**	daikt**ė**
	Daugskaita	
V. Š.	výr**ai**	daikt**aĩ**
K.	výr**ų**	daikt**ų̃**
D.	výr**ams**	daikt**áms**
P.	výr**us**	dáikt**us**
Į.	výr**ais**	daikt**aĩs**
V.	výr**uose**	daikt**uosè**

Dviskaita. V. Š. P. *dù výru, dáiktu,* D. *dvíem výram, daiktám,* Į. *dviẽm výram, daiktam̃,* K. V.— kaip daugskaita.

	Tvirtagalis ilgumas	
	3 čias pavyzdys	4as pavyzdys
	Vienskaita	
V.	lãp**as**	vaĩk**as**
Š.	lãp**e**!	vaĩk**e**!
K.	lãp**o**	vaĩk**o**
D.	lãp**ui**	vaĩk**ui**
P.	lãp**ą**	vaĩk**ą**
Į.	lap**ù**	vaik**ù**
V.	lap**è**	vaik**è**

	Tvirtagalis ilgumas	
	3čias pavyzdys	4as pavyzdys
	Daugskaita	
V. Š.	lāpai	vaikaĩ
K.	lāpų	vaikų̃
D.	lāpams	vaikáms
P.	lapùs	vaikùs
Į.	lāpais	vaikaĩs
V.	lāpuose	vaikuosè

Dviskaita. V. Š. P. *lapù, vaikù,* D. *lãpam, vaikám,* Į. *lãpam, vaikam̃,* K. V.— kaip daugskaita.

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *vyras: áuksas, dū́mai, gróbas, ínkstas, káulas, krū́mas, míltai, mókslas, nóras, píenas, rū́mas, svíestas, šáukštas, šónas, tvártas, vė́jas.*

Nekilojamą kirtį turi visi daiktavardžiai, kurių kirtis ant ketvirto skiemens nuo galo, ir kiti daugskiemeniai žodžiai: *akúotas, apãštalas, apúokas, arúodas, áuksinas, dar̃žininkas, galą́stuvas, gìrininkas, kaimýnas, maĩštininkas, malū̃nininkas, nabãšninkas, perkū́nas, prãkaitas, prãnašas, ū́kininkas, piovė́jas, vežė́jas, rašýtojas* ir kiti d-ai su galūnėm *-ėjas, -ytojas; pušýnas, eglýnas.*

2) kaip *daiktas: bérnas, béržas, dárbas, díegas, grū́das, kélmas, kótas, lángas, mė̃šlas, óras, pė̃das, pláukas, sárgas, slíekas, stógas, súolas, šiáudas, taukaĩ, úodas, véidas, vérgas, vóras, žándas, žíedas, žírgas.*

Šie daugskiemeniai daiktavardžiai turi daugskaitoj kirtį ant paskutinio skiemens, išskyrus papildininką: *ãsilas, ataudaĩ, ãvinas, ą̃žuolas, bìtinas, bur̃bulas, dóbilas, er̃žilas, kãtilas, kãtinas, kẽpalas, kir̃minas, mil̃žinas, pãšaras, reĩkalas, ríešutas, skar̃malas, tìtnagas, vãbalas, vãkaras, vãnagas, vir̃balas, žagaraĩ.*

3) kaip *lapas: aũtas, dir̃žas, gañdras, gar̃sas, giñklas, kar̃tas, kuõlas, liẽptas, maĩštas, miẽstas, mẽtas, niẽkas, pãdas, par̃šas, pir̃štas, rãktas, rą̃stas, rãštas, rãtas, svãras, var̃tai, žvir̃gždai* ir daugskiemeniai daiktavardžiai su šiomis priesagomis:

a) *-ùmas: daugùmas, gerùmas;*
b) *-ìmas: nešìmas, vedìmas;*
c) *-ìkas: kirtìkas, vainìkas;*
d) *-ùkas: berniùkas, plaktùkas;*
e) *-ỹkas: dalỹkas;*
f) *-ū̃kas: slapū̃kas, žaliū̃kas;*
g) *-õkas: laidõkas, viliõkas;*
h) *-õnas: sijõnas, vagõnas;*
i) *-õvas: žinõvas, vadõvas;*
k) *-ū̃nas: malū̃nas, pataikū̃nas;*

l) *-ẽlas: tekẽlas;*

m) *-iniñkas: aviniñkas, darbiniñkas.*

4) kaip *vaikas: aũlas, balsas, daržas, diẽvas, draũgas, gãlas, juõkas, kãpas, krìslas, lìzdas, puřvas, rãgas, sãpnas, sniẽgas, spar̃nas, šãšas, šùlas, tãkas, tar̃nas, var̃das, var̃gas.*

§ 39. ia-kamieniai daiktavardžiai

	Tvirtapradis ilgumas		Tvirtagalis ilgumas	
	1 pavyzdys	2 pavyzdys	3 pavyzdys	4 pavyzdys
	Vienskaita			
V.	brólis	vėžỹs	kir̃vis	gaidỹs
Š.	bróli!	vėžỹ!	kir̃vi!	gaidỹ!
K.	brólio	vėžio	kir̃vio	gaĩdžio
D.	bróliui	vėžiui	kir̃viui	gaĩdžiui
P.	brólį	vėžį	kir̃vį	gaĩdį
Į.	bróliu	vėžiu	kirviù	gaidžiù
V.	brólyje (ir: bróly)	vėžyjè (ir: vėžỹ)	kir̃vyje (ir: kir̃vỹ)	gaidyjè (ir: gaidỹ)
	Daugskaita			
V. Š.	bróliai	vėžiaĩ	kir̃viai	gaidžiaĩ
K.	brólių	vėžių̃	kir̃vių	gaidžių̃
D.	bróliams	vėžiáms	kir̃viams	gaidžiáms
P.	brólius	vėžius	kirviùs	gaidžiùs
Į.	bróliais	vėžiaĩs	kir̃viais	gaidžiaĩs
V.	bróliuose (ir: bróliuos)	vėžiuosè (ir: vėžiuõs)	kir̃viuose (ir: kir̃viuos)	gaidžiuosè (ir: gaidžiuõs)
	Dviskaita			
V. Š. P.	bróliu	vėžiu	kirviù	gaidžiù
D.	bróliam	vėžiám	kir̃viam	gaidžiám
Į.	bróliam	vėžiam̃	kir̃viam	gaidžiam̃
K. V.	kaip daugskaita			

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *brolis: bríedis, jáutis, káilis, kálvis, ką́snis, kíetis, kū́jis, kúrmis, mírksnis, mólis, pántis, sámtis, síeksnis, sū́ris, úosis, úošvis, víngis, žírnis, žvírblis* ir daugskiemeniai: *augíntinis, begė́dis, darbýmetis, išdỹkėlis, ìšgąstis, kū̃dikis, kunigáikštis, numìrėlis, pakrū̃mis, pakáušis, palė̃pis, pasiùtėlis, pavar̃gėlis, pavãsaris, pósūnis, príežodis, šikšnósparnis, šónkaulis, viẽškelis, viršùgalvis.*

2) kaip *vėžys: arklỹs, grėblỹs, lokỹs, lopšỹs, ožỹs* ir daugskiemeniai: *gomurỹs, kailiniaĩ, kosulỹs, marškiniaĩ, rytmetỹs;*

avilỹs, dusulỹs, kalinỹs, kamuolỹs, karžygỹs, kraugerỹs, kumelỹs, lašiniaĩ, nebylỹs, padėlỹs, pagirỹs, pasiuntinỹs, patvorỹs, radinỹs, rentinỹs, skaudulỹs, šepetỹs, šiupinỹs, ungurỹs, vidurỹs, žiburỹs, židinỹs.

3) kaip *kirvis: añtis, al̃ksnis, dañgtis, guõlis, kam̃štis, kar̃štis, kìškis, kir̃tis, mẽdis, miẽžis, mũšis, nãščiai, paũkštis, peĩlis, piũvis, plõtis, puõlis, rẽtis, sar̃tis, sẽnis, sỹkis, skil̃vis, spãlis, šal̃tis, šũvis, ver̃šis, žiñgsnis, žõdis, žvil̃gsnis* ir daugskiemeniai žodžiai: *balañdis, bičiùlis, didbur̃nis, didgal̃vis, drabùžis, erẽlis, galvìjis, jaunìkis, keleĩvis, melãgis, namìškis, šaltẽkšnis, šykštuõlis, trikam̃pis.*

4) kaip *gaidys: baublỹs, drugỹs, ežỹs, kairỹs, korỹs, kvieslỹs, našlỹs, piršlỹs, ryšỹs, rugỹs, rūsỹs, šerỹs, trynỹs, žioplỹs, žvejỹs, žynỹs.*

II LINKSNIAVIMAS

§ 40. o-kamieniai daiktavardžiai

	Tvirtapradis ilgumas		Tvirtagalis ilgumas		
	1 pavyzdys	2 pavyzdys	3 pavyzdys	4 pavyzdys	
	Vienskaita				
V.	síena	burnà	rankà	algà	pradžià
Š.	síena!	búrna!	rañka!	al̃ga!	prãdžia!
K.	síenos	burnõs	rañkos	algõs	pradžiõs
D.	síenai	búrnai	rañkai	al̃gai	prãdžiai
P.	síeną	búrną	rañką	al̃gą	prãdžią
Į.	síena	búrna	rankà	algà	pradžià
V.	síenoje (ir: síenoj, síeno)	burnojè (ir: burnõj, burnõ)	rañkoje (ir: rañkoj, rañko)	algojè (ir: algõj, algõ)	pradžiojè (ir: pradžiõj, pradžiõ)
	Daugskaita				
V. Š.	síenos	búrnos	rañkos	al̃gos	prãdžios
K.	síenų	burnų̃	rañkų	algų̃	pradžių̃
D.	síenoms	burnóms	rañkoms	algóms	pradžióms
P.	síenas	búrnas	rankàs	algàs	pradžiàs
Į.	síenomis (síenom)	burnomìs (burnõms)	rañkomis (rañkoms)	algomìs (algõms)	pradžiomis
V.	síenose (ir: síenos)	burnosè (ir: burnõs)	rañkose (ir: rañkos)	algosè (ir: algõs)	pradžiosè (ir: pradžiõs)
	Dviskaita				
V. Š. P.	síeni	búrni	rankì	algì	pradì
D.	síenom	burnóm	rañkom	algóm	pradžióm
Į.	síenom	burnõm	rañkom	algõm	pradžiõm
K. V.	kaip daugskaita				

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *siena: dúona, ẽdžios, gė̃da, gélda, gírnos, ýla, íena, jáuja, júosta, kílpa, kínka, kúopa, lóva, óda, píeva, plúnksna, próga, sáuja, smílga, srúoga, stárta, strė̃nos, stírta, šárka, šlúota, ū́dra, úoga, várna, vė̃tra, vínkšna, žárna* ir daugskiemeniai žodžiai, kurių kirtis stovi ant trečio skiemens nuo galo arba turi ant antrojo nuo galo skiemens tvirtapradį kirtį: *anýta, dárgana, derýbos, gãniava, įlanda, lentýna, mótina, palū́kanos, pãsaka, pastúrlakos, pelė̃da, radýbos, šeimýna, audė́ja, siuvė́ja* ir kiti daiktavardžiai su priesaga *-ėja.*

2) kaip *burna: dainà, galvà, miegà* (aruodas), *naudà, ožkà, pėdà, raudà, skiedrà, trobà, žmonà.* Daugskiemeniai žodžiai: *linienà* (k. *linienõs,* pap. *liníeną*), *rugienà* ir kiti daiktavardžiai su priesaga *-iena;* beto, dar tie daiktavardžiai, kur kirtis nuo paskutinio skiemens nušoka ant trečio; čia: a) trečias nuo galo skiemuo turi tvirtapradį ilgumą: *dovanà, kópėčios, Lietuvà, oženà, uodegà,* b) trečias nuo galo skiemuo turi tvirtagalį ilgumą: *apačià, avižà, kẽpenos, pabaigà, pavažà, šilimà, valandà.*

3) kaip *ranka: druskà, plutà, pupà, putà, šlãjos, šùkos, vietà, vištà* ir daugskiemeniai žodžiai: *aguonà, gyvatà, kamarà, lydekà, merginà, sveikatà, lapijà, žarijà* ir kiti daiktavardžiai su priesaga *-ija.*

4) kaip *alga: ąsà, bandà, bangà, barzdà, blauzdà, daubà, dienà, ienà, gaujà, giedrà, kaitrà, kalbà, kamšà, krušà, krūvà, lankà, lazdà, lentà, ligà, maldà, misà, pradžià, rasà, salà, skolà, spragà, sulà, šakà, šalnà, šeivà, tvorà, uolà, vagà, valdžià, vejà, vielà, žiemà; martì, patì* (K. *marčiõs, pačiõs* ir tt.).

§ 41. ė-kamieniai daiktavardžiai

	Tvirtapradis ilgumas		Tvirtagalis ilgumas	
	1 pavyzdys	2 pavyzdys	3 pavyzdys	4 pavyzdys
	Vienskaita			
V.	gérvė	giesmė̃	lãpė	katė̃
Š.	gérve!	gíesme!	lãpe!	kãte!
K.	gérvės	giesmė̃s	lãpės	katė̃s
D.	gérvei	gíesmei	lãpei	kãtei
P.	gérvę	gíesmę	lãpę	kãtę
Į.	gérve	gíesme	lapè	katè
V.	gérvėje (ir: gérvėj, gérvė)	giesmėjè (ir: giesmė̃j, giesmė̃)	lãpėje (ir: lãpėj, lãpė)	katėjè (ir: katė̃j, katė̃)
	Daugskaita			
V., Š.	gérvės	gíesmės	lãpės	kãtės
K.	gérvių	giesmių̃	lãpių	kačių̃
D.	gérvėms	giesmė̃ms	lãpėms	katė̃ms

P.	gérves	gíesmes	lapès	katès
Į.	gérvėmis	giesmėmìs	lãpėmis	katėmìs
V.	gérvėse	giesmėsè	lãpėse	katėsè
	(ir: gérvės)	(ir: giesmė̃s)	(ir: lãpės)	(ir: katė̃s)
	Dviskaita			
V. Š. P.	gérvi	gíesmi	lapì	katì
D.	gérvėm	giesmė̃m	lãpėm	katė̃m
Į.	gérvėm	giesmė̃m	lãpėm	katė̃m
K. V.	kaip daugskaita			

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *gervė: áuklė, báimė, búožė, dírsė, dróbė, dúlkės, gémbė, kárvė, kíelė, néndrė, rýkštė, rópė, sáulė, séilė, šiáurė, žírklės* ir daugskiemeniai žodžiai: *alkū́nė, gadýnė, kaĩmenė, malónė, nãginė, nakvýnė, pakálnė, rankóvė, rùpūžė, są́žinė, tėviškė, žẽmuogė, mergáitė, tarnáitė* ir kiti su priesaga *-aitė, gražýbė, platýbė* ir kiti su priesaga *-ybė.*

2) kaip *giesmė: varškė̃, versmė̃, šlovė̃* (ir: *šlóvė,* žem.).

Daugskiemeniai daiktavardžiai, kurių kirtis atkeliamas į pirmą skiemenį, kuris turi tvirtapradį kirtį: *giltinė̃, (gı́ltinė), kultuvė̃ (kúltuvė,* žem.), *voverė̃ (voverìs, -iẽs, vóverį).*

Daiktavardžiai, kurių kirtis tam tikruose linksniuose atkeliamas į pirmąjį skiemenį, ir tas skiemuo turi tvirtagalį ilgumą: *drebulė̃, gegužė̃, gelumbė̃, nebylė̃, pavardė̃, siurbėlė̃, juokdarė̃.*

3) kaip *lapė: aũklė, bìtė, blãkė, deĩvė, drìgnės, ẽglė, lìžė, pùsė, rẽplės, rõgės, sil̃kė, stãklės, šveñtė, ùpė, veĩslė, žãgrė, žvãkė.* Daugskiemeniai daiktavardžiai: *kepùrė, krūtìnė, senãtvė;* mažybiniai d-ai: *dukrẽlė, šakẽlė;* sudėtiniai d-ai: *geltonplaũkė, kumpnõsė.*

4) kaip *katė: drausmė̃, eilė̃, garbė̃, gerklė̃, miẽlės, pelė̃, pūslė̃, siūlė̃, skylė̃, srovė̃, vėžė̃, žievė̃.*

III LINKSNIAVIMAS

§ 42. i-kamieniai daiktavardžiai

	Tvirtapradis ilgumas		Tvirtagalis ilgumas	
	1 pavyzdys	2 pavyzdys	3 pavyzdys	4 pavyzdys
	Vienskaita			
V.	kártis	širdìs	usnis	vagìs
Š.	kártie!	širdiẽ!	usnie!	vagiẽ!
K.	kárties	širdiẽs	ùsnies	vagiẽs
D.	kárčiai	šírdžiai	ùsniai	vãgiui
P.	kártį	šírdį	ùsnį	vãgį

Į.	kártimi (ir: kártim, kárčia)	širdimì (ir: širdim̃, širdžià)	ùsnimi (ir: ùsnim, usnià)	vagimì (ir: vagim̃, vagiù)
V.	kártyje (ir: kárty)	širdyjè (ir: širdỹ)	ùsnyje (ir: ùsny)	vagyjè (ir: vagỹ)
	Daugskaita			
V. Š.	kártys	šírdys	ùsnys	vãgys
K.	kárčių	širdžių̃	ùsnių	vagių̃
D.	kártims	širdíms	ùsnims	vagíms
P.	kártis	širdis	usnis	vagìs
Į.	kártimis (ir: kártims)	širdimis (ir: širdim̃s)	ùsnimis (ir: ùsnims)	vagimìs (ir: vagim̃s)
V.	kártyse (ir: kártys)	širdysè (ir: širdỹs)	ùsnyse (ir: ùsnys)	vagysè (ir: vagỹs)
	Dviskaita			
V. Š. P.	kárti	šírdi	usnì	vagiù
Į.	kártim	širdím	ùsnim	vagim
	kártim	širdim̃	ùsnim	vagim̃
K. V.	kaip daugskaita			

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *kartis: ánkštis, ántis, nósis, páltis, tóšis, váltis.*

2) kaip *širdis: smiltìs, žvėrìs* ir daugskiemeniai daiktavardžiai, kurių daugs. papild. turi kirtį ant trečio skiemens nuo galo: *obelìs, atmintìs, išmintìs, debesìs, pažintìs.*

3) kaip *usnis: anglìs (añglies), šusnìs, -ies (?).*

4) kaip *vagis: ašìs, ausìs, avìs, dalìs, dantìs, naktìs, pirtìs, žąsìs.* Daugskiemeniai daiktavardžiai, kurių daugskaitos galininkas turi kirtį ant trečio nuo galo skiemens.

Pastaba. Tokie žodžiai, kaip *gaĩlestis, rū̃pestis, nerìmastis, mõkestis,* yra linksniuojami ir kaip pirmojo linksniavimo daiktavardžiai.

IV LINKSNIAVIMAS

§ 43. u-kamieniai daiktavardžiai

	Tvirtapradis ilgumas			Tvirtagalis ilgumas	
	1 pavyzdys		2 pavyzdys	3 pavyzdys	4 pavyzdys
	Vienskaita				
V.	Vilnius	ámžius	sūnùs	vaĩsius	dangùs
Š.	Vilniau!	ámžiau!	sūnaũ!	vaĩsiau!	dangaũ!
K.	Vilniaus	ámžiaus	sūnaũs	vaĩsiaus	dangaũs
D.	Vilniui	ámžiui	sū́nui	vaĩsiui	dañgui

P.	Vílnių	ámžių	sū́nų	vaĩsių	dañgų
Į.	Vílniumi	ámžiumi	sūnumì (ir: sūnum̃)	vaĩsiumi (ir: vaĩsium)	dangumì (ir: dangum̃)
V.	Vílniuje	ámžiuje (ir: ámžiū)	sūnujè	vaĩsiuje	dangujè

	Daugskaita			
V. Š.	ámžiai	sū́nūs	vaĩsiai	dañgūs
K.	ámžių	sūnų̃	vaĩsių	dangų̃
D.	ámžiams	sūnúms	vaĩsiams	dangúms
P.	ámžius	sū́nus	vaisiùs	dangùs
Į.	ámžiais	sūnumìs (ir: sūnum̃s)	vaĩsiais	dangumìs (ir: dangum̃s)
V.	ámžiuose	sūnuosè (ir: sūnūsè, sūnuõs, sūnũs)	vaĩsiuose (ir: vaĩsiuos)	danguosè (ir: danguõs)

	Dviskaita		
V. Š. P.	sū́nu	vaisiù	dangù
D.	sūnúm	vaĩsiam	dangúm
Į.	sūnum̃	vaĩsiam	dangum̃
K. V.	kaip daugskaita		

Taip pat linksniuojama:
1) kaip *Vilnius: Jė̃zus.*
2) kaip *sūnus: lietùs (lytùs).*

3) kaip *vaisius: bė̃džius, blùsius, bõsius, katìlius, krỹžius, kubìlius, kur̃pius, lañgius, pavõjus, puõdžius, rãčius, skaĩčius, sõdžius, spiẽčius, spir̃čius.* Šių daiktavardžių daugskaitos linksniai turi I linksniavimo galūnes.

4) kaip *dangus: alùs, medùs, midùs* (ir *mìdus*), *piẽtūs, vidùs, viršùs* (daugskaitos linksniai turi III l. galūnes: V. Š. *žmónės*, K. *žmonių̃*, D. *žmonė́ms*, P. *žmónes*, Į. *žmonėmìs*, V. *žmonėsè).*

V LINKSNIAVIMAS

§ 44. -s, -n, -r-kamieniai daiktavardžiai

	Tvirtapradis ilgumas		Tvirtagalis ilgumas	
	1 pavyzdys	2 pavyzdys	3 pavyzdys	4 pavyzdys
	Vienskaita			
V.	mė̃nuo	piemuõ	sesuõ	šuõ
Š.	mė̃nesi!	píemeni!	sẽseri!	šuniẽ!
K.	mė̃nesio	piemeñs	seser̃s	šuñs
D.	mė̃nesiui	píemeniui	sẽseriai	šùniui
P.	mė̃nesį	píemenį	sẽserį	šùnį

Į.	mėnesiu	piemeniu (ir: piemenimì)	seserimì	šunimì
V.	mėnesyje (ir: mėnesy)	piemenyjè (ir: piemenỹ)	seseryjè (ir: seserỹ)	šunyjè (ir: šunỹ)
	Daugskaita			
V. Š.	mėnesiai	piemenys (ir: píemens)	sẽserys (ir: sẽsers)	šùnys
K.	mėnesių	piemenũ	seserũ	šunũ
D.	mėnesiams	piemeníms	seseríms	šuníms
P.	mėnesius	píemenis	sẽseris	šunìs
Į.	mėnesiais	piemenimìs	seserimìs	šunimìs
V.	mėnesiuose	piemenysè	seserysè	šunysè
	Dviskaita			
V. Š. P.	mėnesiu	píemeniu	sẽseri	šuniù
D.	mėnesiam	piemením	seserím	šuním
Į.	mėnesiam	piemenim̃	seserim̃	šunim̃
K. V.	kaip daugskaita			

Penktojo linksniavimo daiktavardžiai labai dažnai gauna kitų linksniavimų galūnes. Be nurodytų galūnių, tie daiktavardžiai gyvoje žmonių kalboje turi dar šias galūnes:

Vienskaita

V. *mėnesis, píemenis, sẽserė, šuvà*
Š. *mėnesie! (mėnuo!), piemeniẽ! sẽser! (sẽsere!), šuñ!*
K. *mėnesies, píemenio (piemeniẽs), seseriẽs (seserẽs), šuniẽs (šùnio)*
Į. *mėnesimi, sẽseria, šuniù*

Daugskaita

V. *mėnesys, píemeniai, sẽserės, šùnes*
D. *mėnesims, píemeniams, sẽserėms*
Į. *mėnesimis, píemeniais, seserėmìs*
V. *mėnesyse, píemeniuose, seserėsè*

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *piemuo: akmuõ, ãšmens, augmuõ, liemuõ, rėmuõ, raũmens, ruduõ, sėmens, stuomuõ, šer̃mens, tešmuõ, želmuõ*; jie gali turėti tvirtapradį ir tvirtagalį ilgumą ant trečiojo skiemens nuo galo.

2) kaip *sesuo: duktẽ* (K. *dukter̃s*, D. *dùkteriai* ir tt.), *motẽ* (K. *moter̃s*, P. *móterį*, Daugsk. *móters*). Vienskaitoj vietoj to žodžio paprastai vartoja *moterìškė*.

§ 45. Bendros daiktavardžių linksniavimo pastabos.

1. Nosines balses turi visų linksniavimų vienskaitos papildininkas: *lauką, peilį, girią, pelę, naktį, sūnų, akmenį* ir daugskai-

tos kilmininkas (visados *ų*): *laukų, peilių, girių, pelių, akmenų* ir tt.

2. Dviskaitos papildininkas niekados neturi nosinės balsės (du *lauku, peiliu, giri, peli* ir tt.).

3. III, IV, V linksniavimo daiktavardžiai yra palinkę imti savo linksniams galūnes iš I ir II linksniavimo. Pavyzdžiai: *dantìs* (III l.) ir *dantỹs* (I l.); *debesìs* (III l.) ir *debesỹs* (I l.); *kártis* (III l.) ir *kártė* (II l.); *piẽtūs* (IV l.) ir *piẽtai* (I l.); *mė̃nuo* (V l.) ir *mė̃nesis* (I l.); *duktė̃, dukte͂rs* (V l.) ir *duktė̃, duktė̃s* (II l.).

Būdvardis

§ 46. **Būdvardžiai.**— Būdvardžiais vadiname tokius žodžius, kurie rodo daiktų ypatybę ir atsako į klausimą *koks? kokia?* Pavyzdžiai: *gẽras* žmogus, *gerà* sesuo, *greĩtas* arklys, *žalà* karvė, *sidabrìnis* šaukštas, *vaškìnė* žvakė, *saldùs* obuolys, *saldì* gira, *baltì* miltai, *žãlos* karvės, *plãtūs* laukai, *gẽro* žmogaus, *gẽrai* seseriai, *greĩtą* arklį, *sidabrìnių* šaukštų, *vaškìnėms* žvakėms.

Būdvardžiai kaitomi gimtimis, skaičiais ir linksniais.

§ 47. **Būdvardžių gimtys.**— Būdvardžiai gali būti vyriškosios ir moteriškosios gimties. Būdvardis visados yra tos pat gimties, kaip ir daiktavardis, prie kurio tas būdvardis yra dedamas.

Vyriškosios gimties: *gẽr***as** vyr**as**, *medìn***is** šaukšt**as**, *gražù***s** arkl**ys**.

Moteriškosios gimties: *ger***à** ses**uo**, *medìn***ė** koj**a**, *graž***i** piev**a**.

Būdvardžiai: *geras, medinis, gražus* — yra vyriškosios gimties, nes jie stovi prie vyriškosios gimties daiktavardžių; būdvardžiai: *gera, medinė, graži* — yra moteriškosios gimties, nes ir daiktavardžiai, prie kurių jie stovi, yra moter. gimties.

§ 48. **Bevardė būdvardžių gimtis.**— Būdvardžiuose teberandame ir trečiąją gimtį, kurią vadiname *bevarde*. Kada yra bevardė gimtis vartojama, lengva bus suprasti iš šių pavyzdžių: 1. Čia man *gẽra* gulėti.— 2. Pienas *sveĩka* gerti.— 3. *Saldù* ir *gražù* už tėvų žemę mirti.— 4. *Nelýgu* darbas, *nelýgu* pelnas.— 5. Man *nemíela* auksas sidabras, tik man *míela* tėvas močiutė, broliai seselės.— 6. *Mãža* turiu javų, lauko.— 7. Dabar *trum̃pa* dienos.— 8. Žiemą buvo *gilù* sniego.— 9. Kur *raudóna*, ten *gražù*.— 10. Radau *pàmesta* kely.— 11. Dabar *nebežýmu*, kiek čia buvo *nuganýta*.— 12. Kas tau *negẽra*, kitam nedaryk.— 13. Kaip man *liñksma*, kaip man *gẽra* pas močiutę būti. — 14. Kieno čia *bū́ta?*

§ 49. **Būdvardžių skaičiai.**— Būdvardžiai, kaip ir daiktavardžiai, turi tris skaičius: *vienskaitą, daugskaitą* ir *dviskaitą*. Būdvardžio skaičius yra visados tas pats, kaip ir daiktavardžio, prie kurio jis yra dedamas.

Viensk.: *áukštas* medis, *gilì* upė;

Daugsk.: *aukštì* medžiai, *gìlios* upės;

Dvisk.: du *áukštu* medžiu, dvi *gilì* upi.

§ **50. Būdvardžių linksniai.** — Būdvardžiai turi tuos pačius linksnius ir tiek pat, kiek jų turi ir daiktavardžiai, su kuriais jie yra derinami: V. *geras* laukas, K. *gero* lauko, D. *geram* laukui ir tt.

§ **51. Būdvardžių linksniavimai.** — Būdvardžių vienskaitos vardininkas turi nevienodas galūnes. Nusižiūrėjusi į tas galūnes, gramatika skirsto visus būdvardžius į tris linksniavimus:

I linksniavimo viensk. V. turi galūnes *-as* (vyr. g.), *-a* (mot. g.): *baltas, balta; žalias, žalia.*

Panevėžio mokytojų seminarijos moksleiviai su J. Jablonskiu ir J. Balčikoniu (stovi trečias iš dešinės) 1925 m.

II linksniavimo viensk. V. turi galūnes *-is* (vyr. g.), *-ė* (mot. g.): *medinis, medinė; didelis, didelė.*

III linksniavimo viensk. V. turi galūnes *-us* (vyr. g.), *-i* (mot. g.): *lygus, lygi; saldus, saldi.*

§ **52. Būdvardžių linksniavimo pavyzdžiai.**— Kaip daiktavardžių, taip ir būdvardžių kirčiai nuolat mainosi, todel reikia įsižiūrėti į du kiekvieno būdvardžių linksniavimo pavyzdžius: 1) kurio vienskaitos papildininkas turi tvirtapradį ilgumą *(báltą, lýgų)* ir 2) kurio vienskaitos p. turi tvirtagalį ilgumą *(mãžą, jaũtrų).*

§ 53. I linksniavimas

a-kamieniai būdvardžiai

	Tvirtapradis ilgumas		Tvirtagalis ilgumas	
	vyr. g.	mot. g.	vyr. g.	mot. g.
	Vienskaita			
V. Š.	báltas (jáunas)	baltà (jaunà)	mãžas (žãlias)	mažà (žalià)
K.	bálto	baltõs	mãžo	mažõs
D.	baltám	báltai	mažám	mãžai
P.	báltą	báltą	mãžą	mãžą
Į.	báltu	bálta	mažù	mažà
V.	baltamè (ir: baltam̃)	baltojè (ir: baltõj, baltõ)	mažamè (ir: mažam̃)	mažojè (ir: mažõj, mažõ)
	Daugskaita			
V. Š.	baltì	báltos	mažì	mãžos
K.	baltų̃	baltų̃	mažų̃	mažų̃
D.	baltíems	baltóms	mažíems	mažóms
P.	báltus	báltas	mažùs	mažàs
Į.	baltaĩs	baltomìs	mažaĩs	mažomìs
V.	baltuosè	baltosè	mažuosè	mažosè
	Dviskaita			
V. Š. P.	báltu	bálti	mažù	mažì
D.	baltíem	baltóm	mažíem	mažóm
Į.	baltiẽm	baltõm	mažiẽm	mažõm
K. V.	kaip daugskaita			

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *baltas, balta: áukštas, -à; bálnas, -à; bẽras, drẽgnas, drū́tas, gírtas, gývas, ílgas, jáunas, júodas, kárštas, kiáuras, kíetas, kniū́pščias, láibas, liúosas, márgas, míelas, mínkštas, núogas, pálšas, pẽsčias, pílkas, pílnas, plókščias, plónas, plýnas, rímtas, skýstas, stóras, šáltas, tū́las, tvírtas, víenas, žýdras.*

Pastaba: Būdvardžiai: *kniū́pščias, kniū́pščia; pẽsčias, pẽsčia; plókščias, plókščia; lémtas, lémta; gríežtas, gríežta* kirčio linksniuojant niekur nemaino.

Daugskiemeniai būdvardžiai: 1) kirtį turi ant priešpaskutinio arba paskutinio skiemens: *geltónas, -à; raudónas, -à; paláidas, -à.*

2) kirtį turi ant paskutinio skiemens arba ant trečio nuo galo: *álkanas, -à; ãtbulas, -à; ãtdaras, -à; ãtkilas, ãtskiras, ãtviras, ìšilgas, ìštisas, mẽlynas, pãstiras, pur̃vinas, svẽtimas, tóbūlas, tólimas.*

2) kaip *žalias, žalia: ãklas, -à; bal̃svas, -à; bãsas, -à; beñdras, blõgas, bùkas, dẽglas, druñgnas, dvỹlas, gel̃tas, gel̃svas, giẽdras, greĩtas, juõsvas, kal̃tas, keĩstas, kreĩvas, kur̃čias, liñksmas, mẽlsvas, meñkas, mìšras, naũjas, pìktas, prãstas, raĩtas, raũsvas, rẽtas, rùdas, rùsvas, sar̃tas, saũsas, sẽnas, sker̃sas, stãčias, sveĩkas, šil̃tas, šlãpias, šlùbas, šveñtas, tìkras, trum̃pas, tùščias, ver̃tas, žãlas, žal̃svas, žìlas, žil̃svas.*

§ 54. Nekilnojamo kirčio būdvardžiai.— Nekilnojamą kirtį turi I linksniavimo daugskiemeniai būdvardžiai su šiomis priesagomis (sufiksais):

a) *-ė-tas: duobė̃tas, duobė̃ta; gelumbė̃tas, sáulėtas, žolė̃tas, žvaigždė̃tas;*

b) *-ing-as: garbíngas, garbínga; išmintíngas, laimíngas, míltingas, protíngas, rūpestíngas, sąžiningas* ir k.

Pastaba. Kai-kur tie būdvardžiai turi tokius pat kirčius, kaip *raudónas, -à;*

c) *-išk-as: bróliškas, bróliška; lietùviškas, píeniškas, prū̃siškas, vókiškas, žemaĩtiškas* ir k.;

d) *-yl-as: akýlas, akýla; ausýlas;*

e) *-yt-as: akýtas, akýta; ausýtas, dantýtas* ir kiti;

f) *-ok-as: aukštókas, aukštóka; didókas, gerókas, saldókas* ir k.;

g) *-ot-as: ąsótas, ąsóta; barzdótas, ligótas, samanótas, šakótas* ir k.— padaryti iš mot. g. daiktavardžių;

h) *-uot-as: gaurúotas, gaurúota; kelmúotas, nagúotas, pirštúotas* ir kiti — padaryti iš vyr. g. daiktavardžių;

i) *įvairaus kilimo: aukštynáikas, -a; basnírčias, pusė̃tinas, vakarýkščias, vėlývas* ir k.

§ 55. II linksniavimas
i-kamieniai būdvardžiai

	vyr. g.	mot. g.	vyr. g.	mot. g.
	Vienskaita			
V. Š.	póretis	pórete	medinis	medinė
K.	pórečio	póretės	medinio	medinės
D.	pórečiui	póretei	mediniam	medinei
P.	póretį	póretę	medinį	medinę
Į.	pórečiu	pórete	mediniù	medinė
V.	póretyje (ir: pórety)	póretėje (ir: póretėj)	mediniame (ir: mediny)	medinėje (ir: medinėj)
	Daugskaita			
	pórečiai	póretės	mediniai	medinės
	pórečių	pórečių	medinių	medinių
	pórečiams	póretėms	mediniams	medinėms
	pórečius	póretes	mediniùs	medinès
	pórečiais	póretėmis	mediniais	medinėmis
	pórečiuose	póretėse	mediniuose	medinėse

	Dviskaita			
V. Š. P. D. Į. K. V.	póreču pórečiam pórečiam kaip daugskaita	póreti póretėm póretėm	mediniù mediniam mediniam	medinì medinėm medinėm

	vyr. g.	mot. g.	vyr. g.	mot. g.
	Vienskaita		Daugskaita	
V. Š.	didelis	didelė	dideli	didelės
K.	didelio	didelės	didelių	didelių
D.	dideliám	didelei	dideliems	didelėms
P.	didelį	didelę	didelius	dideles
Į.	dideliu	didele	dideliais	didelėmis
V.	dideliamė	didelėjė	dideliuosė	didelėsė

	Dviskaita	
	vyr. g.	mot. g.
V. Š. P.	dideliu	dideli
D.	dideliem	didelėm
Į.	dideliẽm	didelėm
K. V.	kaip daugskaita	

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *poretis, poretė: pójuodis, -ė (pojuodỹs, pojuodė̃), pósūris, -ė (posūrỹs, posūrė̃), sámpuvis, -ė* (supuvęs), *begėdis, -ė, storalūpis, nepraustabúrnis.*

2) kaip *medinis, medinė: akmenìnis, -ė; geležìnis, -ė; gelumbìnis, avižiẽnis (avižìnis), kvietiẽnis (kvietìnis), namìnis, -ė, šiaudìnis* ir k.; *šiaulìškis, namìškis; kauniẽtis, perlaukiẽtis; ilgakõjis, riestanõsis, kumpanõsis, juodnugãris, greitakõjis, sausarañkis.*

Pastaba. Būdvardį *dìdis, dìdė* ir *didžià* reikia linksniuoti: *dìdis* — kaip *žalias* (K. *dìdžio*, D. *didžiám*, P. *dìdį*, Į. *didžiù*, V. *didžiamė*. Daugsk. V. *didì*, K. *didžių̃*, D. *didíems*, P. *didžiùs*, V. *didžiuosè*).

dìdė — kaip *medinė* (Viensk. K. *dìdės*, D. *dìdei*, P. *dìdę*, Į. *didè*, V. *dìdėje* ir tt.).

didžià — kaip *žalia.*

Forma *didžià* yra dažniau vartojama, kaip *dìdė.*

§ 56. III linksniavimas

u-kamieniai būdvardžiai

	Tvirtapradis ilgumas		Tvirtagalis ilgumas	
	vyr. g.	mot. g.	vyr. g.	mot. g.
	Vienskaita			
V. Š.	lýgus	lýgi	gražùs	gražì
K.	lýgaus	lýgios	gražaũs	gražiõs
D.	lýgiam	lýgiai	gražiám	grãžiai
P.	lýgų	lýgią	grãžų	grãžią
Į.	lýgiu	lýgia	gražiù	gražià
V.	lýgiame	lýgioje	gražiamè	gražiojè
	Daugskaita			
V. Š.	lýgūs	lýgios	grãžūs	grãžios
K.	lýgių	lýgių	gražių̃	gražių̃
D.	lýgiems	lýgioms	gražíems	gražióms
P.	lýgius	lýgias	gražiùs	gražiàs
Į.	lýgiais	lýgiomis	gražiaĩs	gražiomìs
V.	lýgiuose	lýgiose	gražiuosè	gražiosè
	Dviskaita			
V. Š. P.	lýgiu	lýgi	gražiù	gražì
D.	lýgiem	lýgiom	gražíem	gražióm
Į.	lýgiem	lýgiom	gražiẽm	gražiõm
K. V.	kaip daugskaita			

	Tvirtapradis ilgumas	
	vyr. g.	mot. g.
	Vienskaita	
V. Š.	saldùs	saldì
K.	saldaũs	saldžiõs
D.	saldžiám	sáldžiai
P.	sáldų	sáldžią
Į.	sáldžiu	sáldžia
V.	saldžiamè	saldžiojè
	Daugskaita	
V. Š.	sáldūs	sáldžios
K.	saldžių̃	saldžių̃
D.	saldíems	saldžióms
P.	sáldžius	sáldžias
Į.	saldžiaĩs	saldžiomìs
V.	saldžiuosè	saldžiosè

	Dviskaita	
V. Š. P.	sáldžiu	sáldi
D.	saldíem	saldžióm
Į.	saldiẽm	saldžiõm
K. V.	kaip daugskaita	

Pastaba. Kai kurie būdvardžiai turi kirtį visuose linksniuose toj pačioj vietoj (tvirtapradžio ilgumo): *lýgus, -i; smúlkus, -i; sódrus, atžū́lus, pagáulus* [4].

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *saldus, saldi: brangùs, -ì; ėdrùs, -ì; gardùs, gardì; kartùs, riebùs, malonùs* (kaip *brangus*, viensk. p. *malónų*).

2) kaip *gražus, graži: apstùs, apstì; aštrùs, bailùs, baisùs, biaurùs, budrùs, dailùs, derlùs, drąsùs, grasùs, gausùs, gilùs, gležnùs, glitùs, gudrùs, jautrùs, kaitrùs, kantrùs, klaidùs, klampùs, landùs, lipšnùs, meilùs, narsùs, pigùs, platùs, puikùs, rajùs, ramùs, skaistùs, skaudùs, smagùs, smailùs, sprangùs, staigùs, statùs, sunkùs, svarbùs, švelnùs, šviesùs, trapùs, vikrùs, žiaurùs.*

Daugskiemeniai būdv.: *padorùs* ir kiti, kurių kirtis tam tikruose linksniuose nukeliamas ant trečio skiemens nuo galo: *apvalùs (ãpvalų), atlaidùs, atsargùs, įstabùs, nuolaidùs, pajemblùs, pakabùs, palankùs, panašùs, pašankùs, užmaršùs* [5].

§ 57. Įvardiniai būdvardžiai. — Be paprastųjų arba ištisinių būdvardžių *(jaunas, mažas, saldus)* yra dar įvardiniai būdvardžiai: *jaunàsis, jaunóji; mažàsis, mažóji; didỹsis, didžióji; saldùsis, saldžióji.* Įvardiniai būdvardžiai yra padaromi iš paprastųjų (ištisinių) pridėjus vyr. gim. vienskaitos vardininkui įvardį *jis, ji* arba dalelę *ai: jaunas+jis=jaunàsis (jaunãsis)* arba *jaunàsai (jáunasai); jauna+jì=jaunóji.*

Būdvardžiai *medinis, naminis, geležinis* ir kiti panašūs negali būti įvardiniais.

Linksniuojant įvardinius būdvardžius, reikia linksniuoti skyrium ištisinį būdvardį ir sudėtą su juo įvardį. Paprastai būdvardžio galūnė ir įvardis susilieja ir sudaro vieną atskirą galūnę.

§ 58. Įvardinių būdvardžių linksniavimas

	vyr. g.	mot. g.	vyr. g.	mot. g.
	Vienskaita			
V. Š.	jaun**àsis**	jaun**óji**	did**ỹsis**	didž**ióji**
K.	jáun**ojo**	jaun**õsios**	didž**iojo**	didž**iõsios**
D.	jáun**ajam**[6] (jaun**ámjam**)	jáun**ajai**	didž**iajam**[6] (didž**iámjam**)	didž**iajai**
P.	jáun**ąjį**	jáun**ąją**	did**įjį**	didž**iąją**
Į.	jaun**úoju**	jaun**ą́ja**	didž**iúoju**	didž**ią́ja**
V.	jaun**ãjame**	jaun**õjoje**	didž**iãjame**	didž**iõjoje**

	Daugskaita			
V. Š.	jauníeji (jauníejai, -jie)	jáunosios	didíeji (-jai, -jie)	didžiosios
K.	jaunų̃jų	jaunų̃jų	didžių̃jų	didžių̃jų
D.	jauníesiems (jauníemsiems)	jaunósioms	didíesiems (didíemsiems)	didžiósioms (didžiómsioms)
P.	jaunúosius	jaunąsias (jaunósias)	didžiúosius	didžiąsias
Į.	jaunaĩsiais	jaunõsiomis (jaunõmsiomis)	didžiaĩsiais	didžiõsiomis (didžiõmsiomis)
V.	jaunuõsiuose	jaunõsiose	didžiuõsiuose	didžiõsiose
	Dviskaita			
V. Š. P.	jaunúoju	jauníeji	didžiúoju	didíeji
D.	jauníejem (jauníemjiem)	jaunójom (jaunómjom)	didíejiem (didíemjiem)	didžiójom (didžiómjom)
Į.	jauniẽjiem (jauniẽmjiem)	jaunõjom (jaunõmjom)	didiẽjiem (didiẽmjiem)	didžiõjom (didžiõmjom)
K. V.	kaip daugskaita			

	vyr. g.	mot. g.
	Vienskaita	
V. Š.	gražùsis	gražióji
K.	grãžiojo	gražiõsios
D.	grãžiajam (gražiámjam)	grãžiajai (grãžiaijai)
P.	grãžųjį	grãžiąją
Į.	gražiúoju	gražiąja
V.	gražiãjame (gražiam̃jame)	gražiõjoje
	Daugskaita	
V. Š.	gražíeji (-jai, -jie)	grãžiosios
K.	gražių̃jų	gražių̃jų
D.	gražíesiems (gražíemsiems)	gražiósioms (gražiómsioms)
P.	gražiúosius	gražiąsias
Į.	gražiaĩsiais	gražiõsiomis (gražiõmsiomis)
V.	gražiuõsiuose	gražiõsiose
	Dviskaita	
V. Š. P.	gražiúoju	gražíeji
D.	gražíejiem (gražíemjiem)	gražiójom (gražiómjom)
Į.	gražiẽjiem (gražiẽmjiem)	gražiõjom (gražiõmjom)
K. V.	kaip daugskaita	

§ 59. Įvardinių būdvardžių pavyzdžiai. — Įvardinius būdvardžius paprastai vartojame, kai norime išskirti kokį daiktą iš kitų panašių daiktų, neturinčių tos ypatybės, kurią turi tas skiriamas daiktas. Pavyzdžiai: 1. Kol *riebusis* sulys, *liesasis* padvės.— 2. Pelėda neišperi vanagėlio *raibojo*.— 3. *Trečiąją* dieną žuvis ir svečias dvokia.— 4. Rugiams sėti dabar pats *gerasis* laikas.— 5. Kaip *senieji* švilpė, taip *jaunieji* šoko.— 6. Ko verki, sesele *jaunoji*? — 7. Eik, sesele, į rūtų darželį, pažiūrėk *žaliųjų* rūtelių.

§ 60. Būdvardžių laipsniai.— Būdvardžiai rodo daiktų ypatybę. Bet dviejų arba daugiau daiktų ypatybė ne visada lygi: vienas daiktas gali jos turėti daugiau (mažiau), kaip kitas, arba daugiausia (mažiausia) už visus, su kuriais jis yra lyginamas. Ypatybių nelygybei išreikšti būdvardžiai turi tris formas, kurios vadinamos *laipsniais*. Daugumas būdvardžių turi t r i s laipsnius: *pagrindinį, aukštesnįjį, aukščiausiąjį*. A u k š t e s n y s i s laipsnis turi galūnes: *-èsnis (-ẽsnis*[7]*)* vyr. gimčiai; *-èsnė (-ẽsnė)* mot. gimčiai: *jaunèsnis (jaunẽsnis), žalèsnis (žalẽsnis); jaunèsnė (jaunẽsnė), žalèsnė (žalẽsnė)*. A u k š č i a u s i a s i s laipsnis turi galūnes: *-áusias (-áusis)* vyr. gimčiai, *-áusia (-áusi)* mot. gimčiai: *jauniáusias (jauniáusis), jauniáusia (jauniáusi), žaliáusias (žaliáusis), žaliáusia (žaliáusi)*.

§ 61. Laipsnių vartojimas.— I. P a g r i n d i n i s laipsnis vartojamas, kur nėra jokio daiktų lyginimo. Pav.: Tas medis *aukštas*. *Žalioj* pievoj *balti* dobilėliai. Seno briedžio *platūs* ragai.

II. A u k š t e s n y s i s laipsnis vartojamas, kai norime pasakyti, kad iš dviejų daiktų vienas turi daugiau kurios ypatybės, negu antras. Pav.: Medis *aukštesnis* už tvorą. Pušis *tiesesnė* už beržą. Linai *mažesni* už kanapes.

Pastaba. Kartais, lygindami du daiktus, pažymime, kad vienas daiktas turi tam tikros ypatybės labai maža daugiau už kitą. Tam nedideliam ypatybės skirtumui išreikšti vartojame galūnes *-ėlèsnis (-ėlẽsnis), -ėlèsnė (-ėlẽsnė): didėlèsnis, didėlèsnė, gražėlèsnis, gražėlèsnė*.

III. A u k š č i a u s i a s i s laipsnis vartojamas, kai norime pasakyti, kad iš trijų arba daugiau daiktų vienas turi kurios ypatybės daugiau, negu visi kiti, su kuriais tas daiktas yra lyginamas. Pav.: 1. Vilnius *didžiausias* Lietuvos miestas. 2. Kalėdos *linksmiausios* šventės. 3. *Geriausiam* mokiniui davė dovanų.

Pastaba 1. Aukščiausiąjį laipsnį gali reikšti ir pagrindinio laipsnio įvardinė forma su esančiais priešais įvardžiais *pats, pati; visų: pats gerasis, pati geroji; visų mažasis, visų mažoji*.

Pastaba 2. Norėdami stipriau išreikšti aukščiausiąjį laipsnį, dedame prieš jį dar žodžius *ko, visų* arba to paties būdvardžio pagrindinio laipsnio daugsk. kilmininką: *ko geriausias, ko mažiausia, visų geriausias, didžių didžiausias, gražių gražiausias (užvis gražesnis)*.

§ 62. Būdvardžiai, padaryti iš kitų kalbos dalių, paprastai laipsnių neturi: *medinis* (iš „medis"), *naminis, auksinis, rytmeti-*

nis, vakarykštis (iš „vakar") ir k. Bet yra sakoma: *šakotas — šakotesnis — šakočiausias, purvinas — purvinesnis — purviniausias* ir kiti.

§ 63. Laipsnių linksniavimas

	v. g.	m. g.	v. g.	m. g.
		Vienskaita		
V. Š.	jaunẽsnis[1]	jaunẽsnė[7]	jauniáusias	jauniáusia
K.	jaunẽsnio	jaunẽsnės	jauniáusio	jauniáusios
D.	jaunẽsniám	jaunẽsnei	jauniáusiam	jauniáusiai
P.	jaunẽsnį	jaunẽsnę	jauniáusią	jauniáusią
Į.	jaunesniù	jaunesnè	jauniáusiu	jauniáusia
V.	jaunẽsniamè	jaunẽsnėje	jauniáusiame	jauniáusioje
		Daugskaita		
V. Š.	jaunesnì	jaunẽsnės	jauniáusi	jauniáusios
K.	jaunesnių̃	jaunesnių̃	jauniáusių	jauniáusių
D.	jaunesníems	jaunesnėms	jauniáusiems	jauniáusioms
P.	jaunesniùs	jaunesnès	jauniáusius	jauniáusias
Į.	jaunesniaĩs	jaunesnėmìs	jauniáusiais	jauniáusiomis
V.	jaunesniuosè	jaunesnėsè	jauniáusiuose	jauniáusiose
		Dviskaita		
V. Š. P.	jaunesniù	jaunesnì	jauniáusiu	jauniáusi
D.	jaunesníem	jaunesnėm	jauniáusiem	jauniáusiom
Į.	jaunesniẽm	jaunesnėm̃	jauniáusiem	jauniáusiom
K. V.	kaip daugskaita			

Pastaba. Įvardinės laipsnių formos *jaunesnysis, jaunesnioji (jaunesnėji), jauniausiasis, jauniausioji* linksniuojamos, kaip pagrindinio laipsnio įvardinės formos: *didysis, didžioji, žaliasis, žalioji.*

Įvardis

§ 64. Įvardžiai yra tokie žodžiai, kurie atstoja daiktų vardus arba jų ypatybes.

Brolis sugrįžo anksti; *jis* buvo miške. Čia žodis *jis* pasakytas vietoj žodžio *brolis* (daiktavardžio vietoj).

Dėdė turi gražų arklį; ir mes turime *tokį* arklį. Čia žodis *tokį* atstoja žodį *gražų* (būdvardį).

§ 65. Įvardžių skyriai.— Pagal prasmę įvardžiai skirstomi į šiuos skyrius:

1. A s m e n i n i a i įvardžiai; jie rodo asmenį:
   a. pirmąjį — kas sako — *aš, mes;*

b. antrąjį — kam sako — *tu, jūs;*
c. trečiąjį — apie ką sakoma — *jis, ji, jie, jos.*

Tik trečiasis asmuo turi atskirus įvardžius vyriškajai gimčiai (*jis, jie*) ir moteriškajai (*ji, jos*).

Prie asmeninių įvardžių skiriame ir g r į š t a m ą j į įvardį — *savęs, sau, savimi, savyje;* tas įvardis reiškia daiktą arba asmenį, kuris tolygus yra veiksnio sakiniui. Sakiny: „Jis save giria" įvardis *save* reiškia tą patį asmenį, kaip ir *jis.*

2. S a v i n a m i e j i įvardžiai rodo, keno yra arba kam pridera daiktas: *màno, tàvo, sàvo (mãno, tãvo, sãvo)* — nelinksniuojami; *manàsis, tavàsis, savàsis* — linksniuojami, kaip *jaunasis; sãvas; manìškis, tavìškis, savìškis, mūsìškis, jūsìškis* — linksniuojami, kaip *medinis.*

Savinamųjų įvardžių prasmę turi ir kilmininkai: *mū́sų, jū́sų, jõ, jõs, jų̃, támstos, támstų.*

3. R o d o m i e j i įvardžiai nurodo aiškiai, kartais tik apskritai, artimus ir tolimus daiktus ir jų ypatybes: *tàs; tà; šìs, šì; šìtas, šità; anàs, anà; tóks, tókia; šióks, šiókia; pàts, patì; kìtas, kità; vìsas, visà; vìskas; niẽkas; kiekvíenas; kaž-kas, bet-kas, bet-koks, kas-ne-kas.*

4. K l a u s i a m i e j i įvardžiai yra tie, kuriais klausiame apie daiktus ir jų ypatybes: *kàs? kurìs? kurì? katràs? katrà? kóks, kókia? kelì, kẽlios? keliñtas? kenõ?*

Katràs, katrà vartojame kalbant apie du daiktus; *kurìs, kurì* — kalbant apie daug daiktų.

5. N u s a k o m i e j i įvardžiai yra tie patys, kaip ir klausiamieji, tik juos vartojame ne klausimui reikšti, bet kito sakinio daiktavardžiui arba įvardžiui paaiškinti. Pav.: 1. *Kas* vogs, (tas) nepralobs. 2. Atiduok man knygą, *kurią* aš tau vakar daviau skaityti. 3. *Koks* artojas, toks ir arklas. 4. *Keno* duoną valgai, tam ir dirbk.

§ 66. Nusižiūrėjusi, kaip vartojami įvardžiai sakiny, gramatika skiria juos į du didelius skyrius:

1. Į v a r d ž i a i - d a i k t a v a r d ž i a i, t. y. tokie įvardžiai, kurie vartojami daiktavardžių vietoj: *aš, tu, jis, mes, jūs, jie, kas, niekas, kaž-kas, mūsìškis, -ė, savìškis, -ė.*

2. Į v a r d ž i a i - b ū d v a r d ž i a i, t. y. tokie įvardžiai, kurie vartojami būdvardžių vietoj: *tas* vyras, *tokia* troba, *anas* raktas, *kuris* metas, *kelinta* diena.

Dažnai įvardžius-būdvardžius vartojame ir daiktavardžių vietoj. Pav.: 1. *Visi* turi mirti. 2. *Kuris* dabar to nežino? 3. *Kiekvienam* savo kailis labiau rūpi.

§ 67. Įvardžių linksniavimas

Asmeniniai įvardžiai

	Vienskaita			
V.	àš	tù	jìs	jì
K.	manę̃s	tavę̃s	jõ	jõs
D.	mán	táu	jám	jái (jaĩ)
P.	manè	tavè	jį̃	ją̃
Į.	manimì (manim̃)	tavimì (tavim̃)	juõ (júo)	jà (ją́)
V.	manyjè (ir: manỹ)	tavyjè (ir: tavỹ)	jamè	jojè
	Daugskaita			
V.	mẽs	jũs (jū́s)	jiẽ	jõs
K.	mū́sų	jū́sų	jų̃	jų̃
D.	mùms	jùms	jíems	jóms
P.	mùs	jùs	juõs (júos)	jàs (jás)
Į.	mumis	jumis	jaĩs	jomìs
V.	mūmysè (mūsyjè)	jūmysè (jūsyjè)	juosè	josè
	Dviskaita			
V. Š. P.	mùdu, mùdvi	jùdu, jùdvi	juõdu	jiẽdvi
K.	mùdviejų	jùdviejų	jų̃dviejų	jų̃dviejų
D.	mùdviem	jùdviem	jíemdviem	jómdviem
Į.	mùdviem	jùdviem	jiẽmdviem	jõmdviem
V.	mùdviese	jùdviese	juosè dvíese	josè dvíese

§ **68.** Vietoj *àš, tù* aukštaičiai sako ir *àšei, àšenai, àšenas, tùjen, tùjenai, tùjenas;* vietoj daugsk. kilmininkų *mū́sų, jū́sų* sakoma ir *mū́s, jū́s.* Vietoj *jìs, jì* vartojama ir *jisaĩ* (*jõjo, jámjam, jį̃jį* ir tt.) ir *jinaĩ, jìji* (*jõsios, jáijai, ją̃ją* ir tt.).

§ 69. Rodomųjų įvardžių linksniavimas

	Vienskaita			
	v. g.	m. g.	v. g.	m. g.
V.	tàs	tà	šìs	šì
K.	tõ	tõs	šiõ	šiõs
D.	tám	tái (taĩ)	šiám	šiái (šiaĩ)
P.	tą̃	tą̃	šį̃	šią̃
Į.	tuõ (túo)	tà (tą́)	šiuõ (šiúo)	šià (šią́)
V.	tamè	tojè (tõj, tõ)	šiamè	šiojè (šiõj, šiõ)

	Daugskaita			
V. K. D. P. Į. V.	tiẽ tų̃ tíems tuõs (túos) taĩs tuosè	tõs tų̃ tóms tàs (tą́s) tomìs tosè	šiẽ šių̃ šíems šiuõs (šiúos, šiùs) šiaĩs šiuosè	šiõs šių̃ šióms šiàs (šią́s) šiomìs šiosè
	Dviskaita			
V. P. K. D. Į. V.	tuõdu tų̃dviejų tíemdviem tiẽmdviem tuõdviese tuosè dviesè	tiẽdvi tų̃dviejų tómdviem tõmdviem tiẽdviese tosè dviesè	šiuõdu šių̃dviejų šíemdviem šiẽmdviem šiuõdviese šiuosè dviesè	šiẽdvi šių̃dviejų šiómdviem šiõmdviem šiẽdviese šiosè dviesè

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *tas, ta: šìtas, anàs (šìto, anõ, šìtam, anám. . .), kàs* (netu-ri daugsk.), *katràs, -à;*

2) kaip *šis, ši: kurìs, kurì.*

	v. g.	m. g.	v. g.	m. g.
	Vienskaita			
V. K. D. P. Į. V.	tóks (tõks) tókiõ tókiám tókį tókiu (tokiuõ) tokiamè	tókià tókiõs tókiái tókią tókia (tokià) tókiojè	pàts patiẽs pačiám pãtį pačiù, patimì pačiamè (patimè)	pati pačiõs pãčiai pãčią pačià pačiojè
	Daugskaita			
V. K. D. P. Į. V.	tókiẽ tokių̃ tókiem tókius (tokiuõs) tókiaĩs tókiuosè	tókiõs tokių̃ tókióm tókiàs tókiomìs tókiosè	pãtys pačių̃ patíems pačiùs pačiaĩs pačiuosè	pãčios pačių̃ pačióms pačiàs pačiomìs pačiosè
	Dviskaita			
V. P. K. D. Į. V.	tókiu(-du) tokių̃dviejų tokíemdviem tokiẽmdviem tokiuosè dvíesè	tóki(-dvi) tokių̃dviejų tokiómdviem tokiõmdviem tokiosè dvíesè	pačiù-du pačių̃-dviejų patíemdviem patiem̃dviem pačiuosè	pati-dvi pačių̃-dviejų pačiómdviem pačiõmdviem pačiosè

Taip pat linksniuojama:

1) kaip *toks, tokia: kóks, kókia, šióks, šiókia, kitóks, kitókia, šìtoks, šìtokia, anóks, anókia; kìtas, kità* reikia linksniuoti, kaip *gẽras, gerà.*

Pastaba. Pàts, patì turi ir daiktavardžio prasmę: *výras, žmonà.* Kaip daiktavardis, *pats* turi ir kelius įvairius linksnius: Š. *patiẽ,* Į. *patimì (patim̃),* V. *patyjè (patỹ),* daugsk. D. *patíms,* Į. *patimìs,* V. *patysè.* Daiktavardis *pati* turi du savotiškus linksnius: D. *pãčiai* ir Š. *pãčia.*

Įvardžiai *tásai, tóji, ansaĩ, anóji, šisaĩ, šióji* ir kiti linksniuojami, kaip *jaunàsis, jaunóji* (ž. § 58).

Skaitvardis

§ 70. Skaitvardžiai yra tokie žodžiai, kurie rodo daiktų skaičių arba eilę: *trys, penki, šimtas; trečias, ketvirtas, septyniolik-tas* ir tt.

§ 71. Skaitvardžių skyriai.— Skaitvardžiai yra dalinami į du skyrius:

a) Kiekiniai skaitvardžiai, kurie rodo daiktų skaičių ir atsako į klausimą *kiek?* Pav.: *Trys* langai, *šeši* vyrai, *septynios* pušys, *penkiolika* avių.

b) Kelintiniai skaitvardžiai, kurie rodo daiktų eilę ir atsako į klausimą *kelintas* (iš eilės)? Pav.: *Trečia* diena, *penktas* mėnuo, *dešimti* metai, *dvylikta* valanda, *dvidešimtas* amžius.

§ 72. a. Kiekiniai:	b. Kelintiniai:
1. *víenas, vienà*	*pírmas, pirmà*
2. *dù, dvì*	*añtras, -à*
3. *trỹs*	*trẽčias, -à*
4. *keturì, kẽturios*	*ketvir̃tas, -à*
5. *penkì, peñkios*	*peñktas, -à*
6. *šešì, šẽšios*	*šẽštas, -à*
7. *septynì, septýnios*	*septiñtas, -à* ir *sẽkmas, -à*
8. *aštuonì, aštúonios*	*aštuñtas, -à* ir *ãšmas, -à*
9. *devynì, devýnios*	*deviñtas, -à*
10. *dešimtìs, dẽšimt, dẽšimts*	*dešim̃tas, -à*
11. *vienúolika,*	*vienúoliktas, -a**
12. *dvýlika,*	*dvýliktas, -a*
13. *trýlika*	*trýliktas, -a*
14. *keturiólika*	*keturióliktas, -a*
15. *penkiólika*	*penkióliktas, -a*
16. *šešiólika*	*šešióliktas, -a*
17. *septyniólika*	*septynióliktas, -a*

* Sakoma ir: *vienuolìkis, -ė, dvylìkis, -ė, vienuolikiñtas, dvylikiñtas* ir tt.

18.	*aštuoniólika*	*aštuoniólikias, -a*
19.	*devyniólika*	*devyniólikias, -a*
20.	*dvìdešims, dvìdešimti, dvìdešimt*	*dvìdešimtas, -a*
21.	*dvìdešims víenas*	*dvìdešims pírmas, -à*
29.	*dvìdešims devynì*	*dvìdešims deviñtas, -à*
30.	*trỹs dẽšimtys*	*trìsdešimtas*
40.	*kẽturios dẽšimtys*	*kẽturiosdešimtas* ir *kẽturiasdešimtas*
50.	*peñkios dẽšimtys*	*peñkiosdešimtas*
60.	*šẽšios dẽšimtys*	*šẽšiosdešimtas*
70.	*septýnios dẽšimtys*	*septýniosdešimtas*
80.	*aštúonios dẽšimtys*	*aštúoniosdešimtas*
90.	*devýnios dẽšimtys*	*devýniosdešimtas*
100.	*šim̃tas*	*šim̃tas, -à*
200.	*dù šim̃tai (šimtù)*	*dvìšimtas, -a*
300.	*trỹs šim̃tai*	*trìšimtas, -a*
400.	*keturì šim̃tai*	*keturìšimtas, -a*
500.	*penkì šim̃tai*	*penkìšimtas, -a*
600.	*šešì šim̃tai*	*šešìšimtas, -a*
700.	*septynì šim̃tai*	*septynìšimtas, -a*
800.	*aštuonì šim̃tai*	*aštuonìšimtas, -a*
900.	*devynì šim̃tai*	*devynìšimtas, -a*
1000.	*tū́kstantis, -čio, -ties*	*tū́kstantas, -a*
3000.	*trỹs tū́kstančiai, trỹs tū́kstantys*	*tritū́kstantas, -a*
1 000 000.	*milijõnas*	*milijónas, -a*

567. *penkì šim̃tai šẽšios dẽšimtys septynì (septýnios), penkì šim̃tai šẽšios dẽšimtys septiñtas (-à).*

4372. *keturì tū́kstančiai trỹs šim̃tai septýnios dẽšimtys dù (dvì), keturì tū́kstančiai trỹs šim̃tai septýnios dẽšimtys añtras (-à).*

§ **73. Skaitvardžių linksniavimas.** — a) *Víenas, vienà* reikia linksniuoti, kaip *jáunas, -à* (§ 53). b) *Dù, trỹs, keturì* šiaip yra linksniuojami:

V.	dù, dvì	trỹs	keturi, kẹ̃turios
K.	dviẽjų (dviejų̃)	trijų̃	keturių̃
D.	dvíem	trìms	keturíems, keturióms
P.	dù, dvì	trìs	kẹ̃turius(-ris), kẽturias
Į.	dviẽm	trimìs	keturiaĩs, keturiomìs
V.	dviẽjuosè, dviẽjosè	trijuosè, trijosè	keturiuosè, keturiosè

Kaip *keturì, kẽturios* reikia linksniuoti ir: *penkì, peñkios, šešì, septynì, aštuonì* ir *devynì.*

c) Kaip *dù, dvì* linksniuojam *abù (abùdu), abì (abìdvi).*

d) Žodis *dešimtìs* linksniuojamas kaip III links. daiktavardis *pažintìs.* Vietoj *dešimtis* vartojame ir *dešims, dẽšimt (dẽšimts),* kurie nelinksniuojami.

e) *Vienúolika, dvýlika* ir kiti lig *devyniólika* linksniuojame kaip daiktavardį *síena.*

f) *Dvìdešimti, trỹs dẽšimtys* ir tt. ligi *devýnios dẽšimtys* linksniuojame kaip *dvì naktì, trỹs nãktys:* V. *trỹs dẽšimtys,* K. *trijų̃ dešimtų̃ (-čių̃),* D. *tríms dešimtíms,* P. *trìs dẽšimtis,* Į. *trimìs dešimtimìs,* V. *trijosè dešimtysè.* Jų vietoj vartojami ir nelinksniuojami skaitvardžiai: *dvìdešimt, trìsdešimt, kẽturiasdẽšimt* ir tt.

g) *šim̃tas* ir *tū̃kstantis* yra linksniuojami kaip paprasti daiktavardžiai: K. *šim̃to, tū̃kstančio* (ir *tū̃kstanties*), D. *šim̃tui, tū̃kstančiui* ir tt.

h) Visi kelintiniai skaitvardžiai yra linksniuojami, kaip būdvardžiai; *pírmas (pirmutìnis)* turi ir laipsnius: *pirmèsnis, pirmiáusias (pirmučiáusias),* kaip: *paskutìnis, paskèsnis, paskiáusias (paskučiáusias).*

§ 74. Išvestiniai skaitvardžiai.— a) Skaitvardžiai *vienì, dvejì, trejì, ketverì, penkerì, šešerì, septynerì, aštuonerì, devynerì* yra vartojami prie daiktavardžių, kurie teturi daugskaitą: *víenos* žirklės, *dvejì* namai, *trejì* marškiniai, *kẽtverios* pirštinės, *peñkerios* rogės ir tt.

b) *Dvẽjetas, ãbejetas, trẽjetas, kẽtvertas, peñketas, šẽšetas, septýnetas, aštúonetas, devýnetas* yra daiktavardžiai, kuriuos vartojame skaitydami ne vienos rūšies daiktus: *kẽtvertas* vaikų (berniukai ir mergaitės), *šẽšetas* arklių.

c) Kokybiniai skaitvardžiai: *vieneriópas, -a; vienódas (vienókis), -a; dvejópas (dvejókis), trejópas, ketveriópas, penkeriópas, dešimteriópas, šimteriópas: dvejópas* alus, *trejópi* rugiai.

d) *Víenlinkas, dvìlinkas, trìlinkas, ketúrlinkas, devínlinkas* ir tt.: *víenlinka* virvė, *trìlinkas* siūlas. *Dvìgubas, trìgubas.*

e) *Mitulỹs* (=vienų metų gyvulys), *dveigỹs* (dviejų metų gyvulys), *treigỹs, ketvérgis, penkérgis, šešérgis, devynérgis.*

Veiksmažodis

§ 75. Veiksmažodžiai yra tokie žodžiai, kurie rodo daiktų veiksmą (brolis *aria,* sesuo *rašo*) arba stovį (vaikas *miega,* rožės *žydi*); jie atsako į klausimą *ką veikia daiktas?*

§ 76. Pereinamieji ir nepereinamieji veiksmažodžiai.— Pereinamaisiais paprastai vadinami tokie veiksmažodžiai, kurie turi prie savęs papildininką arba kilmininką: *tėvas moko sūnų, brolis skaito knygą, jie ieško peilio.* Čia vieno daikto veiksmas pereina ant kito. Nepereinamaisiais veiksmažodžiais vadinami tokie, kurie neturi prie savęs pap. arba kilm.: *medis žaliuoja, rugiai žydi, arklys bėga.*

Kartais tas pats veiksmažodis gali būti pereinamas ir nepereinamas: *pieną verda* (perein.), *pienas verda* (neperein.).

§ **77. Grįštamieji veiksmažodžiai.** — Veiksmažodžiai, kurie turi prijungtą prie savęs grįštamąjį įvardį *si, s,* nurodantį tą patį daiktą, kuris yra sakinio veiksniu, vadinasi grįštamaisiais veiksmažodžiais. Pavyzdžiai: 1. Mergaitė *šukuojasi* (=šukuoja sau) galvą. 2. *Stataus*i (=statau sau) trobą. 3. Kuo tu man *atsimokėsi* už tai?

§ **78. Įvardiniai veiksmažodžiai.** — Yra tokių veiksmažodžių, kurie be įvardžio *si, s* visai nevartojami; tokius veiksmažodžius vadiname įvardiniais. Pav.: vaikas *juokiasi,* piemuo *šaiposi,* kaimynas *tyčiojasi* iš manęs.

§ **79. Asmens ir skaičiai.** — Veiksmas gali būti atliekamas
1) to, kuris ką sako — pirmojo asmens: *aš;*
2) to, kuriam ką sako — antrojo asmens: *tu;*
3) to, apie kurį yra kas sakoma — trečiojo asmens: *jis, ji; tėvas, motina, laukas.*

Bet tas veiksmas gali būti atliekamas kelių (dviejų) pirmųjų asmenų: *mes (mudu);* kelių (dviejų) antrųjų asmenų: *jūs (judu);* kelių (dviejų) trečiųjų asmenų: *jie, jos (juodu, jiedu); tėvai, motinos, laukai.*

Jei veiksmas esti atliekamas vieno asmens, tai mes turime vienskaitą, jei kelių — daugskaitą, jei dviejų — dviskaitą.

§ **80. Asmeninės galūnės.** — Veiksmažodžio asmens ir skaičiai gali būti išreikšti jo paties galūnėmis, bet dažnai turi dar prie savęs asmeninius įvardžius.

Vienskaita	*Daugskaita*	*Dviskaita*
1. aš *neš-u*	mes *neša-me*	mudu *neša-va*
2. tu *neš-i*	jūs *neša-te*	judu *neša-ta*
3. jis *neša*	jie *neša*	juodu *neša*

Šio veiksmažodžio galūnės *u, i, a, me, te; va, ta* vadinasi asmeninės, nes jos rodo, kuris asmuo*.

§ **81. Laikai.**— Veiksmažodžiais galima pasakyti, ar veiksmas yra dabar atliekamas, ar jis jau atliktas, ar tik dar bus atliekamas. Laikai yra tokios veiksmažodžio formos, kurios rodo, kada yra atliekamas veiksmas nuo kalbamojo momento: jei kalbamuoju momentu, turim *esamąjį laiką,* prieš kalbamąjį momentą — *būtąjį laiką,* jei po kalbamuoju momentu — *būsimąjį laiką.* Pažymėti metui, kada yra atliekamas veiksmas nuo kalbamojo momento, lietuvių kalba turi aštuonius laikus: keturius vientisinius ir keturius sudurtinius.

---

*	1 as.	2 as.	3 as.
V.	*-u(-mi)*	*-i(-si)*	*(-ti)*
D.	*-me*	*-te*	
Dv.	*-va*	*-ta*	

A. Vientisiniai laikai

1. Esamasis laikas: *aš rašau.* Pav.: 1. Žmonės vasarą *pluša, dirba.*— 2. Atsarga gėdos *nedaro.*— 3. Jis savimi *veža* rugius.— 4. Sotus alkano *neužjaučia.*

2. Būtasis kartinis laikas: *aš rašiau.* Pav.: 1. Vakar vilką *mačiau.*— 2. Kad aš *jojau* per lauką, per lygų pūdymėlį, tai aš *prijojau* žalią girelę.— 3. Kame vakar *važinėjai?* — 4. Dauguma mergaičių *išlėkė* basos.

3. Būtasis dažninis laikas: *aš rašydavau.* Pav.: 1. Visi jo *bijodavo* ir ištolo *lenkdavos.*— 2. Mano brolis sirgdamas iš namų niekur *neidavo.*— 3. Kai vakarais *ateidavo* Jonas, daug naujienų mums *pasakydavo.*

4. Būsimasis laikas: *aš rašysiu.* Pav.: 1. Šeriu žirgelį, nežinau, kur *josiu.*— 2. Mes čia *nebūsim.*— 3. Dabar *žinosi* neklausyti tėvų! — 4. Dabar kiekvienas namo *eisim.*— 5. Ką aš dabar *darysiu,* kur *pasidėsiu?* — 6. Ką *veiksi* nedirbęs?

B. Sudurtiniai laikai

1. Esamasis sudurtinis l.: *aš esu rašęs (rašiusi).* Pav.: 1. Vyrai, kurie čia *esate susirinkę,* žinokite: visiems jums bus galas, jei nužudysit tą moteriškę.— 2. *Esu pasikėlęs* važiuoti į Ameriką, tai nebenurimstu sėdėti čionai.— 3. Aš *nepratęs* vargelio vargti, purvelio bristi.— 4. Jie labai *pavargę.*

2. Būtasis sudurt. l.: *aš buvau rašęs (rašiusi).* Pav.: 1. Aš paėmiau tavo duoną, kurią *buvai* girioj *pasidėjęs.*— 2. Ligonis jau *buvo miręs,* kai mes nuėjom.— 3. Aną dieną *buvo atvykę* į Kauną trys latviai.— 4. Jis nemiegojo, tik taip *užsimerkęs buvo.*

3. Būtasis dažninis sudurt. l.: *aš būdavau rašęs (rašiusi).* Pav.: 1. Kai *būdavau pavargęs,* turėdavau prigulti.— 2. Kai vakarais ateidavo (svečias), aš jau *būdavau atsigulęs.*— 3. Mano brolis, kai *būdavo susirgęs,* iš namų niekur neidavo.

4. Būsimasis sudurtinis l.: *aš būsiu rašęs (rašiusi).* Pav.: 1. Tik neateik tuokart, kada aš *būsiu atsigulęs.*— 2. Žiūrėk, jie *bus* jau *iškūlę,* kada mes pradėsime kulti.— 3. Nukaisk puodą: roputės jau *bus* ne tik *išvirusios,* bet ir *pervirusios.*

Sudurtiniai laikai yra padaromi iš vientisinių laikų veiksmažodžio *būti* ir asmenuojamo veiksmažodžio dalyvių.

§ 82. Būdai.— Veiksmažodžių formos rodo, koks yra kalbančio santykis su veiksmu: ar kalbantis žiūri į jį, kaip į tikrą dalyką (faktą), ar tik sako arba geidžia, kad veiksmas būtų keno įvykintas, o kartais nurodo veiksmą, kuris galėtų įvykti, jei jam būtų tam tikros sąlygos. Iš čia mes turime keturius sakymo būdus.

1) Reiškiamasis būdas vartojamas, kai norime pasakyti, kad veiksmas yra, buvo ar bus keno tikrai atliekamas. Pav.: Saulė karščiausiai *šviečia* vasarą.— Vakar *kirtom* mišką.— Ryto *važiuosim* šieno piauti.

2) L i e p i a m a s i s b ū d a s rodo pirmojo asmens liepimą, reikalavimą, kad antrasis asmuo padarytų tai, kas yra išreikšta veiksmažodžiu: *kalbėk* balsiau, *rašyk* laišką, *eikit* rugių kirsti.

3) G e i d ž i a m a s i s b ū d a s vartojamas, kada geidžiame, leidžiame, kad veiksmas būtų atliktas trečiojo asmens: *teesie, tegulie, tedirbie, tevežie, teeinie, tesakai, terašai.* Geidžiamojo būdo formas gali atstoti ir reiškiamasis būdas su žodeliais *te-, tegu (tegul): tedirba, teneša; tegu dirba, tegu neša.*

4) T a r i a m a s i s b ū d a s rodo, jog veiksmo ištikrųjų nėra, rodo nėsamą veiksmą,— tokį, kuris galėtų arba negalėtų įvykti, jei ištiktų tam tikros sąlygos. Pav.: *Pirkčiau* knygą, kad *turėčiau* pinigų.— Jei *būčiau nesirgęs, būčiau* seniai *išvažiavęs* namo.

Tos formos vartojamos ir su sąjunga *kad,* jei reiškiame negriežtą prašymą, pageidavimą arba linkėjimą. *Kad* jis dabar čia *ateitų!* — *Kad* jis nors kartą mane *aplankytų!* — *Kad* tau dievas *duotų* sveikatą ir ilgą pagyvenimą! — *Kad* tu kur *prasmegtum,* galą *gautum!*

§ **83. Stoviai.**— Stoviais vadiname tokias veiksmažodžio formas, kurios rodo, koks yra sakinio veiksnio santykis su veiksmu — ar jis pats veikia ar ne pats, todel veiksmažodžiai turi du stovius: *veikiamąjį* ir *kenčiamąjį.*

a. V e i k i a m a s i s s t o v i s (aktivas) rodo, kad veiksmas yra atliekamas paties sakinio veiksnio. Pav.: Mokinys *rašo.*— Žvakė *dega.*— Lapai *šlama.*

b. K e n č i a m a s i s s t o v i s (pasivas) rodo, kad veiksmas atliekamas ne sakinio veiksnio, bet kito daikto, tik tas kito daikto veiksmas pereina ant jo. Pav.: Laiškas *rašomas.*— Varpas *buvo nulietas.*— Jos ten *bus* visų *gerbiamos.*

§ **84. Asmeninės formos.**— Visos veikiamojo ir kenčiamojo stovio formos, kurios rodo asmenį, vadinasi *asmeninės.* Pav.: *Joju* (I asmuo) arkliu.— Broliukai, *ginkitės* (II asmuo) nuo bado.— Vyrai šieną *piauna* (III as.).— Kam mes *būsim reikalingi* (I as.)?

Kenčiamasis stovis turi visus tris asmenis tik tada, jei jis yra padarytas iš pereinamųjų veiksmažodžių, o jei iš nepereinamųjų — tik trečiąjį asmenį. Pav.: Dabar pats *važiuojamas* laikas. (Negali sakyti: „Aš esu važiuojamas, tu buvai važiuojamas, mes būsim važiuojami" ir tt.) — Jos liga buvo *neišeinama.*— Tos vietos bus *stovimos.*

§ **85. Vardinės formos.**— Iš veiksmažodžių yra padaromos formos, kurios nerodo nei asmens, nei būdo, o kartais nei skaičiaus, nei laiko. Jos yra vidury tarp veiksmažodžių ir vardinių kalbos dalių (daiktavardžių ir būdvardžių), todel jas ir vadiname v a r d i n ė m i s formomis. Vardinės formos yra šios: *veiksmavardis, dalyvis, [pusdalyvis]* ir *padalyvis.*

§ **86. Veiksmavardis.**— Veiksmavardžiai reiškia veiksmą nerodydami daikto, kurio jis būtų atliekamas: *eiti, sakyti, joti.* Veiksmavardis, skyrium paimtas, nerodo nei asmens, nei skaičiaus, nei

laiko, nei būdo. Kilimo jis yra daiktavardis, pavirtęs veiksmažodžiu.

§ 87. **Dalyviai.**— Dalyviai yra būdvardžiai, kilę iš veiksmažodžių; jie turi laikus. Dalyviai yra abiejų stovių: *veikiamieji* ir *kenčiamieji.*

§ 88. Veikiamieji dalyviai

1. Esamasis laikas: *nešąs (nešantis) — nešanti, turįs (turintis) — turinti, darąs (darantis) — daranti; nešąsis (nešantisis) — nešantis, turįsis (turintisis) — turintis, darąsis (darantisis) — darantis.* Šie dalyviai padaromi iš to paties laiko veiksmažodžio trečiojo asmens *(neša, turi, daro),* pakeičiant galūnę *-a, -i, -o* galūne *-ąs (-antis), -anti, -įs (-intis), -inti.* Grįštamasis veiksmažodis, kuris neturi priešdėlio, gauna šiam dalyviui galūnę *-ąsis (-antisis), -įsis (-intisis) — -antis, -intis.* Jei turi priešdėlį, tai įvardis *si* įstatomas tarp priešdėlio ir veiksmažodžio: *atsinešąs (atsinešantis) — atsinešanti, pasiturįs (pasiturintis) — pasiturinti, nesidarąs (nesidarantis) — nesidaranti.*

2. Būtasis kartinis laikas: *nešęs — nešusi, turėjęs — turėjusi, daręs — dariusi, nešęsis — nešusis, daręsis — dariusis.* Šie dalyviai padaromi iš to paties laiko veiksmažodžio trečiojo asmens *(nešė, turėjo),* pakeičiant galūnę *-ė, -o* galūne *-ęs, -usi;* jei veiksmavardis prieš galūnę *-ti* turėjo *y (daryti),* tad moteriškoji gimtis prieš pabaigą *-usi* turi minkštą priebalsį *(dariusi, sakiusi).* Grįštamasis dalyvis turi galūnę *-ęsis, -usis,* bet su priešdėliu: *atsinešęs, pasidariusi.*

3. Būtasis dažninis laikas: *nešdavęs — nešdavusi, turėdavęs — turėdavusi, darydavęs — darydavusi, nešdavęsis — nešdavusis.* Šie dalyviai padaromi iš to paties laiko trečiojo asmens *(nešdavo),* pakeičiant galūnę *-davo* galūne *-davęs, -davusi.*

4. Būsimasis laikas: *nešiąs (nešiantis) — nešianti, turėsiąs (turėsiantis) — turėsianti, darysiąs (darysiantis) — darysianti, darysiąsis (darysiantisis) — darysiantis.* Šie dalyviai padaromi iš to paties laiko veiksmažodžio trečiojo asmens *(neš, turės, darys),* pridedant galūnę *-ąs (-antis), -anti,* suminkštinus priešais esantį priebalsį *s (si).*

§ 89. Kenčiamieji dalyviai

1. Esamasis laikas: *nešamas — nešama, turimas — turima, daromas — daroma.* Šie dalyviai yra padaromi iš to paties laiko trečiojo asmens, pridedant galūnę *-mas, -ma.*

2. Būtasis laikas: *neštas — nešta, turėtas — turėta, darytas — daryta.* Šie dalyviai yra padaromi iš veiksmavardžių, atmetant galūnę *-ti* ir pridedant prie atlikusio kamieno *-tas, -ta.*

3. Būsimasis laikas: *būsimas — būsima, mylėsimas — mylėsima; vesima* mergelė. Šio laiko dalyviai beveik visai išnykę iš mūsų kalbos. Jie padaromi iš to pat laiko 3-jo asmens, pridedant galūnę *-imas, -ima.*

Pastaba. Kenčiamojo stovio dalyviai yra padaromi iš visų veiksmažodžių: pereinamųjų ir nepereinamųjų.

§ **90. Dalyvių linksniavimas.**— Visi dalyviai, veikiamieji ir kenčiamieji, yra linksniuojami, kaip paprasti būdvardžiai.

Vienskaita

V.	*nešą̃s(nẽšantis)*	— *nẽšanti*	*nẽšęs*	— *nẽšusi*
K.	*nẽšančio*	— *nẽšančiõs*	*nẽšusio*	— *nẽšusios*
D.	*nešančiám*	— *nẽšančiai*	*nẽšusiam*	— *nẽšusiai*
P.	*nẽšantį*	— *nẽšančią*	*nẽšusį*	— *nẽšusią*
Į.	*nẽšančiu*	— *nẽšančia*	*nẽšusiu*	— *nẽšusia*
V.	*nẽšančiame*	— *nẽšančiojè*	*nẽšusiame*	— *nẽšusioje*

Daugskaita

V.	*nešą̃(nẽšantys)*	— *nẽšančios*	*nẽšę(nẽšusys)*	— *nešusios*
K.	*nẽšančių̃*	— *nẽšančių̃*	*nẽšusių*	
D.	*nẽšantiems*	— *nẽšančióms*	*nẽšusiems*	— *nẽšusioms*
P.	*nẽšančius*	— *nẽšančias*	*nẽšusius*	— *nẽšusias*
Į.	*nẽšančiais*	— *nẽšančiomìs*	*nẽšusiais*	— *nẽšusiomis*
V.	*nẽšančiuosè*	— *nẽšančiosè*	*nẽšusiuose*	— *nẽšusiose*

Vienskaita

V.	*nẽštas*	— *neštà*
K.	*nẽšto*	— *neštõs*
D.	*neštám*	— *nẽštai*
P.	*nẽštą*	— *nẽštą*
Į.	*neštù*	— *neštà*
V.	*neštamè*	— *neštojè*

Daugskaita

V.	*neštì*	— *nẽštos*
K.	*neštų̃*	— *neštų̃*
D.	*neštiems*	— *neštóms*
P.	*neštùs*	— *neštàs*
Į.	*neštaĩs*	— *neštomìs*
V.	*neštuosè*	— *neštosè*

§ **91. Dalyvių įvardinės formos.**— Visi dalyviai gali, kaip būdvardžiai, turėti įvardines formas: *nešantỹsis* — *nešančióji, neštàsis* — *neštóji.* Įvardinės dalyvių formos yra linksniuojamos lygiai taip, kaip įvardiniai būdvardžiai.

§ **92. Dalyvių laipsniai.**— Dalyviai, apskritai sakant, laipsniuojami negali būti, bet jei dalyvis visai nustoja veiksmažodžio ypatybių, pavirsta būdvardžiu, tada jis turi ir laipsnius: *pasiutęs* — *pasiutusi, pasiutesnis* — *pasiutesnė, pasiučiausias* — *pasiučiausia; mylimas, mylimesnis, mylimiausias.*

§ **93. Dalyvių vartojimas.** Dalyviai sakiny gali būti p a ž y m i n i a i s ir t a r i n i a i s. Pavyzdžiai:

a) 1. *Augąs* šuo rajus.— 2. Šuo ir *kariamas* papranta.— 3. Vaikai tuojau smeigiasi tą daryti, ką *paaugusius* žmones mato darant. Val.— 4. Radau bajorėlį *ganantį* žirgelį. — 5. Vienas bajoras turėrėjo labai *išlepusią* pačią. BP III p. 97. — 6. Atminsi *gimtąją* dieną. DK. — 7. *Keliamos* karvės bloga varškė. DK.

b) 1. Jie labai *pavargę*. — 2. Baisu žiūrėti, kas ten dedasi: vaikų akys nuo ašarų *paraudusios*, padegėlis *išblyškęs* ir *pamėlynavęs*. — 3. Jis *nemiegojęs*, tik taip *užsimerkęs* buvo. — 4. Ar gi visi jūs tokie *nususę*? — 5. Ten mūsų žirgeliai bus *priėdę* ir *prigėrę*. — 6. Gi žiūriu — vilkas *bestovįs* prieš mane. — 7. Jis buvo visų *mylimas*. — 8. Aš esu vilko *neštas* ir *pamestas*.

§ 94. Sudurtiniai dalyviai.— Kartais bet kurio veiksmažodžio dalyvis sutampa su veiksmažodžio *būti* dalyviu, ir pasidaro sudurtinis dalyvis. Sudurtiniai dalyviai gali būti visokių laikų, bet iš linksnių teturi vieną vardininką; jie teesti netiesioginės kalbos tariniais.

1. Esamasis laikas: *esąs nešęs, esanti nešusi, esąs nešamas, neštas.*
2. Būtasis l.: *buvęs nešęs, buvusi nešusi; buvęs nešamas, neštas.*
3. B. dažninis l.: *būdavęs nešęs, būdavusi nešusi, būdavęs nešamas, neštas.*
4. B. mėgintinis l.: *buvęs benešąs, buvusi benešanti; b. benešamas, beneštas.*
5. Būsimasis l.: *būsiąs nešęs, būsianti nešusi; b. nešamas, neštas.*

Pavyzdžiai: 1. Genys kiškio klausia, kodėl jis toks nuliūdęs. Kiškis sako: kur jis *nebūsiąs nuliūdęs*.— 2. Atsiskyrėlis pasakė: jis rytoj sušauksiąs visus paukščius, tai jie, jei *būsiąs* koks kur *apėjęs*, ir jai pasakysią. — 3. Daugiau, tas atsiskyrėlis ir klausia erelio, ar *nėsas matęs* kur dvylikos brolių juodvarniais lakstančių. — 4. Aleksa sakė, kad pirma ten *buvęs pastatytas* mažutis namelis.

§ 95. Išvestiniai būdvardžiai.— Yra padarytų iš veiksmažodžio būdvardžių, kurie, nors ir giminiuojasi kiek su dalyviais, bet nerodo laiko, todel juos vadiname tiesiog būdvardžiais:

a. *Girtinas, girtina; peiktinas, -a; piautinas, -a.* Šie būdvardžiai padaromi iš kenčiamojo stovio būtojo laiko dalyvių, pakeičiant galūnę *-tas* į *-tinas, -tina.* Tuos būdvardžius tedarome iš pereinamųjų veiksmažodžių. Pav.: 1. Mūsų rugiai jau *kirstini.* — 2. Avižos seniai jau *piautinos.* — 3. Tas arklys visai *nepeiktinas.*— 4. Tavo darbas labai *pagirtinas.*

b. Žemaičiai vartoja būdvardžius galūne *-inas,* padarytus iš kelių veiksmažodžių esamojo laiko: *nešinas, nešina, vedinas, geninas, varinas.* Pavyzdžiai: 1. Piemuo eina žąsimis *geninas;* piemenys eina žąsimis *genini.* — 2. Eina motina vaiku *nešina.*

Šitų būdvardžių, vartojamų su įrankininku, aukštaičių tarmėse nėra. Žodžiai *tekinas, skubinas*, nors padaryti taip pat, bet vartojami kitaip: *tekinas* bėga, *skubini* eina.

§ **96. Pusdalyviai.**— Pusdalyviais vadiname tokias vardines veiksmažodžių formas, kurios turi skaičius, gimtis, bet iš linksnių — vieną vardininką. Jie rodo, kad veiksmas, kurį reiškia veiksmažodis, iš kurio jis padarytas, yra atliekamas tuo pat laiku, kaip sakinio tarinio. Juos darome iš veiksmavardžio, pakeičiant galūnę *-ti* galūne *-damas, -dama: nešdamas, nešdama; turėdamas, darydamas.*

Pavyzdžiai: 1. Sūnaiti mano, jaunasis mano, nepulk į vargus jaunas *būdamas.* — 2. Žiedelį *begriebdamas* aš pats jaunas nuskendau. (Čia veiksmai „begriebdamas" ir „nuskendau" yra atliekami vienu metu,— tai bendralaikiai veiksmai.) — 3. Po kalnelį *vaikščiodama* akmenėlius raičiojau. Kp. d. — 4. Verkė tėvas ir motina mane *išleisdami*, verkė broliai ir seselės lauku *lydėdami.* Sln. g. — 5. Čia *kukuodama* (gegutė) verkia, čia juokias. An. Š. — 6. Kas pieną *begerdamas* dantis išdegė, tas ir į vandenį pučia. — 7. *Eidama* šokti stakleles taisė. — 8. Ką tėvelis sudėjo *dūsaudamas*, tai sūnelis prarado *klykaudamas.*

§ **97. Nekaitomos veiksmažodžio formos.**— Be kaitomų veiksmažodžio formų (asmeninių ir vardinių) yra dar nekaitomų: p a d a l y v i a i ir b ū d i n i a i (*neštè* nešti).

§ **98. Padalyviai** — tai veiksmažodiniai prieveiksmiai, kurie iš visų veiksmažodžio ypatybių teturi l a i k u s ir v e i k s l u s (виды, vaizdus).

1. E s a m a s i s l a i k a s: *nešant, turint, darant;* grįštamieji — *nešantis, turintis, darantis,* bet: *atsinešant, nesiturint, besidarant.* Šie padalyviai padaromi iš trečiojo esamojo laiko asmens, atmetant galūnes *-a, -i, -o (suka, turi, daro)* ir pridedant: *-ant (-antis), -int (-intis).*

2. B ū t a s i s k a r t i n i s l a i k a s: *nešus, turėjus, darius; nešusis, pasiturėjus.* Šie padalyviai padaromi iš trečiojo to pat laiko asmens, pakeičiant galūnę *-ė, -o* galūne *-us,* prieš kurią esti minkštas priebalsis, jei veiksmavardžio kamienas turi gale *y (dary-ti, saky-ti).*

3. B ū t a s i s d a ž n i n i s l a i k a s: *nešdavus, turėdavus, darydavus; nešdavusis, nesiturėdavus.* Šie padalyviai yra padaromi iš to pat laiko trečiojo asmens, pakeičiant galūnę *-davo* galūne *-davus.*

4. B ū s i m a s i s l a i k a s: *nešiant, turėsiant, darysiant; nešiantis, pasidarysiant.* Jie padaromi iš to pat laiko pirmojo asmens, pakeičiant galūnę *-u* galūne *-ant (-antis).*

Pavyzdžiai: 1. Girdėjau gegutę *kukuojant.* — 2. Jis mane matė *stovint.* — 3. Aš jį palikau *begulint.* — 4. Pajutę vyskupą *įsisirgus,* jo gentys tuojau atbruzdėjo į Varnius. — 5. Katrė, pamačiusi vyrą

pykstant, tylėjo it žuvis vandeny. — 6. Sakė tave žmonužėlės austi *nemokant*. — 7. *Temstant* jau buvom namie. — 8. Duonos turėjau lig *reikiant*. Als. — 9. Basas nevaikščiosi, vis reikia *apsiavus*. Rt. — 10. Verkia, kai motinai *mirus*. — 11. Graudžiai verkė motinėlė vainikėliui *vystant*. D. — 12. Ožka — *pavargstant*, ožka — *pralobstant*. Sln.

§ **99. Aplinkybinis veiksmavardis.**— Aplinkybinis veiksmavardis (būdinys) yra vartojamas prie kitų veiksmažodžių, kaip paprastas aplinkybinis žodis, rodo būdą, kaip yra atliekamas veiksmas. Savo forma jis skiriasi nuo veiksmavardžių tuo, jog vietoj *-ti* turi galūnę *-te*: *nešte* neša, *bėgte* bėga, *sakyte* sako. Pavyzdžiai: 1. Pro atvirus langus *virste* virto. — 2. Kad neina, *veste* atvesk. Sv. — 3. Vakar nei iš vietos, o dabar *bėgte* bėga. Sv. — 4. Ant stalo knygų, tarytum, *kraute* prikrauta.

§ **100. Vaizdai** (išvaizdos, veikslai) — yra tokia veiksmažodžio ypatybė, kuri rodo, ar veiksmas (stovis) tebeeina, tebesitraukia, ar jau pabaigtas, ar jis įvyksta vienu metu, ar per kelius kartus, ar jis nuolat atsikartoja ir tt. Iš čia turime du pagrindinius vaizdus: einamojo veiksmo ir baigiamojo (pabaigos) veiksmo veiksmažodžiai.

1. Einamojo veiksmo vaizdai:

a) *nešti, mesti, besti, šauti; berti, sakyti;*

b) *nešioti, mėtyti, badyti, šaudyti, barstyti;*

c) *kalinėti, varinėti, stoviniuoti, važinėti;*

d) *snyguriuoti, knyburiuoti, plūduriuoti;*

e) su priešdėliu: *atsakinėti, pasakoti.*

2. Pabaigtojo veiksmo vaizdai:

a) *atnešti, numesti, nušauti, išberti, pasakyti;*

b) *dirstelėti (dirstelti), žvilgterėti (žvilgterti), mirktelėti, timtelėti;*

c) be priešdėlių: *mirti, gimti, spiauti.*

Šie veiksmažodžiai gali reikšti ir einamąjį veiksmą.

§ **101. Veiksmažodžių asmenavimas.**— Kaip matėme, veiksmažodžius galime kaityti asmenimis, skaičiais ir laikais; tokį veiksmažodžių kaitymą vadiname *asmenavimu*. Asmenuoti veiksmažodžius vadinasi kaityti juos asmenimis, skaičiais ir laikais.

Trečiasis esamojo laiko asmuo gali turėti galūnes *-a, -i, -o (neša, turi, daro)*, todel visus veiksmažodžius skirstome į tris asmenavimus:

I asmenavimas: *neša, kaba, šaukia;*

II asmenavimas: *kvepi, lydi, turi;*

III asmenavimas: *daro, rašo, žino.*

§ **102. Asmenavimas veiksmažodžio** *būti*.— Veiksmažodis *būti* yra asmenuojamas kitaip, negu kiti veiksmažodžiai.

Reiškiamasis būdas

Vientisiniai laikai

Esamasis laikas

Viensk. 1 asmuo:	*esù (ėsù, esmì), esčiù, būnù (būvù)*
2	*esì (ėsì), estì, bū́nì (būvì)*
3	*yrã, ę̃sti, bū̃na (bū̃va)*
Daugsk. 1	*ę̃same (ė̃same, ę̃sme), ę̃sčiam, bū̃name (bū̃vame)*
2	*ẽsate (ė̃sate, ę̃ste), ę̃sčiate, bū̃nate (bū̃vate)*
3	*yrà, ẽsti, bū̃na (bū̃va)*
Dvisk. 1	*ẽsava (ė̃sava, ẽsva)*
2	*ẽsata (ė̃sata, ẽsta) **
Dalyvis:	*ẽsą̃s (ę̃santis), ę̃santi*
Pusdalyvis:	*bū́damas, -mà*
Padalyvis:	*ẽsant (ė̃sant)*
	Būtasis kartinis laikas
Viensk. 1	*buvaũ*
2	*buvaĩ*
3	*bùvo*
Daugsk. 1	*bùvome*
2	*bùvote*
Dvisk. 1	*bùvova*
2	*bùvota*
Dalyvis:	*bùvęs, bùvusi*
Padalyvis:	*bùvus*
	Būtasis dažninis laikas
Viensk. 1	*bū́davau*
2	*bū́davai*
3	*bū́davo*
Daugsk. 1	*bū́davome*
2	*bū́davote*
Dvisk. 1	*bū́davova*
2	*bū́davota*
Dalyvis:	*bū́davęs, bū́davusi*
Padalyvis:	*bū́davus*
	Būsimasis laikas
Viensk. 1	*bū́siu*
2	*bū́si*
3	*bùs*
Daugsk. 1	*bū́sime*
2	*bū́site*
Dvisk. 1	*bū́siva*
2	*bū́sita*
Dalyvis:	*bū́sią̃s (bū́siantis), bū́sianti*
Padalyvis:	*bū́siant*

* Visų trijų skaičių 3-asis asmuo turi tą pačią formą.

Esamasis sudurtinis l.

Viensk.	1	*esù bùvęs — bùvusi*
	2	*esì bùvęs — bùvusi*
	3	*yrà bùvęs — bùvusi*
Daugsk.	1	*ẽsame bùvę — bùvusios*
	2	*ẽsate bùvę — bùvusios*
Dvisk.	1	*ẽsava bùvusiu — bùvusi*
	2	*ẽsata bùvusiu — bùvusi*

Būtasis kart. sudurt. l.

Viensk.	1	*buvaũ bùvęs — bùvusi*	
	2	*buvaĩ bùvęs — bùvusi*	
	3	*bùvo bùvęs — bùvusi*	
Daugsk.	1	*bùvome bùvę — bùvusios*	
	2	*bùvote bùvę — bùvusios*	
Dvisk.	1	*bùvova*	} *bùvusiu — bùvusi*
	2	*bùvota*	

Būtasis dažn. sud. l.

Viensk.	1	*búdavau*	
	2	*búdavai*	} *bùvęs — bùvusi*
	3	*búdavo*	
Daugsk.	1	*búdavome*	} *bùvę — bùvusios*
	2	*búdavote*	
Dvisk.	1	*búdavova*	} *bùvusiu — bùvusi*
	2	*búdavota*	

Būsimasis sudurt. l.

Viensk.	1	*búsiu*	
	2	*búsi*	} *bùvęs — bùvusi*
	3	*bùs*	
Daugsk.	1	*búsime*	} *bùvę — bùvusios*
	2	*búsite*	
Dvisk.	1	*búsiva*	} *bùvusiu — bùvusi*
	2	*búsita*	

Liepiamasis būdas

Viensk.	2	*búk (búki)*
Daugsk.	1	*búkime*
	2	*búkite*
Dvisk.	1	*búkiva*
	2	*búkita*

Geidžiamasis būdas

teesiẽ, tesiẽ

Tariamasis būdas

Vientisinis laikas

Viensk.	1	*bū́čiau*
	2	*bū́tum*
	3	*bū́tų*
Daugsk.	1	*bū́tume (bū́tumėm)*
	2	*bū́tute (bū́tumėt)*
Dvisk.	1	*bū́tuva*
	2	*bū́tuta*

Sudurtinis laikas

Viensk.	1	*bū́čiau*	*bùvęs — bùvusi*
	2	*bū́tum*	
	3	*bū́tų*	
Daugsk.	1	*bū́tume*	*bùvę — bùvusios*
	2	*bū́tute*	
Dvisk.	1	*bū́tuva*	*bùvusiu — bùvusi*
	2	*bū́tuta*	

§ **103. Kenčiamieji dalyviai.**— Veiksmažodis *būti* turi kenčiamojo stovio dalyvius:

Esam. laik.: *esamas, esama.*
Būt. laik.: *būtas, būta.*
Būs. laik.: *būsimas, būsima.*

§ **104. Laikų asmeninės galūnės.**— Vientisiniai laikai turi šias asmenines galūnes:

1. Esamasis laikas. Vienskaitos I asmuo turi galūnę *-u* po kieto arba minkšto priebalsio: *neš-u, veri-u, turi-u, kalb-u, dara-u.* II asmuo turi galūnę *-i: neš-i, tur-i, dara-i.*

III asmuo visiems trims skaičiams tam tikrų galūnių neturi: jas atstoja esamojo laiko kamieno balsis: *a, i, o.*

Jei pirmasis asmuo turi galūnę *-u* po kieto priebalsio, tad esamojo laiko kamienas (ir trečiojo asmens galūnė) bus *-a* po kieto priebalsio: *neš-u — neš-a, kalb-u — kalb-a;* jei I asmuo turi galūnę *-u* po minkšto priebalsio, bet veiksmavardis prieš *-ti* neturi priesagos *ė*, tad esamojo laiko trečiasis asmuo turi galūnę *-a* po minkšto priebalsio: *sveri-u — sveri-a, beldži-u — beldži-a;* jei veiksmavardis prieš galūnę *-ti* turi balsį *ė*, tai trečiasis asmuo turi galūnę *-a*, jei I asmuo turi *-u* po kieto priebalsio, ir *-i*, jei I asmuo turi prieš galūnę *-u* minkštą priebalsį: *kabu — kaba; turiu — turi.*

Daugskaitos I asmuo turi galūnę *-me*, II — *-te;* dviskaitos I asmuo — *-va*, II — *-ta.* Darant daugskaitos ir dviskaitos formas, reikia asmenines galūnes dėti prie to laiko kamieno: *neša-me, neša-te; neša-va, neša-ta.*

2. Būtasis kartinis laikas turi tas pačias asmenines galūnes, kaip esamasis laikas; jo kamienas (trečiasis asmuo) turi balsius -*ė*, -*o*: *nešė*, *dirbo*. Vienskaitos pirmasis asmuo turi galūnę -*au* po minkšto priebalsio, jei trečiasis asmuo turi -*ė*, ir po kieto priebalsio, jei jis turi -*o*: *nešė* — *nešiau*; *dirbo* — *dirbau*.

II asmuo turi galūnę -*ei*, jei III turi -*ė*, ir -*ai*, jei III turi -*o*: *nešė* — *nešei*; *dirbo* — *dirbai*.

3. Būtasis dažninis laikas padaromas iš veiksmavardžio, atmetus galūnę -*ti* ir pridėjus trečiajam asmeny galūnę -*davo* (*neš-davo*). Kiti asmenys padaromi, kaip kitų laikų: *nešdav-au*, *nešdav-ai*, *nešdavo-me* ir tt.

4. Būsimasis laikas padaromas iš veiksmavardžio, atmetus galūnę -*ti* ir pridėjus -*s* (trečiasis asmuo): *turės*, *darys*, *raus*.

I asmuo turi -*u* po minkšto priebalsio: *turėsiu*, *darysiu*, *rausiu*.

II asmuo turi -*i*: *turėsi*, *darysi*, *rausi*.

Daugskaitos ir dviskaitos formos prieš galūnes -*me*, -*te*, *va*, -*ta* gauna dar balsį *i*: *turės-i-me*, *turės-i-te*, *turės-i-va*, *turės-i-ta*.

Pastaba 1. Lietuvos rytų tarmėse būsimojo laiko vienskaitos II ir III asmuo turi kirtį ant paskutinio skiemens, jei veiksmažodžio kamieno balsis trumpas arba turi tvirtagalį ilgumą (*ràsti*, *mèsti*, *ver̃kti*); tas kirtis yra senoviškas: *rasiù* — *rasì*, *mesiù* — *mesì*, *verksiù* — *verksì*.

Pastaba 2. Tvirtapradžio ilgumo veiksmažodžių: *darýti*, *turė́ti*, *ráuti* trečiasis asmuo turi tvirtagalį ilgumą: *darỹs*, *turẽs*, *raũs*. Tvirtapradžio ilgumo veiksmažodžių su balsiais *y*, *ū* (*gýti*, *rýti*, *žū́ti*, *pū́ti*, *rū́gti*) trečiasis asmuo aukštaičių tarmėse turi trumpus *i*, *u*: *gìs*, *rìs*, *žùs*, *pùs*, *rùgs*.

§ 105. Asmenavimo pavyzdžiai

Veikiamasis stovis

Reiškiamasis būdas

Vientisiniai laikai

Asmeninės formos

1. *Esamasis laikas*			
Viensk.	*nešù*	*tikiù*	*daraũ*
	neši̇̀	*tikì*	*daraĩ*
	nẽša	*tìki*	*dãro*
Daugsk.	*nẽšame*	*tìkime*	*dãrome*
	nẽšate	*tìkite*	*dãrote*
	nẽša	*tìki*	*dãro*
Dvisk.	*nẽšava*	*tìkiva*	*dãrova*
	nẽšata	*tìkita*	*dãrota*
	nẽša	*tìki*	*dãro*

2. *Būtasis kartinis laikas*				
Viensk.	àš	*nešiaũ*	*tikė́jau*	*dariaũ*
	tù	*nešeĩ*	*tikė́jai*	*dareĩ*
	jìs(ji)	*nẽšė*	*tikė́jo*	*dãrė*
Daugsk.	mẽs	*nẽšėme*	*tikė́jome*	*dãrėme*
	jū̃s	*nẽšėte*	*tikė́jote*	*dãrėte*
	jiẽ(jõs)	*nẽšė*	*tikė́jo*	*dãrė*
Dvisk.	mùdu	*nẽšėva*	*tikė́jova*	*dãrėva*
	jùdu	*nẽšėta*	*tikė́jota*	*dãrėta*
	juõdu(jiẽdvi)	*nẽšė*	*tikė́jo*	*dãrė*

3. *Būtasis dažninis laikas*				
Viensk.	1	*nèšdavau*	*tikė́davau*	*darýdavau*
	2	*nèšdavai*	*tikė́davai*	*darýdavai*
	3	*nèšdavo*	*tikė́davo*	*darýdavo*
Daugsk.	1	*nèšdavome*	*tikė́davome*	*darýdavome*
	2	*nèšdavote*	*tikė́davote*	*darýdavote*

4. *Būsimasis laikas*				
Viensk.	1	*nèšiu*	*tikė́siu*	*darýsiu*
	2	*nèši*	*tikė́si*	*darýsi*
	3	*nèš*	*tikė̃s*	*darỹs*
Daugsk.	1	*nèšime*	*tikė́sime*	*darýsime*
	2	*nèšite*	*tikė́site*	*darỹsite*

Sudurtiniai laikai

1. *Esamasis s. laikas*					
Viensk.	1	*esù*	*nẽšęs, nẽšusi*	*tikė́jęs, tikė́jusi*	*dãręs, dãriusi*
	2	*esì*			
	3	*yrà*			
Daugsk.	1	*ẽsame*	*nẽšę, nẽšusios*	*tikė́ję, tikė́jusios*	*dãrę, dãriusios*
	2	*ẽsate*			
Dvisk.	1	*ẽsava*	*nẽšusiu, nẽšusi*	*tikė́jusiu, tikė́jusi*	*dãriusiu, dãriusi*
	2	*ẽsata*			

2. *Būtasis s. laikas*					
Viensk.	1	*buvaũ*	*nẽšęs, nẽšusi*	*tikė́jęs, tikė́jusi*	*dãręs, dãriusi*
	2	*buvaĩ*			
	3	*bùvo*			
Daugsk.	1	*bùvome*	*nẽšę, nẽšusios*	*tikė́ję, tikė́jusios*	*dãrę, dãriusios*
	2	*bùvote*			

3. *Būtasis mėgintinis laikas*					
Viensk.	1	*buvaũ*	*benešą̃s (benešantis), bẽnešanti*	*betikį̃s (betìkintis), betìkinti*	*bedarą̃s (bedãrantis), bedãranti*
	2	*buvaĩ*			
	3	*bùvo*			

Daugsk. 1	bùvome	benešą (benešantys), benešančios	betikį (betikintys), betikinčios	bedarą (bedarantys), bedarančios
2	bùvote			
Dvisk. 1	bùvova	benešančiu, benešanti	betikinčiu, betikinti	bedarančiu, bedaranti
2	bùvota			
		4. Būtasis dažninis laikas		
Viensk. 1	bū́davau	nẽšęs, nẽšusi	tikė́jęs, tikė́jusi	dãręs, dãriusi
2	bū́davai			
3	bū́davo			
Daugsk. 1	bū́davome	nẽšę, nẽšusios	tikė́ję, tikė́jusios	dãrę, dãriusios
2	bū́davote			
Dvisk. 1	bū́davova	nẽšusiu, nẽšusi		
2	bū́davota			
		5. Būsimasis s. laikas		
Viensk. 1	bū́siu	nẽšęs, nẽšusi	tikė́jęs, tikė́jusi	dãręs, dãriusi
2	bū́si			
3	bùs			
Daugsk. 1	bū́sime	nẽšę, nẽšusios	tikė́ję, tikė́jusios	dãrę, dãriusios
2	bū́site			

Dalyviai

	Veikiamojo stovio
Esam. l.	*V. nešą̃s, nẽšanti; tikį̃s, tìkinti; darą̃s, dãranti*
	D. nešą̃, nẽšančios; tikį̃, tìkinčios; darą̃, dãrančios
Būt. l.	*V. nẽšęs, nẽšusi; tikė́jęs, tikė́jusi; dãręs, dãriusi*
	D. nẽšę, nẽšusios; tikė́ję, tikė́jusios; dãrę, dãriusios
Būt. d. l.	*V. nẽšdavęs, nèšdavusi; tikė́davęs, tikė́davusi; darýdavęs, darýdavusi*
	D. nèšdavę, -vusios; tikė́davę, -vusios; darýdavę, -vusios
Būs. l.	*V. nèšiąs, nèšianti; tikė́siąs, tikė́sianti; darýsiąs, darýsianti*
	D. nèšią, nèšiančios; tikė́sią, tikė́siančios; darýsią, darýsiančios

	Kenčiamojo stovio		
Es. l.	*nẽšamas, -mà*	*tìkimas, -mà*	*dãromas, -a*
B. l.	*nẽštas, -tà*	*tikė́tas, -ta*	*darýtas, -ta*

Padalyviai

Esam. l.	*nẽšant*	*tìkint*	*dãrant*
Būt. l.	*nẽšus*	*tikė́jus*	*dãrius*

Tariamasis būdas

Vientisinis laikas				
Viensk.	1	*nèščiau*	*tikė̃čiau*	*darýčiau*
	2	*nèštum*	*tikė̃tum*	*darýtum*
	3	*nèštų*	*tikė̃tų*	*darýtų*
Daugsk.	1	*nèštumėm (-tume)*	*tikė̃tumėm (-tume)*	*darýtumėm (-tume)*
	2	*nèštumėt (-tute)*	*tikė̃tumėt (-tute)*	*darýtumėt (-tute)*
	3	*nèštų*	*tikė̃tų*	*darýtų*
Dvisk.	1	*nèštumėva (tuva)*	*tikė̃tumėva (-tuva)*	*darýtumėva (-tuva)*
	2	*nèštumėta (-tuta)*	*tikė̃tumėta (-tuta)*	*darýtumėta (-tuta)*

Sudurtinis laikas					
Viensk.	1	*bū́čiau*	*nẽšęs, nẽšusi*	*tikė̃jęs, tikė̃jusi*	*dãręs, dãriusi*
	2	*bū́tum*			
	3	*bū́tų*			
Daugsk.	1	*bū́tumėm*	*nẽšę, nẽšusios*	*tikė̃ję, tikė̃jusios*	*dãrę, dãriusios*
	2	*bū́tumėt*			
Dvisk.	1	*bū́tumėva*	*nẽšusiu, nẽšusi*	*tikė̃jusiu, tikė̃jusi*	*dãriusiu, dãriusi*
	2	*bū́tumėta*			

Liepiamasis būdas

Viensk.	2	*nèšk(i)*	*tikė̃k(i)*	*darýk(i)*
Daugsk.	1	*nèškime*	*tikė̃kime*	*darýkime*
	2	*nèškite*	*tikė̃kite*	*darýkite*
Dvisk.	1	*nèškiva*	*tikė̃kiva*	*darýkiva*
	2	*nèškita*	*tikė̃kita*	*darýkita*

Geidžiamasis būdas

I	*tenešiẽ*	*tetikiẽ*	*tedãrai*
II	*tèneša*	*tètiki*	*tedãro*

Veiksmavardis

nèšti	*tikė̃ti*	*darýti*

Siekiamasis veiksmavardis

nèštų	*tikė̃tų*	*darýtų*

Aplinkybinis veiksmavardis

neštè	*tikė̃te*	*darýte*

Grįštamosios formos

Reiškiamasis būdas

Vientisiniai laikai

		Esamasis laikas	
Viensk. 1	*nešúos(i)*	*tikiúosi*	*daraũsi*
2	*nešíes(i)*	*tikíesi*	*daraĩsi*
3	*nẽšas(i)*	*tìkisi*	*dãrosi*
Daugsk. 1	*nẽšamės*	*tìkimės*	*dãromės*
2	*nẽšatės*	*tìkitės*	*dãrotės*
Dvisk. 1	*nẽšavos*	*tìkivos*	*dãrovos*
2	*nẽšatos*	*tìkitos*	*dãrotos*
		Būtasis kartinis laikas	
Viensk. 1	*nešiaũsi*	*tikė́jausi*	*dariaũsi*
2	*nešeĩsi*	*tikė́jaisi*	*dareĩsi*
3	*nẽšėsi*	*tikė́josi*	*dãrėsi*
Daugsk. 1	*nẽšėmės*	*tikė́jomės*	*dãrėmės*
2	*nẽšėtės*	*tikė́jotės*	*dãrėtės*
Dvisk. 1	*nẽšėvos*	*tikė́jovos*	*dãrėvos*
2	*nẽšėtos*	*tikė́jotos*	*dãrėtos*
		Būtasis dažninis laikas	
Viensk. 1	*nèšdavausi*	*tikė̃davausi*	*darýdavausi*
2	*nèšdavaisi*	*tikė̃davaisi*	*darýdavaisi*
3	*nèšdavosi*	*tikė̃davosi*	*darýdavosi*
Daugsk. 1	*nèšdavomės*	*tikė̃davomės*	*darýdavomės*
2	*nèšdavotės*	*tikė̃davotės*	*darýdavotės*
Dvisk. 1	*nèšdavovos*	*tikė̃davovos*	*darýdavovos*
2	*nèšdavotos*	*tikė̃davotos*	*darýdavotos*
		Būsimasis laikas	
Viensk. 1	*nèšiuosi*	*tikė̃siuosi*	*darýsiuosi*
2	*nèšiesi*	*tikė̃siesi*	*darýsiesi*
3	*nèšis*	*tikė̃sis*	*darỹsis*
Daugsk. 1	*nèšimės*	*tikė̃simės*	*darýsimės*
2	*nèšitės*	*tikė̃sitės*	*darýsitės*
Dvisk. 1	*nèšivos*	*tikė̃sivos*	*darýsivos*
2	*nèšitos*	*tikė̃sitos*	*darýsitos*

Sudurtiniai laikai

		1. Esamasis laikas		
Viensk. 1	*esù*	*nẽšęsis,* *nẽšusis*	*tikė́jęsis* *tikė́jusis*	*darę̃sis,* *dãriusis*
2	*esì*			
3	*yrà*			
Daugsk. 1	*ẽsame*	*nẽšęsi* *nẽšusiosi(s)*	*tikė́jęsi* *tikė́jusiosi*	*dãręsi* *dãriusiosi*
2	*ẽsate*			

Dvisk.	1	*ẽsava*	
	2	*ẽsata*	

2. *Būtasis mėgintinis l.*

Viensk.	1	*buvaũ*	*besinešą̃s*	*besitikį̃s*	*besidarą̃s*
	2	*buvaĩ*	*(besìnešantis),*	*(besìtikintis),*	*(besidãrantis),*
	3	*bùvo*	*besìnešanti*	*besìtikinti*	*besidãranti*
Daugsk.	1	*bùvome*	*besinešą̃*	*besitikį̃*	*besidarą̃*
	2	*bùvote*	*(besìnešantys),*	*(besìtikintys),*	*(besidãrantys),*
			besìnešančios	*besìtikinčios*	*besidãrančios*
Dvisk.	1	*bùvova*	*besìnešančiu,*	*besìtikinčiu,*	*besidãrančiu,*
	2	*bùvota*	*besìnešanti*	*besìtikinti*	*besidãranti*

3. *Būtasis k. s. laikas*

Viensk.	1	*buvaũ*	*nẽšęsis, (nẽšusis)*	*tikė́jęsis, (tikė́jusis)*	*dãręsis, (dãriusis)*
Daugsk.	1	*bùvome*	*nẽšęsi, (nẽšusiosi)*	*tikė́jęsi, (tikė́jusiosi)*	*dãręsi, (dãriusiosi)*

4. *Būtasis dažninis s. laikas*

V. *bū́davau nẽšęsis (nẽšusis), tikė́jęsis (tikė́jusis), dãręsis (dãriusis)*
D. *bū́davome nẽšęsi (nẽšusiosi), tikė́jęsi (tikė́jusiosi), dãręsi (dãriusiosi)*

5. *Būsimasis s. laikas*

V. *bū́siu nẽšęsis (nẽšusis), tikė́jęsis (tikė́jusis), dãręsis (dãriusis)*
D. *bū́sime nẽšęsi (nẽšusiosi), tikė́jęsi (tikė́jusiosi), dãręsi (dãriusiosi)*

Tariamasis būdas

Vientisinis laikas

V.	1	*nèščiausi*	*tikė́čiausi*	*darýčiausi*
	2	*nèštumeisi*	*tikė́tumeisi*	*darýtumeisi*
	3	*nèštųsi*	*tikė́tųsi*	*darýtųsi*
D.	1	*nèštumėmės (-tumės)*	*tikė́tumėmės (-tumės)*	*darýtumėmės (-tumės)*
	2	*nèštumėtės (neštutės)*	*tikė́tumėtės (-tutės)*	*darýtumėtės (-tutės)*
Dv.	1	*nèštuvos*	*tikė́tuvos*	*darýtuvos*
	2	*nèštutos*	*tikė́tutos*	*darýtutos*

Sudurtinis laikas

V.	1	*bū́čiau*	*nẽšęsis,*	*tikė́jęsis,*	*dãręsis,*
	2	*bū́tum*	*nẽšusis*	*tikė́jusis*	*dãriusis*
	3	*bū́tų*			
D.	1	*bū́tume*	*nẽšęsi,*	*tikė́jęsi,*	*dãręsi,*
	2	*bū́tute*	*nẽšusiosi*	*tikė́jusiosi*	*dãriusiosi*

Liepiamasis būdas

V.	2	*nèškis*	*tikė̃kis*	*darýkis*
D.	1	*nèškimės*	*tikė̃kimės*	*darýkimės*
	2	*nèškitės*	*tikė̃kitės*	*darýkitės*
Dv.	1	*nèškivos*	*tikė̃kivos*	*darýkivos*
	2	*nèškitos*	*tikė̃kitos*	*darýkitos*

Geidžiamasis būdas

I	*tesinešiẽ*	*tesitikię̃*	*tesidãrai*
II	*tesìneša*	*tesìtiki*	*tesidãro*

Dalyviai

		1. Esamasis laikas		
V.	v.g.	*nẽšąsis (nẽšantisis)*	*tikį̃sis (tìkintisis)*	*dãrąsis (dãrantisis)*
	m.g.	*nẽšantisi*	*tìkintisi*	*dãrantisi*
D.	v.g.	*nešą̃si (nẽšantysi)*	*tikį̃si (tìkintysi)*	*dãrąsi (dãrantysi)*
	m.g.	*nę̃šančiosi(s?)*	*tìkinčiosi(s)?*	*dãrančiosi*
		2. Būtasis laikas		
V.	v.g.	*nẽšęsis*	*tikė̃jęsis*	*dãręsis*
	m.g.	*nẽšusis*	*tikė̃jusis*	*dãriusis*
D.	v.g.	*nẽšęsi*	*tikė̃jęsi*	*dãręsi*
	m.g.	*nę̃šusiosi*	*tikė̃jusiosi*	*dãriusiosi*
		3. Būtasis dažninis laikas		
V.	v.g.	*nèšdavęsis*	*tikė̃davęsis*	*darýdavęsis*
	m.g.	*nèšdavusis*	*tikė̃davusis*	*darýdavusis*
D.	v.g.	*nèšdavęsi*	*tikė̃davęsi*	*darýdavęsi*
	m.g.	*nèšdavusiosi*	*tikė̃davusiosi*	*darýdavusiosi*
		4. Būsimasis laikas		
V.	v.g.	*nèšiąsis (nèšiantisis)*	*tikė̃siąsis (tikė̃siantisis)*	*darýsiąsis (darýsiantisis)*
	m.g.	*nèšantisi*	*tikė̃siantisi*	*darýsiantisi*
D.	v.g.	*nèšiąsi (nèšiantysi)*	*tikė̃siąsi (tikė̃siantysi)*	*darýsiąsi (darýsiantysi)*
	m.g.	*nèšiančiosi*	*tikė̃siančiosi*	*darýsiančiosi*

Pusdalyvis

V.	v.g.	*nèšdamasis*	*tikė̃damasis*	*darýdamasis*
	m.g.	*nèšdamosi*	*tikė̃damosi*	*darýdamosi*
D.	v.g.	*nèšdamiesi*	*tikė̃damiesi*	*darýdamiesi*
	m.g.	*nèšdamosis*	*tikė̃damosis*	*darýdamosis*

Padalyvis

Esam. l.	*nẽšantis*	*tìkintis*	*dãrantis*
Būt. l.	*nẽšusis*	*tikė́jusis*	*dãriusis*

Veiksmavardis

nèštis	*tikė̃tis*	*darýtis*
nèštųs	*tikė̃tųs*	*darýtųs* (siekiamasis veiksmavardis)

Kenčiamasis stovis

Kenčiamasis stovis tam tikro asmenavimo neturi, jo laikai padaromi iš tų pačių laikų veiksmažodžio *būti* ir asmenuojamo veiksmažodžio kenčiamųjų dalyvių esamojo ir būtojo laiko.

Kenčiamasis stovis turi aštuonius sudurtinius laikus: keturius — eigos, padarytus su esamojo laiko dalyviu, ir keturius — pabaigos, padarytus su būtojo laiko dalyviu.

Eigos laikai atsako vientisiniems veikiamojo stovio laikams, pabaigos laikai — sudurtiniems laikams.

Reiškiamasis būdas

Eigos laikai

		1. Esamasis laikas			
V.	1	*esù*	*nẽšamas (-mà)*	*tìkimas (-mà)*	*dãromas (-ma)*
	2	*esì*			
	3	*yrà*			
D.	1	*ẽsam*	*nešamì,*	*tikimì,*	*dãromi,*
	2	*ẽsat*	*nẽšamos*	*tìkimos*	*dãromos*
Dv.	1	*ẽsava*	*nẽšamu,*	*tìkimu,*	*dãromu,*
	2	*ẽsata*	*nẽšami*	*tìkimi*	*dãromi*
		2. Būtasis laikas			
V.		*buvaũ nẽšamas (-mà)*		*tìkimas (-mà)*	*dãromas (-ma)*
D.		*bùvome nešamì (-mos)*		*tikimì (-mos)*	*dãromi (-mos)*
		3. Būt. dažninis l.			
V.		*búdavau nẽšamas (-mà)*		*tìkimas (-mà)*	*dãromas (-ma)*
D.		*búdavome nešamì (-mos)*		*tikimì (-mos)*	*dãromi (-mos)*
		4. Būsimasis laikas			
V.		*búsiu nẽšamas (-mà)*		*tìkimas (-mà)*	*dãromas (-ma)*
D.		*búsim nešamì (-mos)*		*tikimì (-mos)*	*dãromi (-mos)*

Pabaigos laikai

1. Esamasis laikas				
V. 1	esù	*nẽštas, nešta*	*tikė̃tas, tikė̃ta*	*darýtas, darýta*
2	esì			
3	yrà			
D. 1	ẽsame	*neštì,*	*tikė̃ti,*	*darýti*
2	ẽsate	*nẽštos*	*tikė̃tos*	*darýtos*
Dv. 1	ẽsava	*neštù,*	*tikė̃tu,*	*darýtu,*
2	ẽsata	*neštì*	*tikė̃ti*	*darýti*

2. Būtasis k. laikas			
V.	*buvaũ nẽštas*	*tikė̃tas*	*darýtas*
D.	*bùvome neštì*	*tikė̃ti*	*darýti*

3. Būtasis dažninis laikas			
V.	*bū́davau nẽštas*	*tikė̃tas*	*darýtas*
D.	*bū́davome neštì*	*tikė̃ti*	*darýti*

4. Būsimasis laikas			
V.	*bū́siu nẽštas*	*tikė̃tas*	*darýtas*
D.	*bū́sime neštì*	*tikė̃ti*	*darýti*

Tariamasis būdas

Eigos laikas			
V.	*bū́čiau nẽšamas*	*tìkimas*	*dãromas*
D.	*bū́tume nešamì*	*tikimì*	*dãromi*

Pabaigos laikas			
V.	*bū́čiau nẽštas*	*tikė̃tas*	*darýtas*
D.	*bū́tume neštì*	*tikė̃ti*	*darýti*

Liepiamasis būdas

V. 2	*bū́k*	*nẽšamas,*	*nẽštas...*
D. 1	*bū́kim*	*nešamì,*	*neštì...*
2	*bū́kite*	*nešamì,*	*neštì...*

Geidžiamasis būdas

teesiẽ	*nẽšamas, -mà;*	*tìkimas,-mà;*	*dãromas,-ma*
teesiẽ	*nẽštas,-tà;*	*tikė̃tas,-ta;*	*darýtas,-ta*

nešamám bū́ti,	*tikimám bū́ti,*	*dãromam bū́ti*
neštám bū́ti,	*tikė̃tam bū́ti,*	*darýtam bū́ti*

Veiksmažodžių skyriai

§ 106. Pirminiai ir antriniai veiksmažodžiai.— Tuos veiksmažodžius, kurių esamojo laiko trečiasis asmuo, atmetus galinį balsį, vieną teturi skiemenį, vadiname pirminiais: *aug-a, gird-i, raš-o.*

Tie veiksmažodžiai, kurių trečiasis asmuo, atmetus galinį balsį, turi daugiau, negu vieną skiemenį, vad. antriniais: *kalb-in-a, gyv-en-a, kel-iau-ja* ir tt.

Pirminių veiksmažodžių skyriai

§ 107. Pirminiai veiksmažodžiai ne visi vienodai padaro esamojo laiko formas, t. y. ne visi jie gauna esamojo laiko liemeniui vienodą galūnę; ne vienaip jie padaro ir pereitojo laiko liemenį.

§ 108. I a) Esamojo laiko liemuo turi priesagą *-a,* būtojo — priesagą -o; šakninis abiejų liemenų balsis yra vienodo laipsnio:

augti, auga, augo
bėgti, bėga, bėgo
brukti, bruka, bruko
dirbti, dirba, dirbo
griūti, griūva, griuvo
kąsti, kanda, kando
kišti, kiša, kišo
kliūti, kliūva, kliuvo
knisti, knisa, kniso
lyti, lyja, lijo
lupti, lupa, lupo
risti, rita, rito
rišti, riša, rišo
ryti, ryja, rijo
sėsti, sėda, sėdo
skusti, skuta, skuto
sukti, suka, suko
žįsti, žinda, žindo

b) Esamojo laiko liemuo turi priesagą *-a,* būtojo *-ė;* abiejų laikų liemens balsis vienodas:

barti, bara, barė
degti, dega, degė
kepti, kepa, kepė
mesti, meta, metė
mušti, muša, mušė
sekti, seka, sekė
vežti, veža, vežė

c) Esamojo laiko liemuo turi priesagą *-a,* būtojo *-ė;* būtojo laiko liemens balsis ilgas, esamojo — trumpas:

ginti, gina, gynė
minti, mina, mynė
pinti, pina, pynė
skinti, skina, skynė
trinti, trina, trynė

d) Esamojo laiko liemuo turi priesagą *-a*, būtojo *-ėjo*, veiksmavardis prieš galūnę *-ti* balsį *ė:*

bildėti, bilda, bildėjo
drebėti, dreba, drebėjo
kalbėti, kalba, kalbėjo
mokėti, moka, mokėjo
sopėti, sopa, sopėjo
šnekėti, šneka, šnekėjo

e) Būtojo laiko liemuo turi galūnę *-ojo*, veiksmavardis — *o* prieš *-ti:*

giedoti, gieda, giedojo
miegoti, miega, miegojo
raudoti, rauda, raudojo

§ **109. Antrasis skyrius.**— Esamojo laiko liemens balsis skiriasi nuo kitų liemenų balsio. Esamojo laiko liemuo turi priesagą *-a:*

a) Būtojo laiko kamienas turi galūnę *-o:*

kimšti, kemša, kimšo
kirpti, kerpa, kirpo
kirsti, kerta, kirto
lįsti, lenda, lindo
rinkti, renka, rinko
sirgti, serga, sirgo
vilkti, velka, vilko
vyti, veja, vijo

b) Būtojo laiko liemuo turi galūnę *-ė:*

gimti, gema, gimė
ginti, gena, ginė
minti, mena, minė

c) Prieš kamieno balsį yra *j*, kurio prieš priebalsį kamieno gale nėra. Būtasis laikas turi galūnę *-o:*

joti, joja, jojo
kloti, kloja, klojo
lieti, lieja, liejo
loti, loja, lojo
sėti, sėja, sėjo
šlieti, šlieja, šliejo

§ **110. Trečiasis skyrius.**— Prieš esamojo laiko galūnę yra *j;* būtojo laiko kamienas turi galūnę -ė. Žodžio šaknies gale prieš priebalsį yra *au* arba *uo;* tie dvibalsiai būtojo laiko formose duoda prieš balsį ov, kartais *av:*

bliauti, bliauja, bliovė
džiauti, džiauja, džiovė
krauti, krauja, krovė
plauti, plauja, plovė
šauti, šauja, šovė
šluoti, šluoja, šlavė

Šitų veiksmažodžių esamasis laikas turi vietoj *j* daug kur *n: bliauna, džiauna, krauna, plauna...*

§ **111. Ketvirtasis skyrius.**— Šaknies gale yra *y* arba *ū*. Esamojo laiko kamiene yra po *y* šaknies *j*, po *ū* šaknies *v;* būtojo

laiko kamiene *j* ir *v* eina po trumpojo šaknies balsio. Būtasis laikas turi *-o:*

būti, būva, buvo
gyti, gyja, gijo
griūti, griūva, griuvo
kliūti, kliūva, kliuvo
lyti, lyja, lijo
ryti, ryja, rijo
žūti, žūva, žuvo

Šalia *gyja* ... tarmėse yra: *gyna, būna, pūna, pūsta, žūna.*

§ 112. Penktasis skyrius.— Esamojo laiko kamienas turi *-a* po minkšto priebalsio.

a) Būtojo laiko kamienas turi *-o:*

grįsti, grindžia, grindo
kleisti, kleidžia, kleido
leisti, leidžia, leido

b) Būtojo laiko kamienas turi *-ė:*

gobti, gobia, gobė
griausti, griaudžia, griaudė
griežti, griežia, griežė
kęsti, kenčia, kentė
skelbti, skelbia, skelbė
skųsti, skundžia, skundė
žaisti, žaidžia, žaidė

c) Esamojo laiko balsis trumpas, būtojo ilgas:

burti, buria, būrė
dumti, dumia, dūmė
gerti, geria, gėrė
irti, iria, yrė
karti, karia, korė
kurti, kuria, kūrė
lemti, lemia, lėmė
perti, peria, pėrė
skelti, skelia, skėlė
stumti, stumia, stūmė
šerti, šeria, šėrė
tirti, tiria, tyrė

d) Esamojo liemens balsis trumpas, būtojo ir veiksmavardžio ilgas:

drėbti, drebia, drėbė
drėksti, dreskia, drėskė
grėsti, gresia, grėsė
krėsti, krečia, krėtė
lėkti, lekia, lėkė
pūsti, pučia, pūtė
srėbti, srebia, srėbė
tėkšti, teškia, tėškė
tūpti, tupia, tūpė
vogti, vagia, vogė

e) Būtojo laiko kamienas turi galūnę *-ėjo,* veiksmavardis *-ėti:*

kentėti, kenčia, kentėjo
kvepėti, kvepia, kvepėjo
reikti, reikia, reikėjo
skelėti, skelia, skelėjo

Šitos esamojo laiko formos susidaro ir iš veiksmažodžių *kęsti, kvėpti, reikti, skelti.*

§ **113. Šeštasis skyrius.** — Kamieno balsis trumpas. Esamojo laiko kamienas, pačiame šaknies vidury, gauna nosinį priebalsį, kurio nėra kitų laikų kamiene. Nosinis priebalsis prieš *k, g, t, d* yra *n;* prieš *p, b* — *m,* prieš visus kitus priebalsius jis rašomojoje kalboje dažniausiai išnyksta pailginęs šaknies balsį:

a) *akti, anka, ako*
bukti, bunka, buko
busti, bunda, budo
gesti, genda, gedo
justi, junta, juto
migti, minga, migo
misti, minta, mito
sekti, senka, seko
smukti, smunka, smuko
snigti, sninga, snigo
tekti, tenka, teko
tikti, tinka, tiko
trukti, trunka, truko

b) *dribti, drimba, dribo*
dubti, dumba, dubo
klupti, klumpa, klupo
lipti, limpa, lipo
šlapti, šlampa, šlapo
tapti, tampa, tapo

c) *balti, bąla, balo*
šalti, šąla, šalo
šilti, šįla, šilo
skilti, skįla, skilo
sušlamėti, sušląma, sušlamo
atkerti, atkęra, atkero
birti, bįra, biro
irti, įra, iro
atspurti, atspųra, atspuro
kilti, kįla, kilo
sužiurti, sužiųra, sužiuro
driksti, drįska, drisko
supliukšti, supliųška, supliuško
ištrikšti (-trykšti), ištrįška, ištriško
ištikšti, ištįška, ištiško
papukšti, papųška, papuško
subruzti, subrųzda, subruzdo
sumigzti, sumįzga, sumizgo
apžabalti, -žabąla, -žabalo

Vietoje: *kįla, šįla* . . . sakoma: *kilsta, šilsta* . . .

§ **114. Septintasis skyrius.** — Esamojo laiko kamienas turi galūnę *-sta,* kurios kiti laikai neturi.

a) Kamienas prieš *-sta* turi vieną iš šių priebalsių: *k, g, p, b, l, m, n, r:*

alkti, alksta, alko
linkti, linksta, linko
nykti, nyksta, nyko
išmokti, išmoksta, išmoko
pykti, pyksta, pyko
rūkti, rūksta, rūko
trūkti, trūksta, trūko
vykti, vyksta, vyko
dygti, dygsta, dygo
mėgti, mėgsta, mėgo
vargti, vargsta, vargo
krypti, krypsta, krypo
tempti, temsta, temo

b) Esamojo laiko prieš *-sta* yra priebalsiai: *t, d, s, š, ž, šk. T, d, s* prieš *-sta* išnyksta, *š + s* duoda *š, ž + s = š, šk + s = kš.* Iš *ž + s* pasidaro *š (lūž+siu=lūšiu).* Kamieno balsis ilgas, nosinis arba dvibalsis:

gelsti, gelsta, gelto
kaisti, kaista, kaito
įnirsti, įnirsta, įnirto
virsti, virsta, virto
bręsti, bręsta, brendo
išsigąsti, išsigąsta, išsigando
klysti, klysta, klydo
drįsti, drįsta, drįso
gaišti, gaišta, gaišo
gyžti, gyšta, gyžo
gryžti, gryšta, gryžo
lūžti, lūšta, lūžo
brėkšti, brėkšta, brėško
trokšti, trokšta, troško

c) Veiksmažodžio šaknis turi trumpą balsį *a, e, i, u;* kamieno gale yra vienas iš priebalsių *s, š, ž.* Esamojo laiko kamienas, gaudamas priesagą *-sta*, gauna dar šaknies vidury prieš *-sta* nosinį priebalsį, kuris išnyksta prieš *-sta*, paversdamas trumpesniuosius šaknies balsius nosiniais (ilgaisiais):

gesti, gęsta, geso
gižti, gįšta, gižo
mišti, mįšta, mišo
šašti, šąšta, šašo

§ 115. Aštuntasis skyrius. — Kelių veiksmažodžių esamojo laiko kamienas prieš asmenines galūnes turi priesagą *n:*

auti, auna, avė
eiti, eina, ėjo
gauti, gauna, gavo

§ 116. Devintasis skyrius. — Yra nedaug veiksmažodžių, kurie padaro savo laikus nuo įvairių kamienų:

būti, esu (Sas. *yra*), *būva, būna, buvo*
virti, verda, virė
mirti, miršta, mirė
duoti, duoda, davė
dėti, deda, dėjo
imti, ima, ėmė
pulti, puola, puolė (puolo)
milžti, melžia, milžė (melžti, melžia, melžė)

§ 117. Antrasis asmenavimas.— Esamojo laiko kamieno gale yra *-i*, būtojo laiko gale yra *-ėjo*, veiksmavardžio galūnė *-ėti.*

a) Galūnė *-ėti* yra tuojau po žodžio šaknies:

avėti, avi, avėjo
derėti, deri, derėjo
galėti, gali, galėjo
girdėti, girdi, girdėjo
lydėti, lydi, lydėjo
mylėti, myli, mylėjo
norėti, nori, norėjo
penėti, peni, penėjo
ravėti, ravi, ravėjo
rūpėti, rūpi, rūpėjo
sėdėti, sėdi, sėdėjo

Kartais ir:

panėšėti, panėši (=panėšėja), panėšėjo
pavėžėti, pavėži (=pavėžėja), pavėžėjo
palūkėti, palūki (=palūkėja), palūkėjo

b) Šaknies gale prieš galūnę *-i* esti *s:*

dilksėti, dilksi, dilksėjo
girgsėti, girgsi, girgsėjo
karksėti, karksi, karksėjo
kirksėti, kirksi, kirksėjo
klyksėti, klyksi, klyksėjo
straksėti, straksi, straksėjo
pokšėti, pokši, pokšėjo
žagsėti, žagsi, žagsėjo

Žodžiai *pokšėti* ... padaromi iš: *pošk-sėti* ...

§ 118. Trečiasis asmenavimas.— Esamojo laiko trečiasis asmuo turi galūnę -o, būtojo -ė, veiksmavardis *-yti.*

a) Prieš galūnes tėra viena šaknis:

adyti, ado, adė
badyti, bado, badė
grasyti, graso, grasė
grąžyti, grąžo, grąžė
mokyti, moko, mokė
maišyti, maišo, maišė
paišyti, paišo, paišė
rašyti, rašo, rašė

b) Prieš galūnes po šaknies yra priesaga *d:*

ardyti, ardo, ardė
(plg. *irti, įra, iro)*
baidyti, baido, baidė
baldyti, baldo, baldė
gaudyti, gaudo, gaudė
lydyti, lydo, lydė
pykdyti, pykdo, pykdė
šaldyti, šaldo, šaldė
tupdyti, tupdo, tupdė

c) Prieš galūnę yra priesaga *st:*

barstyti, barsto, barstė
(plg. *berti, beriu, bėriau)*
drabstyti, drabsto, drabstė
karstyti, karsto, karstė
kaustyti, kausto, kaustė
narstyti, narsto, narstė
svarstyti, svarsto, svarstė
švaistyti, švaisto, švaistė

§ 119. Esamojo laiko trečiasis asmuo turi glūnę -o, būtojo -*ojo*, veiksmavardis *-oti:*

bijoti, bijo, bijojo
kyboti, kybo, kybojo
klūpoti, klūpo, klūpojo
ieškoti, ieško, ieškojo
saugoti, saugo, saugojo
rymoti, rymo, rymojo
žinoti, žino, žinojo

b) Prieš galūnę yra priesaga *s:*

barkšoti, barkšo, barkšojo
drybsoti, drybso, drybsojo
karksoti, karkso, karksojo
kumpsoti, kumpso, kumpsojo
kūpsoti, kūpso, kūpsojo
riogsoti (rioksoti), riogso (riokso), riogsojo (rioksojo)
purpsoti, purpso, purpsojo
šypsoti, šypso, šypsojo
vėpsoti, vėpso, vėpsojo
žiopsoti, žiopso, žiopsojo

Žodis *barkšo* yra susidaręs iš: *baršk-so*. Šalia *saugo* yra ir *saugoja*.

§ **120. Antrinių veiksmažodžių**, neskaitant priešdėlio, yra daugiau, kaip vienas skiemuo prieš galūnę *-a, -i, -o*.

Pirmasis asmenavimas

§ **121.** I. Galūnės *-oti, -oja, -ojo:*

ašaroti, ašaroja, ašarojo
braidžioti, braidžioja, braidžiojo
balnoti, balnoja, balnojo
kapoti, kapoja, kapojo
dovanoti, dovanoja, dovanojo
šakoti, šakoja, šakojo
vajoti, vajoja, vajojo

Šie veiksmažodžiai yra padaromi iš daiktavardžių *(ašara, dovana . . .)* ir kitų veiksmažodžių *(bristi, vyti).*

b) Prieš galūnę yra *n, sn, šn*, kurių nėra pirminiuose veiksmažodžiuose:

girkšnoti, girkšnoja, girkšnojo
kilnoti, kilnoja, kilnojo
lašnoti, lašnoja, lašnojo
lynoti, lynoja, lynojo
plasnoti, plasnoja, plasnojo

II. Galūnės *-uoti, -uoja, -avo:*

baltuoti, baltuoja, baltavo
dainuoti, dainuoja, dainavo
juokuoti, juokuoja, juokavo
meluoti, meluoja, melavo
važiuoti, važiuoja, važiavo

b) Keli veiksmažodžiai prieš tas galūnes turi priesagą *ur:*

kyburiuoti, kyburiuoja, kyburiavo
knyburiuoti, knyburiuoja, knyburiavo
lūkuriuoti, lūkuriuoja, lūkuriavo
plūduriuoti, plūduriuoja, plūduriavo
snyguriuoti, snyguriuoja, snyguriavo
vyturiuoti, vyturiuoja, vyturiavo

III. Galūnės *-auti, -auja, -avo:*

badauti, badauja, badavo
bernauti, bernauja, bernavo
kariauti, kariauja, kariavo
keliauti, keliauja, keliavo
uogauti, uogauja, uogavo
ragauti, ragauja, ragavo
žiovauti, žiovauja, žiovavo

IV. Galūnės *-yti, -ija, -ijo:*

akyti, akija, akijo
dalyti, dalija, dalijo
dantyti, dantija, dantijo
kirmyti, kirmija, kirmijo
lykyti, lykija, lykijo
pelyti, pelija, pelijo
rūdyti, rūdija, rūdijo
šaknyti, šaknija, šaknijo

Aukštaičių yra: *dalyja, dalijo; kirmyja, kirmijo* ... (kaip *lyja, lijo, gyja, gijo*). Vietoj *dalyti, dalija, dalijo* yra: *dalinti, dalina, dalino; dalo, dalė.*

V. Galūnės *-ėti, -ėja, -ėjo:*

a) *akmenėti, akmenėja, akmenėjo*
didėti, didėja, didėjo
drūtėti, drūtėja, drūtėjo
gerėti, gerėja, gerėjo
glamonėti, glamonėja, glamonėjo
mažėti, mažėja, mažėjo
pelėti, pelėja, pelėjo
riebėti, riebėja, riebėjo
velėti, velėja, velėjo

b) *bėginėti, bėginėja, bėginėjo*
jodinėti, jodinėja, jodinėjo
kapstinėti, kapstinėja, kapstinėjo
knebinėti, knebinėja, knebinėjo
rašinėti, rašinėja, rašinėjo
žioplinėti, žioplinėja, žioplinėjo

VI. Galūnės *-inti, -ina, -ino:*

branginti, brangina, brangino
gaivinti, gaivina, gaivino
judinti, judina, judino
kaitinti, kaitina, kaitino
kalbinti, kalbina, kalbino
krutinti, krutina, krutino
lakinti, lakina, lakino
naikinti, naikina, naikino
paikinti, paikina, paikino
pykinti, pykina, pykino
šnekinti, šnekina, šnekino
tobūlinti, tobūlina, tobūlino
varginti, vargina, vargino

b) Galūnės: *-dinti, -dina, -dino:*

gąsdinti, gąsdina, gąsdino
kaldinti, kaldina, kaldino
mušdinti, mušdina, mušdino
siūdinti, siūdina, siūdino
siųsdinti, siųsdina, siųsdino
spausdinti, spausdina, spausdino
statydinti, statydina, statydino
veždinti, veždina, veždino

c) Galūnės *-enti, -ena, -eno:*

gabenti, gabena, gabeno
gagenti, gagena, gageno
kedenti, kedena, kedeno
kutenti, kutena, kuteno
kūrenti, kūrena, kūreno
mekenti, mekena, mekeno
plezdenti, plezdena, plezdeno
šalenti, šalena, šaleno

VII. *-telti, -terti* ir *-telėti, -terėti;*
-telia, -teria ir *-telėja, -terėja;*
-telėjo, -terėjo:

berkštelėti (-rėti), barkštelia (-lėja), barkštelėjo
grybštelėti (grybštelti), grybštelia (-lėja), grybštelėjo
kilstelėti (kilstelti), kilstelia (-lėja), kilstelėjo
lyžtelėti (lyžtelti), lyžtelia (-lėja), lyžtelėjo
lukterėti (lukterti), lukteria (-rėja), lukterėjo
niksterėti (niksterti), niksteria (-rėja), niksterėjo
rikterėti (riktelti), rikteria (-rėja), rikterėjo
trinktelėti (trinktelti), trinktelia (-lėja), trinktelėjo
truktelėti (truktelti), truktelia (-lėja), truktelėjo
žvilkterėti (žvilkterti), žvilkteria (-rėja), žvilkterėjo

Šie veiksmažodžiai asmenuojami paprastai pirmuoju asmenavimu; rytų aukštaičiai juos asmenuoja kartu su antrojo asmenavimo veiksmažodžiais: *barkšteli, grybšteli, kilsteli...*

Antriniai veiksmažodžiai yra beveik visi pirmojo asmenavimo.

§ **122. Priežastiniai** (neveikiamieji) **veiksmažodžiai** yra tokie, kurie rodo, jog veiksmas yra atliekamas ne veikėjo, bet kito kurio daikto, o jis pats tėra priežastis, kad tas veiksmas įvyktų: jis pasirūpina, įsako, liepia, kad veiksmas būtų atliktas. Priežastiniai veiksmažodžiai yra padaromi iš pereinamųjų veiksmažodžių, atmetus veiksmažodžiui galūnę *-ti* ir pridėjus *-dinti, -dina, -dino:*

dirbdinti, dirbdina, dirbdino. Pavyzdžiai: 1. *Dirbdinu* tiltą (=darau, rūpinuosi, kad tiltas būtų padirbtas).— 2. *Nešdinu* šieną.— 3. *Kaldinu* žiedą.— 4. Velykoms *pasisiūdinau* rūbus.— 5. Kam *išvogdinai* svirną? — 6. Mes *sausindiname* balas.— 7. Ryto *parašydinsiu* raštą.— 8. Dabar *nespausdink* tų knygų.

§ **123.** Iš nepereinamųjų veiksmažodžių taip-pat yra padaromi priežastiniai veiksmažodžiai. Jei nepereinamojo veiksmažodžio šaknis turi gale balsį arba pusbalsius *l, r,* tai priežastinis veiksmažodis turi galūnę *-dyti,* o jei kitą kokį priebalsį — *-yti:*

a) ardyti, ardo, ardė (=darau, kad irtų)
gydyti, gydo, gydė
pūdyti, pūdo, pūdė

šaldyti, šaldo, šaldė
b) *gesyti, geso, gesė*
mokyti, moko, mokė

§ **124.** Galūnės *-dyti, -yti* duoda kartais veiksmažodžiui prasmę, kad veiksmas yra atliekamas dažnai arba nuolatos: *šaudyti, stumdyti, spardyti; mėtyti, svaidyti.*

§ **125.** Priežastiniai veikiamieji veiksmažodžiai yra daromi iš veiksmažodžių ir būdvardžių. Sakoma: „duona *kepa*, žvakė *dega*, vaikas *guli*, višta *lesa*, katė *laka*, pieva *sausa*". Norėdami pasakyti: „rūpinuos, kad duona keptų, žvakė degtų, vaikas gulėtų, višta lestų, katė laktų, pieva būtų sausa", ir išreikšdami mintį trumpai priežastiniais veikiamaisiais žodžiais, sakytume tiesiog: „duoną *kepinu*, žvakę *deginu*, vaiką *gulinu*, vištą *lesinu*, katę *lakinu*, pievą *sausinu*".

Prieveiksmis

§ **126. Prieveiksmiai** yra nekaitomi kalbos žodžiai, kurie papildo būdvardžių, veiksmažodžių arba kitų prieveiksmių prasmę. Pav.: Ji *labai* darbšti. Tu *gražiau* rašai už mane. Jis sugrįžo *kiek* vėla.

§ **127.**— Prieveiksmiai sakiny vartojami aplinkybėms reikšti.

V i e t o s a p l i n k y b ė s: 1. Nebuvau dar *čia*.— 2. Jis *ten* buvo visų mylimas.— 3. Geriau *niekur* nerasi.— 4. *Svetur* gyventi neramu.— 5. Iškirto visus medžius *aplinkui*.— 6. Šiandien važiuojam *namo*.— 7. *Toli* buvau nuvykęs.

L a i k o a p l i n k y b ė s: 1. *Kada* grįši namo? — 2. *Kuomet* man atiduosi pinigus? — 3. *Kol* čia dar būsi? — 4. *Šiandien* gražus oras.— 5. *Vakar* man buvo labai nesmagu.— 6. *Visuomet* jis toks nuliūdęs.— 7. *Dabar tuojau* pradėsim darbą.— 8. Jis atkeliavo *rudenop*.

B ū d o a p l i n k y b ė s: 1. *Kaip* žydi beržo medis? — 2. *Vienaip* sako, *kitaip* daro.— 3. *Visaip* esti.— 4. Ligonis eina *geryn*.— 5. Atiduok *geruoju*.— 6. Jie *tyčia* taip daro.— 7. Jo tėvas *staiga* mirė.— 8. *Paklausais, paklausais,* ir nuėjau.— 9. Arklys *greitai* bėga.— 10. *Neapsakomai greitai* nuskrido paukštis.— 11. *Maža* turim lauko.— 12. *Kiek* čia buvo vaikų?

P r i e ž a s t i e s a p l i n k y b ė s: 1. *Kodėl* tu man pirma nesakei? — 2. *Ko* liūdi, putinėli? — *To* liūdžiu, žaliukėli.— 3. Ožka, ožka, *kam* tu nugraužei lazdyną?

§ **128. Būdvardiniai prieveiksmiai.**— Yra daug prieveiksmių, kilusių iš būdvardžių: *gerai, žaliai, gražiai.* Jie yra padaromi iš

būdvardžių kamienų, pridedant galūnę *-ai* po kieto arba minkšto priebalsio:

I linksn.	1.	*geras — gerai*
	2.	*žalias — žaliai*
II linksn.		*didis — didžiai*
III linksn.		*gražus — gražiai*

Būdvardiniai prieveiksmiai turi ir laipsnius:

Nelyg. laipsnis		*Lyginamasis l.*		*Aukščiausiasis l.*
gerai	—	*geriau*	—	*geriausiai*
gražiai	—	*gražiau*	—	*gražiausiai*
geresniai, žem.				

§ 129. Yra nemaža prieveiksmių, kilusių iš daiktavardžių ir kitų kaitomų kalbos žodžių: kai-kurios tų žodžių formos lyg sustingo, jų giminystės su kitomis žodžio formomis kalba nebejaučia, jos įgyja savotišką prasmę, nutolusią nuo kitų to paties žodžio formų. Ypač daug yra tokių įgijusių prieveiksmių prasmę žodžių, kurių viena forma bėra vartojama kalboj: *staiga, greta, priešais, pusiau, negirda, vogčia, slapčia, vienui, slapta, nejučiomis, paklausais, vienui* vienas, kalba *geruoju, galvatrūkčiais, piktuoju, išlėto, ištikrųjų, bepigu, begalo, ištiesų, išties, trise, dusyk, dveja tiek, gana, maža, daug, gilu, svetur, namie, namo, netoliese, toli, arti, artyn, oran, šalia, laukan, valia, aplinkui, apsukui, vakarop, galop, dabar, šiandien, vakar, užvakar, rytoj, poryt, pernai, tuomet, visumet, tuojau, kartunta, kartais, šiemet, ilgainiui, tyčia, todel.*

§ 130. Prieveiksmiai „dalelės".— Prie prieveiksmių skiriame ir trumpučius žodelius, kurie patys negali būti sakinio dalimis, tik jie duoda tam tikrą prasmę kuriam sakinio žodžiui arba visam sakiniui. Jie vadinasi paprastai kalbos „dalelės": *ne, be, nebe, bene, ar, it, negu, tegu* ir tt. Pavyzdžiai: 1. *Ne* plėšyt knygas rašome.— 2. *Ne* tavo nosiai tai padaryti.— 3. Nieko *ne*žinau.— 4. Kokia čia *be* kalba gali būti su juo.— 5. Kas dabar *be*dirbs? — 6. Blaškos *it* dantis geliamas.— 7. *Bene* jam darbas rūpės dirbti? — 8. Ar jis ten *te*begyvena?

Įvardiniai prieveiksmiai. 1. *Kame* buvai ir *kur* eini? *Kur* aš linksmas būsiu? *Iš kur* jie atsirado? *Katrul, kaip, kiek, keliese, kada, kolei, kodel, kam, ko.*

2. *čia, čia pat, iš čia, nuo čia, ten, šičia, niekur, visur, kitur, taip, šitaip, šiaip, anaip, vienaip, antraip, visaip, tiek, šiek tiek, šitiek, aniek, tada, visada, šiada tada, niekada, todel.*

3. *kažkur, kada-ne-kada, kažkaip, betkaip.*

4. *kuone, jau, kaip tik.*

5. *nekaip, nei, nė, net. . .*

§ **131. Prielinksniai** yra tokie nekaitomi kalbos žodeliai, kurie jungia papildinius ir aplinkybes su kitomis sakinio dalimis. Sakiny: „Gavau *iš brolio* laišką" prielinksnis *iš* jungia su tariniu „gavau" kilmininko papildinį *brolio*. Sakiny: „Vaikas nebesveikas *nuo vakar*" prielinksnis *nuo* jungia su tariniu aplinkybės žodelį *vakar*.

Pastaba. Prielinksnis nėra sakinio dalis.

§ **132. Tikrieji ir netikrieji prielinksniai.**— Tikrieji prielinksniai vadinasi tie, kurie vartojami prielinksniais mūsų kalboj nuo senų senovės: *ant, del, iš, nuo.* Netikrieji yra tokie, kurie kilę iš prieveiksmių ir gali būti kartais prieveiksmiais, kartais prielinksniais. Pav.: Jis sėdi *greta* (prieveiksmis); Jis atsisėdo *greta brolio* (prielinksnis). Vaikas ateis *paskui* (priev.); Vaikas eina *paskui mane* (priel.).

§ **133. Prielinksnių linksniai.**— Prielinksniai sakiny esti visada prie tam tikrų linksnių, todel sakoma, kad jie „reikalauja" tų linksnių.

Su kilmininku:

Anàpus (anãpus, anõ pùsėj).— *Anapus miško* bėga upė.

Ant.— Gandras tupi *ant stogo. Ant balso* motina pažino sūnų. Pykstu *ant tavęs.*

Anot.— Jis, *anot tėvo,* kvailas per visą pilvą.

Arti.— Gyvenu *arti miško.* Buvo *arti šimto* svarų.

Be.— Šulinys *be dugno.* Svečiai išvažiavo *be pietų.*

Del (dėl, dėliai).— Klumpa, smunka žirgelis *del neteisių žodelių. Del tavęs* negaliu čia gyventi.

Greta.— Aš stovėjau *greta motinos.*

Iki, ligi, ik, lig.— Buvo vandens *iki (ligi) juostos. Lig miesto* beliko koks varstas. Šie prielinksniai vartojami rytų lietuvių su naudininku: *iki juostai, lig miestui.*

Iš.— Ką dirbsi *iš mano* šakelių? *Iš miego* sviesto nesuksi. Vėjas pučia *iš rytų.* Visi tyko *iš to vargšo artojaus.* Jis verkia *iš džiaugsmo.* Man tas dalykas *iš galvos* išėjo.

Išilgai.— Važiavom *išilgai dirvos (dirvą).*

Iš-po.— Išlindo *iš-po suolo.*

Kiaurai.— Saulė *kiaurai vandens* skaitė upės dugne akmenėlius.

Lauke.— Pasistatė trobelę *lauke miesto* (už miesto).

Linkui, link (pasturdėlis).— Eina *Kelmės linkui.* Jis važiavo ant *Kuršo linkui.*

Nuo.— Nukrito peilis *nuo stalo.* Lijo *nuo ryto* iki vakaro. *Nuo šermukšnėlio, nuo putinėlio* girelė raudonavo.

Pirma, pirm.— Aš *pirma tavęs* baigiau darbą.

Prie.— Jis gyveno *prie manęs.* Tu man vis *prie šalies.* Žemaičiai sako: „Ateik ryto *prie manęs.* Rašau *prie brolio* laišką".

Šaly, šalia, šalip.— Stovėjau *šaly Petro.*

Šiapus, šiopus.— Mano trobos *šiopus miško.*

Tarp (terp).— Nekišk piršto *tarp durų.*
Vidui, vidur.— *Vidui miško, vidui pušynėlių* junti kvapą dirvų ir pievelių.
Viršui.— *Viršui mūro* uogos kabėjo.

Su papildininku:

Apie.— Aprišk skepetą *apie kaklą. Apie pietus* atvažiavo svečiai. Jis sirgo *apie užgavėnes. Apie šimtą* rublių gavau už darbą.
Aplink(-ui), apsuk(-ui).— *Aplink daržą* tvorą tvėriau. Žmonės eina *apsuk bažnyčią.* Eiti *apsukui rūmo* (kilm. žem.).
Į (in).— Dovana *į dantis* nežiūri. Lipau *į medį.* Arklys pavirto *į žmogų.* Susirinko *į šimtą* vaikų.
Pagal.— Eik *pagal tvorą.* Nupiovė žolę *pagal žemę.* Jis tau užmokės *pagal darbą.*
Pas.— Dirbau *pas kunigą* tris dienas. Eik *pas upę.*
Paskui.— Sek *paskui bitę,* įseksi į medų. Šuo seka *paskui piemens* (kilm.).
Per.— Važiavau *per upę.* Mušė *per galvą. Per visą naktį* dirbome. *Per Kalėdas* buvo pokylis. Eina *per žmones. Per tave* nieko nematau.
Prieš.— *Prieš gaidžius* atsikėlėm. *Prieš vėją* nepapūsi. Tu *prieš jį* tik uodas.
Pro.— Paukštis *pro jį* pralėkė. Eina *pro duris,* žiūri *pro langą.*

Su įrankininku:

Su.— *Su saule* gulė, *su saule* kėlės. Visur duona *su pluta.*
Sulig.— *Sulig sutema* būsime namie. Buvo sniego *sulig keliais.* Kiškis buvo *sulig šunim.*
Ties.— Vorai *ties tavo galva* tinklus mezga.

Su kilm., papild. ir įrank.:

Po. — Mes parašėm laišką *po Kalėdų.* Nardos kaip žuvis *po vandenį.* Šuva guli *po stalu.*

Su kilm. ir papild.:

Už.— *Už tavo galvos* būčiau galą gavęs. Saulė buvo *už debesių. Už pinigus* visko gausi. Tu geriau skaitai *už seserį.*

Jungtukas

Jungtukai, arba sąjungos, yra tokie žodžiai, kurie jungia: a) vienodas sakinio dalis ir b) ištisus sakinius. Pvz.:

a) Jis turėjo sūnų *ir* dukterį. Tu čia nesijuok, *o* dirbk. Vaikas sveikas, *bet* nestiprus. *Ar* lis, *ar* snigs, *ar* taip pasiliks;

b) Mokinys gerai mokosi, *ir* mokytojas juo džiaugiasi. Tik šlùmšt, *ir* šaliñ (K). Mes šieną vežėm, kaimynas *ar* pradėjo vežti. Vãkar sáulė gražiaĩ šviẽtė, *o* šiañdien lỹja (K). Dumplės yr naudingas daikts į kaminą pūsti, *bet* prieš vėjus pūst dar jos niekados nederėjo (D).

Kad nežinai, tai tylėk. Ne laikas šunis lakinti, *kad* vilkai bandoje (Val). Saulelė tekėjo, *kai* brolį nušovė (d). *Kadángi* tù nesi-

sáugai, taĩ dabar̃ turì sir̃gti (K). *Kol* pavalgysim, arkliai pasilsės. Palauk, *lig* aš sugrįšiu. Taip išdėjo, taip išdirbo, *jog* šuva mėsos neėstų. *Jei* oras rytoj bus gražus, mes rugius vešim.

Jungtukai *ir* ir *bei*:

Jungtukas *bei* jungia labai artimus daiktus, pvz.: Tėvas *bei* motyna (tėvas su motina) ne namie (K). Buvo jų du vaikai, sūnus *bei* duktė (sūnus su dukteria). Mano mergužė balta *bei* raudóna. Išgėrė stikluželį (alutėlio) baltą *bei* raudoną. Šiuose sakiniuose mūsų šių dienų kalboj paprastai vartojamas jungtukas *ir*. Jungtukas *bei* daugiausia žinomas prūsų lietuvių kalboj ir jų raštuose (pvz. Donelaičio). Norėdamas duoti supratimą apie tų jungtukų skirtingumą, Kuršaitis savo gramatikoj (§ 1621) duoda tokį pavyzdį:

Mẽs mė̃šlus vežìmais *ir̃* (od. *beĩ*) šlãjėmis į̃ laũką išvežėm. „Vežimais ir šlajėmis" reikštų: „ir ratais, ir rogėmis" (ne kartu, šeip ir teip), o „vežimais bei šlajėmis" (kartu su abiem tom priemonėm). Po to pavyzdžio Kuršaitis sako: „Skirtumas tarp *ir* ir *bei* yra toks menkas, jog dažnai jo nesilaikoma".

Jungtukų klasifikacija

Jungtukai darybos atžvilgiu yra neišvestiniai: *ir, ar, o (bet, bei), jei, jog* ir išvestiniai: *idant, nes, nors (norint), jeigu, arba, kad . . . kadangi.*

Be šių paprastųjų jungtukų (čia išvardintų), dar gali būti sudėtinių:

Kad ir: Kad ir lytų, aš ateisiu. *Nors ir: Nors ir* lytų, aš ateisiu. *By tik: By tik* bus šeimininkė, bus kam veizėti (Žt). *Jei bent tik:* Važiuok, čia negilu, *jei bent tik* krantas didelis. *Nebent:* Rytoj nieko neveiksiu, *nebent* riešutauti eisiu. *Nekaip:* Doras gyvenimas juoba (labiau) kitus moko, *nekaip* geri žodžiai (Val). *Nelyginant:* Didžiulės lytys, *nelyginant* kokie ledų kalnai, apsiautė iš visur laivą. *Lyg tartum:* Čia ąžuolai ir uosiai prie eglėm (=prie eglių) sustojo, *lyg tartum* čia žalktienė patį apraudojo (Baran). *Pirm negu (Pirm nekaip): Pirma negu* mirsiu, aš tau savo lanką užrašysiu (iš raštų). *Kol kas: Kol kas* niekas nežino, kur jie išvažiavo.

Jungtukai rodo prasmės santykius tarp vienodų sakinio žodžių arba tarp sudėtinio sakinio dalių, t. y. tarp pagrindinių sakinių arba tarp pagrindinių ir šalutinių.

Iš reiškiamų jungtukais prasmės santykių juos galima suskirstyti į keletą grupių.

I. Jungtukai, kuriais reiškiame *isškaičiavimą* — išskaičiuojamieji jungtukai: *ir:* Jis turi ir didelių vaikų *ir* mažų. Jis apsivilko *ir* išėjo. Vakar *ir* užvakar buvo gražus oras. Turi arklį *ir* karvę; *ar:* Tu turi *ar* man atrašyti, *ar* pats atvažiuoti; *arba:* Jis *arba* nematė, *arba* tik dedasi nematęs; *nei:* Per trejus metus

nei galvos šukuosi, *nei* burnos prausi; *tai: Tai* jis verkia, *tai* juokiasi; *čia:* Rudenį *čia* lyja, *čia* sninga, *čia* šąla.

II. Jungtukai kuriais reiškiame *priešingumą* — priešinamieji jungtukai: *o:* Visi sušilę dirba, *o* jis guli išsitiesęs; *bet:* Jis tyli, *bet* nėr žinios, ką mano. Aš netylėsiu, *bet* pasakysiu; *tačiau:* Jis atėjo, *tačiau* neilgam. Kapai veja užaugo, *tačiau* žaizdos širdyje neužgijo; *ir:* Visi žinojo, *ir* niekas nepasakė.

III. Lyginamieji jungtukai: *kaip:* Bėga *kaip* akis išdegęs. *Kaip* pasiklosi, taip išmiegosi. Dirba *kaip* gaidys, valgo *kaip* arklys; *kai:* Nedejuok *kai* karvelis vaikų; *lyg:* Kalba *lyg* nežinodamas. Ąžuolų daugybę laikę žmonės, *lyg* kokią didžią šventenybę (Bar); *juo: Juo* ilgiaus būsiu, didžiaus sudžiūsiu. *Juo* katę glostai, *juo* ji pučias (Dauk). *Juo* tolyn plaukiu, *juo* gilyn grimstu (J. d.); *kiek:* Ne tiek sūrio trupinių, *kiek* mano padermės giminių.

IV. Išeities jungtukai: *jog:* Motyna taip sušuko, *jog* ir kaimynai išgirdo; *kad:* Prikrovė *tokį* vežimą, *kad* arklys nebepatraukia.

V. Laiko jungtukai: *kada:* Tada atjosiu, tada lankysiu, *kada* sausa lazda žaliuos; *kad: Kad* aš mažas buvau, šile ožius ganiau. Dar gaideliai negiedojo, *kad* mamužė kėlė. *Kad* vilkai kieme, tad šunis lakin (Val); *kaip: Kaip* močiutė stakles taisė, dar aš maža buvau. Nešok, nežvenk, žirgeli, *kaip* aš keleliu josiu; *kai: Kai* aš jojau per žalią girelę, ir užjojau putino kelmelį; *lig: Lig* saulė patekės, mums rasa ir akis išės. Palauk, *lig* aš sugrįšiu; *iki:* Puodas vandenį neša, *iki* ąsa nutrūksta; *ik*: Daug vargų tėvams savo padarėm, *ik* bėginėt išmokom (d.); *kolei:* Žirgą parlakstysi, važį pardildysi, *kolei* mane jaunuolėlę iš čia išvaduosi; *kol:* Aš tol dirbau, *kol* galėjau; *pakol(ei):* Važiuokit, sveteliai, *pakol* nesutemo; *lig tik(tai): Lig tiktai* pradeda kristi medžių lapai, žaltys įsirango žiemoti; *kaip tik(tai): Kaip tik* metė gaidžiukas kekelę, ir išmušė vištytei akelę; *vos (tik): Vos (tik)* privažiavom prie kiemo vartų, tuoj šunys ėmė loti.

VI. Vietos jungtukai: *kame: Kame* šuo loja, ten ir laka; *kur: Kur* nujosiu, čia nameliai. *Kur* dabar salelė, buvę miškai šventi. *Kur* mūsų nėra, ten veršiai midų geria; *kur tik: Kur tik* žiūri, vis gražu; *kur tik* uostai, vis miela; *kur tik* klausai, vis linksma.

VII. Priežasties jungtukai: *kad:* Ir visi neatsidžiaugia, *kad* sūnus prapuolenis sugrįžo; *kadangi: Kadangi* buvo nuvargęs, turėjo atsilsėti; *nes (nėsa):* Uodai su musėmis yra drąsiausi, *nes* tupia ir ant karaliaus nosies. Nukapk greičiau žemyn, *nėsà* aš turiu šiandieną namuosu tavo būti; *nėsángi* (K): Būkite pasitaisę, *nėsangi* jis tuojau ateis (Sr); *kaip: Kaip* vogta, tai niekais ir eina; *už ką:* Ir mušė jį, *už ką* tėvo motinos neklausė; *bet:* Nespiauk prieš vėją, *bet* (=nes) pats save apspiausi; *jog:* Kita sėkla išdygus padžiūvo, *jog* neturėjo drėgnumo; *ko:* Senis nu duot, nu duot tą savo senę, *ko* netylėjo; *dėlko:* Nusigando, *dėlko* negyvas prašnekėjo; *kam:* Visi jį barė, *kam* davęs tokią laisvę vaikams; *kai-*

pogi: Kas apraszis ... werksma yr aszaras, kurios mieste rados, *kaipogi* (=nes) Żwily dydej buwa nu wysu milema (D).

VIII. Sąlygos jungtukai: *jei: Jei* kas radot, atiduokit. *Jei* rytoj bus geras oras, eisim rugių kirsti; *jéigu: Jeigu* kokią dieną susivėlinsi, nieko nebegausi; *kad: Kad* atsikeltų, dangų paremtų; *kad* rankas turėtų, vagį sugautų. Kas genio vaikus žinotų, *kad* pats neklyksėtų. Jau *kad* įleidė šaknį, tai sunku beiškrapštyti; *nebent:* Aš pats neisiu, *nebent* veste nuvestų.

IX. Nuolaidos jungtukai: *kad: Kad* žmogus ir numiršta, darbai gyvena. *Kad* ir nupinsi vainikėlį, bet nenešiosi; *nors: Nors* man nieko nesisako, aš dėlto matau, kad gyvenimas nusmuko; *noris* (<norįs): *Noris* medumi teptumi, vis degutu dvoks (Dkt), *norint: Norint* lyja, aš tačiau keliausiu.

X. Tikslo ir siekimo jungtukai: *kad:* Valgyk, *kad* stiprus būtum. Juk ne tam aš jį auginau, *kad* jis man dabar žmonių šunis lodytų! Suimk trumpai kamanėles, *kad* neskambėtų. Siųsčiau tėvelį, *kad* atvaduotų bėrą žirgelį; *idant:* Jis taip daro visiems matant, *idant* paskui visi jo išmintimi stebėtųsi. Jis man kelią rodė, *idant* nepaklysčiau; *id:* Aš tavęsp keliu akis savo, *id* gelbėtum varguos mano; *jeib*: Jis ėmė žolių, *jeĩb* (=kad) pasigautų (=pasitaisytų) (K). Taĩ mùms apsakýta, *jeĩb* žinótumbim (Kurš. žod.); *jeng:* Valgyk, *jeñg* driū́ts pastotumbei (K); *ar:* Ir norėjo, kad tik prieitų tokį žmogų, *ar* negautų valgyt; *bene:* Siunčiau senį į girelę, *bene* vilkas papiautų; *by tik:* Petronė kiek begalėdama gyrėsi, *by tik* pasakojimas gražesnis išrodytų.

Jaustukas

Jaustukai yra tokie nekaitomi žodžiai, kuriais mes savo jausmus parodome: *Ai* kaip sopa! *Oi* ką aš padariau! *O,* kas ten? *Ei,* kas čia beldžia! *Te* tau peilį! *Še* kas pasidarė! *Štai* ir atjoja šimtas brolelių. *Šit* kas atsitiko! *Antai* (ant, ana) visi ateina! *Aure* kas ten atbėga? *Aure* kaip kalba! *Ūi,* kaip baisu! *Ūtite* kaip šalta! *Ãtata* kaip šilta! *Tỹ* ką jie sako! *Žė,* kur eini? Tie žodeliai vartojami ne mūsų jausmams vardais pavadinti, bet tik trumpai jiems išreikšti.

Prie jaustukų priklauso tam tikri nekaitomi žodeliai, kuriais mes reiškiame tam tikrų ištikimų vaizdus: Kažkas tik *barkšt* į duris! *Braukš(t)* ir išėjo. *Pokšt* ir nutrūko. *Triokšt* ir nulūžo. *Pykšt* ir nušovė. *Trakšt* ir perskėlė. *Plumpt* ir išvirto. *Šmurkšt* ir palindo katinas po lova. *Brinks* ir išvirto. Tik *švilpt* jau kepurę nuo galvos!

Tuos ištiktukus reikšmės atžvilgiu jungiame su tam tikrais veiksmažodžiais, vartojamais akimirkos veiksmui išreikšti: *barkštelėti, pykštelėti, pokštelėti, triokštelėti, plumptelėti, švilptelėti.*

Gramatikos paprastai tvirtina, kad ištiktukai neinantys sakinio dalimis (kaip prielinksniai ir jungtukai), bet dažnai jie pava-

duoja tarinį, todėl beveik galima sutikti, kad jie gali eiti tam tikru nederinamu sakinio tariniu, pvz.: Aš *grįžt*, ir jo nebėr! Tarp *grįžt* ir *nebėr*, rodos, didelio skirtumo nejaučiame.

Dar pavyzdžiai: Tik *pýkšt*, ir visi ėmė bėgti. Aš *kaukšt* per nagus, ir jis ėmė žliumbti.

Tų ištiktukų mūsų kalboj labai daug, rašomoji kalba nevartoja tiek daug. Iš raštų, „Palangos Juzėj" Valančius daug pavartojo.

Sakiniais mes darome kokį sprendimą arba reiškiame valią. Kartu mes pasakome ir savo pažiūrą dėl tų sprendimų ar valios išreiškimų, rodome savo jausmus dėl jų. Savo jausmams išreikšti mes vartojame tam tikrus žodžius. Sakysim, galima pasakyti: „Žiemą tamsios naktys". Čia bus sprendimas. Bet jei pasakysime: „Oi (ui) žiemą tamsios naktys!", čia „oi", žinoma, bus jaustukas. Maždaug tokiais jaustukais bus pabrauktieji žodžiai šiuose sakiniuose: *Eik*, negali būti! *Sudegtum*, kaip gražu! *Ištintum*, kaip nesiseka! (sopa!). *Pašaltum*, kaip ta mergaitė panaši į mano seserį! *Žiūrėk*, ką jie kalba! *Žėk*, koks jis gudrus! *Mat*, kas čia atsitiko!

Tuos žodžius galima laikyti ir įterptiniais žodžiais.

Spausdinama iš rankraščio[8].

SINTAKSĖ

SKYRIUS PIRMAS

VI

Sakinio forma

Žodžio ir sakinio forma. — Paimsim kelius žodžius, turinčius formą: „seserį", „grėbiu", „šienas". Nors tie žodžiai turi formą, tačiau jų junginys neduoda j o k i o s p r a s m ė s. Čia ne daugiau prasmės, kaip pasakyme be galūnių: „ses- grėb- šien-". Galėtum tuos žodžius kiek pakeisti ir pasakyti: „seserį", „grėbs", „šieno", bet prasmės bus ne daugiau. Iš tų 3 žodžių gali padaryti daug visokių kombinacijų be prasmės. Bet pasakymas: „sesuo grėbia šieną" arba „seseriai grėbia šieną", arba „sesers grėbiamas šienas" bus aiškus. Vadinas, kad žodžių grupė, arba žodžių junginys, turėtų prasmę, reikia, kad jis būtų tam tikrai organizuotas, kad tas visas junginys, ne atskiri žodžiai, turėtų savo *formą*, j u n g i n i o f o r m ą. Tą bendrą formą reikia skirti nuo atskirų formų, kurios ją sudaro. Žodžių junginiai: „sesuo skaito knygą", „skaitau sesers knygą", „skaitai seseriai knygą" turi kiekvienas s a v o f o r m ą. O žodžių junginiai: „sesuo grėbia šieną", „brolis kerta rugius", „dėdė aria lauką" visi turi v i e n ą f o r m ą. Pagaliau žodžių junginys: „seseriai grėbia šienas" neturi formos, tinkamos lietuvių kalbai.

Žodžių junginio formą galėtum sulyginti su augalų forma. Augalai susideda iš vienodų arba maždaug vienodų dalelių (narvelių, ląstelių), bet kiekvienas augalas turi savo pavidalą.

Morfologija ir sintaksė.— Dabar bus suprantamas pasakymas, kad gramatikos dalis, kuri kalba apie atskirų žodžių formas, vadinas **morfologija** (nuo graikiško žodžio „morfos" — forma).

O gramatikos dalis, kuri kalba apie žodžių junginių formas, vadinasi **sintaksė.**

O pati gramatika turėtų būti vadinama kaip kalbotyros dalis, kuri tiria kalbos formas (=kalbos formų mokslas).

Kiti kalbotyros skyriai:

1) *fonetika* — garsų mokslas;

2) *semasiologija* — žodžių reikšmės mokslas;

3) *leksikologija* — žodžių mokslas, žodyno sudėties mokslas.

Morfologijos ir sintaksės mokslas.— Iš to, kas pasakyta, gali pasirodyti, kad sintaksės mokslas nesiskiria nuo morfologijos

„Lietuvių kalbos žodyno" bendradarbiai 1938 m. Iš kairės: A. Lyberis, K. Vosylius, N. Grigas, A. Lengvinas, J. Balčikonis, J. Mikeliūnas, Z. Uoselis, S. Jakštas

mokslo, kad sintaksėj tik kita tvarka tas mokslas einamas; juk kiekvienas žodžių junginys susideda iš atskirų žodžių, o ką apie atskirus žodžius kalbėjom morfologijoj, tai dabar reikia tą patį atkartoti apie juos surištus. Bet ne visai taip yra: sakinio formą sudaro ne tik šiokia ar tokia žodžių kombinacija, bet ir:

1) beformiai žodžiai,
2) žodžių tvarka,
3) intonacija ir ritmas.

Beformių žodžių įtaka sakinio formai.— Beformiai žodžiai kalboj santykiuoja (gali stovėti kartu) su forminiais žodžiais, bet tik su tam tikros kategorijos forminiais žodžiais. Sakysim, žodis „labai" gali būti tik prie būdvardžių ir veiksmažodžių, o prie daiktavardžių būti negali; gali sakyti: „labai geras", „labai lyja", bet nepasakysi: „labai lietus" [9]. Žodis „vakar" gali būti jungiamas tik su veiksmažodžiu ir dalyviu; gali sakyti „vakar lijo", „vakar buvęs", bet negali jau sakyti: „vakar geras". Vadinas, beformiai žodžiai ne palaidi sakiny stovi, bet suaugę su kitais žodžiais į vieną daiktą.

Žodžių dalelės.— Ypatingą reikšmę sakiniui turi žodžių d a l e l ė s. Žodelyčiai savo reikšmės skyrium neturi, bet, prisišlieję prie kito žodžio ar žodžių junginio, duoda tam žodžiui ar jų junginiui naują reikšmę. Palyginę žodžius: „baltas", „margas", „lietus", „lyti", „vakaras", „varlė" ir t. t. su žodžiais: „iš", „ne", „ant", „gal", „net" ir t. t., matome didelį skirtumą. Pirmieji žodžiai turi savo atskirą reikšmę, o antrieji tokios reikšmės neturi, mums rodosi, kad prie jų turi būti dar kiti žodžiai, be kurių jie nieko negali reikšti. Pasakę „iš", tuojau jaučiame, kad jam trūksta daiktavardžio (iš ko?), pasakę „ne", mes norime ką atmesti, nepripažinti. Žinoma, pasakius žodį „baltas", mums taip pat ateina kiti žodžiai į galvą („sniegas", „pienas", „juodas" ir t. t.). Bet tai nėra būtinas daiktas, žodis „baltas" turi savo atskirą reikšmę, kiti žodžiai jam nereikalingi. O anų žodelių („iš", „gal", „ne"...) visa svarba ta, kad jie kitų žodžių keičia reikšmę. Nesimokę gramatikos žmonės skyrium rašo žodžius, kaip: „arklys", „bėgti", „vakaras", bet dalelių nemoka skirti ir kartais rašo: „IšKauno", „užgirios" ir t. t. Juk su kitais žodžiais jie tikrai yra suaugę: „išvažiavo", „išėdė", „nuokritos" ir t. t. Skyrium rašyti, laikyti atskirais žodeliais arba žodžio dalelytėmis išmokstama mokykloj. Juos nereikia maišyti su beformiais žodžiais. Beformiai žodžiai („vakar", „pusiau", „trūkčiogalviais") gali turėti visą reikšmę, o forminiai žodžiai gali jokios reikšmės neturėti, kaip, sakysim, veiksmažodžio „būti" formos sudurtiniuose laikuose: „buvau sakęs", „būsiu važiavęs", „esu piktas" ir t. t.

Žodelyčių reikšmė.— Reikia pasvarstyti tų beformių žodelių sintaksinę reikšmę. Daugumas žodelyčių formos neturi. O savo reikšmę jie labai artimi kitų žodžių f o r m i n ė m s d a l i m s. Sakysim, prielinksniai atsako apskritai d a i k t a v a r d ž i ų f l e k s i j o m s. Prielinksnis „į" dabar beveik reiškia g a l i n i n k o fleksiją („įsikirtau koją" ir „įsikirtau į koją"), prielinksnis „nuo" artimas savo reikšme k i l m i n i n k o linksniui (plg. „gyvenu netoli girios" ir „gyvenu netoli nuo girios"), prielinksnis „su" yra lyg į n a g i n i n k o fleksija („kerta rugius dalge" ir „kerta rugius su dalge"). Kur mes savo kalboj vartojam linksnį,

ten kitose kalbose yra linksnis su prielinksniu ir atbulai: „Vilnius įkurtas *Gedimino*", lotyniškai: „Roma est condita *a* Romulo", „sniegas baltesnis *už* drobę" ir: „Снег белее полотна". Toliau: „Tėvas eina su vaiku" ir: „Tėvas eina vaiku vedinas"; senovėj indai irgi kalbėjo: „eiti draugu, broliu" ir t. t.

Žodžiu, prielinksniai turi reikšmę, labai artimą forminėms dalims. Jei taip yra, tai, rodos, turėtų tie žodelyčiai ir pavaduoti formines dalis. Taip tikrai yra kalbose, kurios nebeteko forminių dalių. Prancūziškai „brolis" bus *frère*, „broliui" — *au frère*, „broliu" — *par le frère*, kur *par* prielinksnis, o *le* kitas žodelytis. Vadinas, prancūziškas žodis *frère* neturi formos ir jo vieno negalima versti į mūsų kalbą, reikia dar pridėti tam tikrus žodelyčius, nes *brolis* yra vard., o *frère* lyg viena šaknis *brol-*. Iš dalies tas pat yra ir vokiečių kalboj (*der Bruder, des Bruders, dem Bruder* ir t. t.). [Plg. anglų:] *The leg of the table is broken.* Vadinas, beformiai žodeliai atstoja formines dalis.

Sudėtinės formos.— Mūsų kalbai žodelyčiai negali turėti tokios reikšmės, nes mūsų kalba turi dar daug formų, bet vis delto kartais darosi sudėtines formas iš tokių žodelyčių.

Tokios sudėtinės formos yra visi sudurtiniai laikai *(buvau rašęs, būsiu važiavęs...)*, aukščiausias būdvardžių laipsnis: *pats* gerasis, *pati* gražioji, kur žodžiai *pats, pati* savo reikšmės neturi. Ir t. t.

Žodžių eilė (tvarka).— Sakinio formą keičia ir žodžių eilė arba tvarka. Tarp sakinių „duok man obuolį" ir „duok obuolį man" jaučiamas šioks toks skirtumėlis. Kitose kalbose žodžių eilė turi labai didelę reikšmę, iš to tik gali pasakyti, kur veiksnys, kur papildinys (prancūzų kalboj). [Plg.:] *Peter loves Jack. Jack loves Peter. Kate loves Helen. I showed the teacher the book.* [...]

Intonacijos ir ritmo reikšmė.— Intonacija ir ritmas taip pat gali keisti sakinio reikšmę. Sulyginkim du sakinius: 1) „parvažiuosi, pavalgysi ir atsigulsi" sakomas išskaitant visus veiksmus duoda sutaptinį [10] sakinį; 2) „parvažiuosi — pavalgysi ir atsigulsi" sakomas tariamu tonu duoda šalutinį sąlygos sakinį, lygų: „Jei parvažiuosi, tai pavalgysi ir atsigulsi".

Žinoma, čia ne vienas junginys, yra iš viso du, iš kurių kiekvienas turi savo atskirą formą, nors žodžių, iš kurių jie sudėti, yra ta pati forma. Sakiniu: „Važiuojam namo" galima išreikšti tą, kad mes dabar važiuojam namo, ir kvietimą, paliepimą važiuoti namo, kas būtų lygu liepiamosios nuosakos daug. asmeniui — „Važiuokim namo". Tą skirtumą daro intonacija, tonas. Arba: „Poetas — dramaturgas" ir „Poetas dramaturgas"; pirmajam junginy „dramaturgas" yra tarinys.

Sintètinės ir analitinės kalbos.— Vadinas, ką mes paprastai reiškiame forminėmis dalimis, arba formomis, galima išreikšti ir kitu būdu: beformiais žodeliais, žodžių eile, intonacija ir ritmu; kiekvieną kartą pasidaro atskira sakinio forma. Sakysim junginiai: *le frère, du frère, au frère, par le frère* turi kiekvienas savo for-

mą, nors yra sudaryti iš dviejų žodžių. Vadinas, čia išreikšta visu junginiu tai, ką mes reiškiame tam tikromis formomis. Ten, kur žodžiai nebeturi formų, ten jas atstoja junginių formos. Šiuo atžvilgiu kalbos yra skirstomos į dvi grupes: sintetines ir analitines.

Sintetinės kalbos tos, kurios naudojasi žodžių formomis, o analitinės,— kurios junginių formomis. Lietuvių, lotynų, graikų, rusų ir kitos panašios kalbos yra sintetinės, o prancūzų, anglų ir kitos Vakarų Europos kalbos bus analitinės. Žinoma, yra tokių, kurios tarp jų stovi vidury.

Šakninės kalbos.— Yra kalbų, kurios visai neturi žodžių formų, tik junginių formas. Tos kalbos vadinasi šakninės. Tos rūšies mums žinoma yra kinų kalba. Kinų kalbos pamatą sudaro arti penkių šimtų skiemenų. Skiemenys savo garsais yra labai vienodi, nes jie, tarp kitko, negali turėti šalimais dviejų priebalsių, kaip mūsų kalboj yra (**prašo, klausia, virsti ir t. t.**) ir turi baigtis garsais *n, i, u.* Štai, pav., keli tokie skiemenys: *pu, fu, mu, žu, ši, ti, ni, vo, ko, mo, ša, tu, pen, men, sin, žin, san, kan, lai, nai, tau, kau* ir t. t. Kinų kalbos esančios penkios intonacijos (priegaidės), ir kiekvienas toks skiemuo su tam tikra priegaide gauna atskirą reikšmę, pavirsta į žodį. Bet tie žodžiai visai negali būti lyginami su mūsų kalbos žodžiais, jie nereiškia jokių kalbos dalių. Skiemuo „ta", pav., gali reikšti ir „didumas", ir „didelis", ir „didinu", ir „labai", ir „didėjantis". Kitaip sakant, jis tereiškia didumo idėją, neatlietą į jokią formą. Ir kitų skiemenų toks pat reiškimas. Iš tokių į mūsų kalbą visai neišverčiamų skiemenų susidaro visa kinų kalba, kurią mes pažįstam bent iš geografijos vardų. Kaip gi kinai reiškia savo mintis? Tik savo tų skiemenų junginiais. Tik junginiai jau panašūs yra į mūsų kalbos žodžius, žinoma, tik savo reikšme, o ne forma. Mūsų žodžiai turi šaknis ir formines dalis, o ten nieko panašaus, visos dalys lygios. Gal kiek duotų supratimo pavyzdys. Skiemuo „tši" gali reikšti ir „pirštas", ir „rodyti", bet „tši- tau" reiškia tik „pirštas". Tas „tau" nėra tokia daiktavardžio priesaga, o reiškia galvą. Ta „galva" dedama prie daugybės skiemenų, galinčių reikšti apskritus daiktus: „sin" — širdis, jausmas, mintis ir t. t., bet „sin-tau" — širdis; „ži"— „saulė" ir „diena", bet „ži-tau" tik „saulė", kaip apskritas daiktas. Taip pat „fu" gali reikšti ir „tėvas", ir „tėviškas", „būti tėvu" ir kt., o „fu-tšin" tiktai tėvas („tėvas-giminietis"). Toliau, žinoma, daug reiškia žodžių eilė.

Yra kalbų, kur šaknis ir forminės dalys nėra taip suaugę glaudžiai, jos neturi garsų kitimo. Sakysim, turkų kalboj daugskaita reiškiama formine dalimi „lar", kuri dedama prie visų žodžių: „ev" — namas (S.), „ev-lar" — namai (Pl.).

VII

Kalbos junginių formų kitimas

Sintaksinės kalbos pusės kitimas.— Iš visų kalbos elementų sintaksės pusė labiausiai nepastovi. Mums rodosi, kad mes vis tariam tuos pačius garsus, vartojam tas pačias žodžių formas ir jiems duodam vis tą pačią reikšmę, bet jungiam tuos žodžius į sakinius toli gražu ne visados vienodai. Mes nejuntam, kad netaisyklingai kalbame ir rašome: 1) „Jis džiaugiasi iš savo brolio", 2) „Susirinko visi studentai, kad pasitarus apie savo reikalus", 3) „Kiek pas tave laiko?" ir daug panašių sakinių. Kas čia yra? Juk čia vis *naujos junginių formos*. Tokiuos pasakymus mes laikome kalbos klaidomis ir smerkiame, nes nesutinka su mūsų gyvosios kalbos dvasia. Bet gyvoji kalba irgi nuolat darosi naujų junginių, ten niekas jų nekontroliuoja, kalbėtojas tik rūpinasi, kad jį suprastų, kad kitam ir jam pačiam mintis būtų aiški. Vienos formos išeina iš apyvartos, o jų vietoj atsiranda kitos. Tai mes pastebim skaitydami senus raštus ir iš tarmių. Tarmėse radome sintaksės formų, kurios mums dabar rodosi net keistos. Nors ir tokie pasakymai rodosi keistoki: 1) „Einu vaiku vedinas", 2) „Buvau beeinąs iš namų, tik pradėjo lyti, ir aš palikau", 3) „Pasisiūdinau kepurę".

Jau jie mums rodosi pasenę, jų labai nebevartojam. Iš kitos pusės mūsų paprasčiausių pasakymų senovėj dar nebūta.

Vienų junginių formų lyginimas su kitomis.— Kodel taip kalba mainosi? Norint suprasti, reikia arčiau žvilgterėti į netaisyklingumus, kuriuos dabar matome mūsų gyvoj kalboj. Nekalbėsiu apie netaisyklingumus, kuriuos daro inteligentai, galvodami svetimomis kalbomis.

Mes žinome, kad tikslo šalutiniam sakiny po „kad" infinityvo negali būti, tačiau tas yra ne tik mūsų žargone, bet ir gyvoj kalboj. Kodel čia atsirado? Kodel sako: „Parsivedė arklį, kad **važiuoti į miestą?**" Del to, kad yra šalimais paprastas pasakymas: „Parsivedė arklį važiuoti į miestą". Čia to sakinio dalis buvo nukelta į aną sakinį. Tai paprasčiausias junginių formų keitimas. Dar vienas pavyzdys: „Tu nesidžiaugsi iš jo" atsirado pagal sakinius: „Tu neturėsi naudos iš jo" arba „Tu nesijuoksi iš jo".

Maišytos formos.— Kartais panašumo procesas išeina ne ligi galo, ir pasidaro junginys, ne visai panašus į tą, kuris turėjo įtakos, bet tik iš dalies. Pavyzdys: „Bijau, kad jis neatvažiuotų". Kokia čia prasmė? Bijau jo atvažiavimo, o išeina, lyg bijau jo neatvažiavimo. Iš kur čia neigiamoji dalelė atsirado? Pagal kitus sakinius: „Noriu, kad jis neatvažiuotų". Vietoj „noriu" paskui padėjom veiksmažodį „bijau", kuris turi priešingą reikšmę, bet toliau visą šalutinį sakinį palikom. Žinoma, dabar tokie pasakymai yra visai taisyklingi, tik parodo, kaip vienos formos atsiranda pagal kitas. Tos pat rūšies junginys bus ir: „Mes su broliu uoga-

vom". Tas „mes" atėjo iš kito sakinio: „Mes uogavom" ir atsistojo vietoj „aš" sakiny: „Aš su broliu uogavau".

Naujos junginių formos dėl praleistų žodžių.— Jėgų ekonomijos įstatymas neaplenkia nei kalbos. Mes nevartojam žodžių, kur, mūsų nuomone, nereikalingi. Žinodami, kokie mūsų ar kieno kito arkliai, arba turėdami juos prieš akis, paprastai sakom: „Pakinkyk man bėrą (ar bėrąjį)". Atsakymas gali būti: „Bėras šlubas, važiuok su širmu" ir t. t. Pasitikę žmogų einant, mes dažniausiai klausiam: „Kur tu?", o ne: „Kur tu eini?" ir t. t. Per ilgą laiką prie tokių sakinių priprantam ir paskui visai pamirštam, koks žodis čia praleistas; paskui rodos, kad čia jokio žodžio nei būti negali. Tokiuo būdu atsirado daug pasakymų, kaip šitokie: „Aš tau!" (sakom grasydami). „Jis stryk per tvorą, o aš — vytis". „Prašom peilį". „Prašom į vidų". „Prašom!" ir t. t.

Junginių nykimas.— Kalboj vienos junginių formos nyksta, kitos randasi. Nyksta del to, kad jų vietoj atsiranda kitos, lengvesnės, suprantamesnės. Sakysim, baigia nykti ablativus societatis („einu vaiku vedinas"). „Šuva baltu kaklu — šuva *su* baltu kaklu".

Junginių reikšmės kitimas.— Junginių reikšmės kitimas pasidaro be gramatiškų formų atmainų. Tai geriausiai matyti iš daiktavardžių linksnių. Išskyrus vardininką, dabar kiekvienas linksnis turi po kelias reikšmes, bet ne visos jos vienodo senumo. Paimkim, pavyzdžiui, įnagininką. Pamatinės senovinės reikšmės buvo dvi: 1) įrankio arba priemonės junginiuose: „piauti peiliu", „kirsti lazda" ir t. t., 2) draugės įnagininkas: „eiti broliu", „saulė žvaigždėmis šviečia" ir t. t. Iš tų dviejų pamatinių reikšmių kalbos istorijoj vėliau atsirado tų reikšmių daug daugiau. Štai kelios iš jų:

1) *priežasties:* „Tiltas gali sukristi *sunkumu*".— „Jis nepaeina *senumu*",

2) *veikimo būdo:* „lėkti *žaibu*", „važiuoti *arkliais*",

3) *vietos:* „važiuoti *keliu*",

4) *laiko:* „Kur tu *nakčia* važiuosi?" ir t. t.

Junginių kitimas dėl morfologiškų kitimų.— Suprantamas daiktas, jei kinta žodžių formos arba jos išvirsta beformiais žodeliais arba pereina į kitą žodžių kategoriją (infinityvas), tai ir visas junginys turi kisti.

Vadinas, kinta ne tik atskiri žodžiai, bet ir jų junginiai, ir sintaksės mokslo tikslas yra pažinti tuos junginius, kurie dabar gyvos kalbos apyvartoj yra.

VIII

Sakinys

Kaip žinome, **sakinys vadinasi mintis išreikšta žodžiais.** Pasvarstykime tą apibrėžimą. Pirmiausia kyla klausimas, ar negali būti minties be žodžių.

Mintis be žodžių.— Čia tuojau reikia savęs paklausti, kas yra mintis. Pasakymas „saulė šviečia" yra mintis. Ji sudėta iš dviejų vaizdų: „saulė" ir „švietimas". Bet jei mes tuos vaizdus skyrium pasakytumėm „saulė", „švietimas", tai jokios minties dar nebūtų. Čia tebūtų dviejų vaizdų asociacija. Vadinas, dar reikia ko, kad tie vaizdai sudarytų mintį. Pasakyme „saulė šviečia" yra parodytas **santykis** tarp tų dviejų vaizdų. Iš to išeina, kad **mintis vadinasi toks vaizdų jungimas, kur mes jaučiame jų tam tikrą santykį.** Tarp tų vaizdų santykis yra labai artimas, jie griežtai išsiskiria iš kitų vaizdų, sudaro savo rūšies vienetą — mintį.

Antras minties svarbus pažymys yra tas, kad ji susidaro ne be mūsų v a l i o s. Vaizdų asociacijos atsiranda mūsų sąmonėj be mūsų valios, tik kada norime ką atsiminti, turim atlikti tam tikrą psichišką darbą, kuris be valios neapsieina. Bet dažnai stačiai prieš mūsų norą lenda mums įvairūs vaizdai, net nusikratyti nuo jų negalime. Kartais reikia didelės jėgos tiems vaizdams nuvaryti ir galvoti apie ką kitą. Vadinas, kildama mintis reikalauja mūsų valios, ir kada tik sakom mintį, visados valios reikšmę jaučiame, tik kartais valios elementas labai silpnas, nes senos mintys iš papratimo maža jos reikalauja; rodosi, pasakyme „mėnuo šviečia" tiems vaizdams jungti nėra valios elemento; čia kiekvienas lengvai pasako. Bet visai aišku, kad naujos mintys valios reikalauja, nes žinom, kad žmonės galvojimo darbo labai nemėgsta, tingi galvoti. Vadinas, tas darbas nėra lengvas.

Mintys ir žodžiai.— Vaizdai gali neturėti žodžių, gyvuliai niekados jų neturi. Tokius vaizdus galime jungti ir gauti mintį. Dažnai turime kokią mintį, bet negreit randam žodžių jai reikšti. Bet galvojam mes paprastai žodžiais. Gyvulių mintys visados yra be žodžių. O kad gyvuliai moka galvoti, nėra abejonės. Pamatęs rodant lazdą, šuva traukiasi ir gailiai cypia. Vadinas, jis jungia lazdos vaizdą su sopėjimu. Todėl gyvuliai išmoksta tam tikrus darbus dirbti. Vadinas, jie gali jungti vaizdus, galvoti.

Minties nariai.— Abudu vaizdai, kurie sudaro mintį, atsiranda ne vienu metu. Pirma atsiranda vienas koks vaizdas, paskui prisideda kitas. Tas vaizdas, kuris atsiranda pirmiau, vadinas *psichologinis veiksnys,* o kuris prisideda paskiau — *psichologinis tarinys.* Psichologinis veiksnys ir psichologinis tarinys nėra žodžiai, tik vaizdai. Pasakytam pavyzdy apie lazdą ir šunies cypimą lazdos vaizdas bus psichologinis veiksnys, o skausmo vaizdas — psichologinis tarinys.

Santykis — svarbiausias elementas.— Vadinas, mintis susideda iš trijų narių: 1) **psichologinio veiksnio**, 2) **psichologinio tarinio** ir 3) **santykio** jautimo tarp jų abiejų. Kuris iš tų trijų narių svarbiausias? Tas, kuris turi didžiausią reikšmę minčiai, kuris ją skiria nuo kitų asociacijų. Vadinas, bus **trečias narys.** Kad nebūtų santykio tarp vaizdų, nebūtų nei psichologinio veiksnio, nei psichologinio tarinio, vadinas, nebūtų nei minties. Tas santykio jautimas yra *svarbiausias* minties *elementas.*

Vaizdų ir minčių reiškimas žodžiais.— Anksčiau susipažinome su vaizdais ir su mintimis be žodžių; juos turi gyvuliai (ir žmonės). Toliau reikia pasvarstyti, kaip yra žodžiais reiškiami vaizdai ir mintys, kuriuos turi tik žmogus.

Žmogaus vaizdai, reiškiami žodžiais, griežtai skiriasi nuo gyvulių vaizdų. Žmonių vaizdai reiškiami žodžiais, o žodžiai turi formą. Dėl to ir patys žmonių vaizdai turi formą. Ką tas reiškia? Tas reiškia, kad ką tik žmogus sau vaizduoja, jis būtinai vaizduoja tą arba kaip daiktą, arba kaip daikto pažymį, o pažymius vienus laiko nuolatiniais, kitus laikinais. Vadinas, žmogus ne tik ką sau vaizduojasi, bet savo vaizdus skirsto: vienus deda prie daiktų, kitus — prie nuolatinių pažymių, trečius — prie laikinų pažymių, ketvirtus — prie pažymių pažymių. Be tokio skirstymo žmogus visai negali galvoti; iš to paties materialo kartais jis dirbasi daiktus, o kartais pažymius, be tokio darbo jis negali reikšti jokios minties. Ta prasme ir galima pasakyti, kad vaizdai turi formą. Šviesų ruožą debesyje žmogus gali laikyti daiktu („žaibas") arba jo paties daromu pažymiu („žaibuoja"). Matydamas arba atsimindamas žaibą, gyvulys nelaiko jo nei daiktu, nei jo pažymiu, bet tam tikru raudonu brūkšniu. Vadinas, gyvulių vaizdai be formų, arba **beformiai.** Dabar geriau galime suprasti, kodel tos žodžio dalys, kurios skiria vienas kalbos dalis nuo kitų, vadinas forminėmis, o pati žodžio ypatybė skirstytis į kamieną ir dalis — forma: tas skirstymasis duoda formą ne tik žodžiams, bet ir vaizdams.

Žodžiais reiškiama žmogaus mintis susideda iš vaizdų, turinčių formą, todel ir ji pati gauna tam tikrą formą — žmogus galvoja gramatinėmis formomis. Tai geriau suprasime susipažinę su sakiniu.

IX

Sakinys

Mintis ir sakinys. — Iš to, kas pasakyta aukščiau, sakiniu turėtume vadinti tai, ką gauname išreiškę žodžiais psichologinį veiksnį ir psichologinį tarinį. Jei žvilgterėję į sieną, pagalvotume ir pasakytume: „siena balta", tai aišku, kad mes turim galvoje du vaizdus: vieną apie sieną, kitą apie baltumą, ir tie vaizdai taip su-

jungti, jog jie turi tarp savęs tam tikrą santykį. Pirma atsirado sienos vaizdas ir davė psichologinį veiksnį; paskui prisidėjo baltumo vaizdas ir davė psichologinį tarinį. O kadangi tuo tarpu prisiminė tam tikri žodžiai, tai ir susidarė sakinys. Ne visados psichologinis veiksnys ir psichologinis tarinys reiškiami vienu žodžiu, kaip šiam pavyzdy. Kartais vienas ar abu reiškiami keliais žodžiais. Taip esti, kad veiksnys arba tarinys reiškia sudėtinį vaizdą. Tada tie vaizdai, kurie sudaro sudėtinį vaizdą, irgi reiškiami atskirais žodžiais, todel atsiranda keli žodžiai reikšti vienam vaizdui. Beržo vaizdas gali būti išreikštas vienu žodžiu „beržas", o kartais net keliais: „aukštas drūtas beržas su nusvirusiomis šakomis ir žaliais lapais". Čia beržo aukštumo, drūtumo, nusvirusių šakų ir žalių lapų vaizdai yra beržo vaizdo dalys, ir jos visos išreikštos atskirais žodžiais. Čia keliais žodžiais yra išreikštas psichologinis veiksnys, taip pat gali būti išreikštas keliais žodžiais ir psichologinis tarinys. „Beržas augo" ir „b. augo gražiai pagal tvorą arti kiemo. . ."

Nepilni sakiniai.— Kartais sakinys turi mažiau, kaip du žodžius,— tiktai vieną. Dažnai tik vienos minties vaizdas reiškiamas žodžiu, o kitas ne. Tokie sakiniai vadinasi nepilni. Jei kartais laukiam svečių, tai pamatę vežimą galim surikti: „Važiuoja!" Čia psichologinis veiksnys, vežimo vaizdas, visai neišreikštas žodžiu, to žodžio visai nėra ir galvoj. Taip pat, eidamas pro duris, gali kas pasakyti: „šalta", „karšta", ir visi suprasim mintį, nors sakytojas trūkstamų žodžių visai ir galvoj neturi. Tokių sakinių, kur veiksnio nereiškiame žodžiu, mūsų kalboj labai daug: „dovanok", „sveikas", „sudieu", „gaisras", „vagys", „greičiau", „į dešinę", „į kairę"... Rečiau esti neišreikštas psichologinis tarinys. Jei kartais vaikas per gaisrą liktų troboj, motina gali surikti: „Vaikas!" Ir mes suprasime to sakinio reikšmę. Ta mintis turėjo du vaizdus: vaiko, kuris buvo troboj, ir jo pavojaus, bet antrasis vaizdas, psichologinis tarinys, paliko neišreikštas; išsigandęs neberado žodžio. Vadinas:

Sakinys yra žodis arba žodžių junginys, kuriais reiškiame mintį.

Sakinys, kur išreikšti žodžiais ir psichologinis veiksnys, ir psichologinis tarinys, vadinasi pilnas.

Sakinys, kur išreikštas tik psichologinis veiksnys arba tik psichologinis tarinys, arba tik jų dalis, vadinasi nepilnas.

Pilnas ir nepilnas sakinys gramatikos atžvilgiu.— Kas lig šiol pasakyta apie sakinį, tinka visoms pasaulio kalboms. Toks sakinio apibrėžimas yra psichologiškas arba logiškas. Bet gramatikos atžvilgiu kiekvienos kalbos sakinys žymiai skiriasi nuo kitų kalbų sakinio ir net nuo tos pačios kalbos ankstesnio laiko. Palyginkim sakinius, kurie psichologijos atžvilgiu vienodi, bet žymiai skiriasi gramatikos atžvilgiu: „Aš neturiu pinigų" ir rus. „У меня нету денег". Pirmas sakinys asmeninis, antras beasmenis. Šiuose sakiniuose žodžiai „pinigų" ir „денег" yra papildiniai, bet lotynų

kalboj toj vietoj gali būti veiksnys: „mihi deest pecunia". Šiuose visuose sakiniuose vis kita gramatikos forma; vadinas, gramatikos atžvilgiu sakinys yra tam tikra žodžių junginio forma. To junginio forma susidaro iš atskirų formų kombinacijos, nes mūsų kalba, kaip buvo sakyta, yra sintetinė, kur didžiausią reikšmę turi atskiros formos. Vadinas, pamatinis kurso klausimas turės būti toks: *Iš kokių formų šiandien susideda mūsų kalbos sakinys?* Tą klausimą galėtum formuluoti ir kitaip: *Kokiomis formomis lietuvių kalba reiškia psichologinį veiksnį, psichologinį tarinį ir santykį tarp jų.*

SKYRIUS ANTRAS

Neišplatintas sakinys

X

Veiksnys ir tarinys

Minties dalys ir neišplatinto sakinio dalys.— Jei psichologinis veiksnys ir psichologinis tarinys išreikšti kiekvienas vienu žodžiu, tada turim vadinamąjį neišplatintą sakinį. Nuo tų sakinių, kaip paprastesnių, pradėsim.

Tos rūšies junginiai susideda iš daiktavardžio vardininko ir suderinto su juo veiksmažodžio. Štai keli tokių sakinių pavyzdžiai:

1) Saulė teka. 2) Upė bėga. 3) Vėjas pučia. 4) Paukštis skrenda. 5) Šonas šyla, šonas šąla, galva džiūsta, kojos pūsta. 6) Kenčia kaltas, kenčia nekaltas. 7) Du bėga, du veja.

Pasvarstykim pirmą sakinį („saulė teka"). Šito sakinio psichologinį veiksnį davė, žinoma, saulės vaizdas. Tas vaizdas išreikštas daiktavardžio vardininku. Todel ta forma turi vardą gramatikos veiksnys arba tiesiog *veiksnys.* Psichologinį tarinį davė vėl tam tikras saulės tekėjimo (=ėjimo) vaizdas; jis išreikštas žodžiu „teka". Čia gramatikos tarinys arba tiesiog *tarinys.* Dabar klausimas, kaip čia išreikšta svarbioji sakinio dalis, psichologinio veiksnio ir tarinio santykis. Kadangi mūsų sakinys turi tik du žodžius, gali pasirodyti, kad tas santykis visai neišreikštas. Bet mūsų sakiny jis tikrai išreikštas. Šis psichologinis tarinys galėjo gauti bet kurios kalbos dalies formą: „tekėjimas", „tekant", „tekėti" ... Bet nei viena iš tų formų nebūtų sudariusi pilno sakinio, nebūtų išreiškusi tos minties, nes nebūtų aiškaus santykio tarp tų dviejų vaizdų. Jei pasakytume: „saulė tekėjimas", „saulė tekant", „saulė tekėti" ir t. t., tai nežinotume, ką mes norim pasakyti. Vadinas, santykis tarp saulės vaizdo, kaip psichologinio veiksnio, ir tekėjimo, kaip psichologinio tarinio, gali būti išreikš-

tas tik *veiksmažodžiu.* Vadinas, santykį reiškia *veiksmažodžio forma.* Čia svarbu ne tiek veiksmažodžio forma, kaip derinimo forma su daiktavardžiu; pasakę „saulė tekame", „saulė tekėk", „saulė tekėsi", vis dėlto santykio neturėtume, nors tie veiksmažodžiai turi formas. Žodžio „teka" dalis *-a* yra derinimo forma, o psichologiniam tariniui tenka kamienas „tek-". Vadinas, gramatinės dalys nesutinka su psichologinėmis. Gramatinis veiksnys, tiesa, sutinka su psichologiniu, bet gramatinis tarinys nesutinka; jis reiškia dvi minties dalis: psichologinį tarinį ir jo santykį su veiksniu.

Psichologinė tarinio reikšmė.— Kadangi, kaip buvo sakyta, svarbiausia minties dalis yra santykis, tai iš to išeina, kad mūsų minties esmę turi tarinys. O kadangi to santykio nustatymas yra mūsų pačių valios darbas, tai tarinys turi reikšti aktyvią mūsų minties pusę, patį galvojimo procesą. Tas visai sutinka su aktyvumo reikšme, kurią matėme veiksmažody, kaip atskiroj formoj. Vadinas, tarinys — veiksmažodis mūsų minties procesui yra *svarbiausia sakinio dalis ir svarbiausia mūsų kalbos dalis.* Todel suprantama, kodel lotynų kalboj ir kitose kalbose veiksmažodis vadinamas tiesiog „žodžiu" („verbum").

Tarinio ir veiksnio gramatinė reikšmė.— Kadangi tarinys yra reiškiamas veiksmažodžiu, tai tarinio gramatinė reikšmė ta pati, kaip veiksmažodžio: tarinys taip pat reiškia *pažymį, daromą paties daikto.* O iš tarinio reikšmės išeina ir veiksnio reikšmė, nes veiksnys rodo *daiktą, kuris daro pažymį, reiškiamą veiksmažodžiu* (=atlieka veiksmą, išreikštą veiksmažodžiu). Trumpiau sakant, veiksnys yra *veikėjas* arba *veikiamasis daiktas.* Sakinyje „saulė teka" tekėjimo darytojas yra „saulė", sakiny „vaikas miega" miegojimo veikėjas (darytojas) yra „vaikas" ir t. t. Tą reikšmę veiksniui duoda ne jo forma, vardininko linksnio forma, o tas, kad tik su ta forma yra derinama tarinio forma. Pats vardininkas neturi jokios sintaksinės reikšmės. Todel daiktams vadinti skyrium, be jokio santykio su kitais žodžiais, mes imame vardininko linksnį. Skyrium paimti žodžiai „saulė", „žmogus", „paukštis" visai nerodo kokiuos veikėjus, tik daiktus. Veikėjais jie tampa tik tada, kada prisideda prie jų veiksmažodis: „saulė teka", „žmogus dirba", „paukštis skrenda". Vadinas, vardininko forma jokio veikimo savaime nerodo; nerodo nei kitų santykių, yra belinksniška forma, grynas daiktavardis be jokio linksniškumo. Bet kadangi prie tos tik formos gali būti tarinys, todel tik per tarinį jis tampa linksniu. Juk negali pasakyti: „saulėj teka", „saulei teka", „saulę teka" ir t. t. nenukėlus veiksmo nuo „saulės".

XI

Predikacijos formos

Kadangi veiksmažodis sakiny eina tariniu, tai jo (t. y. veiksmažodžio) visos sintaksinės formos yra tarininės. Tos formos kalbai yra labai svarbios, todel reiktų skyrium apie jas pakalbėti.

Laiko formų reikšmė.— Sprendžiant iš pavadinimo, reiktų manyti, kad laikų formos reiškia veiksnio veikimo laiką. Bet dažnai esamasis laikas reiškia ne tą, kas dabar yra, būtasis ir būsimasis laikai taip pat ne tą, kas buvo arba bus. Pasakyme: „Tada jis sušuko: jei n e d i r b s i m, n e v a l g y s i m duonos" būsimasis laikas rodo praeitį. Arba sakinys: „Jei aš toliau tingėsiu, netrukus sakysiu: «Kaip negerai d a r i a u!»" Čia būtasis laikas rodo ateitį. Kad čia būtasis laikas rodo ateitį, sprendžiam iš to, *kada* mes sakom. Vadinas, laiko forma reiškia ne tiek veiksnio veikimo laiką, kiek *veikimo laiko santykį su kalbamuoju momentu.* **Būtasis** laikas reiškia, kad veiksmas vyksta **prieš** kalbamąjį momentą, **esamasis** — kad veiksmas vyksta kalbamuoju momentu, o **būsimasis — po** to momento.

Kiekvienas iš tų trijų laikų gali rodyti veiksmą vykstantį trumpą momentą arba ilgą periodą:

„Jis vakar š o k o" ir „jis jaunas būdamas labai š o k o";

„Aš s k a i t a u knygą" ir „aš daug visados s k a i t a u".

Esamasis laikas reiškia veiksmus, atliekamus ne tik kalbamuoju momentu, bet ir visados: „Paukščiai s k r a i d o, bet n e v a i k š č i o j a!"; „Žemė s u k a s i aplink saulę" ir t. t. Apskritai, esamasis laikas dažnai pakeičia visus kitus laikus:

„P e r k u vaikams knygą" — esam. l.

„Rytoj p e r k u tau arklį" — būs. laik.

„Jis pasipustė dalgę ir p i a u n a" — būt. l.

Kiti laikai irgi gali būti pavaduotojų rolėj:

„Kaip p a s i k l o s i, taip i š m i e g o s i".

„Pasidirbsiu tokius račiukus, kad a t s i s ė d a i ir n u v a ž i a v a i kur nori" — čia būt. laikas atstoja būsimąjį.

Nuosakų formų reikšmė.— Norint suprasti nuosakų formų reikšmę, reikia atsiminti, kad tarinys rodo tam tikrą santykį tarp dviejų mūsų minties dalių — psichologinio veiksnio ir psichologinio tarinio. Kalbėtojas į tą santykį gali įvairiai žiūrėti; gali manyti, kad gamtos daiktai ir reiškiniai t i k r a i turi tokiuos santykius, kurie yra jo minty, jo galvoj. Sakydamas „saulė teka", aš įsitikinęs, kad ryšys tarp „saulės" ir „tekėjimo" ne tik mano galvoj, bet ir tikrai; aš pasakiau tai, ką visi žmonės mato. Bet sakydamas galėčiau manyti, kad to ryšio tarp daiktų ir reiškinių iš tikrųjų visai nėra. Taip galvodamas turėčiau sakyti: „Saulė tekėtų", arba kreiptis į ją: „Tekėk!" Taip sakydamas aš žinau, kad saulė iš tikrųjų neteka, kad tas tarp saulės ir tekėjimo ryšys tėra mano galvoj.

Iš čia eina pamatinis skirtumas tarp tiesioginės nuosakos ir netiesioginių — tariamosios ir liepiamosios. T a r i a m o j i nuosaka rodo, kad veiksmas, kurio nėra, g a l i b ū t i a t l i k t a s, o l i e p i a m o j i (ir geidžiamoji) rodo kieno nors norą, k a d v e i k s m a s į v y k t ų („reikia", „tebūnie").

Tariamosios nuosakos pavyzdžiai: 1) Kad a t s i k e l t ų, dangų paremtų. 2) Jei n e t i n g ė t u m, daug p a d a r y t u m. 3) Kad b ū č i a u d i r b ę s, dabar n e r e i k ė t ų vargti.

Liepiamosios nuosakos pavyzdžiai: 1) P a g e n ė k medį. 2) A t n e š k peilį. 3) P a r v a r y k i t e gyvulius. 4) A u k o k i m e vargšams. 5) B ė k n e b ė k, o rugius s ė k.

Geidžiamosios nuosakos pavyzdžiai: Tegulie, tedirbie, tenešie; terašai, tesižinai...

Vadinas, nuosakų formos rodo sakytojo pažiūrą į santykį, kuris yra tarp veiksnio ir tarinio. Tiesioginės nuosakos forma rodo, kad sakytojas laiko tą santykį tikrą, kad iš tikrųjų taip yra; tariamoji rodo, kad to santykio nėra, bet gali būti; liepiamosios nuosakos forma rodo, kad to santykio nėra, bet turi būti.

Laikai ir nuosakos — sintaksinės formos.— Kaip žinome, sintaksinės formos žodžiui reikšmės jokios neduoda, tik padeda sudaryti sakinį; be sintaksinių formų negalėtume kalbėti. Kaip minėjome aukščiau, veiksmažodžio sintaksinės formos yra *asmuo* ir *skaičius*. Prie jų reikia dar pridėti *laikų* ir *nuosakų* formas. Laikų ir nuosakų formos stovi kaip ir vidury tarp leksinių ir sintaksinių formų. Pirmiausia, jos nesurištos, kaip asmenys ir skaičiai, su kitų žodžių formomis, jos yra savarankiškos ir turi realesnę prasmę, kaip kitos sintaksinės formos. Bet iš kitos pusės jos visai nekeičia žodžio turinio. Formos: „rašo", „rašė", „rašys", „rašytų", „rašyk" reiškia visai vienodą rašymą, kas visai aišku sulyginus su leksinėmis formomis: „rašo", „rašinėja", „parašo", „išrašo" ir t. t., kur rašymas vis kitas.

Asmens formų reikšmė. — Kalboj visados prieš akis yra: asmuo, kuris k a l b a šiuo momentu (1 asmuo), asmuo, kuris k l a u s o (2 asmuo), ir asmuo ar daiktas, apie kurį k a l b a m a (3 asmuo). Todel kalbančiam psichologinis veiksnys gali būti trejopas: eiti iš paties kalbančio, iš klausytojo arba iš to daikto, apie kurį kalba. Del tos priežasties ir gramatinis veiksnys esti 3 asmenų: 1-mo, 2-ro ir 3-čio. Skirtumas tarp tų trijų veiksnio rūšių yra ne gramatikos, bet žodyno. Lietuvių kalboj yra vienas daiktavardis reikšti 1-mojo asmens veiksniui („aš"), vienas — 2-jo asmens veiksniui („tu"), o visi kiti daiktavardžiai reiškia 3-jo asmens veiksnį. Veiksmažodžio asmens forma rodo, su kuriuo iš tų 3-jų veiksnio rūšių suderintas turinys: **nešu, neši, neša.**

Skaičių formų reikšmė.— Lygių būdu skaičiaus forma rodo tarinio santykį su to ar kito skaičiaus veiksniu.

XII

Tarinio derinimas su veiksniu

Kas yra derinimas? — Derinti vieną formą su kita vadinasi prie kurios nors formos dėti tos pačios rūšies formą (panašią formą). Asmens ir skaičiaus formos vadinasi tarinio su veiksniu derinimo formos, nes tarinys jomis susivienodina su veiksniu.

Veiksnio ir tarinio derinimo ypatybės. — Kur yra derinimas, ten yra ir vieno žodžio priklausymas nuo kito, su kuriuo jis derinamas. Toks priklausymas ne visados lygus; sakysim, būdvardžių priklausymas nuo daiktavardžio labai didelis. Bet kur kas mažesnis yra veiksmažodžio, dėl savo didelės reikšmės, nuo daiktavardžio. Sakiny „Saulė teka" rodos, kad abu žodžiai vienas nuo kito priklauso; čia yra priklausymas tik išviršinis: veiksmažodis kaitomas asmenimis ir skaičiais, o daiktavardis asmenimis visai nekaitomas, o skaičiais toli gražu ne visados. Suprantamas daiktas, kad tik kaitoma forma gali derintis prie ko kito, o ne atbulai. Bet vis dėlto veiksmažodis, derindamasis su daiktavardžiu, turi kiek savarankiškumo; apie tai žemiau bus kalbama.

Asmens formos savarankiškumas.— Veiksmažodžio labiausiai savarankiška asmens forma, ypač 1 ir 2 asmens. Tai aišku iš to, kad tos formos gali būti ir be veiksnio, t. y. be žodžio: „aš", „mes", „tu", „jūs".

Pav.: 1. M ė g s t u žuvauti.— 2. Kur b u v a i ir ką v e i k e i? — 3. Per girelę j o j a u.— 4. Ką b e v e i k i a t e, kaip k r u t a t e? — 5. Seniai k e t i n a m e keliauti iš čia.

Tiems visiems sakinėliams trūksta veiksnio, bet to trūkimo nejaučiame. Nuo to mūsų kalba darosi tartum griežtesnė. Liepiamoji nuosaka veiksnio paprastai neturi: „Jūs e i k i t", „Tu s ė s k" turi veiksnius, bet tik tam tikram reikalui — 1) kad nesumaišytum įvairių asmenų veiksnio („Tu sėskis čia, o aš tenai"); 2) kada norim savo paliepimą suminkštinti: 1. „T u eik namo, sesele. 2. J ū s sakykit man atvirai".

Mūsų kalboj veiksmažodžių trečiojo asmens forma ta pati vienskaitai ir daugskaitai, todel čia asmuo rečiau praleidžiamas; iš kitos pusės be „jis", „ji", „jie", „jos" — yra dar tūkstančiai daiktavardžių. Bet jei aišku iš konteksto, tai taip pat praleidžiame. Rašomoj kalboj apskritai asmeniniai įvardžiai per dažnai vartojami.

Pasakyme: „a š nešu" pirmasis asmuo išreikštas veiksmažodžio forma *(-u)* ir dar pasakytas įvardžiu „aš"; vadinas, asmuo išreikštas du kartus, todel aišku, kodėl vienas gali išnykti, ir sakinys del to nenukentės. Bet dažnai vis delto mes vartojame prie veiksmažodžio 1—2 asmens įvardžius; tur būt, tas atsirado iš tokių sakinių: 1. A š sveikas. 2. T u geras. 3. M e s nuvargę.

4. J ū s alkani. O pagal tuos sakinius įvardis atsirado ir ten, kur jis ne visados reikalingas.

Veiksmažodžių skaičių formos savarankiškumas.— Skaičių formų savarankiškumas pasireiškia tuo, kad jos kartais nederinamos su veiksniu, paprastai [nederinama] vardinė tarinio dalis, jei veiksnio vienskaitos forma reiškia daugelį daiktų. Pav.: „Daugumas mergaičių išbėgo b a s o s", „Buvo n u š a l ę šimtas medelių". Šių sakinių veiksniai „daugumas" ir „šimtas" yra vienskaitos forma, o „basos" ir „nušalę" — daugskaitos forma; ji (t. y. „basos" ir „nušalę") nesuderinta su veiksniu, bet su logika.

XIII

Veiksnio ir tarinio reiškimas

Veiksnys — daiktavardis ir būdvardis. Kaip matėme, veiksnys yra paprastai reiškiamas daiktavardžio vardininku. Bet kadangi būdvardžiai kartais pavaduoja daiktavardžius, tai aišku, kad ir būdvardžių vardininko linksnis gali eiti sakinio veiksniu.

1. Kenčia k a l t a s, kenčia n e k a l t a s. 2. Kaip s e n i e j i švilpė, taip j a u n i e j i šoko. 3. S o t u s alkano neužjaučia. 4. D v i l i n k a netrūksta. 5. D u žinda, t r e č i a s i s vypso (skaitv.).

Veiksnys dalyvis.— O kadangi dalyvis turi visas sintaksines būdvardžio ypatybes, tai, žinomas daiktas, ir dalyvio vardininkas gali eiti sakinio veiksniu.

1. N o r į s kanduolą suvalgyti turi kietą nuolupą perkrimsti. 2. Toks j o j a m a s, toks v a ž i u o j a m a s. 3. Padarysiu n e l i e p i a m a s. 4. S k a l b i a m a s baltas, g i r i a m a s geras. 5. Ir šimtą d u o t a s klumpa. 6. Padarysiu n e l i e p t a s.

Tarinio reiškimas.— Mūsų kalboj, kaip ir kitose indoeuropiečių kalbose, tarinys yra reiškiamas *veiksmažodžiu.* Be veiksmažodžio nėra tarinio, kartu ir sakinio. Tam neprieštarauja sakiniai, kur veiksmažodžio visai nėra, kaip, sakysim: „aš alkanas". Neprieštarauja todel, kad kartais tokiuose sakiniuose sudėtinio tarinio veiksmažodis yra praleistas, bet mūsų sąmonėj jaučiamas „aš esu alkanas"; tik pasakytam sakiny jis būtinai atsiranda, kai tarinį reiškiame būtuoju ar būsimuoju laiku: „aš buvau alkanas", „aš būsiu alkanas", „aš būdavau alkanas"... Jei pasakytum „Koks šaltis!" arba tiesiog „Šaltis!" vietoj „šąla", tai turėtum pripažinti, kad čia daiktavardžiui „šaltis" yra duodamos neaiškios veiksmažodžio ypatybės. Ištarę paskui viens kitą daiktavardį ir veiksmažodį („šaltis" ir „šąla"), juntame, kad tarp jų yra tam

tikras panašumas, čia daiktavardis kiek suveiksmažodėja, jei taip galima pasakyti. Čia veiksmažodis jaučiamas, kaip gryna veiksmažodžio forma, be jokio turinio.

SKYRIUS TREČIAS

Išplatintas sakinys

XIV

Papildinys

Išplatintas sakinys.— Sakinys vadinasi išplatintas, kada jis turi daugiau, kaip dvi formas. Išplatintam sakiny, be veiksnio ir tarinio, dar gali būti šios formos: *papildinys, pažyminys, aplinkybė* ir *tarinio vardinė dalis.* Tos visos formos vadinasi antrininkės sakinio dalys, o veiksnys su tariniu *didžiosios,* arba svarbiosios *dalys.* Apie tas antrininkes dalis reikėtų plačiau pakalbėti. Pradėsim nuo papildinio. Pav.:

1. Svetimi dūmai a k i s griaužia. 2. Aš j a m k a l n ą pyliau, jis m a n d u o b ę kasa.

Šituose pavyzdžiuose, be vardininko, randame dar kitų daiktavardžio linksnių. Vardininkas gramatikoj vadinasi *tiesioginis* linksnis, o visi kiti — *netiesioginiai.* Visi netiesioginiai linksniai duoda sintaksėj vadinamųjų papildinių grupę. Papildinių reikšmė pasirodo iš jų palyginimo su vardininku. Vardininkas rodo nepriklausomą, savarankišką daiktą, o kiti linksniai to savarankiškumo n e t u r i. Žodžiai „arklys", „šienas", „rugiai", „stogas", „upė" savaime suprantami, net iš konteksto ištraukti. O žodžiai: „arklio", „šienui", „rugius", „stogą", „upe"... skyrium negali būti vartojami. Vadinas, papildiniai nėra savarankiški, jie reiškia d a i k t u s s u d ė t u s s u k u o k i t u. O tas kitas gali būti arba daiktas, arba jo pažymys (veiksmažodis, būdvardis). Tokiuo būdu **netiesioginis daiktavardžio linksnis, arba papildinys, yra forma, kuri rodo daikto santykį su kitu daiktu arba jo pažymiu.**

Papildinio santykis su kalbos dalimis.— Kadangi būdvardis gali atstoti daiktavardį, tai, aišku, papildinys gali būti išreikštas netiesioginiu būdvardžio linksniu.

1. Aklas a k l ą netoli tenuves. 2. S a u s o niekas neklauso. 3. Sotus a l k a n o nepažįsta. 4. Laukėm jų v y r e s n i o j o pasirodant.

Vietoj būdvardžio, žinoma, gali būti ir dalyvis.

1. Alkaną papenėk, t r o k š t a n t į pagirdyk. 2. Alaus turėk ir b i j o m a m ir m y l i m a m. 3. Už vieną m u š t ą duoda dešimtį n e m u š t ų.

Vientisiniai ir sudėtiniai papildiniai.— Jei papildinys turi žodelį, kuris jį jungia su kitu žodžiu, turėsim *sudėtinį* papildinį, o be to žodelio — *vientisinį*. Sudėtinių papildinių pavyzdžiai:

1. S u m e d ž i u lygus, niekad saulės nemato. 2. Jis į savo t ė v ą labai panašus. 3. Jo niekas neišvaduos i š n e l a i m ė s. 4. Mėšlo lenkis ne d e l b a i m ė s, d e l s m a r v ė s. 5. B e P e t r o buvo penkiolika vyrų. 6. Kam šoki a n t j o?

Kaip matyti iš tų pavyzdžių, sudėtiniai papildiniai padaromi iš paprastų ir prielinksnių *(ant, iš, į, del, per. . .)*.

Prielinksnių kilmė.— Prielinksniai „greta", „abipus", „anapus", „išilgai", „pusiau", „šalia" yra netiesioginių linksnių nuotrupos, todel galima manyti, kad ir prielinksniai „iš", „ant", „be", „per" . . . irgi yra kilę iš to paties šaltinio.

Sudėtinių papildinių reikšmė.— Papildiniai su prielinksniais tiksliau reiškia mintį. Junginiuose: „eiti i š g i r i o s", „eiti n u o g i r i o s", „gyventi b e g i r i o s" kilmininkas rodo a t s k y r i m ą nuo daikto, o prielinksniai tik tiksliau išreiškia tą atskyrimą. Todel suprantama, kodel formos su prielinksniais stumia iš kalbos formas be prielinksnių. Tai galėtų patvirtinti šie pavyzdžiai:

1. Pavirsti a r k l i u//Pavirsti į a r k l į.
2. Kerta k i r v i u//Kerta s u k i r v i u.
3. Eina b r o l i u//Eina s u b r o l i u.
4. Nusikratyti k u o//Nusikratyti n u o k o.
5. Gyventi netoli g i r i o s//Gyventi netoli n u o g i r i o s.

Valdomieji ar pritampamieji papildiniai. — Papildiniai, kaip aukščiau buvo sakyta, nėra savarankiški žodžiai, jie priklauso nuo kitų sakinio dalių. Toks papildinių priklausymas vadinasi *valdymas*. Sakysim, junginy „piaunu šieną" žodis „piaunu" valdo papildinį „šieną". Kiti junginiai: „šieno grėbimas", „liepti vaikams", „džiaugtis laime". . .

Skirtumas tarp valdymo ir derinimo. — Nuo derinimo valdymas skiriasi tuo, kad tas žodis, kuris reikalauja tam tikro linksnio, pats jo neturi. Sakysim, junginy „šieno grėbimas" žodis „grėbimas" reikalauja kilmininko, o pats yra vardininkas; junginy „piaunu šieną" žodis „piaunu" reikalauja galininko, o pats visai linksnio neturi. O kur yra d e r i n i m o priklausymas, jei žodis reikalauja linksnio, tai tik tokio, kurį pats turi: junginy „žalias miškas" žodis „miškas" reikalauja žodžio „žalias" vardininko, nes pats turi tą linksnį.

Tarpiškas ir betarpiškas valdymas. — Kadangi prielinksniai taip pat reikalauja tam tikro linksnio, o patys jo neturi, gali pasirodyti, kad ir jie valdo kitus žodžius, ir mes turėtumėm sakyti, kad „iš" valdo kilmininką, „per" — galininką ir t. t. Junginy „nukristi nuo stogo" pirmiausia žodis „nukristi" būtinai reikalauja žodelio „nuo", o jau tas žodelis reikalauja kilmininko. Vadinas, žodis „nukristi" tarpiškai per jungę „nuo" reikalauja linksnio nuo žodžio „stogas". Toks valdymas vadinasi *tarpiškas* (per jungę, prielinksnį), o valdymas be jungės — *betarpiškas.* Iš to išeina, kad visi sudėtiniai papildiniai valdomi tarpiškai, o vientisiniai — betarpiškai.

Valdymas ir pritapimas. — Ne visados lengva spręsti, kuris būtent žodis valdo papildinį. Sakinyje „Vilkas su lape bėgo per mišką" yra papildinys „su lape". Kuris čia žodis reikalauja papildinio su junge „su"? Veiksmažodis „bėgo" gali turėti jungę su tokiuo linksniu (bėgo su kuo? su lape), bet ne reikalauja, kaip, sakysim, reikalauja tos jungės žodis „susikalbėti" *(su kuo).* Iš kitos pusės ir veiksnys gali turėti tą papildinį — „vilkas su kuo? su lape". Bet čia vėl neaišku: žodis „vilkas" visai nereikalauja jungės „su" su įnagininku. Vadinas, tam sakiny nėra žodžio, kuris reikalautų tokio papildinio su ta junge ir su tuo linksniu: del to papildinio negalima pasakyti, kad jis „valdomas" to ar kito žodžio, nes valdymas, kaip matėme, reikalauja tam tikro linksnio arba jungės su linksniu. Del tos priežasties tegali pasakyti, kad papildinys „su lape" tik pritampa, prisišlieja prie žodžio „bėgo" arba „vilkas". Toks pat ir antras papildinys „per mišką". Bet čia dar aiškiau, kad jis pritampa. Juk negali sakyti, kad žodis „bėgo" reikalautų jungties „per". Šitam pavyzdy abu papildiniai — sudėtiniai, vadinas, jų pritapimas yra tarpiškas, o štai keli pavyzdžiai betarpiško pritapimo: 1. Vasarą gyvenu kaime. 2. Būk mums vadovu. 3. Jis atlėkė žaibu. Pabrauktų papildinių niekas nereikalauja, jie tik pritampa, nes negali sakyti, kad žodis „gyvenu" reikalauja galininko, „būk" — naudininko ar įnagininko, o „atlėkė" — įnagininko.

Pritampamų papildinių ypatybės. — Pritampami papildiniai turi tam tikrų ypatybių, kurių neturi valdomieji papildiniai: 1) Prie kurio žodžio jie dedami, matyti iš žodžių tvarkos. Sakiny: „Žmogus su baltais kailiniais važiavo per sodžių" papildinys [11] „su baltais kailiniais" turi būti dedamas prie žodžio „žmogus", o sakiny: „Žmogus važiavo per kaimą su baltais kailiniais" tas pats papildinys turi būti jungiamas su žodžiu „važiavo". Kadangi pritampamas papildinys nesurištas su jokiuo žodžiu, tai jis šliejasi prie artimiausių žodžių. Atbulai, valdomas papildinys niekados nenustoja savo ryšio su tuo žodžiu, kuris jį valdo, nors ir toliausiai nuo jo būtų nukeltas. Junginiuose: „piaunu šieną" ir: „piaunu miške pagal upę, netoli kaimyno žemės, šieną" visai aišku, kad žodis „šieną" priklauso nuo žodžio „piaunu".

2) Ten, kur žodžių tvarka tiesiog nerodo, kur prišliję̨s papildinys, gali pasakyti kalbos aplinkybė, žodžių reikšmė ir kitos negramatinės priežastys. Sakiny: „Valgyk duoną su sviestu" papildinį „su sviestu" turėsim šlieti prie žodžio „valgyk", o sakiny: „Valgyk sriubą su pienu" papildinį „su pienu" šliesim prie žodžio „sriubą". Taip mes čia elgiamės ne del gramatinių priežasčių, bet del žodžių reikšmės: sriubos nuo pieno neatskirsi, o sviestą gali užsitepti ant duonos.

3) Pritampami papildiniai, būdami silpnai surišti su kitais žodžiais, lengvai atsiskiria nuo kitų žodžių ir pavirsta pridurtiniais sakinio nariais: „Su lape vilkas bėgo per mišką".

Bet yra sakinių, kur sunku pasakyti, ar čia papildinys valdomas kito žodžio, ar tik pritapęs. Griežtos sienos tarp jų nėra. Pradedant nuo aiškiausio valdymo lig aiškiausio pritapimo yra visa eilė laipsnių.

Veiksmažodžių ir vardų papildiniai. — Dar yra vienas svarbus atžvilgis, kuriuo galima suskirstyti papildinius: vieni priklauso nuo veiksmažodžio, kiti nuo vardų (daiktavardžių ir būdvardžių). Sakiny: „Jam buvo parduoti trys maišai rugių" papildinys „jam" priklauso nuo veiksmažodžio „parduoti", o papildinys „rugių" — nuo daiktavardžio „maišai". Dabar palyginkim tas abi rūšis papildinių.

Papildiniai, kurie priklauso nuo veiksmažodžio, yra gausesni ir senesni. Reikia manyti, kad iš pradžių papildinys atsirado prie veiksmažodžio, o jau vėliau — prie vardo. Tą spėjimą tvirtina faktas, kad ryšys tarp papildinio ir veiksmažodžio yra stipresnis, kaip tarp papildinio ir vardo. Valdomieji papildiniai labiau dera prie veiksmažodžių, kaip prie vardų. Mes galim sakyti, kad „piauna" reikalauja galininko, „duoda" — naudininko, „džiaugiuos" — įnagininko, bet negali sakyti, kad „baimė" („tėvų baimė") reikalautų kilmininko. Vadinas, junginy „tėvų baimė" tikro valdymo nėra. Čia greičiau yra papildinio p r i t a p i m a s. Nuo dalyvių papildiniai gali taip pat priklausyti, kaip ir nuo pačių veiksmažodžių, kiekvienas dalyvis to paties linksnio, kaip ir veiksmažodis: „piauna šieną" ir „piaunantis šieną" ir t. t. Ir pritampamieji papildiniai labiau linksta į veiksmažodį, kaip į vardą.

Ypač svarbūs veiksmažodžių valdomieji papildiniai. Tie papildiniai tikrai papildo veiksmažodžio reikšmę, be jų veiksmažodis beveik neturėtų realinės reikšmės. Tikrai, nedidelė realinė reikšmė be papildinių veiksmažodžių: „nešu", „imu", „perku", „parduodu", „varau" ir t. t. Jiems tą reikšmę duoda papildiniai. Tai galima pastebėti jau iš to, kad logikos kirtis paprastai krinta ant papildinio, o ne ant tarinio: „skaitau knygą", „piaunu šieną", „rašau laišką" ir t. t., „bijau vilko", „prašau dievo".

Pereinamieji ir nepereinamieji veiksmažodžiai. — Atsižvelgdami į papildinių rūšį, veiksmažodžius skirstome į pereinamuosius ir nepereinamuosius. Pereinamaisiais veiksmažodžiais vadinami tie, kurie turi jų v a l d o m ą papildinį[11], o nepereinamaisiais —

tie, kurie gali turėti tik pritampamą papildinį. Pereinamieji veiksmažodžiai: „nešu", „kerpu", „vedu", „duriu", „spaudžiu", „rašau", „prašau" ir t. t. Nepereinamiesiems veiksmažodžiams gali tikti šie pavyzdžiai: „guliu", „miegu", „bėgu", „baltuoju", „juoduoju", „žaliuoju", „verkiu" ir t. t. Veiksmažodis „gulėti" gali turėti tik pritampamą papildinį: „guliu lovoj", „guliu ant suolo", „guliu be pagalvio", „guliu su kailiniais", „guliu trečią dieną" ir t. t. Tie visi papildiniai veiksmažodžiui nėra reikalingi; sakinys „jis guli" mums rodos pabaigtas, nematom jokio reikalo čia ką pridėti. Pereinamieji veiksmažodžiai gali jungtis su visais tais papildiniais ir dar gauti jo valdomą papildinį: „rašau ką", „prašau ko", „džiaugiuosi kuo" ir t. t. Paties papildinio kartais gali ir nebūti, nes: 1) jį gali atstoti ištisas sakinys („prašau, kad brolis nupirktų knygą", „skaičiau, kad upė jau nuslūgo"), 2) jis gali būti suprantamas iš pirmesnių sakinių („„jis į burną neima" — negirtuoklis, „jis ima" — apie kyšininką), 3) kiekvienas pereinamasis veiksmažodis gali pavirsti nepereinamuoju, jei neturi jokio santykio su kokiuo daiktu („jis visą dieną piovė", „jis prastai mato", „jis daug skaito", „jis rūko", „geria", bet: „jis piovė dobilus", „geria pieną" ir t. t.). Pereinamieji veiksmažodžiai vėl gali būti suskirstyti į dvi rūšis: pereinamieji betarpiški: „rašau ką", „duodu kam", „prašau ko", ir tarpiški: „atsisakyti nuo ko", „juoktis iš ko"... Pirmieji turi vientisinį papildinį, antrieji sudėtinį. Pereinamieji betarpiški veiksmažodžiai gali skirstytis į mažesnius skyrelius atsižvelgiant į linksnį, kurio jie reikalauja. Vieni vartojami su kilmininku („bijau ko", „vengiu ko", „gailiu ko"...), kiti su naudininku („duodu kam", „patinku kam", „kenkiu kam", „grasau kam"...), treti — su galininku (beveik visi pereinamieji veiksmažodžiai), ketvirti — su įnagininku („džiaugiuos kuo", „stebiuos kuo", „gėriuos kuo"...). Daugelis veiksmažodžių priklauso dviem tiem skyreliam, nes reikalauja iš karto dviejų linksnių: „duodu kam ką", „atimu kam ką", „leidžiu kam ką", „kaltinu ką kuo", „pavydžiu kam ko". Pagaliau kartais veiksmažodis turi vieną papildinį, kartais kitą; tą nevienodumą sudaro skirtinga linksnio reikšmė: „duok duoną" (visą) ir „duok duonos" (dalį), „perku rugius" (apskritai) ir „perku rugių" (dalį) ir t. t. Dvejopą valdymą duoda mūsų kalboj ir atsiradęs prie veiksmažodžio neigimas: „kertu rugius" ir „nekertu rugių", „melžiu karvę" ir „nemelžiu karvės" ir t. t.

Tikrieji pereinamieji veiksmažodžiai ir tiesioginis papildinys. — Veiksmažodžiai, kurie reikalauja galininko, tvirčiau suaugę su savo papildiniu, kaip kiti veiksmažodžiai, nes tą linksnį gali turėti tik veiksmažodis ir jam artimos formos, o visus kitus linksnius gali turėti veiksmažodžiai ir vardai. Keičiant veiksmažodį iš jo padarytu daiktavardžiu, galininko papildinys pavirsta kilmininku („dirbu lauk*ą*" — „lauko dirbimas", „rašau knyg*ą*" — „knygos rašymas", „piaunu aviž*as*" — „avižų piovimas"), o kitų linksnių papildiniai pasilieka tie patys („bijau tėvo" — „tėvo bai-

mė", „bijojimas tėvo", „džiaugiuosi tavo darb*u*" — „džiaugimasis tavo darb*u*", „dovanoju nusikaltėl*iui*" — „dovanojimas nusikaltėl*iui*"). Iš to išeina, kad vardai negali turėti galininko papildinio, todel tarp veiksmažodžio ir galininko susidaro stipresnis ryšys. Del to ryšio stiprumo tie veiksmažodžiai, kurie turi galininką, vadinami tikraisiais pereinamaisiais, o jų galininko papildinys vadinamas tiesioginiu papildiniu. Su tais tiesioginiais papildiniais nereikia maišyti pritampamų galininko linksnių, kaip šit: „jis dirbo visą dieną", „vasarą šienaujam", „rudenį minam" ..., „važiavo tris mylias" ir t. t. Nors kai kurie iš tų veiksmažodžių yra tikrieji pereinamieji, bet valdo ne tą galininką, kuris prie jų tuose sakiniuose yra. Jų valdomas galininkas laiko nereiškia: „dirbu stalą", „šienauju pievas", „miname linus" ir t. t. Todel visi tie papildiniai, nors ir galininku išreikšti, yra vadinami netiesioginiais papildiniais.

Tą veiksmažodžių klasifikaciją galėtum grafiškai šitaip išreikšti:

Pereinamieji veiksmažodžiai					Nepereinamieji veiksmažodžiai
pereinamieji betarpiški				pereinamieji tarpiški	
veiksmažodžiai su kilmininku	veiksmažodžiai su naudininku	veiksm. su galininku — tikrieji pereinamieji	veiksmažodžiai su įnagininku		

Vardinis kilmininkas. — Kilmininko linksnis daug dažniau yra vartojimas su vardais, kaip su veiksmažodžiais. Jis tik vienas vartojamas su visais daiktavardžiais. Tiesa, ir naudininkas dažnai vartojamas su daiktavardžiais, bet patys daiktavardžiai jo nereikalauja, jis rodos lyg iš šalies pridėtas, pav.: „Še tau uždarbis!", „čia mums gyvenimas", „čia jam knyga" ir t. t. Bet nesunku pastebėti skirtumą tarp junginių: „jo knyga" ir „jam knyga". Junginio „jo knyga" papildinys „jo" yra tvirtai surištas su žodžiu „knyga" (kieno knyga? — jo). Junginio „jam knyga" papildinys surištas ne tiek su žodžiu „knyga", o su kokiu praleistu žodžiu, sakysim, „duodu", „siunčiu" — vadinas, veiksmažodžiu.

Įnagininkas su daiktavardžiais, kilusiais iš veiksmažodžių, labai retai vartojamas, k. a.: „džiaugimasis pavasariu" ir t. t. Prie kitos rūšies daiktavardžių („džiaugsmas") visai negalimas, negali sakyti: „džiaugsmas pavasariu", „džiaugsmas vaikais"...

Galininkas, kaip matėme, su vardais visai nevartojamas. Vietininkas irgi negali būti su vardais. Tokiuo būdu tik **kilmininkas gali jungtis su kiekvienu daiktavardžiu, bet su nedaugeliu veiksmažodžių.** Del to, kad jis tegali jungtis su vardais, ir yra vardiniu kilmininku vadinamas. Jis toks pat yra vardinis, kaip galininkas veiksminis. Tas kilmininkas kalbos ypač yra mėgstamas, todel tų kilmininkų susidaro visa virtinė: „kūmo brolio bernas" . . . , galėtum net taip pasakyti: „Kauno miesto viršininko raštinės vedėjo (padėjėjo) pranešimo kopija".

Jo vardiškumą gali paremti to kilmininko reikšmės analizė. Ką, tikrai, reiškia „tėvo namai", „motinos meilė"? Dažniausiai reiškia, kad tie namai yra tėvo, jo turtas, bet gali reikšti ir tą, kad čia namai, kur tėvas gyveno, apie kuriuos jis pasakojo, kuriuos tėvas statė, kuriuos jis mėgsta ir t. t. Vadinas, tas kilmininkas neturi jokios griežtos reikšmės, jis apima visus santykius, kurie tik gali būti tarp dviejų daiktų. Bet iš kitos pusės yra aprėžtas: jo reiškiami santykiai gali būti tarp daiktų, bet negali būti tarp daiktų ir jų pažymių.

Kiti vardiniai papildiniai. — Čia duosiu dar kelius pavyzdžius vardinių papildinių, kuriuos gali išgirsti mūsų kalboj.

1) Su daiktavardžiais:

   1) Byla *dėl žemės* pradėta.
   2) Pasaka *apie tris brolius.*

2) Su būdvardžiais:

   1) *Ant visų* piktas.
   2) *Jis visiems* geras.

Prieveiksmių papildiniai. — Be vardinių ir veiksminių papildinių, yra dar papildinių, kurie priklauso nuo prieveiksmių: „diena anksčiau", „metais vėliau", „šimtu brangiau", „arti kelio", „netoli miško". . .

XV

Pažyminys

Pažyminys — būdvardis. — Būdvardis, suderintas su daiktavardžiu linksniu, gimine ir skaičiumi, vadinasi pažyminys. Būti pažyminiu yra svarbiausia būdvardžio rolė: 1. Juoda duona ne badas. 2. Mažas kupstas didelį vežimą verčia.

Pažyminys — dalyvis. — Kadangi dalyviai turi visas būdvardžių ypatybes, todel suprantama, kad ir dalyviai gali būti sakiny pažyminiais: 1. Pirkta duona neskalsi. 2. Augąs šuo rajus.

3. Atsirado pražuvęs gyvulys. 4. Atvažiavo mylimas svečias.

Įvardžiuotinės ir neįvardžiuotinės formos. — Pažyminiais gali būti būdvardžių ir dalyvių paprastos ir įvardžiuotinės formos: 1. Glaudus veršis dvi karves žinda. 2. Svetimi dūmai akis graužia. 3. Juodoj žemėj balta duona auga. 4. Pelėda neišperi vanagėlio raibojo. 5. Atminsi gimtąją dieną. 6. Lėtoji kiaulė gilesnę knisa šaknį.

Priedėlis. — Jei daiktavardis reiškia ne atskirą kokį daiktą, bet kito daikto požymį, tada tas daiktavardis irgi yra pažyminys. Toks pažyminys vadinasi priedėlis. 1. Saulė močiutė kraitelį krovė, mėnuo tėvelis dalelę skyrė. 2. Pamotėlė raganėlė pylė duobę žarijėlių. 3. Ir ateina rudenėlis jaunimėlio rūpestėlis. 4. Vilnius, mūsų sostinė, įkurtas kunigaikščio Gedimino.

Priedėlio ypatybės. — Svarbiausia pažyminio ypatybė yra jo derinimas su daiktavardžiu, su kuriuo jis drauge stovi. Derindami pažyminį su daiktavardžiu, jaučiame, kad pažyminio priklausymas yra didesnis, kaip tarinio nuo veiksnio. Sakydami „laimingos kelionės" jaučiame, kad būdvardžio galūnė „os", jo linksnio, skaičiaus ir giminės forma, visai priklauso nuo daiktavardžio „kelionės" linksnio, skaičiaus ir giminės; vadinas, būdvardis seka daiktavardį, o ne atbulai. Mums rodosi, kad žodis „kelionės" yra savarankiškas, o žodis „laimingos" nesavarankiškas. Toks būdvardžio derinimas su daiktavardžiu yra priklausomas; žinoma, negalėtum tuo atžvilgiu pasakyti, kad tarinio derinimas su veiksniu yra taip pat priklausomas. Bet ne visados pažyminys taip priklauso nuo pažymimojo žodžio, kaip paminėtam pavyzdy buvo („laimingos kelionės"). Priedėlio priklausymas nuo pažymimojo žodžio yra daug silpnesnis. Palyginkim pasakymus: „Skaisti saulė švietė" ir „Saulė močiutė kraitelį krovė". Antrojo pasakymo pažyminys (priedėlis) yra daug silpniau surištas su pažymimuoju žodžiu („saulė"), kaip pirmojo sakinio pažyminys („skaisti"). Mes tai aiškiai jaučiame. Kad žodis „skaisti" yra pažyminys, mums tuojau matyti, bet kad žodis „močiutė" yra pažyminys, ne taip matyti; kartais gali pasirodyti, kad atbulai — „saulė" yra pažyminys žodžiui „močiutė". Iš to aišku, kad jie yra abu lygūs, vienas nuo kito nepriklausomi. Vadinas, daiktavardžio derinimo pažymys visai ne toks aiškus, kaip būdvardžio. To priežastis yra ta, kad būdvardis turi tris sintaksines formas (linksnį, skaičių ir giminę), o daiktavardis — vieną (linksnį). Vadinas, priedėlis gali būti derinamas su pažymimuoju žodžiu tik linksniu: „Išdvėsė karvės, didžiausias dėdės turtas". Čia žodis „turtas" yra pažyminys (priedėlis) žodžiui „karvės" ir suderintas su pažymimuoju žodžiu tik linksniu, skaičius ir giminė — kiti. Vadinas, priedėlis derinamas su pažymimuoju žodžiu tik linksniu, o linksnis yra, kaip buvo matyti kalbant apie

papildinius, daugiau valdymo, kaip derinimo, forma. Ta aplinkybė dar labiau mažina jo derinimo ypatybę.

Pažyminio reikšmė. — Vadinas, daiktavardis pažyminiu tinka nelabai. Jis tampa pažyminiu, kai jo sintaksinė forma, linksnis, vietoj valdymo gauna derinimo reikšmę. Iš to išeina, kad pažyminio didžiausia savybė yra derinimas, ir pažyminį galėtume šiaip apibrėžti: **pažyminys yra vardas, derinamas su kitu sakinio vardu, ir reiškia pažymį, esantį pačiame daikte.**

Pažyminio santykis su kitais sakinio žodžiais. — Kadangi vardas, su kuriuo derinamas pažyminys, turi reikšti daiktą, o ne pažymį, tai aišku, kad pažyminys gali būti ne prie kiekvieno sakinio žodžio, kaip papildinys, o tik prie daiktavardžių (prie veiksnio, papildinio ir priedėlio).

Dvigubi linksniai. Dvigubas galininkas. — Jei išreikštas būdvardžiu ar dalyviu pažyminys ir pažymimasis žodis lygiagrečiai priklauso nuo trečio žodžio, tai pasidaro dvigubas linksnis: dvigubas galininkas, dvigubas kilmininkas, dvigubas naudininkas ir dvigubas įnagininkas: 1. Aš sutikau jį visą juodą. 2. Tu padarei save nelaimingą. 3. Išvydau sesutę besėdinčią. 4. Trys karalaitės, ir mes trys, kiekvienas gausim pačią sau karalaitę. 5. Nemačiau aušrelės auštančios. 6. Jam atvažiavusiam viską papasakojom. 7. Nepasitikėk vilku raišu.

Visuose šituose pavyzdžiuose yra po du vienodus linksnius, kurie priklauso nuo vieno kurio žodžio. Pasakyme: „Tu padarei save nelaimingą" nuo veiksmažodžio „padarei" priklauso ne tik papildinys „save", bet iš dalies ir pažyminys „nelaimingą"; čia pažyminys „nelaimingą" labiau rišamas su žodžiu „padarei", kaip su žodžiu „save". Iš to išeina, kad, kaip priedėly, žody „nelaimingą" susiduria derinimas ir valdymas. Del tos priežasties pažyminys stovi po pažymimo žodžio ir, kas svarbiausia, gauna logikos kirtį, kas daro jį savarankišką, artina su daiktavardžiu ir jungia su veiksmažodžiu. Tą pat galima pasakyti ir apie kitą junginį „išvydau sesutę besėdinčią"; čia taip pat logikos kirtis krinta ant žodžio „besėdinčią", kas daro tą sakinio dalį savarankiškesnę. Jei mes pažyminį „besėdinčią" atkeltume prieš pažymimąjį žodį ir ištartume lygiu balsu, tada išnyktų dvigubas galininkas, ir žodis „besėdinčią" pavirstu paprastu pažyminiu — „Išvydau besėdinčią sesutę". Dar aiškesnis dviejų linksnių lygiagretiškumas pasirodo, kai vietoj būdvardžio atsiranda daiktavardis: „Jis nukirto savo atgydytojui broliui galvą", „Jis padarė brolį darbininką". Čia derinimo nebėra nei šešėlio, bet mes jaučiame, kad toks sakinys mums dabar nebėr gyvas, greičiau būtume linkę sakyti: „Jis padarė brolį darbininku", kur įnagininkas turi tokią pat prasmę, kaip ir kiti pavirtimo įnagininkai: „Jis pavirto arkliu".

Kas pasakyta apie dvigubą galininką, tas tinka dvigubam kilmininkui, naudininkui ir įnagininkui. Sakysim, junginio: „Aš nemačiau aušrelės auštančios" žodis „auštančios" nėra paprastas

pažyminys, nes jis jungiamas ne tik su žodžiu „aušrelės", bet ir su sakinio tariniu („nemačiau"), jis turi kirtį ir savarankiškesnis, kaip paprastas pažyminys. Ištartas be kirčio, jis tampa paprastu pažyminiu: „Aš nemačiau auštančios aušrelės".

Nederinami priedėliai. — Jei priedėlis išreikštas žodžiu, kuris neturi formos, tada, suprantamas daiktas, toks priedėlis negali būti suderintas su pažymimuoju žodžiu. Tokie nederinami priedėliai yra paprastai laikraščių, knygų ir kitų panašių dalykų pavadinimai.

1. Skaitau laikraštį „Kas girdėti". 2. Jau buvo išplaukęs garlaivis „Birutė". 3. Fabrikas „Ragutis" neseniai pastatytas. 4. Padainuok dainelę „Sunku man gyventi".

Gramatikos atžvilgiu šitie priedėliai („Kas girdėti", „Birutė", „Ragutis", „Sunku man gyventi") yra prie sakinio mechaniškai pristatyti, todel sunku juos net laikyti sakinio dalimis, juos tik iš bėdos galime laikyti priedėliais. Kartais tokie priedėliai pavirsta ištisais sakinėliais: „Vaidino komediją «Nepadėjus nėr ko rasti»".

Nederinamieji pažyminiai. — Gramatikose, kurios dabar vartojamos mokyklose, pažyminius skirsto dviem rūšim: derinamaisiais ir nederinamaisiais. Mes ligšiol kalbėjome apie derinamuosius pažyminius. Nederinamaisiais gramatika laiko šiuos: „Pirko a u k s o žiedą", „M i š k o paukštis į mišką ir žiūri" ir t. t. (Aukščiau minėjome, pažyminio svarbiausia ypatybė derinimas, o kaip čia to derinimo nėra („aukso žiedas"), tai negali būti paminėtieji kilmininkai pažyminiai, jie yra papildiniai.)

XVI

Aplinkybė

Aplinkybė yra antrininkė sakinio dalis, prišlijusi prie tarinio ar pažyminio, bet jų nevaldoma. Vadinas, aplinkybė tuo skiriasi nuo pažyminio, kad ji, kaip papildinys, nėra valdoma veiksmažodžio. Aplinkybė daug savarankiškesnė, kaip kitos sakinio dalys. Būdama prie tarinio, aplinkybė papildo jo reikšmę, duoda jam daugiau svarumo sakiny.

Aplinkybių reiškimas. — Aplinkybės reiškiamos prieveiksmiais („gerai", „labai", „noromis", „nenoromis", „čia", „vakar"), pusdalyviais ir padalyviais („nešant", „nešdamas").

Aplinkybės yra dviejų rūšių: 1) *tikrosios aplinkybės* ir 2) *aplinkybiniai žodžiai.*

1) T i k r o s i o s a p l i n k y b ė s yra skaidomos į šiuos skyrius:

a) *Vietos aplinkybės* (į klausimus: *kur? kame? iš kur?):* 1. Jis *čia* gyveno. 2. Mes *ten* dirbame. 3. Jie praėjo *pro šalį.* 4. Mes gyvenam *viršuj.*

b) *Laiko aplinkybės* (į klausimus: *kada? ligi kolei? kaip seniai?*): 1. *Vakar* buvau pavargęs. 2. *Šiandien* turiu daug darbo. 3. Čia gyvenam *seniai*. 4. *Kartą* gyveno toks pavargėlis. 5. Aš *tada* buvau Rygoj. 6. Aš ėjau *lyjant*. 7. *Dienai brėkštant* šilas nubunda. 8. Po kalnelį *vaikščiodama* akmenėlius raičiojau. 9. Galėjai ir *prieš važiuodamas* apsidirbti.

c) *Būdo aplinkybės* (į klausimus: *kaip? kokiuo būdu? kiek? kaip ilgai?*): 1. Jis eina *greitai*. 2. Ji *gražiai* gieda. 3. Jis *garsiai* kalba. 4. Vaikas dirba *nenoromis*. 5. Mes ėjom *kartu*. 6. Jie dirbo *dviese*. 7. Ką tėvelis sudėjo *dūsaudamas*, tai sūnelis prarado *klykaudamas*. 8. Kad neina, *veste* atvesk. 9. Vakar nei iš vietos, o dabar *bėgte* bėga. 10. Jis *daug* turi, bet *maža* duoda. 11. Mes *ilgai* laukėm. 12. Mes *tiek* duosim, *kiek* reikės. 13. Jis čia buvo *daug kartų*.

d) *Priežasties aplinkybė* (į klausimus: *kodel? del ko?*): 1. *Kodel* tu vis tingi? 2. Ir nosis ištįso *beveizint*. 3. Išbars mane motinėlė per ilgai *užtrukus*. 4. Griaudžiai verkė motinėlė vainikėliui *vystant*. 5. Ar į versmę įlindai *neatsiliepdamas?*

e) *Tikslo ir siekimo aplinkybė* (į klausimus: *kam? ko? kuriam tikslui?*): 1. Ožka — *prasigyventi*, ožka — *pavargti*. 2. Nėr man močiutės *kraiteliui krauti*. 3. *Kam* tu taip sunkiai dirbi? 4. Neeik su velniu *obuoliauti*. 5. Aš išėjau į girelę *balandžių šaudytų*.

f) *Pažymimosios ir tvirtinamosios aplinkybės: jau, dar, net, gal, beveik, taip, tiek, vos, labai, tik, būtent...* Tuos žodžius galėtume pavadinti *aplinkybėmis dalelytėmis*. Kartais sakiny jos eina aplinkybėmis, kartais nustoja tos reikšmės. Stovėdamos su veiksmažodžiu, būdvardžiu ir prieveiksmiu, jos turi aplinkybių reikšmę, pav.: „jis *jau* sugrįžo", „aš *dar* nepavargau", „jis *net* stebisi", „jis *beveik* serga", „jis *labai* geras", „*taip* anksti".

Bet jos gali stovėti su kitomis sakinio dalimis, kurios nelabai gali turėti aplinkybių, tada jos nustoja būti aplinkybėmis ir tampa *pažymimomis ir tvirtinamomis dalelėmis*. Pav., su veiksniu: „*net jis* to nežino", „*tik jis* tai galėjo pasakyti"; su papildiniu: „tu nebežinai *jau to*"; su vardine tarinio dalim: „jis tuomet buvo *dar vaikas*".

2) *Aplinkybiniai žodžiai* (aplinkybės—papildiniai). Čia turim formas, kurios svyruoja tarp papildinių ir aplinkybių. Čia bus: a) *būdo aplinkybės įnagininkas* („Tiltas gali sukristi *sunkumu*"), b) *pavirtimo įnagininkas* („pavirto *arkliu*", „*žaibu* nulėkė"), c) *vietos įnagininkas* („eiti *mišku*"), d) *laiko įnagininkas* („sugrįšiu *kitais metais*").

Šitų junginių pabrauktieji žodžiai yra lyg koks vidurys tarp aplinkybių ir papildinių. Papildiniais jie gali būti del to, kad turi linksnių formas, bet iš kitos pusės jie nėra surišti su veiksmažodžiais. Tarp junginio „užmušė žaibu" ir „lekia žaibu" toks skirtumas, jog junginy „užmušė žaibu" žodis „užmušė" reikalauja įnagininko *(kuo užmušė?)*, o žodis „lekia" nereikalauja įnagininko, negali sakyti *kuo lekia?* Iš tokių svyruojančių žodžių vėliau

atsiranda tikros aplinkybės, kai tie žodžiai atsiskiria nuo tam tikros linksniavimo sistemos: „noromis nenoromis", „trūkčiagalviais", „pasekomis", „paknopstomis" ir t. t.

Kartais tas pats žodis gali būti aplinkybe ir papildiniu. Junginy „Važiuok risčia" žodis „risčia" bus aplinkybė, o junginy: „Arklys lėkė gražia ristele" žodis „ristele" greičiau bus linkęs į papildinį, nes ta forma aiškiai rodo linksnį.

Aplinkybių santykis su kitomis sakinio dalimis. — Būdamos pažymių pažymiais, aplinkybės gali stovėti prie tokių sakinio dalių, kurios reiškia tik pažymius: prie tarinio („*vakar* sirgo", „*gražiai* rašo"), prie pažyminio („*labai* aukštas medis") ir prie kitų aplinkybių („*visai* gerai atsakė"). O su daiktavardžiais (su veiksniais, papildiniais ir priedėliais) visai negali būti. Kadangi aplinkybės neturi sintaksinių formų, tai jų santykis su kitomis sakinio dalimis gali būti pavadintas „pritapimu".

XVII

Sudurtinis tarinys

Veiksmažodžio forma su linksniuojamuoju žodžiu sudaro *sudurtinį tarinį.* Linksniuojamoji tokio tarinio dalis vadinasi *vardinė tarinio dalis;* o pati veiksmažodžio forma, tai tarinio daliai jungti su veiksniu, yra to tarinio *jungtis.*

1. Ar jis *buvo* kam *tikęs?* 2. Mėšlai vakar *liko nekapstyti.* 3. Juk aš *esu* ne iš kelmo *išspirta.* 4. Arklys vėl *atvirto žmogum.* 5. Ji *tarės* daug *žinanti.* 6. *Ginasi neturįs.* 7. Visi *tikisi* gerai *parduosią.* 8. Antanas *sakėsi esąs* tenai visų *mylimas.* 9. Ar *atsimeni* mane *vilkęs* per lieptą.

Sudurtiniai tariniai lietuvių kalboje dažnai susidaro ir be jungties — iš vieno linksniuojamojo žodžio arba vien iš linksniuojamųjų žodžių. Jungtis tokiuose sakiniuose, kad ir išleidžiama, bet visur ji suprantama. Štai keli tokių tarinių pavyzdžiai:

1. Pinigai *galvažudžiai.* 2. Prievarta gera *žmona.* 3. Liga ne *sesuo.* 4. Naminė druska *nesūri.* 5. *Koks* darbas, *tokia* alga. 6. Kieno burna *karti,* tam ir medus *nesaldus.*

Šitiems pavyzdžiams trūksta jungties — *yr, yra, esti, esu, esi, esam, esat:* čia visur išleistos esamojo laiko tiesioginės nuosakos veiksmažodžio „būti" formos.

Suvestinis tarinys. — Kartais prie tarinio, išreikšto veiksmažodžio asmenine forma, dar prisideda bendratis, kuri kartais ir viena gali sudaryti tarinį. Tarinys, susidaręs iš veiksmažodžio asmeninės formos ir bendraties, vadinasi suvestiniu tariniu.

1. Jau namai *matyti.* 2. Kas *girdėti?* 3. Bepigu kiaulei: nei burna *prausti,* nei kojos *auti,* nei poteriai *kalbėti.* 4. Pro langą visokie balsai *buvo girdėti.* 5. Rytoj *bus mušti* sviestas. 6. Man visi darbai *tenka dirbti.* 7. Bene darbas *rūpės dirbti?* 8. Tokie darbai *lengva dirbti.* 9. Rugiai jau *metas piauti.* 10. Kai surikau, jis tuoj *bėgt.*

Visuose šituose sakiniuose yra vardininkas, kuris gali veiksnio vietoj būti, ir padedamasis veiksmažodis, kartais praleidžiamas, arba kitas kuris visiškai jį atstojąs žodis, kuris su bendratim sudaro sakinio tarinį. Bendratis čia yra tarinio dalis, ji papildo ir paaiškina tarinį. Tų sakinių tariniai be bendraties būtų ne visai aiškūs.

Sudurtinio tarinio derinimas su veiksniu. — Asmeninė veiksmažodžio forma yra derinama su veiksnio asmenimi ir skaičium, o vardinė tarinio dalis derinama gimine [12]. Pavyzdžiai:

1. Žiūrėk, koks jis *begėdis!* Kokia ji *begėdė!* 2. Akys *baisininkės,* rankos *darbininkės.* 3. Genys *margas,* žmogaus gyvenimas dar *margesnis.* 4. Jis čia visų *mylimas.* 5. Šitie arkliai *dirbti.* 6. Rugiai jau *piaunami.* 7. Ir mūsų *nepeiktini* laukai.

Tarinys — bevardė būdvardžių giminė. — Kai sakinio veiksnys gramatikai neaiškus arba jo visai nėra, tarinys, jei jis reiškiamas būdvardžiu ar dalyviu, gauna jų bevardę giminę.

1. Uogos *sveika.* 2. Kaip man *linksma,* kaip man *gera* po tėvelio sparneliu! 3. Kur *trumpa,* ten trūksta. 4. Čia *platu* vietos, čia *gilu* sniego. 5. Kas *prabūta,* kaip *nebūta.* 6. Ar tat *gražu?* 7. Girių čia *snausta.* 8. Iš bado ir varškė *gardu.* 9. Argi tau *nuobodu* rūtų vainikėlis? 10. Man toks gyvenimas *nebemiela.* 11. *Nelygu* diena, *nelygu* naktis. 12. Darbas darbui *nelygu.* 13. Senų miškai *mylėta,* tūlon giesmėn *dėta:* mūsų senelių visos tos giesmės *mokėta.* 14. Naktį vagių *ateita,* klėtis *išplėšta,* vežiman *susikrauta* ir *išvažiuota.*

Būdvardžių bevardė giminė tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Uogos sveika", atstoja kaip ir kokį daiktavardį su būdvardžiu arba būdvardį su bendratim: „uogos sveika" — „uogos sveikas daiktas", „uogos — sveika valgyt".

Neveikiamųjų dalyvių bevardė giminė taip pat duoda sakiniui naują reikšmę. Sakydami „Čia girių snausta", norime išreikšti, kad: „pasirodo, matyti, aišku, jog čia girios snaudė". Žemaičiai tam reikalui vartoja veikiamuosius dalyvius: „Girios čia *snaudusios*", „Čia vilkas *bėgęs*" (kitur: „Čia vilko *bėgta*"), „Kyburienės žinomas liežuvis, bet ir Rimšienė dantinga *beesanti*".

Veikiamųjų dalyvių bevardė giminė tariniui. — Kai kurie aukštaičiai (rytiečiai) sakinio tariniui vartoja veikiamųjų dalyvių daugskaitos tik bevardę giminę, vis tiek katros giminės sakinio daugskaitos veiksnys. 1. Bulbės bus ne tik *išvirę*, bet ir *pervirę*. 2. Jie patys nesižino ką *darą*; jos pačios nesižino ką *darą*. 3. Buvo pušys *suaugę*.

XVIII

Priklausymas išplatintam sakiny

1-o, 2-o ir tolimesnių laipsnių antrininkės dalys. — Kalbėjome apie keturias rūšis antrininkių sakinio dalių: papildinį, pažyminį, aplinkybes ir sudurtinio tarinio vardinę dalį [13]. Kaip matėm, kiekviena iš tų antrininkių sakinio dalių nėra visai savarankiška; jų nesavarankiškumas reiškiamas tai tam tikra sintaksine forma (valdymas, derinimas), tai sintaksinių formų trūkumu arba jų reikšmės sumažinimu (pritapimas). Del to nesavarankiškumo tos dalys vadinasi antrininkės. Suprantamas daiktas, kad kiekvienam išplatintam sakiny antrininkės dalys priklauso nuo didžiųjų dalių — veiksnio ir tarinio. Bet iš kitos pusės matėm, kad antrininkės dalys gali priklausyti nuo viena kitos; pavyzdžiui, papildinys gali turėti pažyminį, pažyminys — aplinkybę ir t. t. Del tos priežasties antrininkės sakinio dalies priklausymas gali būti tiesioginis arba betarpiškas, o gali būti ir tarpiškas, kada antrininkė dalis priklauso nuo kitos antrininkės, o jau ta antrininkė — nuo didžiosios. Antrininkės sakinio dalys, kurios tiesiog priklauso nuo didžiųjų, vadinasi *pirmo laipsnio* dalimis, o kurios priklauso nuo 1 laipsnio dalių — *antro laipsnio* ir t. t. Pasakyme: „Jis prikūlė aruodą rugių duonai", papildinys „aruodą" bus 1-o laipsnio dalis, nes priklauso tiesiog nuo tarinio, papildinys „rugių" — 2-o laipsnio, nes priklauso nuo papildinio „aruodą", o papildinys „duonai" — 3-o laipsnio, nes priklauso nuo 2-o laipsnio dalies „rugių".

Šitam pasakyme antra dalis priklauso nuo pirmos, trečia nuo antros ir t. t. Toks priklausymas galėtų vadintis *įjungimu*. Bet kartais gali kelios dalys priklausyti nuo vienos kurios, tada tokį priklausymą turėtumėm vadinti *prijungimu*. Pav.: „Jis turėjo šiandien daug darbo ir vargo". Čia žodžiai „darbo" ir „vargo" priklauso nuo vieno žodžio „turėjo".

SKYRIUS KETVIRTAS

Neišplatintų ir išplatintų sakinių formos

XIX

Sakinio dalių santykiai su kalbos dalimis ir su kita

Iš to, kas buvo pasakyta apie sakinio dalis, galima padaryti šiuos išvedimus:

I

Kokiomis kalbos dalimis reiškiamos sakinio dalys?

Tarinys — veiksmažodžiu (ir vardinėmis dalimis).
Veiksnys — 1) daiktavardžio vardininku,
2) būdvardžio, įvardžio, skaitvardžio vardininku (kai atstoja daiktavardį).
Papildinys — 1) daiktavardžio netiesioginiais linksniais,
2) būdvardžio, skaitvardžio, įvardžio netiesioginiais linksniais (kai atstoja daiktavardį).
Pažyminys — 1) būdvardžiu,
2) daiktavardžiu (priedėlis).
Aplinkybė — 1) prieveiksmiu,
2) padalyviu, pusdalyviu...

II

Kokiomis sakinio dalimis gali būti kalbos dalys?

Veiksmažodis — tariniu.
Daiktavardis — 1) veiksniu (vardin. l.),
2) papildiniu (neties. l.),
3) pažyminiu (priedėliu).
Būdvardis — 1) pažyminiu,
2) papildiniu (kai atstoja daikt.),
3) veiksniu (kai atstoja daikt.).
Prieveiksmis — aplinkybe.

III

Sakinio dalių tarpusavio santykis

Tarinys — derinamas su veiksniu.
Veiksnys — su nieku nederinamas, niekieno nevaldomas, prie nieko nesišlieja.

Papildinys — valdomas visų sakinio dalių arba šliejamas prie jų.
Pažyminys — derinamas su daiktavardžiu.
Aplinkybė — šliejama prie visų kalbos dalių, išskyrus daiktavardį.

IV

Galutinės išvados

Tarinys — derinamas veiksmažodis (ir vardas).
Veiksnys — nederinamas, nevaldomas ir nešliejamas vardas.
Papildinys — valdomas arba šliejamas vardas.
Pažyminys — derinamas vardas.
Aplinkybė — prieveiksmis.
Čia suglausta viskas, kas pasakyta apie sakinio dalis.

XX

Neišplatintas ir išplatintas sakinys, kaip junginių formos

Išnagrinėtos junginių formos. — Aprašomos sintaksės uždavinys yra išskirti, kokios junginių formos vartojamos kalboj šiuo momentu. Neišplatintas ir išplatintas sakinys yra paprasčiausios mūsų kalbos junginių formos.

Neišplatintas sakinys:

Daiktavardžio vardininkas + suderintas su juo veiksmažodis.

Išplatintas sakinys:

[Daiktavardžio vardininkas + suderinti su juo vardai + valdomi jo vardai + suderinti su jais vardai ir t. t. + prieveiksmiai] + [suderintas veiksmažodis + valdomi jo vardai + suderinti su jais vardai... + prieveiksmiai...]

Štai mūsų kalbos gramatiniai trafaretai, kuriuos mes turim visados galvoj ir pagal kuriuos darom savo sakinius. Sintaksės terminai leidžia mums tuos trafaretus išreikšti trumpiau. Neišplatintas sakinys gali būti išreikštas taip: „veiksnys su priklausomais nuo jo papildiniais, pažyminiais ir aplinkybėmis + tarinys su priklausomais nuo jo papildiniais, pažyminiais ir aplinkybėmis".

XXI

Neišplatintas ir išplatintas sakinys, kaip minties formos

Išnagrinėtų junginių formų reikšmė. — Esam išnagrinėję ne tik formas, iš kurių sudaromas sakinys, bet ir jų išvidinę pusę, jų reikšmę, todel galime pasakyti, kad mūsų žodžių tra-

faretai yra kartu ir minties trafaretai, tam tikras šablonas, kuriuo visi žmonės, be išimties, naudojasi. Tas šablonas neišplatintam sakiniui yra toks: **tam tikras daiktas savo veikimu daro tam tikrą savo pažymį.** Jei ką mes galvojame, tai visados galvojame apie daiktą ir pažymį, būtinai turim pradėti nuo daikto, o paskui imti jo pažymį, ir juos būtinai taip surišti, kad daiktas darytų savo pažymį. Tokia yra mūsų galvojimo forma. Išplatintam sakiny ta forma pasilieka tokia pat (nes čia taip pat yra veiksnys ir tarinys), tik minty atsiranda dar pašalinių daiktų (papildinių) ir pašalinių pažymių (pažyminių) ir pažymių pažymių (aplinkybių). Vadinas, mes čia galvojam maždaug taip: **tam tikras svarbiausias daiktas su kitais pašaliniais daiktais, su pažymiais ir pažymių pažymiais, savo veikimu daro tam tikrą svarbiausią pažymį, surištą su tam tikrais pašaliniais daiktais, pažymiais ir pažymių pažymiais.** Nesunku matyti, kad antroji minties forma yra tik išplatinta pirmoji. Šalia svarbiausio daikto ir svarbiausio pažymio atsiranda antrinių daiktų ir pažymių ir kartais pažymių pažymių. Vadinas, pamatiniai minties elementai ir pamatinis tarp jų santykis lieka tas pats.

SKYRIUS PENKTAS

Sudurtinis tarinys

XXII

Jungtys. Vardinės tarinio dalys

Grynasis tarinys. — Kaip žinome, tarinys yra paprastai reiškiamas veiksmažodžiu. Tarinys, išreikštas vienu veiksmažodžiu, vadinasi grynasis tarinys. Pav.: 1. Vyrai *kerta* rugius; moterys *riša* pėdus. 2. Kad *atsikeltų*, dangų *paremtų*.

Sudurtinis tarinys. — Veiksmažodžio forma su linksniuojamu žodžiu sudaro sudurtinį tarinį. Linksniuojamoji tokio tarinio dalis vadinasi vardinė tarinio dalis, o pati veiksmažodžio forma, kuri jungia tą dalį su veiksniu, yra to tarinio jungtis. Sakiny „Brolis *buvo pavargęs*" sudurtinio tarinio „buvo pavargęs" žodis „buvo" yra jungtis, o žodis „pavargęs" vardinė jo tarinio dalis. Čia žodis „buvo" yra jungtis, bet kartais tas pats žodis gali sudaryti grynąjį tarinį: „Jis *buvo* dieną namie". „Ar jau *buvo* gydytojas pas ligonį?". „*Buvo* jau naktis". „*Bus* pieno per akis". „Kas jam *buvo* tada?"

Dvejopa veiksmažodžio „būti" reikšmė. — Sakiniuose: 1. Dažnai brolis *esti* pavargęs, ir 2. Dabar jis *esti* pas dėdę, žodis „esti" turi toli gražu nevienodą reikšmę. Antrajam sakiny žodis „esti" reiškia: „gyvena", o pirmajam tos ir kitokios materialinės reikšmės visai neturi, tiesą sakant, jis čia jokios reikšmės neturi. Tad

kam jis čia reikalingas? Norint suprasti, reikia panagrinėti mintį, išreikštą sakinio žodžiais. Čia pirmutinis vaizdas yra „brolis", kuris duoda psichologinį veiksnį, o su tuo vaizdu rišamas pavargimo vaizdas, kuris sudaro psichologinį tarinį. Pirmutinis vaizdas išreikštas žodžiais „dažnai brolis", antras — „pavargęs", o žodis „esti" nei čia, nei čia nieko nereiškia. Bet užtat jis rodo abiejų vaizdų santykį. Paprastai, santykis tarp psichologinio veiksnio ir psichologinio tarinio yra reiškiamas veiksmažodžio forma; sakysim, sakiny „brolis rašo" tas santykis išreikštas galūne „-o"; o sakiny „dažnai brolis esti pavargęs" tas santykis išreikštas žodeliu „esti"; jis čia jokio turinio neturi, rodo tik santykį. „Gyvenimo" reikšmė visai dingo, paliko tik santykio reiškimas. Vadinas, paliko čia vienas veiksmažodiškumas.

Veiksmažodis — jungtis. — Kadangi ta forma rodo tai, ką turi rodyti kiekviena veiksmažodžio forma, būtent, santykį tarp psichologinio veiksnio ir psichologinio tarinio, jų tam tikrą sujungimą, todel toks veiksmažodis vadinasi jungtis.

Sudurtiniai tariniai. — Sulyginkim dar du panašius sakinius: „Aš pavargau" ir „Aš buvau pavargęs".

Pirmam sakiny žodis „pavargau" reiškia kartu psichologinį tarinį ir santykį tarp veiksnio ir tarinio. Antram sakiny tokio žodžio nėra. Bet užtat čia yra: 1) gryna predikacija, t. y. tam tikras žodis, kuris rodo santykį tarp veiksnio ir tarinio, bet negali būti savarankišku sakinio nariu, nes neturi atskiros savarankiškos reikšmės; 2) psichologiniam tariniui reikšti tam tikras žodis, kuris taip pat negali būti tariniu, nes turi antrininkės kalbos dalies formą (dalyvį). Bet abu žodžiai kartu sudaro tarinį, nes vienas iš jų reiškia tarinio turinį (antrininkė dalis), o kitas — gramatinę reikšmę (veiksmažodis — jungtis). Tokiuo būdu junginys „buvau pavargęs" gali būti lygus tariniui „pavargau"; junginys „buvo sakęs" = „sakė" ir t. t. Tik paminėtuose sakiniuose vardinė tarinio dalis yra dalyvis, bet gali būti ir kiti vardai (daiktavardis, būdvardis), kaip netrukus pamatysim.

Kiti veiksmažodžiai jungtys.— Be veiksmažodžio „būti", yra dar daugiau veiksmažodžių, kurie gali eiti sakiny jungtimis, pav.: *rodytis, likti, tapti, darytis, vadintis, eiti* ir t. t. Sulyginkim šiuos sakinius:

Jis *rodosi* visiems.//Jis *rodosi* geras.
Jis *eina* keliu.//Jis *eina* geryn.
Jis *darosi* ratus.//Jis *darosi* piktas.

Čia antrųjų sakinių veiksmažodžiai „rodosi", „eina", „darosi" yra jungtys. Tiesa, jos nėra tokios atitrauktos (abstraktiškos), kaip veiksmažodžio „būti" jungtis. Be veiksmažodiškumo (predikacijos), jos dar turi kiek materialinės reikšmės. Sakiny „jis rodosi geras" veiksmažodis „rodosi" turi daugiau materialinės reikšmės,

kaip sakiny „jis buvo geras" jungtis „buvo". Veiksmažodis „būti yra iš visų abstraktiškiausias, nes jis rodo buvimą, o ta buvimo sąvoka yra labai plati.

Dabar pasvarstykime vardines sudurtinio tarinio dalis.

I. **Vardinė dalis — dalyvis.** — Sudurtiniams tariniams daryti paprastai mūsų kalba naudojasi dalyviais, iš dalyvių dažniausiai ima būtojo kartinio laiko dalyvius. Pavyzdžiai:

1. *Esu pasikėlęs* važiuoti į Vilnių. 2. Jis *skundžiasi pavargęs.* 3. Ar jis *buvo* kam *tikęs?* 4. Ligonis *buvo miręs,* kai mes nuėjom. 5. Mano brolis, kai *būdavo susirgęs,* iš namų niekur neidavo. 6. Ten mūsų žirgeliai *bus prièdę* ir *prigėrę.* 7. Tik neateik tuomet, kada aš *būsiu atsigulęs.* 8. Kad *būčiau žinojęs, būčiau nėjęs* riešutauti.

Jungtis, išreikšta veiksmažodžio „būti" esamuoju laiku, paprastai praleidžiama.

1. Aš *nepratęs* vargelio vargti. 2. Jie labai *pavargę.*

Daug rečiau sudurtinio tarinio vardine dalim eina veikiamasis esamojo laiko dalyvis:

1. Gi žiūriu vilkas *bestovįs* prieš mane. 2. Žiūriu — devynios stirnos viena koja *bešokančios.* 3. Žiūriu — devyni vilkai vieną bitę *bepiauną.* 4. Jis giriasi *turįs* daug pinigų. 5. Buvau *bekertąs,* bet kirvis nusmuko. 6. Matysi, aš būsiu *bemiegąs,* kai ateisi manęs guldyti.

Neveikiamosios rūšies dalyviai gana dažnai eina vardine sudurtinio tarinio dalim. Pavyzdžiai:

1. Jis ten yra visų *gerbiamas.* 2. Kieno čia *ganomi* galvijai? 3. Jis yra vilko *neštas* ir *pamestas.* 4. Girių čia *snausta.* 5. Kieno čia *būta?* 6. Ir jis buvo visų *mylimas.* 7. Viskas buvo jų pačių *daroma.* 8. Jų buvo jau mėšlas *išmėžtas.* 9. Jis buvo *vėtytas* ir *mėtytas.* 10. Ten jis būdavo visų *stumdomas.* 11. Kai būdavo jaučiai *priganyti,* suguldavo kur pavėsyje ir gulėdavo.

II. **Vardinė dalis — būdvardis.** — Tariniu eina būdvardžio paprastai neįvardžiuotinė forma. Pavyzdžiai:

1. Girtuokliui ir lašas yra *brangus.* 2. Tu dabar *nesenas* išrodai. 3. Tėvas *miela,* motina *miela,* savi nasrai dar *mieliau.* 4. Pienas *sveika* (gerti). 5. Kas tau *negera,* kitam nedaryk.

Dainų kalboj (kartais ir ne dainų) eina vardine tarinio dalim ir įvardžiuotiniai būdvardžiai:

1. Aš *nulytoji*, aš *nusnigtoji*, aš mamužės *išbartoji*. 2. Čia nei vienas nenorim būti *pirmasis*.

III. **Vardine tarinio dalim eina daiktavardis** (vardininko linksnis). — 1. Mano dėdė buvo *daktaras*. 2. Jo brolis yra *mokytojas*. 3. Sėsk, būsi *svečias*. 4. Molis mūsų visų *brolis*. 5. Pinigai *galvažudžiai*.

Čia tarinys išreikštas daiktavardžių vardininku, vadinas, yra tokios pat formos, kaip ir veiksnys, todel reiktų iškelti sintaksinius pažymius, kurie tarinį skiria nuo veiksnio. Pamatinis veiksnio pažymys yra tas, kad su juo yra derinamas veiksmažodis; jis daro veiksmą, išreikštą veiksmažodžiu. Sakiny: „Tu būsi mūsų visų tėvas" veiksnys bus „tu" (nes „būsi"), o tarinio vardinė dalis „tėvas". Sunkiau atskirti veiksnį nuo tarinio, kada jie abudu yra to paties skaičiaus, giminės ir asmens, pav.: „Gražus arklys — mano džiaugsmas". Čia nėra jokių sintaksinių pažymių, kurie skirtų tarinį nuo veiksnio. Tokiais atsitikimais tik žodžių eilė ir ritmas rodo, kas yra veiksnys ir kas tarinys. Šitam sakiny veiksnys bus „arklys", bet galėtų būti ir tarinys, jei pasakytume sakinį kita žodžių eile: „Mano džiaugsmas — gražus arklys".

IV. **Vardinė tarinio dalis, išreikšta kilmininku ir kitomis formomis.** — Vardinė tarinio dalis gali būti išreikšta kartais kilmininku, įnagininku ir kitomis formomis.

a) 1. Tas arklys buvo *kietų nasrų*. 2. Jis *trumpų akių* buvo. 3. Tas žmogus *geros širdies*. 4. Ir tas buvo ten *su kepure*. 5. Jis buvo tenai *per berną*. 6. Užauginsiu jį *panašų* į šitą.

b) Įnagininkas:

1. Pati *egle* tapo. 2. Jis *žaibu* lėkė. 3. Kartais ir vilkai *lapėmis* išvirsta. 4. Mažas grūdelis didžiu *medžiu* užauga. 5. Skynimas baigia *mišku augti*. 6. Ir jo sūnus *daktaru* mokosi. 7. Visi tave *kaltu* išranda. 8. Jis *juoku* nuleidžia tavo barnį. 9. Pasėjau *pipirais*, išdygo *skatikais*, pražydo *marčiomis*, iškaršo *mergomis*.

Toks įnagininkas gramatikų yra vadinamas tarinio įnagininku.

Tarinio įnagininko kilmė. — Tarinio įnagininkas yra svarbi slavų—baltų kalbų ypatybė. Kitos indoeuropiečių šeimos kalbos to įnagininko visai nepažįsta.

Visuose tik minėtuose sakiniuose veiksmažodis turi kitą reikšmę, nėra jungtis, o įnagininkas — tam tikras įnagininkas, randamas slavų ir baltų. Kartais tas įnagininkas reiškia titulą („daktaru"), palyginimą („žaibu"), pavirtimą („egle", „lapėmis"...) ... Visuose šiuose sakiniuose įnagininkas skiriasi nuo būdo įnaginin-

ko tuo, kad savo reikšme jis šliejasi ne tik prie tarinio, bet ir prie veiksnio. Sakiny „Arklys šuoliais bėga" įnagininkas „šuoliais" nesutampa su veiksniu „arklys"; bet sakiny „Pati egle tapo" įnagininkas „egle" visai sutampa su veiksniu „pati"; juk „egle" ir „pati" reiškia tą patį asmenį. Toks įnagininko sutapimas su veiksniu turėjo didelę reikšmę tam linksniui. Del tokio sutapimo jis galėjo tam tikrais atvejais netekti savo senovinės būdo reikšmės ir įgyti veiksnio pažymio reikšmę. Sakiny: „Kartais ir vilkai lapėmis išvirsta" įnagininkas rodo ne tiek pavirtimo būdą, kiek pavirtimo rezultatą, vadinas, tam tikrą sumą pažymių, įgytų daikto savo veiksmu. Del tos priežasties ir veiksmažodis netenka dalies savo materialinės reikšmės („Jis mokosi pamoką" ir „Jis mokosi daktaru"; antro sakinio tarinys „mokosi" mažesnę turi materialinę reikšmę, kaip pirmo). Toks įnagininkas, įgavęs tarinio savybių, gali atsistoti sudurtinio tarinio vardinės dalies vietoj; vadinas, kur buvo vardininkas, ten gali rastis įnagininkas. Galim pasakyti „Jis buvo daktaru" ten, kur buvo sakyta: „Jis buvo daktaras". Tokiuo būdu atsirado tarinio įnagininkas.

Tarinio įnagininko augimas. — Iš mums artimų slavų kalbų ypač lenkų kalboj tas tarinio įnagininkas labai įsigalėjęs. Savo reikšme jis yra visai lygus tarinio vardininkui, todel lengvai galėjo jį išstumti („Wróbel jest ptakiem"). Iš dalies tas pats yra ir rusų kalboj. Lietuvių kalba per daug dar nemėgsta to tarinio įnagininko, bet vis delto gana plačiai vartojamas: „„Jis buvo jam *tėvu*", „Jis tarnavo trejus metus *kareiviu*", „Jis dedasi *ponu*", „Jis pasidarė jo *draugu* (=draugas)".

Tarinio įnagininko įsigalėjimo priežastis. — Vardininko išstūmimas įnagininku bendros indoeuropiečių kalbų evoliucijos reiškinys; indoeuropiečių kalbos yra linkusios derinimą pakeisti valdymu, bendriau sakant, paralelizmą — priklausymu. Tuo pasiekiamas didesnis sakinių dalių tarpusavio priklausymas, arba vadinamoji „sintaksinė perspektyva", kada mūsų gramatinėj sąmonėj žodžiai stovi ne vienam plane. Nuo to kalba tik laimėja, jos formos darosi įvairesnės ir turtingesnės. Kaip to reiškinio rezultatas gali būti laikomas priešistorinis daiktavardžių virtimas būdvardžiais; paralelizmas buvo paverstas derinimu, o būdvardžių derinimas yra aiškus vienų formų nuo kitų priklausymas. Vardininkas galėjo pavirsti įnagininku dar del vienos priežasties — del laisvos žodžių eilės mūsų kalboj. Kad nekiltų kartais koks nesusipratimas, tarinio vardininkas buvo verčiamas tam tikrais atsitikimais įnagininku („Vežėjas bus daržininkas" — „Vežėjas bus daržininku"). Tą pat galima pasakyti ir apie dvigubą galininką — ten taip pat vienas galininkas, del aiškumo, paverčiamas įnagininku. Pav.:

Jis padarė vežėją *daržininką*//Jis padarė vežėją *daržininku*.

Skirtumas tarp tarinio vardininko ir tarinio įnagininko. — Sakiniai „Jis buvo daržininkas" ir „Jis buvo daržininku" savo reikšme yra beveik lygūs. Nors įnagininkas čia arti prisišliejo prie

veiksnio, bet vis delto jis negalėjo taip sutapti, kaip vardininkas. Vardininkas yra linksnis d e r i n a m a s, vadinas, reiškia daikto pažymius (vieną — jei būdvardis, sumą pažymių — jei daiktavardis), reiškia pažymius, kurie esti nuolat, visados. O įnagininkas, kaip linksnis nederinamas, tokios reikšmės neturi. Įnagininku senovėj buvo reiškiamas veiksmo būdas, vadinas, buvo reiškiami pažymiai laikini, ir tos ypatybės visai pamesti jis negalėjo ir lig šiol. Tokiuo būdu minėtus aukščiau pasakymus skiria nuolatinumas ir laikinumas, jei galima taip pasakyti. Tarkime paskui viens kitą tuos sakinius („Jis buvo daržininkas" ir „Jis buvo daržininku"), ir mes pajusime tą skirtumą. Pirmo sakinio „daržininkas" visai sutampa su veiksniu „jis" (pilnas suderinimas), čia — jis = daržininkas. O antro sakinio įnagininkas („daržininku") rodo, kad ta ypatybė yra lyg kokia laikina, išviršinė. Mes lyg norim pasakyti, kad jis galėjo būti ir kuo kitu, ne daržininku. Tai geriau juntame padėję vietoj vardininko įnagininką. Paimkim sakinį: „Jo smagiausias darbas buvo *medžiojimas*". Čia vietoj vardininko „medžiojimas" niekaip nepasakysi įnagininko — „Jo smagiausias darbas buvo *medžiojimu*", nes tarinio vardinė dalis yra visai sutapusi, susirišusi su veiksniu; čia tarinio vardinė dalis sudaro veiksnio turinio dalį.

Skirtumas tarp vardininko ir įnagininko išeina labiau aikštėn, kai mes tarp jungties ir vardinės dalies mėginame įdėti kitus žodžius; tokie žodžiai gali būti dedami tik prie įnagininko, kaip mažiau surišto su veiksniu ir jungtim. Sakome: „Jis buvo daržininkas", bet nepatogu sakyti: „Jis buvo tuomet Zarasuose daržininkas". Ir kuo daugiau žodžių dėsi tarp jungties ir vardinės dalies, tuo mažiau tiks vardininkas. Vardininkas, kaip derinamas su veiksniu linksnis, traukiasi prie veiksnio, o kartu ir prie jungties, suderintos su veiksniu, ir jungtis traukia prie jo viską, kas nuo jos priklauso. O įnagininkas, kaip linksnis nesuderintas ir nevaldomas, o tik prisišliejęs („buvo" nereikalauja įnagininko), gali kiek nori atsitraukti nuo veiksnio ir nuo jungties.

Kitos tarinio formos. — Be kilmininko ir įnagininko, vardinė tarinio dalis kartais gali būti išreikšta ir kitaip — forma su prielinksniu. Sakiny: „Namai buvo *be durų*" gramatikų pasakymas „be durų" laikomas sudurtine tarinio dalim. Kodel čia taip gramatikos žiūri? Veiksmažodis „buvo" neturi materialinės reikšmės. Kartais prielinksnis esti pavartotas ne savo paprasta prasme: „Žiedas buvo *iš aukso*". Čia prielinksnis „iš" neturi savo paprastos laiko ar vietos reikšmės.

Suvestinis tarinys. — Kartais tarinį sudaro keli žodžiai, kurie kituose sakiniuose kiekvienas gali būti tariniu. Pavyzdžiai:

1. Jau namai *matyti*. 2. Pro langą visoki balsai *buvo girdėti*. 3. Rytoj *bus mušti* sviestas. 4. Man visi darbai *tenka dirbti*. 5. *Gana* jums žmonių kraujas *lakti*. 6. Jau mokesniai *prieina mokėti*. 7. Mėšlai vakar *liko kapstyti*. 8. Bene darbas

rūpės dirbti. 9. Šulinio vanduo *sveika gerti.* 10. Tokie darbai *lengva dirbti.* 11. Rugiai *jau metas piauti.* 12. Rugiai jau *kirsti reikia.*

Visuose čia sakiniuose yra vardininkas ir pridedamasis veiksmažodis (kartais išleidžiamas) arba kitas visai jį atstojąs žodis *(buvo, bus, tenka, gana, prieina, liko, rūpės, sveika, lengva, jau metas, reikia)*, kurs su bendratim sudaro sakinio tarinį. Bendratis čia yra tarinio dalis — ji tarinį papildo ir paaiškina. Tų sakinių tariniai be bendraties nebūtų visai aiškūs. Sakiniai: „man visi darbai tenka", „jau mokesniai prieina", „bene darbas rūpės", „šulinio vanduo sveika", „tokie darbai lengva" be bendraties *(dirbti, mokėti, gerti...)* nebūtų tokie aiškūs ir pilni. Bendratys „matyti", „girdėti", „lakti"... gali ir vienos atstoti sakinio tarinį, prie jų pridedamųjų veiksmažodžių, nes bevardės giminės būdvardžių nėra. Žodžiai „reikia", „jau metas", „gana", būdami sakiniuose šalia bendraties („kirsti", „piauti"...), dirba juose savo darbą, labai panašų į tą, kurį kituose sakiniuose atlieka žodžiai: „buvo", „bus", „tenka", „rūpės", „prieina"..., tik jiems sakiniuose, kur yra vardininkas — veiksnys, prie to veiksnio būtinai reikalinga, kad ir vien numanoma, bendratis.

XXIII

Sakiniai be veiksmažodžio

Jungties trūkybė. — Mes matėm, kad sudurtinis tarinys kartais neturi jungties. Paprastai praleidžiamos yra veiksmažodžio „būti" esamojo laiko formos. Pav.: „Mano brolis mokytojas", „Tu nelaimingas", „Aš geras", „Jis šiandien piktas", „Ji gera" ir t. t. Iš kitos pusės žinome, kad santykį tarp veiksnio ir tarinio rodo veiksmažodis, jo forma, o kur nėra veiksmažodžio, ten, rodos, niekas nerodo to santykio, o be santykio negali būti nei sakinio — negali būti minties. Tada veiksnys su tariniu sudarytų tam tikrą asociaciją, bet ne sakinį. Bet tik paminėti sakiniai yra tikri sakiniai, jie reiškia visą mintį. Mokyklos gramatikos aiškina, kad čia yra praleistos tam tikros veiksmažodžio formos (esamasis laikas), kurias mes sau galvoj laikom, todel ir jaučiam tą santykį tarp veiksnio ir tarinio. Tuo aiškinimu beveik galima pasitenkinti, nes kartais panašūs sakiniai turi jungtį. Kita vertus, tuos sakinius galėtum pasakyti su jungtimis neįžeidus mūsų kalbos jausmo: „Mano brolis yra mokytojas", „Tu esi nelaimingas", „Aš esu geras" ir t. t. Bet, tiesą sakant, tardami sakinius „aš piktas", „tu geras" ir t. t. mes jokios jungties nejaučiam, apie ją visai negalvojam, bet vis delto laikom tuos sakinius, pilnais, vadinas, tokiais, kur tarp veiksnio ir tarinio yra santykis. Klausimas kyla, kodel mes jaučiame tą santykį. Nors tuose sakiniuose nėra veiksmažodžio, bet mes jaučiame l a i k o ir n u o s a k o s kategori-

jas, kurios juk sudaro veiksmažodžio esmę. „Mano brolis mokytojas" reiškia, kad jis d a b a r, š i u o l a i k u yra mokytojas, ir kad čia ne spėjimas ar mano noras, bet faktas. Vadinas, čia turim esamąjį laiką ir tiesioginę nuosaką. Mes tas formas jaučiam, lyg prieš akis būtų pats veiksmažodis. Žinom, kad esamasis laikas gali pavaduoti būtąjį ir būsimąjį, ir čia tas pavadavimas taip pat galimas, kas rodo, kad čia mūsų jaučiamas esamasis laikas. „Praeis dar metai, ir jis — mokytojas" — čia būsimojo laiko vietoj, kaip sakysim: „Rytoj aš neateinu". Būtojo laiko vietoj: „Atsiminėm senus laikus, štai jis mokytojas...", kaip sakinyje: „Einu vakar gatve ir matau". Taip pat ir čia galimas esamojo laiko reikšmės išplėtimas: „Ožka ne galvijas", kaip su veiksmažodžiu: „Žemė sukasi aplink saulę" (veiksmas visados vyksta). Iš čia matom, kad tuščia vieta, veiksmažodžio nebuvimas rodo tiesioginės nuosakos esamąjį laiką.

Tą mūsų tvirtinimą paremia sulyginimas tokių sakinių su sakiniais, turinčiais veiksmažodžius: Jis — mokytojas. Jis buvo mokytojas. Jis bus mokytojas.

Lyginami tie trys posakiai tartum sako, kad pirmojo posakio jungties nebuvimas yra lyg kitų posakių veiksmažodžių variacija, ir ji reiškia tiesioginės nuosakos esamąjį laiką.

Žodžių eilė, ritmas ir intonacija. — Kalboj panašius sakinius be jungčių skiriam iš žodžių eilės, ritmo ir intonacijos. Paimkim posakį: „Brolis mokytojas". Ištartas su tam tikra intonacija, jis duoda sakinį: „Brolis — mokytojas", lygiagrečiai su sakiniais: „Brolis buvo mokytojas", „Brolis bus mokytojas". Kitaip ištarti, su kita intonacija, tie žodžiai gali būti tik kito sakinio dalis: „Brolis mokytojas atvažiavo"; čia abu žodžiai sudaro sakinio veiksnį. Gali tie žodžiai eiti sakiny ir tariniu, pav.: „Jo geriausias bičiulis brolis mokytojas" ir t. t.

SKYRIUS ŠEŠTAS

Sakinių rūšys

XXIV

Jungtukai sakinių vidury. Vienodos sakinių dalys. Vienarūšiai sakiniai

Sakiniai su jungtukais:

1. Žuvis *ir* svečias trečią dieną dvokia. 2. Saulytė nusikirpo kasas *ir* atidavė seneliui. 3. *Ir* pakilo šiaurys vėjas, *ir* nupūtė vainikėlį. 4. Nejutau aušros auštančios *nei* saulelės patekančios. 5. *Nei* aš noriu avižų, *nei* baltų dobilėlių, tik žaliojo šėkelio. 6. *Ar* vėjas pūtė, *ar* šakas laužė, *ar* lapelius judino.

Šiuose sakiniuose žodeliai *ir, nei, ar* vadinasi jungtukai ir jungia sakinio vienodas dalis. Vadinas, jie gali jungti veiksnį su veiksniu (1), tarinį su tariniu (2), papildinį su papildiniu (4)...

Jungtukai jungia ne tik vienodas sakinio dalis, bet ištisus sakinius. Pav.:

1. Kartą piemeniukai valgė miške duoną, *ir* vienas trupiniukas nutrupėjo žemėn. 2. Brolis išvažiavo į miestą, *o* aš palikau namie. 3. Karalius laumę nužudė, *ir* juodu vėl gyveno. 4. Pasilenkė senutė berželį, *tik* lept *ir* nukrito lapelis katiniukui ant uodegytės.

Vienarūšiai sakiniai. — Vienarūšiais sakiniais vadinasi tokie sakiniai, kurie turi kelias vienodas dalis (veiksnius, tarinius, papildinius, aplinkybes...) [14].

Nuo paprastų sakinių jie skiriasi ir savo ritmu. Lygindami du sakinius: Duok duonos ir sviesto//Duok duonos su sviestu, matome, kad vienarūšis sakinys turi du lygaus stiprumo kirčius ant vienodų dalių, o nevienarūšis (iš dešinės pusės) tik vieną stiprą kirtį ant papildinio „duonos", prie kurio glaudžiasi kitų ritmo atžvilgiu žodžių kirčiai. Sakinys: „Davė duonos, sūrio ir sviesto" turi tris vienodas dalis ir tris kirčius. Todel galima pasakyti, kad vienarūšis sakinys tiek turi kirčių, kiek turi vienodų dalių — vis tiek ar tos dalys bus suриštos jungtukais ar be jų. Įsiklausę į sakinį „Duok duonos, sūrio ir sviesto" girdime, kad prieš žodį „sūris" yra tam tikra pauza, tokio pat ilgumo, kuris reikalingas ištarti jungtukui „ir" prieš žodį „sviesto". Ta pauza lyg pavaduoja jungtuką. Tas aišku bus, jei mes sakinį „Ji buvo pasipuošus su vainiku ant galvos" perskaitysim su pauza prieš „su" ir be pauzos. Perskaitę su pauza, turim vienarūšį sakinį, kur prieš „su" turim padėti kablelį, o perskaitę be pauzos, turim paprastą sakinį, kur, be abejo, prieš „su" nereikalingas joks kablelis.

Vienarūšio sakinio vienodos dalys gali būti jungiamos šiais jungtukais:

ir: Žuvis *ir* svečias trečią dieną dvokia.
nei-nei: *Nei* aš noriu valgyti, *nei* gerti.
ar: *Ar* girdėjai, *ar* regėjai, kaip aguonas sėja.
arba: Papiaukit vištą sriubai *arba* antį kepti.
bet: Mėnuo šviečia, *bet* nešildo.
o: Žodis žvirbliu išlekia, *o* jaučiu sugrįžta...
tai-tai: *Tai* vienas, *tai* kitas kartais ateidavo.
čia-čia: *Čia* verkia, *čia* juokiasi...

Kai kurie jungtukai gali jungti ne tik vienodas dalis, bet ir stovėti prieš kiekvieną iš jų, kaip sakysim, *nei-nei, tai-tai, čia-čia.* Tie jungtukai po vieną nevartojami [15], mažiausia turi būti du.

XXV

Sudedamieji, priešpriešiniai ir skiriamieji sakiniai

Sakinių sujungimas. — Kaip aukščiau buvo minėta, jungtukai gali jungti ne tik atskiras sakinio dalis, bet ir ištisus sakinius. Jie gali jungti pagrindinį sakinį su pagrindiniu arba vieno laipsno šalutinius. Toks sakinių dėjimas vadinasi sakinių *sujungimu,* o taip sudėti sakiniai vadinasi *sujungtiniai.*

Sujungtinius sakinius, nusižiūrėję į jų sąmazgas ir prasmę, skiriame į: 1) sudedamuosius, 2) priešpriešinius arba priešinamuosius, 3) skiriamuosius ir 4) paremiamuosius arba paspiriamuosius.

Sudedamasis sujungimas.

1. Karalius laumę nužudė, *ir* juodu vėl gyveno. 2. Jų maža gyvulių, *ir* tie patys ne kam tikę. 3. Čia juoda duona, *ir* tos neduoda. 4. Brolis apėjo apie beržus, *ir* ėmė bėgti kraujai (iš tų beržų). 5. Pradedu klausyti, *tik* šit — kažinkas šiurkštus daiktas nukritęs tau ant veido ir nusiritęs ant priegalvio. 6. *Nei* tu matysi, *nei* tau reik matyti. 7. *Nei* tu prašyk, *nei* aš tau duosiu. 8. Jo kumeliai net žvilga, *arba* paršeliai, antai, kaip iš pieno plaukę. 9. Ne tiktai šeimyna tenai dirba, *bet ir* patys tėvai, žiūrėk, netingi. 10. *Ne gana* nuvarė mūsų vaikus, *dar* mes turėsim užmokėti. 11. *Čia* žodis, *čia* ir darbas. 12. Per girią giružę saulė tekėjo, *o* mūsų brolelis žirge sėdėjo. 13. Einu milžti, *gi* bėga pienas iš spenių mano karvei. 14. Saulytė neilgai teverkė: nusikirpo kasas *ir* atidavė seneliui. 15. Galite čia gaudyti paukštelius pasirinkdami, *kas* (ir tatai) labai patogu yra paukštininkams.

Priešpriešinis sujungimas.

1. Atėjo piemuo ir parsivarė avinėlį, *bet* po kiek laiko jis ir vėl išbėgo. 2. Visi nori mokėti, *bet* ne visi mokytis. 3. Dumplės yra naudingas daikts į kaminą pūsti, *bet* prieš vėjus pūst dar jos niekados nederėjo. 4. Man saldaus vandenėlio gailu palikti, *o* neturiu kuo gerti. 5. Šuo ir kariamas papranta, *o* aš — barama nepaprasiu! 6. Aš visa ko turiu, nieko man nestinga, *tuo tarpu* mano brolis nė vaikams ne visada išsitenka duonelės. 7. Jos (rupūžės) akelės nejuda, *užtat* dvišakis liežuvėlis tik lenda, tik lenda iš žiomenų. 8. Jurgis prižadėjo padėti mums avižų vežti, *tačiau* ir lig šiol nesulaukėm. 9. Visi žvėrys išėjo darbo dirbti, *tiktai* kurmis atsiliko. 10. Nei jam rūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti, *tik* terūpėjo mūsų broliukui po jaunimėlį šokti. 11. Varną ar prausk ar neprausk, *vis* juoda.

Sakiniai sudėti be jokių sąmazgų.

12. Kaltė yra — kaltininko nėra. 13. Per barzdą varvėjo, dantys neregėjo. 14. Lobis budina, vargas migina. 15. Maži vaikai — maži vargai, didi vaikai — didi vargai. 16. Aš jai daviau labus rytus, ji man nė žodelio. 17. Vyrų tenai nebuvo: vieni dalgiai tekabėjo. 18. Ne bitelės atūžia: mūsų sesaitę atlydi. 19. Ne gegutė kukavo: mūsų seselė gailiai verkė.

Jungdami šios rūšies sakinius, 1) du sakinius sustatome priešpriešiais, vieno sakinio mintį lyginame su kita, priešinga, kito sakinio mintimi (1—16) arba 2) vieno sakinio mintį kitu sakiniu susiauriname, lyg tiksliau pažymime (17—19).

Skiriamasis sujungimas. — Skiriamasis sujungimas dera ten, kur, sustatydami kelius sakinius, norim pasakyti, jog jungiamųjų tų sakinių mintys gali arba galėjo kiekviena skyrium įvykti. Pav.:

1. *Arba* aš tave priveiksiu, *arba* tu mane pamokysi. 2. *Ar* snigs, *ar* lis, *ar* taip pasiliks — viena tikrai bus. 3. *Ar* šiaurys pūtė, *ar* upė ištvino, *ar* perkūnas griovė, *ar* žaibas mušė?

Paremiamasis sujungimas. — Šitas sujungimas gali būti dvejopas: 1) priežasties ir 2) išeities. Kur jungiame du sakinius priežastiškai, tenai pirmuoju atsitikimą pasakome, antruoju — jo priežastį (pagrindą).

1. Dievo nusprendimas labai nepatiko velniui: šis būtinai norėjo, kad paskęstų visiteli žmonės ir visas gyvis. 2. Manęs nebijok — nė vėjas nepūs. 3. Eik su mulkiu vėžiauti — jis pames ir krytelę. 4. Nekask duobės kitam — pats įkrisi. 5. Paskum tas jos bernelis žuvo: ar kas nušovė, ar taip jau laikas priėjo. 6. Jis mane pažįsta: juk aš su juo kiaules ganiau. 7. Neik tenai — juk tavęs jie nelaukia.

Kur turime išeities sujungimą, kur jungiame nusakomai, ten pirmas sakinys rodo pamatą, o antras — einančią iš jo išeitį.

8. Tepastato jauną, gražų vaikį, *tuomet* nesispirs peršama. 9. Jis visą rytą tįsojo, nėjo į darbą, *todel* man ir pikta buvo. 10. Paskui ragana viską sulygino, *ir* duobės — kaip nebūta. 11. Ateik privalgęs, *ir* čia gausi. 12. Šalta buvo, vėjas pūtė, *tai* raudoni mano veideliai. 13. Pasakyk man negirdėtą, neregėtą pasaką, *tai* aš tau duosiu ugnies. 14. Grūdelis prie grūdelio, *štai* ir pūrelis. 15. Aš rytoj savo vyrus susišauksiu, *tad* tie tau viską išklostys. 16. Ateis rudenėlis, šaltasis laikelis, *tada* griaudžiai verks mūsų brolelis. 17. Ne mano kiaulės, ne mano pupos: kas man darbo! 18. Nusipirkau miško — reikia keliu naudotis. 19. Ąžuolas sudega — nei anglių, nei pelenų.

XXVI

Šalutiniai sakiniai

Kalbėdami apie sujungtinius sakinius, turėjom reikalo su tokiais sudėtiniais sakiniais, iš kurių kiekvienas, skyrium paimtas, turėjo savo pilną reikšmę. Tokie sakiniai, kurie vieni, be kitų pagelbos, turi pilną reikšmę, vadinasi *nepriklausomais, savarankiškais, pagrindiniais.* Vadinas, visi sujungtiniai sakiniai yra nepriklausomi, yra pagrindiniai. Bet yra kita rūšis sudėtinių sakinių, kur vieni turi savo pilną reikšmę, vadinas, yra nepriklausomi, savarankiški, o kiti, vieni paimti, pilnos reikšmės neturi, yra priklausomi ir vadinami šalutiniais.

Sakinys „Kad aš mažas buvau, šile ožius ganiau" yra sudėtinis, nes jis sudėtas iš dviejų sakinių: 1) „Kad aš mažas buvau" ir 2) „šile ožius ganiau". Antras sakinys, skyrium paimtas, turi pilną prasmę, o pirmas „Kad aš mažas buvau", skyrium paimtas, pilnos prasmės neturi, jis yra nesavarankiškas, priklausomas, jis gauna pilną reikšmę tik prisiglaudęs prie kito sakinio; jis visas atsako į kito sakinio tam tikrą klausimą, sudaro tartum kokią jo dalį. Čia mūsų paimtas nesavarankiškas sakinėlis „Kad aš mažas buvau" atsako į kito sakinio klausimą *kada?*, todel yra jo laiko aplinkybė, tik išreikšta visu sakiniu. Ir štai gramatika tokiuos nesavarankiškus sakinius, kurie kitų sakinių sudaro tik dalį, vadina *šalutiniais* sakiniais, tartum prie jų šalies priglaustais, o tuos savarankiškus sakinius, kurie patys, skyrium paimti, turi pilną prasmę, vadina *pagrindiniais* sakiniais; čia „šile ožius ganiau" bus pagrindinis sakinys, o „Kad aš mažas buvau" — šalutinis.

Kad paimtume pasakymą: „Išvaduos mane tėvas močiutė, *kurie* mane augino", turėtume du sakinius: pagrindinį „Išvaduos mane tėvas močiutė" ir šalutinį „kurie mane augino". Šalutinis sakinys atsako į klausimą *kokie? (koks tėvas?, kokia močiutė?),* todel čia turėsim pažyminio šalutinį sakinį.

Šalutinių sakinių rūšys. — Jei toliau panagrinėtume šalutinius sakinius, tai rasime, kad jie atsako į tuos pačius klausimus, kaip ir paprastos sakinio dalys. Todel ir šalutinius sakinius vadiname tais pačiais vardais, kaip ir sakinio dalis: veiksnio, tarinio, papildinio, pažyminio ir aplinkybių šalutiniais sakiniais.

Norint žinoti, koks yra šalutinis sakinys, reikia žiūrėti, į kokį pagrindinio sakinio klausimą jis atsako. Klausimą reikia taip imti (iš pag. sak.), kad šalutinis į jį atsakytų. Remtis vienais jungiamaisiais žodžiais negalima, nes, sakysim, jungtukas „kad" tinka beveik visiems šalutiniams sakiniams jungti prie pagrindinių.

A. **Šalutiniai veiksnio sakiniai:**

1. *Kas* pirmesnis, tas geresnis. 2. *Kas* pirmas į maišą, tas paskiau iš maišo. 3. *Kas* greitai bėga, tas pavirsta. 4. *Kas* lengvai žada, tas sunkiai duoda. 5. Ne visa auksas, *kas* auksu žiba. 6. *Ką* mes vadiname debesimis, yra tirštas šaltas rūkas. 7. *Ką* tik jauti, vis ramu. 8. Palaiminti, *kurie* alksta ir trokšta teisybės. 9. *Kurs* vogs, nepralobs; *kurs* ars, nepavargs. 10. Jau pernai čia buvo surašyta, *kiek kuris* ūkininkas turi žemės ir šeimynos. 11. Dabar nebežymu, *kiek* čia buvo nuganyta. (Šitas sakinys gali būti palaikytas ir papildinio šalutiniu sakiniu (netiesioginiu klausimu): *ko nebežymu?)* 12. Visiems malonu būtų, *kad* jis pasveiktų. 13. O klegesys! rodos, *kad* prūsai žąsis varosi! 14. Atsitiko, *jog* moteriškė apako. (Šis sakinys gali būti palaikytas ir išeities šalutiniu sakiniu.)

B. **Šalutiniai tarinio sakiniai:**

1. Jis toks, *kaip* ir visi kiti. 2. Nebūk bent toks, *koks* išrodai. 3. *Koks* artojas, toks ir arklas. 4. *Koks* tėvas, toks ir sūnus. 5. *Kokia* galva, toks ir protas. 6. Nebūk toks, *kaip kur* žemę knisa. 7. Būk toks, *koks* nori visiems rodytis, ir būsi geras žmogus. 8. *Kieno* galia, to ir valia; *kieno* valia, to ir tiesa. 9. *Katras* pirma pribėgsiva, tatram bus tas bats. 10. Žalčio dantys tokie smulkučiai, *jog* negalėtų jais nė indrėksti žmogui. (Šitas sakinys gali būti palaikytas išeities šalutiniu sakiniu.) 11. Jūsų gražūs, o mano — verkti reik žiūrint į gyvulius.

C. **Šalutiniai papildinio sakiniai:**

a) 1. *Kas* veža, tą ir plaka. 2. *Kas* tau malonu, ir kitam daryk. 3. *Kas* nenutuokia, tą visi apjuokia. 4. Aš jums nedovanosiu, *kas* tėvo paliko. 5. *Ką* nuderėsi, nemokėsi. 6. *Kieno* duoną valgai, tam ir dirbk. 7. Gaidys *ką* iškas, tą ir sules. 8. Pašokęs apsitaisiau, *kuo* turėjau. 9. Aš nesutinku su tais, *kurie* biaurisi pele. (Šitas sakinys gali būti palaikytas pažyminio šalutiniu sakiniu.)

b) 1. Niekas nežino, *kas* jam ir žmonėms nutiko. 2. Dažnai miške lietuvis, *ko* verkia, nežino. 3. Petras ėmė motinėlei pasakoti, *ką* šiandien girdėjęs nuo Žulio ir kur žadąs eiti. 4. Nežinau, *ką* čia padarius. 5. Ar nežinai, *keliomis* ketino jis atvažiuoti? 6. Pasakyk, kad esi gudrus, *kurio* čia dabar meto skambina. 7. Tėvas žino, *į kurį* lauką reikia sėti. 8. Ar nežinai, mergele, *kokį* vyrą gausi. 9. Šeriu žirgelį, nežinau, *kur* josiu. 10. Paliutė žinojo, *kame* padėti visi valgymai. 11. Ar girdėjai, ar regėjai, *kaip* aguonas sėja. 12. Tik atsi-

mink, *kiek* utėlių jis tau nušukavo. 13. Nežinau, *kaip* ilgai lindėjau savo prieglaudoj. 14. Nežinau, *kolei* mano taip išgulėta. 15. Sakyk, *ar* tu ten buvai. 16. Pradėjo ieškot, valgyt ko *ar* neras. 17. Seseraite mano, jaunoji mano! žadu tavęs pasiklausti, *begu* moki austi. 18. Kartais negali žinoti, *beg* turi bitinėlį ir senis aulys. 19. Valandą lūkuriavo, *be* neišeis ponas. 20. Teveizd, *bau* ir šis nenugaišo.

c) 1. Matai pati, *jog* aptekome darbais. 2. Žino, *jog* nebegrįšiu. 3. Žmonės apsityrė, *kad* vilkai nebelaksto. 4. Žmonės prašo dievo, *kad* geri metai būtų. 5. Ir višta kasus žiūri, *kad* ką iškastų. 6. Ar nori, *kad* tavo duktė būt talentinga (dalinga). 7. Mes prašom malda, *idant* mus ponas dievas norėtų apginti ir išlaikyti. 8. Ir liepė žmones, *idant* sėtų. 9. Ir tai atmink, *id* rūstybės savimp nelaikytumei. 10. Mes maldo prašom, *jeng* jis tatai duotų mumus pažinti.

d) 1. Žydai prašė, *tylėtų* (be jungtuko). 2. Prašau, *norėtumbei man ką . . . nudalyti.* 3. Po trijų dienų tėvas žiūri — *visas žalčių pulkas bešliuožiąs į jų kiemą.*

D. **Šalutiniai pažyminio sakiniai:**

1. Ant mėnesio matyti juodų taškų, *kurie* daro jį panašų į žmogaus veidą. 2. Negeras paukštis, *kurs* savo lizdą biauroja. 3. Tuo saiku, *kuriuo* seikėsit, bus jums atseikėta. 4. Paėmė tą lempą, *kur* ji labai gera buvo. 5. Ir klausė tą žmogų, *kur* čia užkrosnyje stovėjo. 6. Rytais vadiname tą šalį, *iš kur* saulė teka. 7. Ar esat matę tokį žvėrį, *kokį* aš vakar mačiau. 8. *Kam* loji, to ir duoną valgyk. 9. *Kieno* suole sėdi, to ir giesmę giedi. 10. Buvo metas, *kada* pelė gyveno skyrium nuo žmogaus. 11. Yra buvę ir tokių atsitikimų, *kad* avėdros parsinešdavo savo gūžton ir žindamų vaikelių. 12. Jai išaugo tokie plaukai, *jog* visą jos kūną galėjo apdengti. 13. Atlėkė šyvas arklys, taip baltas, *kad net* visą žemę nušvietė. 14. Prikrovė vežimą — nė arkliai nepatraukia.

E. **Šalutiniai aplinkybių sakiniai:**

a) **Vietos.** 1. *Kame* šuo loja, ten ir laka. 2. *Kame* kirvis, ten ir kotas. 3. *Kur* šuva laka, ten ir loja. 4. *Kur* nueisiu, čia nameliai; *kur* numirsiu, čia kapeliai. 5. Eisiu, *kur* kojos neša. 6. *Kur* paukštis lekia, ten plunksna krinta. 7. *Kur* kraujas tiško, rožė žydėjo. 8. *Kur* bitinėlis, čia ir bitelės. 9. *Kur* prikliudė akmenėlį, ugnelė žėrėjo. 10 *Kur* trumpa, ten trūksta. 11. *Kur* tavo devyni sūneliai, ten mano devyni broleliai. 12. *Kur* dabar šilelis, buvę miškai šventi. 13. *Iš kur* gaunat darbo, iš ten pelno laukit. 14. *Kas* šakytėlė, tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlį. 15. *Kas tiktai* šakelė — tai aukso spurgelė.

b) **Laiko.** 1. Tada atjosiu, tada atlankysiu, *kada* sausa šaka žaliuos. 2. Dar gaideliai negiedojo, *kad* mamužė kėlė. 3. *Kad* vilkai kieme, tad šunis lakin.

4. Tėveli mano, tada tave lankysiu, *kaip* akmenėliai pavandenužiu plauks. 5. *Kaip* močiutė stakles taisė, dar aš maža buvau; *kaip* seselės drobes audė, dar man nerūpėjo.

6. *Kai* aš jojau per žalią girelę, ir užjojau putino kelmelį. 7. Ir *kai* pribėgsi žalią lankelę, ten tave paganysiu. 8. Sykį *kai* drožė, kraujas tekėjo; antrą *kai* drožė, žemė drebėjo.

9. *Kuomet* kas svečių atsitiko vasarą, toje klėtyje viešėjo.

10. *Lig* saulė patekės, mums rasa ir akis išės. 11. Palauk, *lig* aš sugrįšiu. 12. Devynias naktis miego nemigau, devynias žvakes *lig* sužibinau. 13. Margam dvarely raiba gegelė ryts vakaras kukavo, *lik* iškukavo, *lik* išalsavo nuo močiutės dukrelę. 14. Tegu būva, *iki* aš parvažiuosiu. 15. Daug vargų tėvams savo padarėm, *ik* bėginėt išmokom. 16. Dirbsiu, *iki* galėsiu.

17. Tolei kukavo, *kol* iškukavo iš motinėlės jauną dukrelę. 18. Tol stovėjo, *kol* išklausinėjo. 19. Tol mokomės, *kol* gyvi esma.

20. Būk pas mane ir valgyk, *kolik* gyva būsi. 21. Taip tęsės, *pakolei* pastarosios ligos sulaukė. 22. Būkit čia, *iki kol (iki, kol, kolek)* aš pareisiu. 23. Važiuokit, sveteliai, *pakol* nesutemo.

24. Kunigas sėmęs, *kol* tiktai tą kryželį išsėmęs.

25. *Lig tiktai* pradeda kristi medžių lapai, žaltys įsirango žiemoti. 26. *Lig tik* pasijudinau, gražusis žvėrytis tuojau pranyko. 27. *Kaip tik* metė gaidžiukas riešutų kekelę, ir išmušė vištytei akelę. 28. *Vos* užtraukė stirną viršun, tuoj išgirdau rūstų tėvo balsą.

29. Šią naktį, *neig* gaidys du kartu pragis, tris kartus manęs išsiginsi. Br. 30. Savo motinai liko apiekūną (globėją) šv. Joną, *neg* dūšia išėjo iš kūno. 31. *Pirm neng* mirsiu, *pirm nekaip* mirsiu, *pirm neig, pirm negu* mirsiu . . . , aš tau savo lauką užrašysiu. 32. Jojau per laukelį — žemelė drebėjo.

c) **Priežasties.** 1. *Kadangi* buvo nuvargęs, turėjo atsilsėti. 2. *Kad* tu išgelbėjai žmonių giminę, duosiu tau maistui gyvulį, kurį pats pasiskirsi. 3. Gal jį laikas traukė (nešė), *kad* ežeran įsigrūdo. 4. *Kad* giltinė paėmė kirvį, tejem (teimie) ir kotą. 5. Paskum ant jo (ant akmens) lietuviai dovanas kūrenę, *kad* juos dievai apsaugo ir dengia ir peni. 6. Ir visi neatsidžiaugia, *kad* sūnus prapuolenis sugrįžo.

7. Tryškiuos turės ilgokai ilsėtis, *nes* bus dideliai nusivarę. 8. Dovanokim seserėlei, *nes* jauna tebėra. 9. Palaiminti romūs, *nes* anys (jie) pavils žemę. Dkš. 10. Palaiminti, kurie

alksta ir trokšta, *nes* jie bus pasotinti. 11. Aš jį pažįstu, *nėsa* aš esu jo mokytojas buvęs. Pr. 12. Togidel ir jūs būkite gatavi (pasiruošę), *nėsang* ... sūnus žmogaus ateis.

13. Nespiauk į vandenį, *bet* pats sugersi. 14. Saugais, *be* sumindysiu!

15. Žmonės džiaugėsi, *jog* gyvulėliai per žiemą krimtę sausą pašarą dabar gauna jau minkštos, jaunos žolelės atsigauti. 16. Garbiname tave, *juog* iš dangaus žemėn nužengti teikeisi.

17. *Kaip* vogta, tai niekais ir eina. 18. *Kai* visa buvom išpardavę, tai vėl reikia visa įsitaisyti.

19. Senis nu duot, nu duot savo senę, *ko* netylėjo. 20. Nusigando, *del ko* negyvas prašnekėjo. 21. Visi jį barė, *kam* davęs tokią laisvę vaikams. 22. Ir mušė jį, *už ką* tėvo motinos neklausė. 23. Nekask duobės kitam — *pats įkrisi.* 24. Nebūk saldus — *nurys,* nebūk kartus — *išspiaus.*

d) **Būdo.** 1. *Kaip* pasiklosi, taip išmiegosi. 2. Paliutė taip priėdė, *kaip* niekuomet dar nebuvo ėdusi. 3. *Kaip* dievas žadėjo, taip turi įvykti. 4. Ąžuolų daugybę laikę žmonės, *lyg* kokią didžią šventenybę. 5. Čia ąžuolai ir uosiai prie eglių sustojo, *lyg tartum* čia žalktienė patį apraudojo. 6. Doras gyvenimas juoba kitus moko, *nekaip* geri žodžiai. 7. Tiek aš liepsiu taip daryti, *kiek* tu kunigu būsi. 8. Nedejuok, *kai* karvelis vaikų. 9. Mirė žmonės, *it* lapas rudenį krito. 10. Džiaugiasi, *kaip* žirgą dovanotas. 11. Didžiulės lytys, *nelyginant* kokie ledų kalnai, apsiautė iš visur laivą.

12. *Juo* tolyn plaukiu, juo gilyn grimstu. 13. *Juo* katę glostai, juo ji pučiasi. 14. Ne tiek dygsnelių vingrių raštelių, *kiek* griaudžių ašarėlių. 15. Ne tiek buvo putino uogelių, *kiek* man krito graudžių ašarėlių. 16. *Kiek* padžiaus, tiek vėjas numeta. 17. Tiek težinai, *kas* iš nosies į dantis.

18. Paliutė taip apsiprato, *jog* nieko nebebijojo. 19. Motina taip sušuko, *jog* ir kaimynai išgirdo. 20. Šunys buvo didžiai pikti, *jog* nieks negalėjęs įeiti į dvarą. 21. Taip išdėjo, taip išdirbo, *kad* šuva mėsos neėstų. 22. Mano mergelė kamaroj mala, *net* kamarėlė skamba. 23. Šiemet labai žydėjo sodai, buvo *net* šakos žiedais nulinkę. 24. Kad kirto jis man į pašonę — *nents* dabar dieglį tebejaučiu!

25. Rėkė taip, *kad* toli būtų girdėti. 26. Mokykis lobį teipo vartoti, *jeib* neprapultumbei amžinai.

27. Arbatos — *nors galvą trink.* 28. Arkliai sulyso — *varna neprilestų* (jų mėsos), nėgaudojas (baisu, pavoju) ir važiuoti.

e) **Sąlygos.** Tais sakiniais, kaip ir priežastiniais, duodame atitinkamą pagrindą veiksniui, kurį reiškiame pagrindiniu (nepriklausomu) sakiniu, bet duodami tą pagrindą mes lyg lygstame, patys tikrai nežinodami, ar tas pagrindas turi čia vietos.

1. Mes, *jei* rytoj bus gražus oras, ketinam jau rugius pradėti vežti. 2. Tai vis tau duosiu, *jei* puolęs garbinsi mane. 3. *Jeigu* tik kokią dieną susivėlinam, tai jau būt buvę viskas išparduota.

4. *Kad* atsikeltų, dangų paremtų; *kad* prašnekėtų, daug pasakytų; *kad* rankas turėtų, vagį sugautų. 5. Kas genio vaikus žinotų, *kad* pats neklyksėtų? 6. Ne mergelė būčiau, *kad* aš nežinočiau, kas žaliavo žiemą vasarėlę.

7. *Kad* namie privalgysi, ir kitur gausi. 8. Šunies kailio klausysi, *kad* manęs neklausai. 9. *Kad* prie darbo kaip gaidys, tad prie valgio kaip arklys. 10. *Kad* nėra kam, reikia dirbti pačiam. 11. Jau *kad* įleido šaknį, tai sunku beiškrapštyti.

12. Tu *by tik* žinai, tuojau tau viską atiduok.

13. Ir nė vieno liemenio lietuviai nekirtę, *jėg tik* stuobriai papuvę savaime išvirtę. 14. Tu tuomet negelbėtumei žmogaus, *jei bent* neturėtum pats nė grašio. 15. Aš pats neisiu, *nebent* tave kas kur nudėtų.

16. *Gulėdamas liuobsi arklį* — stačias važiuosi, *stačias liuobsi* — miegodamas važiuosi. 17. *Tik išvažiuok iš namų* — tuoj atsitiks kokia bėda.

f) **Nuolaidos.** Tie sakiniai reiškia atmetamą arba nieku nuleidžiamą priežastį, tuo tarpu pagrindinis sakinys reiškia priešingą šiam ir nesutinkamą išeitį.

1. *Kad ir* prausiu burnužėlę rytą vakarėlį, bet nebūsiu taip raudona, kaip pas motinėlę. 2. *Kad* žmogus ir numiršta, darbai gyvena.

3. *Jeib ir* aš jauna čia nevaikščiosiu, vaikščios mano broleliai. 4. *Jei(gu)* manęs čia nebebus, darbas vis tiek nesustos.

5. *Nors* mes jį kvietėm, tačiau neatėjo. 6. *Nors* man nieko nesisako, aš del to matau, kad gyvenimas nusmuko. 7. *Nors* oras truputį atvėso, vienok prakaitu rasoja visų kaktos. 8. Gumbas *nors* ilgai miegojo, bet nelinksmas kėlėsi. 9. *Norint* lyja, aš tačiau keliausiu. 10. Jis tai darė, *norint* jam tai uždrausta buvo. 11. *Čiulbat nečiulbat,* girios paukšteliai, nenuraminsit mano širdelės. 12. *Kosėk nekosėk,* vėdaro negausi. 13. *Rūgok nerūgojęs,* pati ne rankovė, neišversi. 14. *Kas bus, kas nebus,* žemaitis nepražus. 15. *Jis be jis,* bet toj (boba) tai labai nevalyva. 16. *Einu per šiaudus* — nešnabžda, *einu per ugnį* — nedega, *einu per vandenį* — negrimsta (šešėlis).

g) **Tikslo ir siekimo.** 1. Jis taip daro visiems matant, *idant* paskui visi jo išmintimi stebėtųsi. 2. Jis man kelią rodė, *idant* nepaklysčiau. 3. Simanas est priverstas, *id* jam nešt padėtų.

4. Valgyk, *kad* stipras būtum. 5. Juk ne tam aš jį auginau, *kad* jis man dabar žmonių šunis lodytų. 6. Suimk trumpai kamanėles, *kad* nesuskambėtų. 7. Stiklelį tryniau, *kad* žibėtų. 8. Daro, *tiktai kad* daroma būtų.

9. Siųsčiau tėvelį, *kad* atvaduotų bėrą žirgelį. 10. Išjojo jojo brolis medžiotų, paleidė leidė juodus kurtelius, *kad* išgaudytų pilkus kiškelius. 11. Tavęsp šaukiam nasrais, *jeib* mus tu neapleistumbi. 12. Dievas kantrumą teduod jumus, *jeng* sandaro būtumbit tarp savęs.

13. Petronė, kiek begalėdama, gyrėsi, *by tik* pasakojimas gražesnis išrodytų.

14. Ir norėjo, kad tik prieitų kokį žmogų, *ar* negautų valgyt. 15. Siunčiau senį į girelę, *bene* vilkas papiautų.

XXVII

Netiesioginiai klausimai. — Tarp papildinio šalutinių sakinių yra ir tokių, kurie, ir skyrium paimti, turi pilną reikšmę. Jie gali ir skyrium eiti pagrindiniais klausiamaisiais sakiniais. Netiesioginius klausimus su pagrindiniais jungiame tam tikrais klausiamaisiais žodžiais — įvardžiais, prieveiksmiais ir kitais žodžiais. Pav.:

1. Ar nežinojai, mano berneli, *katram* kieme augau. 2. Paliutė nežinojo, *kame* padėti visi valgymai. 3. Šeriu žirgelį, nežinau, *kur* josiu. 4. Vis sukau sau galvą, *kaip* čia iš namų išsprukus. 5. Tik atsimink, *kiek* utėlių jis tau nušukavo. 6. Dievas žino, *ar* besugrįšiu. 7. Aš norėčiau pasiklausti, *beg* tu moki austi.

Palyginamieji ir nusakomieji būdo aplinkybės šalutiniai sakiniai. — Kitos gramatikos būdo aplinkybės šalutinius sakinius skirsto smulkiau — į *palyginamuosius* ir *nusakomuosius*.

Palyginamaisiais sakiniais vadinasi tokie, kurie mums duoda supratimą apie kokybines ir kiekybines būdo aplinkybes per palyginimus (lyginant). Palyginamuosiuose būdo aplinkybės sakiniuose esti dažnai išleidžiamos didžiosios sakinio dalys (viena arba abidvi). Taip daroma ten, kur ir neiškišus tų dalių yra aiški visa šalutinio sakinio prasmė. Pav.:

1. *Juo* tolyn plaukiu, juo gilyn grimstu. 2. *Juo* graustinė debesyse šėlst, juoba saulelė karščiau kaitin. Zt. 3. Ne tiek buvo putino uogelių, *kiek* man krito graudžių ašarėlių. 4. Nedejuok, *kaip* karvelis vaikų. 5. *Kaip* dievas žadėjo, taip tur įvykti. 6. Vasarojus apdygs taip gražiai, *kaip* pilte išpylė. 7. Daryk, *kaip* galima, o ne *kaip* norima. 8. Atrodo jis, *kaip* pavasarį. 9. Tu žmones gerai pažįsti ir iš jų širdžių, *kaip* iš knygų, gali skaityti.

Nusakomaisiais būdo aplinkybės šalutiniais sakiniais vadiname tuos, kuriais nurodome: a) išeitį arba b) išeitį drauge su tikslu. Pav.:

a) Paliutė taip apsiprato, *jog* nieko nebebijojo. 2. Tie balsai visoki teip krūvon susiaudžia, *kad* jų skyrium nežymu.
b) Rėkė taip, *kad* toli būtų girdėti.

Šalutinių sakinių jungimas. — Iš visų šalutinių sakinių pavyzdžių matyti, kad: 1) šalutiniai sakiniai vieni jungtims gauna santykinius įvardžius arba prieveiksmius (*kas, kuris, koks, katras, kur, iš kur, kaip* . . .), 2) kiti — klausiamuosius žodžius (*kas, kelintas, kuris, kaip, ar, bau* . . .), 3) kiti — tam tikrus jungtukus (*kad, jog, jei* . . .), 4) kiti vėl — neturi jungtims nei jungtukų, nei įvardžių, nei prieveiksmių.

Šalutinių sakinių laipsniai. — Šalutinis sakinys gali turėti kitą, savo šalutinį, prie kurio gali būti vėl šalutinis, ir t. t. Šalutinis sakinys, prišliję s tiesiog prie pagrindinio, yra *pirmojo laipsnio šalutinis sakinys;* šalutinis sakinys, prišliję s prie pirmojo laipsnio šalutinio, vadinas *antrojo laipsnio šalutinis;* šalutinis, prišliję s prie antrojo laipsnio šalutinio, bus *trečiojo laipsnio šalutinis sakinys* ir t. t.

1. Mano krašte yra tokių didelių paukščių, jogei šešios valandos saulė esti užtemusi (I l.), jei pro ją nori pralėkti paukštis (II l.).

XXVIII

Izoliuotosios (išskirtinės) sakinio dalys

Sutrauktieji šalutiniai sakiniai. — Gramatikos vadovėliai tam tikroms sakinio dalims pavadinti turėjo seniau terminą „sutrauktieji šalutiniai sakiniai". Tuo vardu vadinamas žodžių junginys, kuris prišlietas prie sakinio be jokių jungiamųjų žodžių ir kur veikimo žodis išreikštas dalyviu, pusdalyviu ir padalyviu. Dabar vadina išskirtinėmis arba izoliuotomis sakinio dalimis. Štai tų vadinamųjų šalutinių sutrauktųjų sakinių pavyzdys: „*Būdamas dienos paukštis*, žmogus naktį nerimsta". Čia žodžių junginys „būdamas dienos paukštis" prišlietas prie sakinio „žmogus naktį nerimsta", be jokių jungiamųjų žodžių, ir jo veiksmažodis išreikštas pusdalyviu. Tas žodžių junginys yra izoliuotas nuo sakinio, ir todel skiriamas nuo jo kableliu. Daugiau tokių sutrauktinių šalutinių sakinių pavyzdžių:

1. Jis, *dar vaikas būdamas*, pamokslus piemenims sakydavo. 2. Šuo, *vieną kartą pamėginęs sučiupti rupūžę*, niekuomet jos nebelies. 3. O dieve duok mums, kad, *šventes visas nulydėję*, vėl susikviestumbim kaimyniškai pasisvei-

kint. 4. Visi ėjo paveizdėti į žmones, *sugrįžusius, tarsi, iš kito pasaulio*. 5. *Kunigu dėtas*, aš taip nedaryčiau. 6. Buvau išskridęs, *žalčio liepiamas*, paragauti, kurio gyvulio yra gardžiausias kraujas. 7. *Ilgą iešmą bedrožiant*, šuo kepsnį pagauna. 8. *Birstant dirvoj*, birs ir jaujoj. 9. Tėviškėje, *Eglei sugrįžus*, radosi neapsakoma linksmybė.

Kaip matyti iš aukščiau surašytų pavyzdžių, „šalutiniai sutrauktieji sakiniai" atsako į tuos pačius klausimus, kaip ir paprasti šalutiniai, todel jie buvo tais pačiais vardais vadinami. Sakiny „Jis, dar vaikas būdamas, pamokslus piemenims sakydavo" sutr. šal. „dar vaikas būdamas" atsako į klausimą „kada", todel yra laikomas laiko aplinkybės šalut. sakiniu. Sakiny „Visi ėjo paveizdėti į žmones, sugrįžusius, tarsi, iš kito pasaulio" junginys „sugrįžusius, tarsi, iš kito pasaulio" atsako į klausimą „kokiuos" („kuriuos"), todel yra laikomas pažyminio šalutiniu sakiniu. Taip gali būti nagrinėjami ir kiti panašūs junginiai.

Aukščiau išrašytuose sakiniuose vad. sutrauktieji sakiniai atskirti nuo kitų sakinio dalių kableliais. Bet ne visados panašūs junginiai yra skiriami kableliais. Kartais jie susideda iš vieno žodžio (pusdalyvio ar padalyvio) ir taip glaudžiai susiję su kitais sakinio žodžiais, jog kablelio dėjimas rodosi visai nereikalingas. Rodos, visai nereikalingas kablelis šiuose sakiniuose:

1. *Auštant* sugrįžom. 2. *Lyjant* važiavom. 3. Knygą *skaitydamas* užmigau. 4. Sušilau rugius *kirsdamas*.

Šiuose sakinėliuose žodžiai „auštant", „lyjant", „skaitydamas", „kirsdamas" yra paprastos aplinkybės, nors kitos turi ir papildinius.

Kartais nelengva pasakyti, ar reikia panašius junginius laikyti sutrauktaisiais sakiniais ir skirti kableliais, ar neskirti. Paprastai skiriama, jei po veiksmažodžio yra dar kitų žodžių (papildinių, aplinkybių), o kur vienas veiksmažodis, ten paprastai kablelio nededam. Bet kartais ir kelių žodžių neskiriam kableliu. Čia daug padeda tarimas. Jei mes tardami kokiuos žodžius izoliuojam, balsu išskiriam, tada, be abejo, reikalingas ir kablelis. Štai pavyzdžiai, kur dalyviai, pusdalyviai ir padalyviai neskiriami kableliais.

1. Parėjęs *kūlęs* pagirk mane. 2. Jūrą *perplaukęs* klane nuskendo. 3. Penkius turiu lig *nepirkęs*. 4. Šieną *piaunant* buvo gražus oras. 5. Lig *nesusirgus* reik klausti daktaro. 6. Negaliu duoti kitiems *matant*. 7. *Pučiant* žiemių vėjui oras atšąla. 8. Aušrelei *auštant* vainiką pyniau, saulutei *tekant* ant galvos dėjau. 9. Man *važiuojant* snigo. 10. Krušai javus *pamušus* ar ugnelei *aplankius*, tuoj visi susimeta ir pavargėlį sušelpia (su kab.). 11. Kregždė gaudė dvisparnius *ligi leidžiantis* saulei.

12. Ožys *keikiamas* tunka. 13. Po kalnelį *vaikščiodama*, akmenėlius raičiojau (su kab.). 14. Aš *važiuodamas* lygau arklį. 15. Žiedelį *begriebdamas* aš pats jaunas nuskendau. 16. Galėjai ir *prieš važiuodamas* apsidirbti. 17. Ilgą iešmą *bedrožiant* šuo kepsnį nuneš. 18. Kiaulių *neganęs* ponu nebūsi. 19. Palengva *jodamas* toliau nujosi. 20. Nuplaktas ir *nenorėdamas* vaipos.

Pavyzdžiai, kur dedamas kablelis.

1. Kodel mėnuo, *būdamas* kur kas mažesnis už saulę, gali mums ją pridengti? 2. *Nenorėdamas* mokėti palūkanų, sugrąžino visą skolą. 3. Pats kaltas *būdamas*, kaip gali keikti! 4. Vilkučiams avis *išpiovus*, avinai skundžias senam vilkui. 5. Ir lakštingala, nieko *nelaukdama*, tuoj ėmė giedoti.

Izoliuotos sakinio dalys. — Kartais sakinio dalį izoliuojam, atskiriam nuo kitų sakinio dalių, tą izoliavimą kalbėdami reiškiame tam tikra intonacija, rašte izoliuotus žodžius atskiriam kableliais. Gali būti izoliuotos visos sakinio dalys. Izoliuotaisiais žodžiais kitas sakinio dalis tiksliau pažymime ar paaiškiname. Štai keli jų pavyzdžiai.

1. Ir kokie jie kvaili, tie žmonės! 2. Senis Dundulis dabar tik toli kur nuo mūsų, išvarytas iš Lietuvos, niurna kartais dundėdamas. 3. Anksti rytą, be gaidžių, išėjo kulti. 4. Kanapyne aukštai, pačiose aukštųjų kanapių galūnėse, pastatyti sargybiniai. 5. Ar ne geriau tau pačiai nušokuoti žemyn, į balą arba pabalį! 6. Kartą varlė, gyvenusi baloje, pakalnėje, pavasarį į kalną įstraksėjo; radusi ten lomutėje patogų kampelį, įsikūrė gyventi — pakrūmėje, paunksnyje, žolėse. 7. O lokys, kaip žadėjo, sargybą ėjo, be darbo nebuvo. 8. Ir išėjo jis į girią kaimynų aplankyti, su kuo nors pasižinti, pasišnekėti. 9. Ar šiaip ar taip, atsiskyrėlis labai džiaugėsi suradęs kaimyną. 10. Platus Nylo slėnis, po tvano, ne vienus varnėnėlius peni.

Kryptis. — Prie izoliuotų sakinio dalių reikia priskirti *kryptį*, arba *kreipinį*, kuriuo kreipdamiesi į kurį daiktą, pasakom jo vardą. Kreipiniu į jokį klausimą neatsakome; jis yra paprastai reiškiamas šauksmininku (kartais ir vardininku) ir nuo kitų sakinio dalių išskiriamas kableliu. Šauksmininko reikšmei sustiprinti kartais prie jo dedame jausmažodžius: *o, ai, oi, ei...*

1. *Aukšti kalneliai*, užgriūkit mane, *didi krūmeliai*, užlūžkit mane. 2. *Sūneli*, patrauk žirgą nuo tako. 3. Palauk tu, *ugnie*, aš atsiųsiu vandenį. 4. Tai tau, tai tau, *pamotėle*, skausti mano seserėlė; tai tau, tai tau, *raganėle*, degint mano gražuolėlė.

5. *Oi tu žolele, oi tu žalioji*, kas tave žalią anksti nupiovė?

Įterptiniai žodžiai ir sakiniai.— Taip pat izoliuotais žodžiais reikia laikyti ir įterptinius žodžius ir sakinius. Įterptiniai žodžiai ir sakiniai su kitomis sakinio dalimis nėra sujungti jungtimis, jie yra tik įterpti, jie visam sakiniui duoda tam tikrą paaiškinimą, pažymėjimą, susiaurinimą. Įterptiniai žodžiai ir sakiniai nuo kitų sakinio dalių irgi skiriami kableliais. Pvz.:

1. Tu, *sako,* vakar mieste buvęs. 2. Jau tu buvęs ir Amerikoj, *sako Jurgis.* 3. Jo vaikas, giltinės krikštų sūnus, gyvenęs, *sako,* tris šimtus metų. 4. Vieną kartą, *pasakoja seni žmonės,* kaži koks žmogus turėjęs kauką. 5. „Tu, motin, būk prie ligonio", *tarė tėvas,* „o aš važiuosiu daktaro parvežti". 6. Viršūnės, *esą,* ūžė ir liemenys plakės. 7. Tu, *vadinas,* nieko čia gera nematei. 8. Aš, *rodos,* nieko nėsu jam padaręs? 9. Tu, *regis,* nebuvai tą dieną nė iš namų išvažiavęs. 10. Garnys, *man matos,* nebus didesnis už gervę. 11. Ta diena, *nepamirškite,* traukias apie šešiolika valandų. 12. Vakar, *atsimeni,* ir aš turėjau nemaža pinigų. 13. Tu nieko, *matyti,* iš to nelaimėsi. 14. Žmogelis buvo, *tarsi,* prie žemės prikaltas. 15. Rytoj, *gal būt,* ir mes pradėsim vasarojų dėti. 16. Jis, *tur būt,* ateis. 17. *Rasit,* ir jūs tiek težinot. 18. Toks arklys, *žinoma,* reta rasti. 19. Kamša, *berods,* didelė, bet turgus visiškai mažas. 20. *Štai,* viens jo tarnų pargrįžęs jam pasirodė. 21. *Apskritai,* yra išrodyta, kad žmogui šitie nuodai nelabai tepavojingi. 22. Jis — tinginių pantis, *anot tėvo,* ir gana! 23. Šikšnosparnis, *žmogaus galva,* yra tik pragaro veislė. 24. Reikėtų jam, *vienu žodžiu,* galas padaryti. 25. *Be šitų išrodymų,* buvo daugybė ir kitų, dar didesnių. 26. Tai, *gerai,* aš nueisiu (tvirtinimo ir gynimo žodeliai).

Priedėlis. — Priedėliu vadiname pažyminį, išreikštą daiktavardžiu ir suderintą su pažymimuoju žodžiu tik linksniu. Priedėlį, einantį po pažymimojo žodžio, paprastai skiriame nuo kitų sakinio dalių kableliais, ypač jei jis turi dar prie savęs kitų žodžių. Pav.:

1. Ir atjojo bernužėlis, *baltas gražus dobilėlis.* 2. Latvių sostinės, *Rygos,* labai gražus miestas. 3. Mūsų visų didžioji liga, *žmonių tamsybė,* daugiausia mums kenkia.

Bet priedėlis kableliu neskiriamas, jei yra išreikštas vienu žodžiu ir stovi prieš pažymimąjį žodį. Pav.:

1. Kunigas Strazdas yra gražių dainų parašęs. 2. Daktaras Gaidys išvažiavo į kitą miestą.

Jei priedėlis su pažymimuoju žodžiu sudaro kaip ir vieną sąvoką, kartais raštuose jungiamas su juo brūkšneliu arba esti visai be jokio ženklo:

1. Beregint pamotę-raganą užrito ant ugnies. 2. Jis yra poetas-lyrikas.

XXIX

Sakiniai 1) neigiamieji, 2) klausiamieji, 3) šaukiamieji ir 4) liepiamieji

Kalba turi tam tikrų sintaksinių formų ir žodžių, kuriais gali būti išreikštas neigimas, klausimas, liepimas, prašymas ir t. t.

Sakiniai su tomis formomis yra skirstomi į: 1) neigiamuosius, 2) klausiamuosius, 3) šaukiamuosius ir 4) liepiamuosius sakinius.

Neigiamieji sakiniai. — Reikšdami žodžiais mintis, mes parodome santykį tarp psichologinio veiksnio ir tarinio. Kartais tas santykis yra neigiamas, vadinas, jokio santykio tarp veiksnio ir tarinio nėra, jie nuo viens kito išskiriami. Sakant „saulė nešviečia", mūsų minty „saulės" ir „švietimo" vaizdai ne sutampa, o išsiskiria. Tokios mintys vadinasi neigiamos, ir joms reikšti mes vartojam *neigiamuosius sakinius.*

Neigiamos dalelės. — Neigiamam santykiui tarp veiksnio ir tarinio išreikšti turim tam tikrą neigiamą žodelį „ne", vartojamą sakiniuose vieną arba kartu su kitais neigiamais žodžiais: „nei", „niekas", „nieko", „niekieno", „niekados", „niekur", „niekaip"...

Nuo lotynų ir kitų indoeuropiečių šeimos kalbų mūsų kalba tuo skiriasi, kad ten neigiamam sakiny tegali būti vienas neigiamas žodelis, o jei atsiranda du, tai jau duoda teigiamą sakinį, kaip mūsų kalboj, kur yra du „ne": „Aš *ne*galiu to *ne*žinoti", vadinas, „aš žinau".

Neigiamieji žodeliai „nei", „niekas", „niekur"... būdami sakiny, sustiprina neigimą, jį lyg iškelia: „Aš *nieko* nežinau", „Aš *nei* nemačiau". Juk galėtum tuos sakinius pasakyti ir šiaip: „Aš nežinau", „Aš nemačiau" — mintis ta pati, tik neigimas ne toks griežtas.

Kilmininkas vietoj galininko ir vardininko. — Antra lietuvių kalbos (ir slavų kalbų) ypatybė yra ta, kad neigiamojo sakinio galininkas pavirsta į kilmininką: „Aš valgau kriaušę" ir „aš nevalgau kriaušės"; taip pat vardininkas pavirsta kilmininku šiuose sakiniuose: „Buvo pinigai" — „nebuvo pinigų"; „Buvo medis" — „nebėr medžio"; „Žymu kelias" — „nežymu kelio"; „Matyti namai" — „nematyti namų"; „Praėjo metai" — „nepraėjo nei metų" ir t. t.

Nuo neigiamųjų sakinių reikia skirti sakinius, kur neigiamasis žodelis „ne" stovi ne prie tarinio, bet prie kokios sakinio dalies, sakysim: „Jis kerta ne ąžuolą, bet beržą", „Jis buvo atvažiavęs ne šiemet, bet pernai", „Ne brolis skaitė knygą" ir t. t. Tokie sakiniai nėra vadinami neigiamaisiais, nes santykis tarp veiksnio ir tarinio yra teigiamas. Jei sakau „Jis kerta ne ąžuolą, bet beržą", tai aišku, kad čia medžio kirtimas vis delto yra; kai sakau „Jis

buvo atvažiavęs ne šiemet, bet pernai", tai noriu išreikšti, kad atvažiavimas tikrai buvo; o kai sakau „Ne brolis skaitė knygą", noriu išreikšti, kad skaitymas buvo ir kad jis buvo kieno atliktas, nors ir ne brolio. Vadinas, čia turim teigiamuosius sakinius. Be abejo, ir čia šioks toks neigimas yra, nes sakiny yra neigiamasis žodelis. Neigiamieji liaudies dainų palyginimai juk neturi neigiamos prasmės, turi aiškiai teigiamą prasmę. Pav.:

Ne ugnis kurta,
Ne vanduo virta,
Jauno bernelio
Širdelės sprogta.

(„Tauta ir žodis" I kn. 221)

Nors abu pirmi sakiniai („Ne ugnis kurta, ne vanduo virta") yra neigiami, bet vis delto rodosi, kad čia kas yra kuriama ir verdama. Bet visai teigiamais sakiniais jų negali vadinti. *Teigiamaisiais* sakiniais vadinasi tie sakiniai, kurie neturi visai neigiamų žodžių.

Klausiamieji sakiniai. — Kalbėdami mes visados turim kokį nors tikslą. Mūsų kalba bus apsakomoji (=tiesioginė), jei neturim kito tikslo, tik norą savo mintis kitam pasakyti. Jei, ką sakydami, norim ir savo jausmus išreikšti, tada turėsim šaukiamąją kalbą. Toliau, kalbėdami mes galim kito klausti, prašyti, kad atsakytų į mūsų klausimą, tada turėsim klausiamąją kalbą. Pagaliau, galim, ką sakydami, liepti kitam ką daryti, tada turėsim liepiamąją kalbą.

Reikšti klausimui, šaukimui, liepimui turim tam tikrus klausiamuosius, šaukiamuosius ir liepiamuosius sakinius.

Klausiamieji sakiniai skiriasi nuo kitų šiomis savybėmis:

1) Klausiamieji sakiniai gali turėti tam tikrų žodelių klausimui reikšti („ar", „argi" ...) ir tikrų klausiamųjų žodžių su pilna reikšme („kas", „koks", „kuris" — įvardžiai; „kur", „kaip", „kada", „kam", „kiek" — prieveiksmiai).

Klausiamųjų sakinių pavyzdžiai:

1. Kur eini? 2. Ką beveikia tavo tėvelis? 3. Ar esi matęs vilką? 4. Kodel raudoni tavo veideliai? 5. Kuri čia tave indėnė (indievė) piauna? 6. Verši, verši! Kuomet būsi jaučiu? 7. Gi ar tu nežinai, kad vagį pakaria? 8. Bau ne tėvelis didžią rangelę rengė, bau ne močiutė baltą šasvelį krovė? 9. Beg nebūsi mano žentas?

2) Gali būti pakeista žodžių eilė ir tas žodis, kuriam taikomas ypač klausimas, nukeltas į priešakį: „*Tu* skaitei knygą?", „*Skaitei* tu knygą?", „*Knygą* tu skaitei?"

3) Visados turi tam tikrą klausiamąją intonaciją; balsas kyla aukštyn lig to žodžio, kuriam ypač taikomas klausimas, ties šitu

žodžiu pasiekia patį aukštumą ir paskui krinta lig pat galo. Intonaciją galėtum šiaip išreikšti:

Brolis buvo vakar miške?

Brolis buvo vakar *miške*?

Brolis *buvo* vakar miške?

Brolis buvo *vakar* miške?

Pirmą intonaciją galėtum pavadinti tvirtaprade, antrą — tvirtagale, o trečią ir ketvirtą — kylančiai krintančia.

Šaukiamieji sakiniai išsiskiria:

1) gali turėti tam tikras žodžių dalelytes, jausmažodžius: *oi, ai, ei, ui, pokšt...;*

2) kai kurios sakinio dalys gali turėti šaukiamąją reikšmę; čia eina šie žodžiai: „kas", „kuris", „katras", „koks", „kur", „kiek";

3) turi turėti tam tikrą šaukiamąją intonaciją, kuri esti labai įvairi, destis kokiuos jausmus reiškia. Pav.:

> 1. Palauk! 2. Sustok! 3. Vagie, kepurė dega! 4. Kad tau dievas daug sveikatos duotų! 5. Kad tu pavirstum į drebulėlę, kad tu drebėtum dieną naktelę! 6. Kad jis galvą kur nutrūktų! 7. Kas jo pečiai! 8. Kas jūsų paukščių smulkumas! 9. Koks tu gudrus! 10. Vėželi, še ir tau akelės! 11. Bene jis ką žino!? 12. Oi dieve, dievuli, ką aš padariau! 13. Tik triokšt, ir išvirto medis!

Liepiamieji sakiniai — 1) gali turėti tam tikrą kalbos dalelytę *(tegu, te)*, kuri, pridėta prie tiesioginės nuosakos formos, reiškia liepimą: „*Tegu* jis atiduoda tau", „*Te*veda bernas arklius į mišką";

2) tarinys išreikštas liepiamąja nuosaka: „važiuok", „rašyk";

3) turi tam tikrą intonaciją, kur gali reikštis įsakymas, prašymas, patarimas, kvietimas ir t. t.; bet ta intonacija griežtai skiriasi nuo klausiamosios ir šaukiamosios intonacijos. Pav.:

> 1. *Sėsk*, būsi svečias. 2. Tu, tėve, *būk* ir *supūk*, pats aš eisiu saulaitės pasižiūrėti ir našlaičių papenėti. 3. *Prašyk, pulk* kojump. 4. *Pagiedokit* man šv. Jono giesmę. 5. *Važiuokiva* rytoj į mišką. 6. Tu *nusieiki* į pušynėlį, tu *nusilaužki* pušų šakelę. 7. *Pamirodyk* jo veidą. 8. *Duokim* (duok man) duonos kąsnelį. 9. Lokeli, lokeli, *suspauskim* (suspausk man) galvelę. 10. Dieve, *imkim* (imk mane) danguna savęspi.

11. Vyrai šieną *tepiaunie*, o jūs mėžinį mėžkit. 12. *Rašaite* dabar ir kitaip.

Sakiniai, kurie neturi paminėtų ypatybių, vadinasi tiesioginiais arba pasakojamaisiais.

XXX

Beasmeniai sakiniai

Paprastas sakinio šablonas yra šioks: daitavardžio vardininkas + suderintas su juo veiksmažodis. Kartais sakiniams trūksta pirmos arba antros pusės: „važiuoju keliu", „pinigai galvažudžiai"; bet čia trūkstamos dalys numanomos, lengvai papildomos. Sakiny „važiuoju keliu" trūksta veiksnio, bet aišku, kad čia veiksnys yra žodis „aš", nes su juo yra derinamas tarinys, veiksmažodis „važiuoju". Sakiny „pinigai galvažudžiai", kur nėra jungties, jaučiam esamąjį laiką ir tiesioginę nuosaką. Vadinas, ir tokiems sakiniams, kaip tik paminėti, tinka anas šablonas (S + P). Bet yra tokių sakinių, kur veiksnio nėra ir negali būti. Tokie sakiniai vadinasi gramatikoj beasmeniais. Norint juos suprasti, reikia susipažinti su beasmenio veiksmažodžio sąvoka.

Beasmeniai veiksmažodžiai. — Indoeuropiečių kalbos turi veiksmažodžių, kuriems ne visai tinka anksčiau duotas veiksmažodžių apibrėžimas. Kaip žinome, veiksmažodis yra asmenuojamas, vadinas, kaitomas asmenimis, skaičiais ir laikais, o kai kurie veiksmažodžiai teturi tik laikus, o iš asmenų tik trečią. Vadinas, jų asmenavimas yra labai menkas. Reikia pasakyti, kad lietuvių kalba tokių veiksmažodžių (beasmenių) turi gal mažiau, kaip kitos indoeuropiečių kalbos. Čia eina tokie veiksmažodžiai: „rūpi", „švinta", „aušta", „lyja", „sninga", „brėkšta", „temsta", „dienoja" ir kiti. Kartais tie veiksmažodžiai gali gauti pirmą ir antrą asmenį, tik tada jie turi kitą reikšmę („Kur tu sulijai?", „Aš visas sulijau"). Tų veiksmažodžių ir trečiasis asmuo nėra toks aiškus, kaip tikrai asmenuojamų veiksmažodžių. Norint įsitikinti, reikia tik sulyginti du veiksmažodžius — vieną beasmenį, kitą — visai asmenuojamą: „brėkšta — pyksta", „sninga — smenga", ir pamatysim, kad žodžių „brėkšta" ir „sninga" trečiasis asmuo daug silpniau jaučiamas. Tokie veiksmažodžiai yra vadinami beasmeniais, o visi kiti — asmeniniais.

Beasmeniai sakiniai. — Dabar pažiūrėkim, kokią reikšmę turi beasmenis veiksmažodis sakiny. Kadangi jis turi laiko ir nuosakos formas, todel gali eiti tariniu. Bet kadangi jis neturi tikrų tarinio derinimo formų su veiksniu (asmenų, skaičių), tai gaunamas visai kitoks tarinys: jis reiškia v e i k s m ą b e v e i k ė j o. Todel jis ne tik negali turėti veiksnio, bet negalima jo nei numanyti, nes čia nėra derinimo formų. Vadinas, čia veiksnys pasišalinęs ne atsitiktinai, bet jo visados nėra. Žiūrint į tuos sakinius

iš išvidinės pusės, reikia pasakyti, kad čia yra tokie sakiniai, kur trūksta veiksnio ne tik kalbai, bet ir minčiai. Iš išviršinės pusės, turim sintaksinę formą, kurią sudaro „nesuderintas su nieku veiksmažodis", o jei sakinys išplatintas, tai galima išreikšti taip: „nesuderintas su nieku veiksmažodis + priklausomos nuo jo antrininkės dalys". Tai savotiška sintaksinė forma. Kaip veiksmažodžiai, taip ir sakiniai su jais vadinasi beasmeniai.

Beasmenių sakinių kilmė. — Beasmenių sakinių turi visos indoeuropiečių kalbos, ir galimas daiktas, jų turėjo jau indoeuropiečių senkalbė. Vadinas, apie seniausių beasmenių sakinių kilmę mes nieko negalim žinoti. Reikia manyti, kad beasmeniai sakiniai bus kilę iš asmeninių. Mintis, ligi neišreikšta dar žodžiais, susideda iš dviejų juk vaizdų asociacijos. Mes paprastai sakom: „Rugius išmušė ledai", „Namus uždegė žaibas" ir t. t. Bet kartais galim išgirsti tuos pačius sakinius sakant taip: „Rugius išmušė ledais", „Namus uždegė žaibu". Čia iš tų sakinių pašalintas veiksnys. Tas pašalinimas turėjo atsitikti vėliau, kada žmogus pradėjo į gamtos reiškinius kritiškiau žiūrėti. Jam tada pradėjo rodytis, kad rugių išmušimo priežastis nėra ledai, bet kita kokia, kurios jis nežino arba nenori pasakyti, o ledai čia tėra įrankis, todel jis ir vartoja įnagininką, o ne vardininką. Iš pradžios tikrai galėjo jam rodytis, kad ledai yra rugių išmušimo priežastis, taip jis tuomet žiūrėjo, taip kalbėjo, toks kalbėjimo būdas pasiliko ligi šių dienų, bet šalia jo atsirado ir kitas, kuris buvo beasmenio sakinio atsiradimo priežastis („rugius išmušė ledais"). Taip pat žaibas nebelaikomas uždegimo priežastim, kada yra sakoma: „Namus uždegė žaibu". Šalia tų sakinių, kur žinomas dalykas verčiamas nežinomu, yra sakinių, kur nežinomas dalykas rodomas kaip žinomas. Štai tie sakiniai: „Aušra aušta", „Lietus lyja", „Žaibas žaibuoja", „Griaustinis griaudžia", „Tamsa temsta" ir t. t. Tie sakiniai turi eiti iš žilos senovės, nes jie rodo čia pažymėtų gamtos reiškinių mitišką priežastį, mitišką veikėją. Mokslininkų nuomone, pašalinus tuos veiksnius, atsirado beasmenis sakinys. Vadinas, sakinys „Aušta" atsirado iš „Aušra aušta", sakinys „Temsta" iš „Tamsa temsta" ir t. t. Tokie sakiniai kaip „Aušra aušta", „Tamsa temsta" mums dabar rodosi paprasta tautologija, nes mes žiūrim į juos iš savo kalbos sąmonės aukštybių, kur didelę rolę dabar vaidina beasmeniai sakiniai. O kartais ir dabar nematom tos tautologijos, jei negalvojam apie tai, ką kalbam („Žaibas žaibuoja", „Griaustinis griaudžia"). Laukiniam žmogui gamtos reiškiniai rodėsi daromi kažkokių gyvų būtybių, kaip jų priežasties; todel reikia manyti, kad sakiniai: „Mane baimė ima", „Šilima kaulų nelaužo" yra anksčiau susidarę, kaip „Man baisu", „Man šilta". Sakiniuose „Man baisu", „Man šilta" nebėra mitiškų būtybių, kurios „ėmė" ir „laužė". Vadinas, beasmeniai sakiniai turėjo kilti iš asmeninių, todel suprantamas daiktas, tas kalbos reiškinys ne mažėja, bet didėja. Galima pasakyti net daugiau; naujų kalbų istorija yra beasmenių sakinių

atsiradimo iš asmeninių istorija. Tas reiškinys sutampa su bendra kalbos evoliucija — su veiksmažodžio įsigalėjimu vietoj vardinių dalių. Ir šių dienų kalboj gali tai pastebėti; vietoj „Jis liovėsi kalbėjęs" labai plačiai sakoma: „Jis liovėsi kalbėti". Čia vietoj vardo (dalyvio) turim veiksmažodį. „Jis džiaugiasi gavęs" — „Jis džiaugiasi, kad gavo". Vadinas, kur vietoj vardo atsirado veiksmažodis, ten turim vietoj veikėjo — veiksmą.

Beasmenių sakinių tipai. — Beasmenių sakinių yra dvejopų: vieni iš jų padaryti su veiksmažodžiais, kaip: „rūpi", „šąla", „brėkšta", „lyja" ir t. t. Šalia jų pradeda rastis mūsų kalboj beasmenių sakinių su veiksmažodžiais, kurie turi sangrąžinę dalelytę „si": „miegasi", „einasi", „girdisi", „rodosi", „sekasi": „Man šiandien nesimiega", „Kaip tau einasi?", „Jam teip tada pasigirdo"... Šios rūšies pasakymai mūsų raštų kalboj vengiami, nes manoma, kad čia esą paimta iš slavų kalbų. Bet panašus dalykas galėjo juk atsirasti ir savaime mūsų kalboj. (Palg.: „Kaip tau einasi"; rodos, kaimynų kalbos panašaus sangrąžinio veiksmažodžio neturi. Arba: „Kaip tau sekasi?")

Asmeniniai veiksmažodžiai beasmenių rolėj. — Kaip matėm, beasmenius sakinius sudaro tam tikri beasmeniai veiksmažodžiai. Bet beasmenius sakinius kartais gali sudaryti ir asmeniniai veiksmažodžiai, jei jų beasmenė forma nutolsta nuo asmeninės formos, jei beasmenė forma tampa kaip ir atskiru beasmeniu veiksmažodžiu. Toks, sakysim, veiksmažodis „tekti" sakiny „Man tenka vienam dirbti". Nors yra veiksmažodis „tenku", „tenki", „tenka" ir t. t., bet aišku, kad beasmenė forma „tenka" savo reikšme „visai atskilo nuo bendros asmenavimo sistemos. Tos rūšies veiksmažodžių yra ir daugiau: „rėžo", „degina", „šąla", „leidžia", „temsta" ir t. t.

Beasmenė konstrukcija. — Kartais tas pats veiksmažodis, nekeisdamas labai savo reikšmės, gali būti asmeninis ir beasmenis. Sulyginkim:

Galva sopa//Galvą sopa
Šienas kvepia//Šienu kvepia
Smėlys užnešė//Smėliu užnešė
Vanduo nunešė//Vandeniu nunešė.

Sakiniuose iš dešinės pusės veiksnys išmestas. Tos pat kategorijos bus ir sakiniai, kaip: „Ausyse skamba".

Beasmenės konstrukcijos tarinį sudaro:

1) jungtis ir būdvardžio bevardė giminė; prie tos konstrukcijos gali būti naudininko papildinys: „Smagu buvo", „Man smagu buvo"; „gaila", „man gaila"; „buvo aišku"... ; „šalta", „šilta"..., „smagu važiuoti", „reikia verkti"; „metas"... ; „nėr kur dėtis", „niekur nematyti";

2) jungtis + bevardės giminės neveikiamosios rūšies dalyvis: „buvo žinoma", „bus žinoma", „yra žinoma", „nematyta — neregėta", „buvo liepta", „buvo sakyta", „bus pralaimėta"...

Neigiamieji sakiniai su asmeniniu nepereinamuoju veiksmažodžiu beasmenio veiksmažodžio rolėj ir su kilmininko papildiniu:

1. Nebuvo nei grūdų nei pelų. 2. Nežymėjo nei kelio. 3. Neliko nei lašo.

Tie sakiniai beasmeniai, kai jie yra neigiami. Atmetus neigimą, jie tampa asmeniniai: „Neliko nei lašo" — „liko lašas". Čia iš kilmininko pasidarė vardininkas — iš papildinio veiksnys.

Asmeninis veiksmažodis beasmenio rolėj + kiekybinis prieveiksmis (arba kiekybės daiktavardis):

1. Pas mus vakar buvo daug svečių. 2. Šiemet maža bus rugių. 3. Pavasarį pilna visur vandens. 4. Daugumas mergaičių išlėkė basos. 5. Darbininkų buvo penki žmonės.

Spausdinama iš rankraščio [16].

LIETUVIŲ KALBOS TARMĖS

Pažvelgę į savo gyvąją, šnekamąją, kalbą, matome, kad ta kalba ne visur vienoda, kad, gali sakyti, kiekvienos parapijos, net kiekvieno kaimo kalba skiriasi nuo kitų. Tas skirtumas, suprantamas daiktas, nėra didelis, vienos apylinkės lietuviai lengvai susikalba su kitos apylinkės; labiausiai nutolę tarp savęs aukštaičiai su žemaičiais taip-pat vieni kitus supranta. Tas skirtumas reiškiasi tuo, kad mes ne visi vienodai tariam žodžių galūnes — kartais jas numetam, kartais imam balsio kitą laipsnį; ne toj pat vietoj dedam kirtį — dažnai jį nukeliam nuo galo ant šaknies, o kartais pačios žodžio šaknies balsius ir priebalsius keičiam.

Toks kalbos nevienodumas yra paprastas gyvos kalbos reiškinys. Tik ta kalba visur vienoda, kur ji yra negyva. Sakysim, mūsų krašte lenkų kalba visur vienoda: Kaune ir Vilniuj, Telšiuose ir Vilkmergėj lenkų kalba ta pati. Taip yra del to, kad lenkų kalba čia, mūsų krašte, negyva, atnešta; pačioj Lenkijoj ji tokia pat marga, kaip mūsų. Ir kitos kalbos, atėjusios į mūsų kraštą, taip-pat vienodos, kaip lenkų. Gyvoji kalba negali išlikti vienoda jau ir del to, kad tie, kurie ja kalba, nuolat keičiasi: viena karta miršta, kita gimsta. Nesunku pastebėti, kad jaunoji karta nuo senosios skiriasi visados savo kalba; jaunieji negali visai tiksliai išmokti senųjų kalbos.

Iš to, kas pasakyta, išeina, kad ne tik kiekvienas kaimas, bet ir kiekviena šeima, net kiekvienas žmogus turi savo atskirą kalbą. Bet tyrinėti kiekvieno žmogaus kalbos ypatybes mokslui neįdomu, jis ima didesnius kalbos vienetus, vadinamus šnektomis, kurias sudaro didesnė ar mažesnė apylinkė. Bet ir šnektų gyvojoj

kalboj daug, del lengvumo tyrinėtojai jas skirsto į grupes, kurios sudaro vadinamas tarmes. Didžiųjų tarmių kalboje paprastai tėra kelios.

Pradėjus kalbėti apie tarmes, pirmiausia reikia pastatyti klausimą, kodel jos atsiranda kalboje. Kokios čia esti priežastys? Lingvistai sako, kad skirtumai kalbos istorijoj atsiranda ne vienu kartu. Susiskirstymo procesas traukiasi ilgai, prasideda nuo mažų skirtumų, kurie tik ilgainiui pasidaro dideli. Kuo anksčiau prasideda kuris skirtumas, tuo jis per daug laiko pavirsta didesnis, ir atbulai. Vadinas, senesni skirtumai duoda pradžią tarmėms, naujesni — šnektoms.

Kalbos skaldymo dialektais priežasčių daug, jos labai įvairios, bet mes čia galėsim paliesti tik svarbiausias. Kaip aukščiau buvo pasakyta, pats kartų keitimasis gali duoti pradžią tarmėms, bet ta viena aplinkybe sunku viską išaiškinti. Juk naujos kartos gali kitaip kalbėti, kaip senos, bet visos vienodai, todel iš čia jokių tarmių negalėtų kilti. Tikromis tarmių atsiradimo priežastimis galima laikyti šias: 1) tautos skaidymasis, 2) kaimynų kalba, 3) tautų mišimas, 4) politiškos ir kitos gyvenimo sąlygos.

1. Gyventojų padaugėjimas ir ekonomiškos sąlygos verčia kartais tautos dalį atsiskirti ir pasiieškoti sau kitos vietos. Nedideli kalbos skirtumai, kurie krūvoj gyvenant buvo lyginami, dabar, atsiskyrus, jie gali nueiti savu keliu ir pasidaryti labai žymūs. Suprantamas daiktas, kuo viena tautos dalis toliau nuo kitos, kuo mažesni jų santykiai, tuo patogesnės yra sąlygos kalbai susiskaldyti į dialektus, o kuo arčiau viena tautos dalis gyvena prie kitos, tuo jų kalba turi būti vienodesnė.

2. Dar didesnis atsiranda kalbos skirtumas, kai atsiskyrusi tautos dalis pradeda susisiekti su kaimynais, turinčiais visai kitą kalbą arba bent tarmę. Visi būsim pastebėję, kad lietuviai, kurie turi kaimynus vokiečius, tam tikrus garsus kitaip taria, negu tie, kurie turi kaimynus rusus arba lenkus. Varšuvos lenkai kartais pajuokia Lietuvos lenkus del jų tam tikro akcento, pasidariusio, žinoma, del lietuvių kalbos įtakos, arba, geriau sakant, del lietuvių negalėjimo gerai išmokti lenkiškai. Prūsų lietuviai paprastai negali kietai ištarti priebalsio *l* prieš kietuosius balsius *(a, o, u)*, kaip kiti lietuviai, taria *l'abai*. . . Aišku, kieno čia įtaka. Amerikos išeivių vaikų kalba turi daug anglų kalbos tarimo ypatumų, o Rusijos išeiviai — rusų kalbos ypatumų. Jei tų vaikų vaikai nenutaus, kaip paprastai esti, tai jų kalboj svetimo tarimo elementų ilgainiui bus daug daugiau.

3. Kartais atskiros tautos ar tos pačios tautos giminės susimaišo, susilieja į vieną naują tautą, tada atsiranda sumišusių tautų bendra nauja kalba; kartais sumišusių tautų išlieka kuri kalba sveika, tik pasisavina iš kitos tautos ar kitos giminės jos kalbos elementų. Sakysim, lietuviai asimiliavo sėlius, aisčių giminės dalį, gyvenusią prie Dauguvos iš kairės pusės. Asimiliuotos sėlių kalbos ypatybės išliko mūsų kalboje tikriniuose vietų var-

duose. Prof. Būga laiko sėliškos kilmės žodžiais šiuos geografijos pavadinimus: *Zarasai, Čedasai* (miestelis netoli Rokiškio), *Čivỹliai* (Jūžintų parapijos kaimas). Senieji prūsai mūsų garsų *š, ž* vietoj tardavo *s, z*. Jų dalis, jotvingai, buvo lietuvių asimiliuota, bet jų vietų vardus pasisavino lietuviai ir dabar dar taria: *Azagis* < *Ezegis* (Léipalingio parapijos ežero vardas), lie. *ežegys* „Barsch"; *Berznykas* (Seinų apskrities miestelis). Netoli Gardino Ašašninkų sodžiuj ir bendrinius vardus žmonės taria su *z: zasis*. Lietuvių dvibalsio *ie* vietoj prūsai turėjo *ei;* jotvingų paliktuose tikriniuose varduose randame ir tą jų kalbos ypatybę: *Léipalingis* (netoli Prienų yra kaimas *Liepa-lotas*), *Preisingis* (priešingas) — asmens vardas. Kita, didesnė, dalis senųjų prūsų buvo vokiečių asimiliuota. Tauta, gyvenusi nuo Vyslos ligi Nemuno, išnyko, paliko tik savo vardą... Savo ilgesniam atminimui ji paliko dar daug geografijos vardų, kuriuos surinko į vieno tomo veikalą ir išaiškino prof. D-ras J. Gerulis: „Die altpreußischen Ortsnamen" Berlin und Leipzig 1922. Ir kitas aisčių tautos gimines ištiko toks pat liūdnas likimas, kaip, sakysim, kuršius, kurie yra gyvenę čia apie Klaipėdą. [...]

4. Didelę reikšmę kalbai turi ir politikos sąlygos. Kartais tos sąlygos kelias gimines ar tautas gali sujungti į vieną valstybės kūną, ir tų giminių kalba turės artėti, vienodintis; valstybės kalba negali neturėti įtakos kitoms tarmėms; tą apsireiškimą nesunku pastebėti didelės valstybės gyvenime. Visai kitaip yra, jei kuri tauta ar artimos giminės esti perskirtos, jei jos įeina į kelių valstybių sienas; tada kiekvienos dalies kalba pradeda tolti, iš to gali atsirasti ilgainiui atskiros tarmės. Ar išvesta tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos siena, kuri skyrė per tiek metų vakariečius aukštaičius į dvi dalis, neatitolino jų kalbos vieną nuo kitos? Reikia pasakyti, taip atsitolino, jog šiandien vieni kitų ir suprasti kartais nebenori... Upės, ypač didelės upės, per kurias sunku buvo susisiekti, negalėjo tarmių artinti, bet turėjo jas tolinti; labai dažnai dabar upės yra tarmių sienos. Taip-pat kalbą gali pakreipti į vieną ar į antrą pusę ekonomiškas tautos gyvenimas, mokyklos, knygos ir kiti mažesni faktoriai, apie kuriuos čia plačiau dabar nekalbėsim.

Lietuvių kalbos tarmės pirmiausia skirstomos į du didelius skyrius — į aukštaičių ir žemaičių tarmes. Aukštaičių ir žemaičių vardas duotas ne atskiroms vienos tautos giminėms, bet gyvenamosios žemės prigimčiai žymėti. Aukštaičiai ir žemaičiai yra vienos tautos žmonės — lietuviai, tą patvirtina ir XIII—XV amžiaus istorijos šaltiniai. Minėdamas aukštaičius ir žemaičius, Vytautas savo laiške iš 1420 metų į Karalių Zigmantą sako, kad čia jie yra tie patys lietuviai ir jų kalba viena. Jie skiriasi tik tuo, kad vieni gyvena aukščiau, antri — žemiau. Aukštesnių vietų gyventojai (Vilniaus, Vilkmergės, Zarasų apylinkė) gauna XIII amžiuje a u k š t a i č i ų vardą, o žemumos gyventojai (Nevėžio upynas

net iki Dubysos ir Ventos vakaruose, žiemiuose beveik iki Mūšos) yra žemaičiais vadinami.

Siena tarp aukštaičių ir žemaičių prasideda nuo Latvijos sienos ties Vegerių miesteliu ir eina per Kruopius, pro Šiaulius, per Bubius stačiai ant Raseinių. Iš ten siena pasisuka į pietvakarius ant Tauragės, Mažosios Lietuvos pusėje iki Nemuno upės, toliau panemuniais iki Baltijos jūros. Nuo tos sienos į rytus ir į pietus gyvena aukštaičiai, į vakarus ir žiemius — žemaičiai.

Didžiausias aukštaičių ir žemaičių tarmių skirtumas, kaip tvirtina savo „Lietuvių kalbos žodyne" I p. LV K. Būga, kurio nurodymais ir toliau daug kur remsiuosi, yra nevienodas garsų junginio *ja* ištarimas. Aukštaičiai, kaip seniau, tebetarė *ja* tą garsų junginį, o žemaičiai del *j* įtakos iš *a* pasidarė *ä*, paskui *e*.

Tas žemaičių *je* ne visados sveikas išliko; jei prieš *j* yra balsis, jis išlieka, o jei prieš *j* yra priebalsis, tas *j* iškrinta.

Prieš lietuvių kalbos suskilimą į dvi tarmes, aukštaičių ir žemaičių tėvai bus taip sakę: **medjai — medžiai, *medjamus — medžiams, *leidja — leidžia, *svetjai — svečiai, *svetjamus — svečiams, *tretjas — trečias, *tretjamui — trečiam, *vertja — verčia.*

Taip tariami šie žodžiai toliau palieka tik aukštaičių tarmėje, o žemaičiai pradeda tuo metu tarti: **medjei, *medjemus, *leidje; *svetjei, *svetjemus, *tretjes, *tretjemui, *vertje.* Lietuvių kalbos dėsniais *j* turi išnykti, jei prieš jį stovi priebalsis; čia pavyzdžiu gali būti žodžio *svečias* vienskaitos šauksmininkas, sakom — *mielas svetè* (iš **svetje*).

Kai iškrito priebalsis *j*, žemaičiai aukščiau minėtus žodžius turėjo pradėti tarti šiaip: *mẽdei* Erž. arba *mẽdē* Slnt., *mẽdems* Kv.; *svetei̇̃* Erž. arba *svetẽ* Slnt., *svetéms* Kv., *trẽtes* (tebesakė dar XVI amžiuje: *tretes ſtraipſtis* 1547 m. Mž. 21_8) iš jo šiandien tik *trèts, tretém* Erž., *verte* > *vẽrt.*

Balsio *a* pavirtimas balsiu *e* po *j* padarė, kad žemaičių *ia*-liemeniai veiksmažodžiai del trečiojo asmens patapo *a*-liemeniais veiksmažodžiais.

Kur aukštaičiai šiandien sako (3 praes. indic.) *bẽria, kẽlia, lẽkia, vẽmia, geĩdžia, jaũčia,* žemaičiai turi formas: *bér, kél* (*l* kietas), *lék, vém, geĩd, jaũt.*

Seniau žemaičiai, sakydami *bér. . . , jaũt,* tebesakė *beriù. . . , jaučiù* (1 sing.), *berem. . . , jautem* (1 plur.). Plg. Mažvydo 1547 metų formas: *gieid* 29_{10}, 74_{17}, *iaut* 70_3, *atleid* 60_3 greta su: *mes atleidem* 23_{14}, 52_3, *gieidem* 52_4// *gieidenczias* 54_2 (acc. pl. f.), *Mus kientenczius* 61_4, *Kleidenczius kieliop priwesk* 56_5, *Meldenczius* 67_{14}.

Dabar jau žemaičiai su *bér. . . , jaũt* besako *berù, kelù, lekù, vemù, geidù, jautù,* nors dar neperseniai sakydavo: *beriù, keliù..., jaučiù.*

Kad žemaičiai *beriù. . . , jaučiù* vietoj šiandien sako *berù. . . , jautù,* čia kaltas balsio *a* pavirtimas po *j* garsu *e,* nes trečiojo

asmens formos *berja, kelja. . . , jautja* del pavirtimo *berje, kelje. . . , jautje* nebetekę *j* turėjo išlaikyti nesuminštėjusius šaknies galo priebalsius. Iš formų *bere, kele. . . , jaute* (3 praes.) nukritus galūnės trumpiesiems balsiams (jų jau nebeturi pirmasis žemaičių raštas — 1547 m. Mažvydo Katekizmas), yra kilę šių dienų formos: *ber, kel, lek, vem, geid, jaut* Als., Pln., Slt., kurios niekur nesiskiria nuo 3 asmens formų *bár, kál, tèp, vèd, skùt, mèt. . .*

Jei 3 asmens formų *bár, kál, tèp, vèd, skùt, mèt* 1 asmuo yra *barù, kalù, tepù, vedù, skutù, metù,* tai analogijos keliu žemaičių tarmėj atsirado prie *bér, kél, vém, lèk, geĩd, jaũt//berù, kelù, vemù, lekù, geidù, jautù.*

Tačiau žemaičių tarmėje ne visados *ja* pavirsta *je.* Garsas *a* ir po *j* nepavirsta balsiu *e* prieš *u* ir *v,* nes *u* ir *v* veikia asimiliuojamai į *a.* Senovės žodžius **platjáus, *baũdjavā* šiandien žemaičiai ir aukštaičiai taria vienodai: *plačiaũs, baudžiava* arba *placiaus, baudziava.*

Žiemvakariečių žemaičių forma *platiaus* yra atsiradusi neseniai analogijos keliu su formomis: *kantriaus//kantrus, šviesiaus //šviesus.* Lyginant tų žodžių formas, žemaičiui galėjo pasirodyti, kad aukštesnysis laipsnis (gradus comparativus) skiriasi nuo nelyginamojo laipsnio tik priebalsio minkštumu *(r'//r, s'//s).* Tada jo galvoje susidaro tokia kalbos lygtis: *kantrùs : kantriaũs — platùs : x;* iš čia padaroma klaidinga išvada — *platiaũs* yra aukštesniojo laipsnio prieveiksmis iš būdvardžio *platùs.*

Žemaičių tarmėje po *j* tik trumpasis *a* senovėj pavirsdavo balsiu *e.* Ilgasis *ā* žemaičių ir aukštaičių tarmėje palikdavo senovėje sveikas. Del tos priežasties žemaičiai ir aukštaičiai senovės formas **statjā, *valdjā* (nom. s.), **statjās, *valdjās* (gen. s., nom. pl.) šiandien turėtų ištarti su *č' (c')* ir *dž' (dz'):* aukštaičių *stačià, valdžià, stačiõs, valdžiõs//stãčios, val̃džios* arba (Dukštas, Tverečius, Seinai. . .) *stacià, valdzià, staciãs, valdziãs* (Dukštas, Tverečius)// *stãciãs, val̃dziãs, staciõs, valdziõs//stãcios, val̃dzios,* žemaičių *stačè, valdžè, stačiuõs, valdžiuõs* Erž., Kv.//*stãč'es, val̃dž'es,* Erž. *vãldž'es.*

Šiandien galinio *-ā* vietoje po *j* žemaičių tarmėje randame *e* (šnektose prie šakninio kirčio ir *i* arba *e*). Tuo metu, kai **tretjamu(o)i* virto forma **tretjemu(o)i* > **tretemui* (iš ko šiandien *tretem*), po *j* dar tebebuvo sveikas *ā.* Čia kalbama ne apie šakninį *-jā,* kurio vietoj dabar žemaičiai turi dvibalsį *juo* (iš *jo*): *juotẹ* Als., Pln., Slnt.

Galūninį „akūtinį" *jā* žemaičiai senovėje dar mokėjo atskirti nuo trumpojo *ja.* Tas skyrimas matyti iš žemaičio Mažvydo 1547 metų Katekizmo. Greta su formomis. *Tretes* 21_{8}, *teiſiauſesis* 25_{22}, *ſaldziauses, miliauses* 74_{11}, jis rašo: *treczia* 17_{15}, 23_{1}, *ias pastiprink* 57_{23}, *Atmuschk iu ſtrelas deganczias, Mus nupuchti gieidenczias.*

Iš Mažvydo formos *gieidenczias* 54_{20} aiškiai matyti, kad žemaičių *j* nykimo laiku dar tebeskirta *ja* nuo galūninio akūtinio *jā*. Žemaičiai formą *geidjantjās* (galinis *ā* su akūtu) senovėje pradėję tarti **geidjentjās* nebegalėjo sustoti pusiaukelėje, bet pradėtuoju keliu turėjo eiti toliau, t. y. pradėti tarti *geidentjās*, paskui *geident'jās* (*j* suminkštino *t*!)>*geident'as*. Toliau, kaip rodo ir kitų pasaulio kalbų istorija, *t'* turi pavirsti sudėtiniu garsu *t'c'* (*c'*) arba *t'š' (č')*.

Mažvydo *trečia* (nom. s. f.) ir *geidenčias* (acc. pl.) rodo, kad dabartinės vakariečių žemaičių formos *trèt'e* ir *gẽident'as* yra nesenas naujadaras. Naujadarui atsirasti buvo nesunku, nes abiejų žodžių linksniavime yra buvę formų be *č*.

Tj ir *dj* prieš garsus *a, o, u* žemaičių tarmėje turėjo pavirsti garsais *č'* ir *dž'*, bet tuo tarpu tuos garsus turi pietiniai ir rytiniai žemaičiai: *patì, pačiuõs* Kv., Šv.; *mačiáu, bet (bat) ne(a)parsìvedžiau.*

Tj, dj > c', dz'. Šių žemaičių gyvenamasis plotas nedidelis: Vė̃žaičių, Endriejavo ir Veivìržėnų trikampis; su Klaipėdos krašto siena susiduria tarp Gargždų̃ ir Aisė̃nų. Tose parapijose sakoma: *Maciáu, bàt naparsìvedziau.* Šalia tų formų atsiranda toj vietoj reiškinys, vadinamas hipernormalizmu: *tė, dė > cẹ, dzẹ. Rā̃nà kãcẹ óudėga pastãcẹ ẹ pò péciaus pàpūcẹ.* Vadinas, to krašto žemaičius galėtume „dzūkais" vadinti; tiesą sakant, ten dzūkuoja dabar tik senesni žmonės, kurie turi apie 50 metų, jaunesni visi sako: *mat'áu, vedž'áu.*

Tj, dj > t', d'. Mat'áu, bèt neparsẹ̀ved'au. Šie žemaičiai yra prisišlieję prie jūros. Kraštutiniai rytiniai tų žemaičių punktai yra Ylakiai, Žem. Kalvarijà, Plúngė, Kuliaĩ. Sako: *pàt'uõs* (g. s.), *pàt'uõ, trèt'uõ* (loc. s. f.), *trẽtẹ mẽdẹ* (g. s.), *mè·d'ou* (dat. s.), *mèdọ 'trèt'ọ* (instr. s. m.), *mẽd'ụ trè·t'ũm (trèt'ũ)* (gen. pl.), *mèd'us trèt'us, mèd'ūsẹ trèt'ũsẹ.*

Pajūriškių žemaičių *mat'áu, ved'áu* yra naujadaras iš senėlesnės formos *mač'áu, vedž'áu.* Tokį-pat naujadarą pažįsta ir pietų rytiečių aukštaičių dzūkiškosios šnektos. Kur žiemių dzūkai (Tverẽčius, Kal̃tanėnai) tebesako *mac'aũ, vedz'aũ* (*au* panẽši į *åu*), ten šiandien pietų dzūkai (Merkinė, Seinai) besako *mat'oũ, ved'oũ* del formų *mat'eĩ, ved'eĩ*. . .

Pajūriškių žemaičių *t', d'*, kuriam rytų žemaičių atsako *č' (c'), dž' (dz')*, nėra pirmykščias garsas, nepatekęs „asibilacijos" veiksmui. Salantų, Darbėnų, Lenkimų. . . apylinkės žemaičiai ištaria *č'* ir *ǯ'* tokiuose žodžiuose, kurių linksniavime nėra buvę nei vienos lyties su *t* ir *d*, arba kurių tėra buvusi vienai-viena forma, pvz.: *dabãrč'óu* „dabar̃čiui", *pakãrč'óu* „pakar̃čiui", adv., *týč'úomis, teč'aus, puodžius.*

Garsų *ie, uo* tarimas

Žemaičius skiria nuo aukštaičių garsų *ie, uo* tarimas; tuos garsus žemaičiai taria kitaip, bet ne visai vienodai; vieni toj vietoj turi garsus *y, ū (ī, ū)*, kiti *ei, ou*. Del šito nevienodo čia paminėtų garsų ištarimo mes visus žemaičius dalinam į dvi dalis — žiemvakariečius ir pietrytiečius žemaičius; rytiečiai sako: *pýnc (pīnc), dū́na; dū́k dū́nas sò pīno*. Vakariečiai: *péinc, dóuna; dóuk dóunas sò péino;* dvibalsių *ei, ou* pirmoji dalis yra siauri balsiai, panašūs į plačiuosius *i, u*.

Siena tarp žiemrytiečių ir pietvakariečių žemaičių prasideda maždaug 3 klm. į pietus nuo Aisėnų (ties Skõmantų Kardū́nu) ir eina per Veivíržėnus, Judrė̃nus, Tverùs, Janãpolę, Luõkę, Upýną, pietine Raudė̃nų puse ir ca. 7 klm. į pietus nuo Kruõpių susiduria su aukštaičiais.

Garsų *ė, o* tarimas

Aukštaičių garsus *ė, o* visi žemaičiai taria kaip dvibalsius *ie, uo: síekla, síeti, díeti, bíek, jíesk, brúolis, puõnc, kuõši, vuožỹs, vúors.*

ai, ei > *ā, ē*

Kaikurių žemaičių dvibalsiai *ai, ei* pavirsta ilgais balsiais *ā, ē: Vā̃ks rā̃c nā́ko nèšenc (=vaikas raitas naika nešinas).* Ištisai tas dėsnis veikia ten, kur sako *dū́na* ir *pīnc;* prie jų prisideda žemaičiai dzūkai ir Rietãvo apylinkė.

Tie žemaičiai, kurie sako *dóuna, péinc,* čia turi: *vā̃ks//rãic, rē̃k///pẽilis.*

Yra tarmių, kur *ei>ē>ā;* pav., Švėkšnoje sako: *rā̃kals, rā̃k;* jie sako: *pē̃lys,* bet *pā̃lòks, palū́tys.*

am, an; em, en

Beveik visi žemaičiai dvibalsius *am, an* ištaria kaip *om, on: somtis, pontis; ronka...*

Dvibalsių *em, en* garsas *e* kartais jų tariamas siaurai, kartais plačiai: *mẹnks, pẹnki* (e siauras), *lēnda, slēnka* (e platus).

ą, ę > *ou, ei*

Sò kõu tõn kéisa nugréisi? (=Su kuo tą kęsą nugręsi?) Skuõdas, Mósėdis, Darbė̃nai, Lenkìmai, Kretinga.

ą, ę > o, ė: Sò kõu tõn žõsi òžmušē? Salantaĩ, Plúngė.

ą, ę > on, ẹn: 1) *Lãpę žõnsìs išpiúovę.* 2) *Sò kõn tõn kénsa nugrensi* Rietavas, Švėkšna, Kvėdarna.

ų=un. Be to, reikia pasakyti, kad žemaičių daugskaitos kilmininkas, tiesa, nevisur išlaikė gale nosinį garsą *n: tun, trečiun, arkliun...*

Aukštaičių tarmė turi daugybę šnektų, kurias galima suskirstyti į tam tikras grupes. Pirmiausia del *l* ištarimo prieš *e* ir *ė* aukštaičius skirsto vakariečiais ir rytiečiais.

Vakariečiai aukštaičiai skiemenų *le, lė* priebalsį *l* (palatalis) ištaria minkštai: *l'ẽkia, l'ẽkė, kal'bė́ti, šakẽl'ė, brol'ẽlis, kel'ẽlis*, o rytiečiai aukštaičiai tuos žodžius ištaria su kietu *ł* (velaris): *łakia, łėkē, kałbė́ti, brołalis, kełalis.*

Siena tarp vakariečių ir rytiečių aukštaičių prasideda nuo Vokietijos tarp Vištyčio ir Vižainio parapijų, eina maždaug pro Kalvarìją, Žùvinto ežerą, Jiesiõs upe iki Nemuno, Nemunu iki Nevėžio žiočių, Nevėžiu iki Šušvės žiočių, Šušvės upe iki Beržės žiočių, Beržės upe, toliau pro Radvìliškį, Šiauliùs, Jõniškį ir Kriukùs iki Latvijos sienos. Nuo šios sienos į vakarus gyvena vakariečiai aukštaičiai, kurie susiduria su žemaičiais, nuo jos į rytus — rytiečiai aukštaičiai.

Vakariečių aukštaičių tarmė savo keliu taip-pat nėra vienoda. Paėmę skirstymo pagrindu galinio skiemens balsių ilgumą, gausime dvi patarmes: žiemių vakariečių ir pietų vakariečių, tarp kurių siena eina maždaug Nemuno upe (žieminiai vakariečiai kairiuoju Nemuno pakraščiu siekia iki Slavìkų).

Pietų vakariečių žodžio galo ilgieji (ir paprastai trumpieji) balsiai lieka sveiki net ir kirčio neturėdami: *gãno, rū́go, vẽdė, tė̃vą, sáulę, ãkį, sū́nų, výrų* (gen. pl.), [*nẽša, rū̃pi* 3 praes.].

Žiemių vakariečiai ilguosius žodžio galo balsius trumpina: *gãna//gãnu, rū́ga//rū́gu, vẽde//vẽdi, tė̃va, sáule, ãki, sū́nu, výru; [nèš, rū̃p].*

Aukštaičių vakariečių pietiečių patarmė yra mūsų rašomoji kalba; ta tarmė geriausiai išlaikė žodžių galo sveikus senovės garsus ir kirtį senoje jo vietoje.

Rytiečių aukštaičių tarmė irgi gali būti suskirstyta. Jų tarmei skirstyti į šnektas galėtų tikti garsai: nosinės balsės *ą, ę*, dvibalsiai *am, an, em, en* ir *č, dž.*

Vieni rytiečiai rašomosios kalbos *ą, ę* vietoj turi *ū, ī: žūsìs (žąsis), šū̃la (šąla), ūsa (ąsa), šakū* (*šaką* acc. s.), *kīsti (kęsti), švīsti (švęsti), katī* (*katę* acc. s.) Kup., Rok., Dus., Zar., Biržai.

Panevėžio apylinkėj *ą, ę = o, ė: žosìs, šola, osa, šako; manẽs (=manęs), kãtė* (acc. s.), bet: *kęsti, švęsti.*

Rytų aukštaičiai nevienodai taria dvibalsius *am, an, em, en.* Kaikur juos ištaria kaip *am, an, em, en: sámtis, ram̃tis, lángas, rañkos; sémti, rem̃ti, gyvénti, meñkas* Mrk., Sn., Juš., Rd.; *am, an = um, un; em, en = im, in: súmtis, rum̃tis, lúngas, ruñkos; pímpė, rímti, gyvínti, miñkas.*

am, an = om, on: somtis, pontis, longas.

Yra tarp tų tarmių vidurinių, kur dvibalsiai *am, an* tariami kaip *am, an*, jei turi kirtį tvirtapradį, ir — *um, un*, jei jie yra tvirtagalio ilgumo: *sámtis, lángas*, bet: *rum̃sto, ruñkos* (nom. pl.).

Taip pat: *em, en = ém, én; em, en — im̃, iñ: sémti, gyvénti,* bet: *rim̃ti (remti), miñkas (menkas)* Pan., Ram., Krek., Trusk., Pagir.

Rytiečius aukštaičius dar skiria, kaip aukščiau paminėta, nevienodas garsų *č, dž* tarimas. Vakarinė pusė rytiečių aukštaičių sako: *čia, apačia, pradžia, džiaugsmas.* Pan., Biržai, Vilk., Kup. . . . , o rytinė: *cia (ca), apacia, pradzia, dziaugsmas* Dūkštas, Rimšẽ, Gaidẽ, Gryvà, Ciskodas (cieksai); Tverečius, Švenčiónys, Adutiškis, Merkinė, Seinai (dzūkai).

Dzūkai daug kuo skiriasi nuo kitų aukštaičių savo tarme, jie užima nemažą Lietuvos plotą, visą Lietuvos rytų ir iš dalies pietų pakraštį, sueina su baltarusiais ir mozūrais. Jie ne tik vietoj *č, dž* turi *c, dz,* bet ir *t, d* pavirsta garsais *c, dz* prieš balsius *i, y, ie.* Štai kiek to kalbos reiškinio pavyzdžių: *cik (tik), ciltelis, nakcis, pucinas, ainanc' (eiṅant<einanti), kici, karcis, cyras, sapcinci sveteliai, manyc', macyci, vargcia, cies (ties), ciesa, dzidzis, dzidzė, Gardzinas, sėdzinc', guldzyk, guldzysiu, girdzysiu, pūdzymėlis, dzievas, dziena, dziemedėlis. . .*

t, d nepavirsta *c, dz,* jei stovi prieš *i, y,* kilusius iš *e, ę: puodi (=puode), tysia (=tęsia), ty (=te, ten).*

Dzūkai rašomosios kalbos garsus, žymimus raidėmis *ą, ę,* ištaria kaip *ū, i (y),* bet dvibalsių *am, en, an, en* tarimas sutinka su rašomosios kalbos tarimu. Štai pavyzdžiai: Matau: *vilkū, ūžuolū, šakū, katī, pelī,* bet: *samcis, pancis, rankos, vandenėlis.*

Tariamosios nuosakos viensk. 1 ir 2 asmens galūnes kitas turi, kaip aukštaičiai, vietoj *-čiau, -tum* dzūkai sako: *-tau, -tai: būtáu, neštáu, juoktáus, šienáutau; būtái, neštái, juoktáis, šienáutai,* jis, jie *būtũ, neštũ, juoktũs, šienáutū,* mes *bū́tūme, nèštūme, juõktumės. . .*

Yra ir daugiau mažmožių, kuriais dzūkų kalba skiriasi nuo kitų aukštaičių kalbos, bet jų visų čia mes nenagrinėsim, paėmėm svarbiausius skirtumus. Del aiškesnio dzūkų kalbos supratimo paskaitysiu vienos dainelės kelias eilutes („T. ir Ž" II 275):

Prašiou Dzievulio
Per visū dzienełī,
Kad Dzievulis man duotũ
Rytū šalnuotū,
Vakarėlį tai dumbluotū.
Kad nemacytū
Many tėvulis
Nog mergełės jojancio.
Macyc' nematė,
Supras'c' suprato,
An žirgelio pažino.

Panevėžio ir Pakuršės tarmė

Kiek daugiau nuo kitų rytiečių aukštaičių išsiskiria Panevėžiečių ir Pakuršės (Linkuvos, Joniškėlio ir kitų artimesnių parapijų) tarmė. To krašto kalba pasižymi tuo, kad ji žodžio galo kirčius nukelia tolyn ant šaknies. Ta tarmė prasideda nuo Panevėžio ir eina į Pakuršę į žiemių pusę. Ir kuo tolyn nuo P. į Kuršą, tuo kirtis dažniau traukiamas nuo galo, ligi prieinam tokią vietą, kur jo gale visai nebėra. Toj vietoj sakoma: *vìštə, šàkə, àl əs, kàti, var̃lə, aš nèšə, aš kàsə, aš mèčio, aš vèdžio, avižə rùgiu* ir tt.

Tos tarmės visi ilgieji balsiai *ė, o, y, ū; ą, ę, į, ų* ir dvibalsiai *ie, uo* be kirčio pavirsta trumpais balsiais: *tėvas — tivelis (tėvelis), kotas — kotelis (kutelis), vyras — virelis, pūdas (pudelis), zasìs, kate (kati, katė), peilį — peili, lietų — lietu; kiemas — kemelis, puodas — pudelis (padelis).*

Trumpieji balsiai po kirčiu pavirsta pusilgiais: *kĩtas, vĩsas, pũpos, ũpė, mẽsti, nẽšti, rãsti, kãsti...*

Žodžio galo dvibalsis *ai* pavirsta plačiu *e*, kaip vokiečių *e* žodyje *aber; labai — labɘ, vaikai — vaikɘ, žinai — žinɘ, vilkai — vilkɘ...*

Žodžio galo dvibalsis *au* pavirsta garsu *o: daraũ — darõ, rašaũ — rašõ, žinódavau — žinódavɔ, mačiaũ — mačiõ, jau — jõ*, bet *geriau, labiau ...*

Panevėžiečiai ir kiti rytų aukštaičiai daugskaitos naudininke ir įrankininke numeta galinį priebalsį *s: vaikám, geríem, šakóm, katẽm, naktím, vandením, geriem, septyníem; šakõm, naktim̃ (=vaikams, geriems, šakoms..., šakomìs, naktimìs).*

Panevėžiečių tarmės tekstas:

Api katinėli

(Pasaka užrašyta Panevėžiečių tarme)

Aš buvò Survìliški pas dedẽli. Jis turẽje júoda katinẽli. Tas katinẽlis labę̃ mẽsa liũbidavo. Man dedẽlis liẽpe neláist', kad jis aĩtu uñ mẽsos. Aš jỹ papečỹ pãkišu, užtaĩsɔ, kad neĩtu. Kaip ištrũkstu, jis vẽl' lãki uñ grỹčios mẽsos. Tė manì dedẽlis lũpu su dir̃žu ir liẽpi nẽšt' gírditi. Man' jã gaĩli. Bèt nẽr kã darýt'. Nũnešiɔ uñ upiãlė pagal' pušinẽli i apriñkɔ, kur̃ negilù i paláidžiɔ aš jy tinái. Jis parbrĩda par̃ tã upiãlė, bẽgu i rãda briedi išdvẽsusi. Jis ẽme aũsi ẽsti tám bríedžiu. Ėdu i da nerniãnu.

Iš kitõs pũsės upiãłės atbẽgu lãpe. Stàpt sustóje i ẽme žiurẽt': kã tas mažũtis, tóki dĩdeli pasirìtis ẽdu, narniãnu i da tũri pĩka. Pažiurẽjus, nusiguñda i šóka łẽkt'.

Pabẽgəs toliaũ susitiñku vil̃ka. Vil̃kəs sãka uñ lãpės: „Kur tu, kũmu, teĩ(p) bẽgi, kaip vaĩk əs iš vesẽlijos?" Lãpe vil̃ku atsãka: „Kũmė, blõgu!" Tas kláusi: „Nu kã?" — „Kad mũsu miškì atsirãda navãtnəs žvẽris! Nebẽr múm givẽnima". Vil̃kəs atsãke: „Kã tù, kũmu, kal̃bi! Gal melúoji?" To sãka: „Ai, teĩp, mažũtis toks,

tokỹ dĩdeli pasirĩtis ĕdu i da narniãnu. Kì tù drãsəs výrəs, ar gi neĩtum pažiūrĕt'?" Vilkəs atsãke lãpė: „Kad aš nuveĩsiu, tė i nuvarýsiu, tė i bùs makrõčiu su gardẽsiais". Lãpe pasãke: „Amè, amè, kūmė, pažiurĕt' koc'". Atẽje paluñgvė, kad negirdėtu. Vilkəs atsistóje uñ dviẽju kóju i pažiurẽje. Sãka lãpė: „Kà(d) tũri i pĩka!" I šóka łẽkt.

Pabĕgi toliaũ susitiñka mẽška. Meškù sãka: „Kuř jũs bĕgat', kaĩp vaikẽ iš vesẽlijos?" Vilkəs pasãke: „Ganà jo, kũmu, nebekałbĕk! Užẽje múm blõgu visíem. Atsirãda mũsu miškì tóks žvėrẽlis júodəs, mažučiũkəs i tóki dĩdeli pasirĩtis ĕdu i da narniãnu, alè tũri i pĩka. Kì tù drãsi moteriške, ar neĩtum pažiurẽt'?" Meškù atsãke: „Naĩsiu, à kì àš naĩsiu, tė i nuvarýsim, bùs makrõčiu su gardẽsiais". Vilkəs prãša: „Bũk lõskavu, aĩkim pažiurĕt'".

Atẽje visì trỹs išlungvẽle, kàd nesutreškĕtu koks lapẽlis ar žabẽlis. Meškù pažiurẽje i pasãke: „Výrė, blõgu". Bèt ji dúodu rõda: vilku ì lãpe liẽpi lỹs't' pò láužu, à patì lĩpu un pũši. (Ĩlipe i atsisĕdu pušẽs viršũne, a vilkas sù lapì suliñda pò láužu.) I žiũri meškù iš pušẽs uñ tã katinẽli.

Jis paẽdis (víena ciẽla aũsi sĕde, o kitõs pũse), bĕgu šiekštės par upiãłė i tiẽs'ė bĕgu, kuř lãpe su vilku. Žiurkiáudaməs sũkinu *i pribĕgu pri tã láuža. Pãmate lãpe, kat pàgal láuža váikščioji, su vúodegu dúnkstełėje: „Kũmė, jò čináì!" Kì vúodega pajũdina lãpe, katinẽlis pamĩslije, kad žiúrke, jis cúopt už tõs vúodegos. Jiẽ kaĩp šóks łẽkt' su tuõ láužu, kaĩp velnẽ sù pečiõnėm. O katinẽlis šóka uñ tã pũši, meškù iš pušẽs i usĩmuše.*

Aš pasigavò katinẽli i parsĩnešio namõl'. Dedẽlis sãka: „Kám parsĩnešė?" O aš sakò: „Dèdel', cĩt: katinẽlis pagãva mẽška i bríedi, kinkýk árkli parsivẽšti namõle". Nuvažiãva i pařveže. Bríedi nũlupe — pařdave; mẽška nũlupe — káilinis pasĩsiuve. O mẽsu katinẽliu atlĩka.

Kupiškėnų tarmė

Iš rytų aukštaičių tarmių išsiskiria savo kaikuriomis ypatybėmis vadinamoji kupiškėnų tarmė. Tos tarmės plotas nedidelis: Kupiškis ir kelios aplinkinės parapijos (Palėvenės, Antašavos, Alizavos, Skapiškio). Kupiškėnai turi visus kitus rytiečių aukštaičių tarmės ypatumus ir dar skirtingai ištaria šiuos garsus: *a, e, ė, ei.*

1) *a: rõtas, prõnašas, õkį* (acc. s.), *bõsli, kórve, sõke.*

2) *e* panašus į dvibalsį *ie* (ir *ė*): *Nieko giẽro (=gera), minkiesnis (=menkesnis), atniẽšt' (atnešt), šiẽškas, šniẽka, žiẽmas (žemas),* bet *žemà, kielias (=kelias), niẽdava (=nėdavė), giègnãs (gėgnãs), giẽrva. . .*

3) *e — a: sànas (=senas), varsmã, maluoja, apìnaša; krãgžda, brolalis, kelalis. . .*

4) e dvibalsiuose: *skyrai (=skyrei), aisiu, pal̃nas, al̃dija, parkūnas,*

5) ė — *a: katã, katãs (=katẽs), kõtas, daržinã, premanã, pakal̃na; sãna avãla (senė avelė), žmonãs,* bet: *velkẽ, pasõkė, piktadilgės..., tãvas, dãda (=dėdė). Ar aš mergóita ne gražiõs dailãs (=dailẽs)?*

ei — ai: aĩlia, kõtai (=kãtei), mataĩ (=matei); bet: *pei̇̃lis, šveĩsti, užeĩk, teĩp, teipò.*

ą — ū: ū̃sa (ąsa), žū̃slai, rū̃stas, mar̃gu (=mergą).

ę — y(i): kysti, švysti, kõrvi.

an — un: lúngas, úndo, únta, ruñka.

en — in: gyvínti.

am — um: butelio *kuñštis.*

em — im: pímpa Kup., *pímpe* Sub.

Kur̃ tik nukuñka,
Tinái netruñka
Nò švėsiõsios denãlas
Lig tumsiõsios naktãlas

Kū mónʼ teipò ištekė̃ti,
Vė̃li netekė̃ti.
Žìlū kõsu parnešióti,
Výro neturė̃ti.

Vĩzgi piršlỹs malúoja,
Piršlỹs niẽkam práudos nesõko.
Sõkė stõnioj žirgiẽlis,
O vazaũnioj káustyti ratiẽliai.

Spausdinama iš rankraščio [17]

STRAIPSNIAI

APIE KALBININKUS

Kun. Jauniaus gyvenimas

Prof. kun. Kazimeras Jaunius gimė 1853 metais balandžio 10 dieną. Tėvas Juozapas, motyna Marijona Petkaitė. Krikštytas 13 d. Kūmai: Kazimeras Bartkus ir Barbora Petkaitė. Gimė Sos-laukių sodžiuje Kvėdarnos apkaimijoj, Kauno gub. Raseinių apskričio. Pirmąsias savo jaunybės dienas jis praleido pas savo tėvus ūkininkus. Kiek paaugėjęs, Jaunius įstojo Kauno gimnazijon. Gimnazijoj Jaunius mokėsi gerai; pabaigęs, galėjo be jokių kliūčių įstoti kurion-nors augštojon mokyklon, bet išsirinko sau Kauno dvasiškąją seminariją. Jaunius jau čia parodė savo nepaprastą gabumą ir buvo nusiųstas Peterburgo dvasiškojon akademijon. Po įtekme gerų akademijos profesorių, kaip antai: Šifnerio ir Milerio, Jaunius giliau pradėjo tyrinėti klasiškąsias kalbas, o lotiniškai tiek išmoko, jog sulyg jo paties žodžių, galėjo kalbėti ir rašyti geriau, negu lietuviškai; ypač jis mėgo lietuvių kalbą ir daugiausia laiko atidėdavo jos tyrinėjimams. Pabaigęs 1882 metais akademiją, kun. Jaunius, kaipo geras kalbų žinovas, buvo pakviestas Kauno dvasiškojon seminarijon lotynų kalbos profesorium. Pasitraukus iš seminarijos Baranauskui, Jaunius užėmė jo vietą, ir nuo 1885 iki 1892 metų skaitė gomiletikos ir lietuvių kalbos lekcijas. Iš tų lekcijų susidarė garsioji Jauniaus gramatika, kuri, nors rankraštyje prasiplatino, bet turėjo didelę įtekmę į lietuvių kalbos lavinimos. Dabar tą gramatiką, jo paties rašyba, spauzdina savo lėšomis Peterburgo Mokslų Akademija: 2 lapu jau išspauzdinta, o 2 jau yra korekturoj. — Jau tuomet Jaunius taip gerai žinojo kalbas, ypač lietuviškąją, jog į jį atkreipė savo akis kai-kurie mokslo vyrai. Nuo to laiko jau jis pradeda susirašyti su garsiaisiais kalbos žinovais ir duoti jiems kalbos dalykuose šiokį ar tokį patarimą. Tokiuo patarėju jis išbuvo lig-pat mirties.

Lig 1892 m. Jauniaus gyvenimas plaukė paprasta vaga, bet šiais pastaraisiais — atsitiko katastrofa, kuri visai kiton pusėn nukreipė jo gyvenimą. Tas atsitikimas buvo jei ne vienintėlė, tai bent labai didelė priežastis tolesnio jo vargingojo gyvenimo. Tarp Jauniaus ir augštosios dvasiškosios vyresnybės išėjo nesusipratimas... ir Jaunius turėjo pasišalinti iš Žemaičių vyskupijos ir jieškoties vietos Mogilevo vyskupijoj. Vyskupas Kazlauskas, gerbdamas jo talentą, maloniai priėmė jį ir davė Kazaniuje klebono vietą. — Būdamas Kazaniuje, atlikęs savo darbus, Jaunius

paskirdavo atliekamąjį laiką kalbų tyrinėjimui. Bet sunku jam buvo gyventi svetur! Tas nelaimingasai persiskyrimas su Kaunu ir kitos priežastįs taip sunaikino jo sveikatą, jog jis beklebonaudamas susirgo sunkia nervų liga ir turėjo apleisti tą vietą. Pagijęs, jis atvyko 1899 m. Peterburgan, norėdamas pasididinti gaunamąją stipendiją (300 rub. į metus). Antras jo atkeliavimo tikslas buvo antruoju atvėju išspauzdinti Daukšo „Postilę" dėlei trijų šimtų metų sukaktuvių (1599—1899). Būdamas Peterburge, jis perskaitė lingvistų būrelyje prie universiteto pranešimą apie priegaides graikų ir lietuvių kalbose. Tasai pranešimas pateko į vyskupo Niedzialkovskio rankas, kuris pažino Jauniuje tikrąjį mokslo vyrą, kuriam galima drąsiai pavesti klasiškųjų kalbų katedrą. Tais pačiais 1899 m. rugsėjo mėnesį Jaunius perskaitė pirmąją lekciją. Tuomet jo vardas, kaipo didžio lingvisto, jau buvo žinomas ir kituose kraštuose. „Kraj" Nr. 27 š. m. rašo, jog kun. J. be slavų kalbų, lietuvių ir latvių, žinojo dar šias kalbas: žydų, asirų, chaldejų, armėnų, suomių, lotinų, graikų, vokiečių, prancūzų ir daug kitų! Krokuvos universitetas per kelis sykius (apie 1903-4 metus) kvietė jį pas save, žadėdamas jam pavesti lietuvių kalbos katedrą. Bet Jaunius pasiliko akademijoj, kur nuo 1899 iki 1906 m. buvo žydų ir graikų kalbos profesorium. Išpradžios čia jam nieko sau sekėsi, turėdavo daug klausytojų, nes jo lekcijos buvo skaitomos moksliškai ir iškalbingai, tik neilgai jis tegalėjo užsiimti su savo mokiniais. Kliudė jo ligos: nuo 1901 iki 1903 m. sirginėjo akių liga, nuo kurios galutinai teišsigydė Berlyne, kur pragyveno arti penkių mėnesių. Paskui gavo kojų ir širdies ligą. Tai viskas prisidėjo prie jo energijos nupuolimo, ir išgijęs, jau nebeturėjo galės vaikščioti skaityt lekcijų. Dėl tos priežasties jis 1906 metų pavasarį liovėsi akademijoj profesoriavęs.

Nuo 1906 iki 1907 m. Jaunius tečiaus dar gyveno (vienus metus) prie akademijos. Matydamas, jog į jį čia nebetaip maloniai žiūri, susikraustė knygas į dėžes ir išvažiavo 1907 m. gegužės mėnesį Nikolajevkon. Išvažiuodamas, jis sudegino daug visokių užrašų, tarp kurių galėjo būti ir svarbių rankraščių, nes jis paskui pats sakėsi, kad dar keletą tokių rankraščių paspėjęs ištraukti iš ugnies. Būtų labai gailu, jei kas-nors ten būtų pražuvę, nes jo kiekvienas raštelis yra brangus! Taigi, iš akademijos nuvažiavo Nikolajevkon. Nikolajevka guli ant dešinio Nevos kranto, 30 varstų nuo Peterburgo. Nikolajevkoj Jaunius gyveno ir 1905 metų vasarą. Abu kartu ten jis turėjo pasisamdęs kambarį pas vieną vokietį Ikkertą. 1907 metų rudenį Jaunius vėl sugrįžo Peterburgan ir apsigyveno „Peterburgo pusėje" Ižoros gatvėj (namų Nr. 8—10, b. 6), mažam šaltam kambarėly, kur visų apleistas, ant svetimų rankų, pabaigė savo vargingąsias dienas. . . 1908 metų vasario m. 25 d. jis amžinai persiskyrė su šiuo nedėkinguoju pasauliu.

Iš Peterburgo jo kūną nuvežė ir palaidojo Kaune. Jis ir pirma norėjo apsigyventi Kaune, bet tuomet nebuvo jam ten vietos; dabar išsipildė jo svajojimas...

Nuo 1906 metų Jaunius gyveno iš pensijos, kurią jam duodavo dvasiškųjų reikalų departamentas, kasmėnuo po 50 rb.

Nabaštikas turėjo vieną nuostabią ypatybę — nenorėjo nei rašyt, ką jis žinojo, nei spauzdinti. Ta jo būdo ypatybė mums labai skaudi: daug savo mokslo jis nusinešė su savim, nieko nepalikęs, nei žodžiais kitiems neperdavęs, ką paskutiniu laiku buvo nauja išradęs, juo labiau, jog mirė labai staigu ir netikėtai.

Baigiant trumpą Jauniaus gyvenimo aprašymą, reikia paminėti, jog jis turėjo įtekmę ne tik į mokslo vyrus, bet ir į valdžios atstovus. Taip, 1903 metais vidaus reikalų ministeris Plevė kreipėsi laišku į jį, klauzdamas, kokiuo šriftu geriausia spauzdinti lietuviškos knygos. Jaunius jam išrodęs, jog tik lotiniškomis raidėmis tegalima išreikšti lietuviškus žodžius.

Žemiau paduodu trumpą sąrašą raštų ir rankraščių, kuriuos paliko mirdamas prof. kun. Jaunius:

1) Діалектологическіе особенности литовскаго языка въ Россіенском уѣздѣ. 1893 г.

2) Поневѣжскіе говоры литовскаго языка ч. I 1898 года и ч. II 1899 г.

3) Интонація гласныхъ звуковъ литовскаго языка. 1900 г.

4) Praelectio qua ante diem III Idus Septembres a. D. MDCCCXCIX scholas de litteris Latinis in R.-C. E. Academia Caesaria Petropolitana auspicatus est Casimirus Jawnis, S. Th. M. Petropoli 1900.

5) Lietuviškas kun. Jauniaus kalbomokslis 1897 m. (hektografuotas).

6) Šventosios iškalbos lekcijos (rankraštis).

„Viltis", 1908.III.7(20), Nr. 29

Prof. E. Volterio jubilejus

Šių metų lapkričio 3 d. suėjo lygiai 25 metai, kaip prof. E. Volteris pradėjo skaityti lekcijas Peterburgo universitete. Apie jo nuopelnus mums lietuviams daug nėra ko kalbėti, mes juos visi gerai žinom. Užtenka atsiminti, jog jis per 25 metus skaitė lietuvių filologijos lekcijas, jog jis perspauzdino Daukšos katekizmą ir Postilę, jog anais prieš spaudos atgavimą sunkiais laikais išleido žinomąją Lietuviškąją Krestomatiją, jog rūpinosi spaudos atgavimu ne mažiau, kaip geriausieji Lietuvos vaikai, jog jis visa širdžia, visais jausmais atsidavęs lietuvių mokslo reikalams, — kad pripažinus jam mūsų istorijos lapuose neišdildomą garbę. Nei vienas lietuvių literatūros istorikas, nei vienas etnografas negalės praeiti pro šalį, nepaminėjęs prof. Volterio vardo. Sunku dabar apvertinti jo nuopelnus tose srityse!

Bet jis ne vien šaltas mokslininkas; ne vien del moksliškų darbų jis mums yra brangus. Jis mums brangus ir kaip žmogus. Kaipo žmogus, jis tisiog neapvertinamas. Visuomet atviras, visuomet lipšnus ir malonus kalboje, kiekvienam duos kuogeriausią patartį, niekam prašomas neatsisakys kuo galėdamas padėti... Nelengva ant popierio apvertinti tas jo ypatybes. Tas tiktai supranta ir žino, kuris asmeniškai pasižįsta su gerb. profesorium. Tai turi žinoti ypač Peterburgo lietuvių jaunuomonė, kuriai jis yra geriausias prietelis. Negana to, jog jis ne vienam jaunikaičiui suteikė pastogę, ne vienam rado šaltinį užsidirbti duonos kąsnį atklydusiam iš tolimos tėvynės ieškoti mokslo šaltajam Peterburge, jis visados buvo jaunuomenės ragintoju užsiimti mokslu tyrinėti Lietuvos etnografiją, praeitį, literatūrą ir t. t. Kur tik patikdamas kiekvieno klausinėja, kokiuo mokslu jis interesuojasi, kuo užsiima ir paprašytas nurodo literatūrą tam klausimui ir duoda knygų. Be abejo, ne vieno Lietuvos mokslininko arba veikėjo gyvenimas bus papuoštas prof. Volterio vardu. Atsiminkime nors P. Vaičaitį.

Šią iškilmingąją dieną sveikino prof. Volterį su kitais ir lietuviai. Iš lietuvių pusės sveikino: Peterburgo Dvasiškosios Akademijos profesoriai lietuviai kunigai, Peterburgo Savitarpinės Pašalpos draugija; telegramas atsiuntė Peterburgo Mažturčių draugija ir deputatas Bulota, neskaitant atskirų žmonių pasveikinimų. Ant rytojaus sveikino gerb. jubiliarą universitete Litvanologijos kuopelės susirinkime. Sveikino nuo tos pačios kuopelės ir nuo Peterburgo lietuvių studentų draugijos. Sveikintojai pabrėžė prof. Volterio nuopelnus Lietuvai, kaipo mokslininko ir žmogaus ir palinkėjo, toliau ariant pasekmingai Lietuvos dirvonus, susilaukti kitų tokių sukaktuvių. Į sveikinimus jubiliaras atsakė kalba, kurioje nurodė lietuvių jaunuomenės uždavinius mokslo dirvoje ir visuomenės gyvenimo srity.

„Viltis", 1910.XI.10(21), Nr. 129

Jablonskis ir mūsų šių dienų kalba

1920-ais m. Jablonskiui sukanka nuo gimimo dienos 60 metų. Didesnę tų metų dalį jis yra atidavęs mūsų kalbos m o k y m u i. Linkime, kad jis dar ilgai, ilgai galėtų tą darbą varyti. Jablonskis yra ne tik didelis kalbos tyrėjas, bet ir visa širdžia atsidavęs tos kalbos m o k y t o j a s, ir del to mes labiausiai jį branginam. Šiandien visa Lietuva sveikina savo kalbos tėvą, didžiuojasi ir stebisi jo nuopelnais, padarytais mūsų gimtajai kalbai.

Bet ne apie jo nuopelnus noriu šiandien kalbėti, noriu tarti žodį apie tai, kas jam daugiausia rūpi, ko jis seniai trokšta — kad daugiau mokėtumėm savo kalbos. Jei tai padarytumėm, didžiausias būtų mokytojui džiaugsmas, iškilniausias jo darbų jam vainikas.

Gražėdamiesi Jablonskio kalba, mes patys, lyg tyčia, kalbame ir rašome netaisyklingiausia kalba, tokia kalba, su kuria Jablonskis visą savo amžių kariauja. Apskritai, tėvų kalba mes maža rūpinamės, maža interesuojamės, jokio didesnio intereso nematyti nei spaudoj, nei mokykloj, nei kitur kur viešam mūsų gyvenime. Mes norim, kad ji visur būtų vartojama, bet nesirūpinam, kad ji būtų graži. Esam tinginiai, apsileidėliai, nemokam nei kitų darbo vaisiais naudotis. Rašomosios kalbos kilime Jablonskis atrodo tarsi koks dykumos oazas, žalias ir pavėsingas, pro kurį karavanai keleivių eina ir praeina, pasigražiuoja iš tolo ir nesustoja savo jėgų pastiprinti.

Kalba nėra toks menkas daiktas, kad galėtumėm taip snausti, kada galim nesnausti; mūsų siekimų tarpe jai turim duoti pirmąją vietą. Kalba yra mūsų tautinės gyvybės ištikimiausias sargas, sargas, kurio jokia galybė nenugalės.

Šiam straipsnely aš kalbėsiu daugiausia apie kalbą vidurinėse mokyklose, ir kaip reikėtų ją taisyti.

Reikia pasakyt tiesą, kad mūsų vidurinėse mokyklose, vadinamosiose gimnazijose, mokslas toli gražu nėra pasiekęs to laipsnio, kur jis turi būti.

Bet iš visų ten dėstomų dalykų lietuvių kalbos mokama mažiausia. Man teko neseniai matyti nemaža gimnazijų, ir visur tas pats. Mokyklose, kaip ir kitose tuo tarpu viešose įstaigose ir spaudoj, viešpatauja ta pati sudarkyta kalba, kažin koks žargonas, labai nutolęs nuo gyvosios kalbos.

Vidurinės mokyklos tikslas, mokant gimtosios kalbos, yra: 1) išmokyti sąmoningai naudotis tuo kalbos materialu, kurį mokiniai su savim atsineša į mokyklą iš namų; 2) padidinti atsineštą žodžių leksikoną ir 3) išmokyti rašybos.

Iš tų trijų dalykų gimnazija dabar išmoko tik rašybos, bet tai juk nėra kalba. O daugiau, kas yra svarbiausia, mokiniai nieko negauna, jei neskaitysi naujų žodžių, kurių jie čia prisigraibo be jokios kritikos, dažnai visai netikusių, kurie tik kalbą biauroja. Maža, kad negauna: gimnazijoj mokiniai atsimoko nuo gyvosios kalbos ir jos vietoj ima verstis paprastuoju inteligentų žargonu. Kuo mokinys ilgiau sėdi mokykloj, tuo labiau sugadina savo kalbą: vyresniųjų klasių mokiniai kalbos moka prasčiau už žemesniųjų klasių mokinius, tik vyresnieji paprastai mažiau daro rašybos klaidų. Tas tvirtinimas tūlam gal pasirodys labai keistas ir neteisingas, bet iš tikrųjų taip yra. Esu mėginęs duoti tų pačių nesunkių rašomųjų darbelių vyresniųjų ir jaunesniųjų klasių mokiniams, ir kas pasirodė? Jaunesniųjų klasių mokiniai rašo gražesne, gyvesne kalba. Iš jų rašo jau blogesne kalba tie, kurie labiau „susipratę", „išsilavinę". Čia priežastis ta, jog tie „susipratėliai" yra daugiau skaitę laikraščių, bloga kalba rašytų knygelių, prisiklausę dar labiau už juos „išsilavinusių" žmonių kalbos ir tokiu būdu apgadinę savo kalbą.

Kad visur dabar matom vartojant tokią netaisyklingą kalbą, nenuostabu. Pirma neturėjom savo mokyklų, iš kur tą mokėjimą paimsi? Reikia, pasakytum, laukti, laikas viską padarys. Taip, tas tiesa, bet mes negalim, rankas sudėję, to laimingo laiko ateinant laukti. Tada jis niekumet neateis. Turim tuojau imtis darbo, rūpintis kalba, turim neatidėliodami tobūlinti tą mūsų minties įrankį, dvasios ginklą, be kurio nieko negali pradėti.

Rūpintis kalba reikia pradėti nuo vidurinės mokyklos (čia turim galvoj ir mokytojų seminarijas), nes ta mokykla yra paprastai kiekvieno inteligento apšvietimo pagrindas, ji duoda žemesniosioms mokykloms mokytojų ir daug kitų visuomenės darbininkų. Universitetas, tuo labiau kitos specialinės mokyklos, pačios kalbos, praktikos gyvenimo kalbos nebemoko. Pakils mokykloj kalbos mokėjimas, pakils jos mokėjimas ir apskritai.

Suprantamas daiktas, tada mokykla galės išmokyti kalbos, kada patys mokytojai jos mokės, ir ne tik lietuvių kalbos mokytojai, bet ir kitų dalykų. Vadinas, kalbos mokyti turi v i s i mokytojai. Reikia, kad mokinys per visas pamokas girdėtų taisyklingai kalbant, kad kiekvienas mokytojas, vis tiek, kurio dalyko, galėtų jam pataisyti kalbos klaidą. O dabar kaip yra? Dabar mokytojai ne tik netaiso klaidų, bet dar patys prikala mokinių galvas visokių kalbos nesąmonių. Jei kartais ir atsitiktų lietuvių kalbos mokytojas, kuris mokėtų savo dalyką, tai jam vienam sunku būtų ką padaryti. Bet paprastai ir lietuvių kalbos mokytojai padeda kitiems teršti kalbą. Esu matęs mokinių rašomųjų darbų sąsiuvinių, kur lietuvių kalbos mokytojų buvo užbraukti gyvosios kalbos pasakymai, o jų vietoj parašyti kokie nors žargono žiedai.

Norėdamas iliustruoti, kaip kiti lietuvių kalbos mokytojai supranta savo dalyką, čia duosiu dvejetą pavyzdžių. Vienas gimnazijos lietuvių kalbos mokytojas man gyrėsi iškalęs Damijonaičio gramatiką atmintinai ir, žinoma, tokiu būdu pasiekęs aukščiausio tobūlybės laipsnio! Kita mokytoja, taip pat gimnazijos, sakėsi pagaliau tiek išsigudrinusi, jog rašanti lietuviškus diktantus be klaidos; jei kur ir atsitinkančios klaidos, tai tik rašant dalyvius! O kas gali guldyti galvą, kad nerastum dar ir tokių lietuvių kalbos mokytojų, kurie nėra nei Damijonaičio gramatikos „atmintinai iškalę" ir kurie su klaidomis teberašo diktantus?

Dabar lietuvių kalbos moko, kas nori, arba kas kartais jokio kito dalyko nebegali mokyti. Iš kitų mokytojų paprastai reikalaujama, kad jie būtų savo dalyko bent šiokie tokie specialistai, o iš lietuvių kalbos mokytojo užtenka vien gero noro. Čia irgi turi būti specialistas. Lietuvių kalbos mokytojų, kurie dabar mokytojauja, su teisėmis labai mažas procentas tėra. To būti toliau negali. Reikia, kad Švietimo Ministerija nuo ateinančių mokslo metų neleistų mokyti lietuvių kalbos nei vienam, kuris neturi reikiamų teisių. Toms teisėms įgyti reikia sudaryti prie Š. Ministerijos tam tikrą lietuvių kalbos egzaminų Komisiją, apie tai pa-

skelbti anksčiau, kad būtų keli mėnesiai laiko pasirengti, o vasarą padaryti bent vieno mėnesio kursus.

To reikia reikalauti iš lietuvių kalbos mokytojų. Bet ir kitų dalykų mokytojai turėtų išlaikyti lietuvių kalbos egzaminus, suprantamas daiktas, iš tam tikros, mažesnės programos. Ir jiems praverstų padaryti vasaros kursus kalbai pasimokyti. Norint paraginti mokytojus veikiau išmokti kalbos, galima būtų išlaikiusiems duoti kokių nors privilegijų, sakysim, pridėti vieną penkmetį, ar neišlaikiusiems atimti, arba kaip kitaip padaryti.

Ir dar vieną reikia pažymėti dalyką, kuris gadina mokyklos kalbą. Dabar mokyklos vartoja vadovėlių, kurių tokia biauri kalba, jog tinkamiausia jiems vieta krosnis. Reikėtų būtinai uždrausti juos toliau vartoti arba išleisti su pataisyta kalba.

Gimtosios kalbos pakėlimas pakeltų pačios mokyklos vertę. Kalba yra visų mokslų raktas.

„Lietuvos mokykla", 1919—1920, kn. 2

K. Būga

Kaz. Būgos mirtis yra didžiausias lietuvių kalbos mokslui smūgis. Negailestinga mirtis jį mums atėmė tuo laiku, kada jis daugiausia mums galėjo duoti. Jis atsiskyrė nuo mūsų amžiuje, kada žmogaus kūno ir dvasios jėgos pasiekia savo augimo aukščiausią laipsnį, kada darbo vaisiai esti gražiausi ir didžiausi. Išėjęs iš sodžiaus šiaudinės pastogės, išvargęs sunkias mokslo metų dienas, praleidęs svetur audringus karo ir revoliucijos laikus, sugrįžo namo apsiginklavęs mokslu ir prityrimu, visai pakankamu aukštosios mokyklos dėstytojui, norėdamas pradėti gimtajame krašte, savųjų tarpe, savo naujai gimusiame šviesos židiny kalbos mokslo darbą, ir štai, vos tik įsitraukus į tą darbą, mirtis, niekieno nelaukta ir netikėta, jį pakirto, ir žuvo kartu mūsų viltis sulaukti iš jo tų darbų, kurių turėjom teisę sulaukti. Pirmiausia, mes netenkam žodyno, kurio taip ilgai laukėm ir kurio tik pradžią šiemet gavom išvysti; taip plačiai sumanytas ir pradėtas žodynas, jei kada ir pasirodytų, tai reikia pasakyti, labai negreit, ligi tol turės praslinkti ilgos eilės metų; net prie to žodyno jo surinkto materialo negalės kas norėdamas anksčiau prieiti, kaip po keliolikos pasirengimo metų — tokios erudicijos mokslininkai, koks buvo Būga, retai gimsta. Be žodyno, dar gramatikai ir kitiems lietuvių kalbos mokslo dalykams jo yra likę surinkta daug materialo, kurio pats gyvas būdamas nesuvartojo, o kas kitas vargiai galės už jį tą atlikti.

Mūsų jaunam universitetui Būga buvo didžiausias šulas; be jo, kaip vienintelio lietuvių kalbos specialisto, ypač sumenkės humanitarinių mokslų fakultetas, nes tuo tarpu jam pavaduotojo nėra. Universiteto profesoriai jo asmeny neteko gero, širdingo

kolegos, kuris savo patarimais daug kam mokslo darbe padėjo. Toliau, be abejo, turės jo pasigesti visi lietuvių kalbos mokytojai, literatai ir šiaip žmonės, kuriems tenka turėti reikalo su lietuvių kalba, nes jis jiems daug padėdavo aiškindamas painiausius kalbos dalykus, ypač iš etimologijos, spaudoj, kreipiantis tiesiog į jį arba net per laiškus. Niekas iš jo, kur buvo sukrautas visas arsenalas žodžių, negrįžo nepatartas.

Ir štai to viso staiga dabar mes netekom. Nelaimingi mes: prieš šešioliką metų taip pat staigiai netekom Jauniaus, kuris dar aukštai galėjo iškelti lietuvių kalbos mokslą, šiandien netenkam jo didžio mokinio, kuris savo darbštumu ir plačiu mokslu būtų galėjęs ne tik mokytoją atstoti, bet ir daug toliau darbą pastūmėti.

Sunku šiandien prie atviro kapo išskaityti visus nuopelnus, kuriuos mums Būga yra padaręs, ir nelengva suprasti tą smūgį, kuris mūsų tautą ištiko del jo ankstybos mirties.

Atiduodami paskutinę garbę amžinai nuo mūsų atsiskyrusiam Būgai, mes turime šiandien tvirtai pasižadėti toliau varyti darbą, kurį jis taip mėgo ir kurį dirbo pasimiršęs net save, turime prie jo kapo prisiekti visi, ypač visų mokyklų darbininkai, geriau išmokti tą kalbą, už kurią jis mirė.

„Rytas", 1924.XII.4, Nr. 275

Jauniaus mokslo darbai

Referatas skaitytas š. m. kovo 4 d. universiteto didžiojoj salėj per Studentų Humanitarų draugijos Jauniaus mirties dvidešimties metų sukaktuvių minėjimą

Palyginti su garbe, kurią turėjo mokslo pasauly, Jaunius savo darbų mums paliko nedaugiausia. Žinomesni jo darbai yra kilę iš tų laikų, kada jis buvo Kauno kunigų seminarijos profesorium. Čia jam teko dėstyti ne tik kalbas (lotynų ir lietuvių), bet ir dvasinio turinio dalykus, todėl ir darbų turim dvejopos rūšies. Tarp kitko jis dėstė katekizmą ir šventosios iškalbos mokslą, ir tų dalykų liko jo paskaitų užrašai. Šventosios iškalbos mokslo užrašai 1909 m. buvo Seinuose išspausdinti ir pavadinti „Dvasiškoji Iškalba". Tos „Iškalbos" išviso tėra 40 puslapių. Katekizmo užrašai tebėra rankrašty. Bet ne tos rūšies, ne dvasinio turinio, raštai mums šiandien svarbu minint Jauniaus dvidešimties metų mirties sukaktuves. Mums svarbu kalbos darbai, jo nuopelnai lietuvių kalbai.

Iš jo raštų, skirtų lietuvių kalbai, labiausiai žinomi g r a m a t i k a ir t a r m i ų a p r a š y m a i, ir apie tai kiek plačiau čia pašnekėsim, neliesdami arba mažai liesdami jo kalbos mokslo

reikalais rašytus laiškus, paaiškinimus, taisymus ir kitus mažmožius.

„Lietuvių kalbos gramatika", išspausdinta Petrapilio mokslų akademijos 1911 metais, susidarė iš paskaitų užrašų Kauno seminarijos klierikams. Kai kurie tuo laiku ėję mokslus kunigai ligšiol tebeturi tuos užrašus; tai buvo jiems ranka rašytas lietuvių kalbos vadovėlis. Tada lietuviškų gramatikų nebuvo, ir iš to rankraštinio vadovėlio mokėsi ne tik kunigai, bet ir šiaip inteligentai, kurie norėjo pramokti gimtosios kalbos. Vėliau tie užrašai pasidarė prieinamesni, kai buvo išleisti hektografuoti Dorpate. Vadinas, Jauniaus gramatika turėjo mums didelę reikšmę ne tik tada, kai ji prieš 17 metų išvydo pasaulį, bet dar daug anksčiau, pačiais sunkiaisiais laikais, kada nebuvo išleidęs savo gramatikos dar Jablonskis, kurio vadovėliui Jauniaus užrašai irgi turėjo įtakos.

Spausdinti gramatika buvo pradėta 1908 metais. Jaunius prieš mirtį peržiūrėjo dar du lankus, o toliau redaktoriaus darbą atliko jo mokslo įpėdinis Būga.

Prieš Jaunių lietuvių kalbos gramatikų, rašytų lietuviškai, gali sakyti, nebuvo. Plačiau buvo žinomos, bet sunkiai gaunamos vokiškai rašytos Šleicherio ir Kuršaičio gramatikos. Rašydamas savo gramatiką, be abejo, Jaunius jomis naudojosi. Tai galima spręsti iš jo gramatikos vietų, kur jis su Šleicheriu ar Kuršaičiu dėl kokio kalbos mažmožio polemizuoja. Pagaliau, pats Jaunius vadina save Šleicherio mokiniu. Augustas Šleicheris buvo garsus lingvistas; jis išmoko lietuviškai, parašė ir išleido 1856 metais „Litauische Grammatik". Po dvidešimties metų, vadinas, 1876 m. prūsų lietuvis Kuršaitis išleido savo gramatiką: „Grammatik der litauischen Sprache". Tas gramatikas Jaunius šiaip atestuoja:

„Tuodu mokslininku plačiai aprašo Prūsų šalies lietuvių kalbą, bet ir tam reikia juos skaityti, kas nori pažinti mūsų krašto tarmes. Šleicherio kalbomokslyje rasi gilesnį mokslą, aiškesnį ir tikslesnį lietuviškų žodžių kilmės ir išvaizdos išaiškinimą, bet, būdamas vokietis, Šleicheris negalėjo kaip reikiant atskirti ir suprasti lietuviškų tarsnių. Čia gana priminti dvi jo jeibi:

a) Jis tiktai pusiáutinai teatskyrė tvirtaprades balses nuo tvirtagalių: atskiria dvibalses, prasidedančias nuo *a, e,* bet maišo likusiąsias dvibalses ir visas vientisas, ilgąsias balses: *aũšti* ir *áušti, sveĩkas* ir *svéikinti, vañpą* 'campanam' ir *várpą* 'spicam' ir kitos dvibalsės, turinčios augščiaus minavotąją sankravą ir jo raštuose yra atskirtos, bet *giñti* ir *gìnti, sũris* 'salsitas' ir *sūris* 'caseus', *gỹriai* 'laudes' ir *gýrei* 'laudasti' ir kitos balsės vienaip yra rašomos jo kalbomokslyje;

b) Jis negalėjo atrasti atskyrio tarp čiau, džiau ir čau ir džau, čiu, džiu ir tt., todėl rašo: maczau, vedžau, jauczu, medžu, kur reikia rašyti mačiau, vedžiau, jaučių, medžių, dėl to, kad taip ištaria lietuviai, kurie tuose atsitikimuose verčia tį, dj į švargždžias santaras č, dž. Kuršaitis, tikras lietuvis, geriau permanė

lietuvišką priegaidę ir lietuvišką tarsnių būdą; todėl jo raštuose nėra luošų žodžių. Bet ir Kuršaitis baisiai sumaišė uo su o, ie su ė; jo raštuose atrasti úoras, nógas vietoje žodžių óras, núogas; liemuõ, liẽpti ir kitus tokius žodžius jis atbulai rašo lėmuõ, lẽpti, dėdamas tokį pat ė, kokį randame žodžiuose dëti, sëkla; taip pat jis sumaišė grynąsias balses y, ū su į ir ų; kur reikia rašyti gį́sla, mįslẽ, jis rašo gýsla, myslẽ, dėlto kad Tilžės tarmėje, kurią Kuršaitis mokėjo, sumaišyta tarp savęs uo su o, ie su ė, y su i..."

Ta ištrauka rodo jo pažiūrą į minėtų gramatikų autorius. Iš gramatikos lygiai galima spręsti apie Jauniaus pedagogiškus gabumus. Čia reikia pasakyti, kad Jaunius kaip savo gyvenime, taip ir mokslo darbe buvo nepraktiškas žmogus. Jam trūko saiko, sistemos. Tas būdo ypatybes gerai iliustruoja jo gramatika.

Pažvelgę į gramatiką matome, kad ji nebaigta, jos dalys nelygios, be proporcijos. Ji baigiasi veiksmažodžiu, kuris užima pusę gramatikos, o apie kitas kalbos dalis toliau nuo veiksmažodžio nieko nėra pasakyta, o štai kitų gramatikų kritikai vietos yra!

Jo mokinys doc. J. Tumas sako „Lietuvos Aido" Nr. 27 apie jį kaip pedagogą: „Tiesą pasakius, prof. Jaunius lietuviškai mokė blogai, visai ne metodiškai, per 6—7 metus nė vieno karto nepradėjo vėl iš pradžios. Vieniems pradėjo gramatiką nuo būdvardžio, kitiems nuo veiksmažodžio, kitiems nuo pusės veiksmažodžio..."

Jauniaus nepraktiškumą rodo ir jo gramatikos rašyba. Norėdamas kuo tiksliau išreikšti kalbos garsus ir įtikti visoms tarmėms, jis pavartojo tiek naujų ženklų garsams ir kirčiams reikšti, jog savo gramatiką padarė sunkiai prieinamą, ir tokiu būdu pasiekė priešingą rezultatą: ne tik neįtiko visiems, bet skaitytojus nuo jos atbaidė. Jis buvo prasimanęs tarp ko kito vietoj dvibalsio *ie* vartoti *e̦*, ant garso o dėti tašką *(ȯ)*, nors kitoniško *o* mūsų kalba neturi, vietoj ilgo balsio *ū* — *ш* (pusantro *u*), *a* ir *e* su uodegėlėmis apačioj užriestomis į kairę pusę...

Jauniaus rašybos sunkumą geriausiai patvirtina tas faktas, jog jos niekas nenorėjo daugiau vartoti. Tiesa, buvo vienas kitas mėginęs (Būga, Gražbylys), bet pasirodė, kad praktikos gyvenimui ji netinka, ir tie ją pametė.

Iš dalies Jauniaus gramatiką sunkina ir jos terminai. Ne tik dėl to, kad mes dabar pripratę prie Jablonskio terminų, bet dėl to, kad jie labai nepaprasti, nesutinka su terminais, turimais gyvos kalbos maždaug panašiems reikalams. Štai, pavyzdžiui, keli tokie terminai: *esybėvardis* (substantivum), *įvardovietė* (pronomen), *rodytojinis sakymbūdis* (modus indicativus), *geidėjinis sakymbūdis* (m. optativus), *liepijinis sakymbūdis* (m. imperativus), *turėtojinis gimtinis linksnis* (casus genetivus possesivus), *pirmiaus buvęsis, pirmiaus būsiąsis laikas* ir tt. Apie jų netikimą nėra reikalo čia plačiau kalbėti; kas nori, gali jų kritiką rasti Jablonskio straipsny „Lietuvių tautoj", knyga II, dalis 3. Dvi aplinkybės

galėtų pateisinti šių terminų atsiradimą. Viena, Jauniui reikėjo kaltis tuos terminus pirmam, o pirmas darbas, kaip žinome, paprastai yra nekoks. Antra, Jaunius buvo kabineto žmogus, jam nedaug rūpėjo, kaip praktikoj seksis jo nukaltiems žodžiams.

Ne geresnį turėjo praktikoj pasisekimą ir jo teorija apie svetimų žodžių rašymą. Jis norėjo, kad įėję į mūsų kalbą svetimi žodžiai, daugiausia lotyniški ir graikiški, būtų reiškiami tais garsais, kuriuos tie žodžiai turėtų, jei būtų išaugę lietuvių kalbos dirvoj. Tas principas reikalavo, kad būtų pašalinti ir rašybos rašmens *f, ch, h,* pirmu du pakeičiant lietuviškais *p, k,* o trečią visai atmetant; tada reiktų tarti: *patalistas, pilija, posporas, koras, Omėras...* Tas pats principas reikalavo, kad, sakysim, graikų garsas, reiškiamas raide *υ* (lotynų *y*), būtų pakeistas garsu *u,* ir tada lietuviškai reiktų šiaip tarti: *pusikė (fizika), tupas (tipas), etumologija (etimologija)* ir tt.

Norint, galima būtų dar prikišti vieną kitą mažmožį jo pačiam gramatikos mokslui ir net kalbai, bet sunku būtų čia kalbėti apie autoriaus kaltę, nes, kaip minėta, jis nebegalėjo peržiūrėti ir pataisyti duodant spausdinti.

Nors Jauniaus gramatikoj yra trūkumų, bet vis dėlto ji pilna gilaus mokslo. Daug kas jos šiandien atmesta, bet dar daugiau priimta. Ir pačioj rašyboj vieną kitą dalyką turim iš Jauniaus: sakysim, daugskaitos kilmininką rašom su nosine *u* gale. Kas tos gramatikos nepažįsta, tikrai turi daug nuostolių. Kiekvienam studentui, norinčiam laikyti lietuvių kalbos egzaminus, labai ne iš kelio ją pastudijuoti. Ji turi vieną jau tą gerą ypatybę, kad jos visas tekstas ir pavyzdžiai kirčiuoti, ko nėra nei vienoj kitoj gramatikoj. Kas nori išmokti rašomosios kalbos kirčius, tam reikalui ji yra geriausias šaltinis.

Kaip minėjau, daug ką stumia nuo savęs Jauniaus gramatikos rašybos sunkumas. Tiesą sakant, rašybos sunkumas gali stumti pirmų klasių gimnazistus ir kitus mažo išsilavinimo žmones, bet anaip toli ji negali baidyti universitete mokslus einančių vyrų ir moterų. Tai viena. O antra, kas moka rusiškai, gali pasinaudoti rusišku tos gramatikos vertimu, kuriame duota šių dienų mūsų rašyba. Kaip žinoma, gramatikos vertimo darbą yra atlikęs pats Būga, o tas labai daug reiškia. Ko netraukia originalas, tas gali rasti lygiai gerai išdėstytą tą mokslą vertime. Būga ne tik tiksliai išvertė gramatiką, bet ir savo pridėjo daug brangių prierašų. Kaip ir originalas, taip ir vertimas gražiai išleistas tos pačios Rusų Mokslų Akademijos Petrapily. Vertimas išėjo per karą 1916 metais.

Jauniui sintaksė nerūpėjo, bent apie jos dalykus niekur plačiai nei gramatikoj nei kitur nekalba. Jį interesuoja daugiau morfologija ir etimologija.

Antras jo darbas, mano nuomone, daug didesnis už gramatiką — bus mūsų tarmių aprašymas. Profesoriaudamas Kauno semi-

narijoj dešimties metų tarpe (1891—1900) jis parašė ir išspausdino Kauno gubernatoriaus raštinės leidžiamam metiniam kalendoriuj „Паметная Книжка Ковенской губерніи" eilę studijų apie mūsų tarmes: 1891 metais — vilkmergiečių tarmė, 1893 m.— raseiniškių žemaičių tarmė, 1895 m. — zarasiečių tarmė, 1898 m. — panevėžiečių tarmė, o 1900 — lietuvių kalbos balsių intonacija. Visos studijos, sudėtos į vieną daiktą, sudarytų gražų tomelį. Jos parašytos rusiškomis raidėmis, nes buvo spausdinamos tais laikais, kada mums buvo uždrausta spauda. Autorius galėjo vartoti lotyniškas raides reikšti graikiškiems, lotyniškiems, vokiškiems, prancūziškiems kalbos žodžiams, su kuriais jam kartais tekdavo lyginti savo kalbą, ir senų lietuviškų raštų citatoms.

Tokio tikslaus ir plataus mūsų tarmių aprašymo, kokį mums davė Jaunius minėtuose kalendoriuose, nebuvo padaryta nei pirma prieš jį, nei paskui ligšiol. Čia jis iškelia visą eilę kalbos įstatymų, duoda daugybę jos istorijos faktų. Tai amžinas kalbotyros paminklas, pro kurį negalės praeiti nei vienas rimtesnis mūsų kalbos tyrinėtojas. Reikia priminti, kad tas paminklas įdomus ne tik siauram specialistui, bet tikrai vertas pastudijuoti iš mūsų kiekvienam, kas nori kiek geriau išmokti savo gimtąją kalbą, lengviau orientuotis jos faktuose.

Štai svarbesni Jauniaus darbai, jo paties parašyti. Yra dar kitos rūšies darbų. Kaip žinome, Jaunius buvo labai atsidavęs kalbų mokslui, pažino to laiko visą jo literatūrą, pats daug apie tai galvojo ir stebino ne vieną savo nepaprastu mokėjimu išspręsti sunkiausius kalbotyros klausimus. Kalbų mokslas jį buvo stačiai pavergęs, bet parašyti nieko daugiau didesnio neparašė. Parašyti nedavė vis didėjanti jo valios atrofija, kuri buvo prasidėjusi nuo profesoriavimo laikų Kauno kunigų seminarijoj. Jo gerbėjai matydami, kad jis pats nieko neparašys ir gali visą savo išmintį nusinešti į kapus, buvo pastatę sekretorium Būgą, kad tas ką galėdamas užrašytų. Jo kalbotyros mokslo Būga per kelerius metus (1902—1908) prirašė šešius tomus, išviso paprasto rašomo popierio 3043 lapus. Būga manė tuos užrašus sutvarkęs išspausdinti ir vieną dalį tikrai 1908 metais išleido, bet toliau darbą sustabdė, pats pasidaręs kitos nuomonės apie jį. Išleista užrašų dalis buvo pavadinta „Aistiški studijai", turi 216 puslapių. „Studijų" prakalboj autorius ketino netrukus išleisti kitą dalį, bet po 11 mėnesių išleido ne kitą dalį, o tų „Studijų" kritiką. Žinoma, toliau studijai nebebuvo leidžiami.

Kodėl taip staiga atsimainė Būgos nuomonė? Jis padirbėjo kiek laiko pas žinomą lingvistą Baudouiną de Courtenay, tada buvusį Petrapilio universiteto profesorių, susipažino arčiau su kalbotyros mokslu, ir jam pasirodė, kad Jauniaus mokslo išvados padarytos didesnės, negu leidžia pamatas. Būdamas savamokslis, neįpratęs į sistemos darbą, Jaunius darė šuolius, kurių negali leisti kalbos faktai. Prieš tai yra nusidėjęs ne vien Jaunius, bet ir daug žymių lingvistų. Jaunius darė išvadas ne žingsniu po

žingsnio artindamasis prie jų, kaip elgiasi daugumas prityrusių mokslo žmonių, bet intuicija. Vadindamas Jaunių genijum, prof. Baudouinas de Courtenay sako, kad jis turėjęs nepaprastą gabumą daryti toli einančius apibendrinimus, kad faktų grupavimas, bendrinimas ir išvadų vedimas daręsis Jauniaus galvoj už sąmonės sferos, kad jo kūryba esanti intuicijos, nesąmoninga, bet sąmonės kontroliuojama. O genijų ir klaidos yra geniališkos; jie užveda kitus ieškoti tiesos tokiais keliais, kur ji greičiau randama. Toks geniališkas klaidų darytojas buvo ir Jaunius, todėl nereikia manyti, kad tas mokslas, kurį pasmerkė Būga, yra visai nenaudingas. Ne, jis turi savo vertę, tik laukia tinkamų pasekėjų, kad iš jo pasėtos sėklos išaugintų puikų mokslo medį. „Jaunius davė", sako Baudouinas de Courtenay, „eilę geniališkų kalbos hipotezių. Gal ne visos teisingos, yra jų tarpe klaidingų, bet jos visos vertė ne vieną pagalvoti, jas patikrinti, ir čia nemažas jo nuopelnas".

Jauniaus kalbotyros mokslas turi mums ir kitą reikšmę. Jis savo darbais iškėlė lietuvių kalbą, o kartu ir lietuvių tautą. Maskvos, Petrapilio ir kitų universitetų filologai laikė jį lietuvių kalbos dalykuose dideliu autoritetu. Krokuvos universitetas troško jį turėti savo profesorių tarpe. 1908 m. lenkų laikraštis „Wiara" Nr. 13 sako: „Didysis Brugmanas važinėjo pas jį norėdamas gauti patarimų; Deličas (Delitsch) klausė jo nuomonės; Lozannos, Friburgo, Bolonijos ir Neapolio universitetai su pagarba minėjo lietuvių mokslininko vardą. Kodėl? Toj mokslo šakoj Jaunius buvo genijus, savo darbais atvėręs naujus akiračius". Tikrai turėjo būti taip plačiai žinomas tas mūsų tautietis, kad Kazaniaus universitetas jam suteikė lyginamosios kalbotyros daktaro laipsnį honoris causa.

Ir ne tik Jaunius kėlė lietuvių vardą svetimtaučių akyse — jis dar daugiau kėlė mūsų pačių akyse. Jei mes dar šiandien nemokame kaip reikiant gerbti savo kalbos, tai ką kalbėti apie anuos priespaudos laikus? Tada daugumas mūsų krašto mokytesnių žmonių bijojo viešai pasirodyti su lietuviška kalba. O štai Jaunius su pranašo iškalbingumu išrodinėja tos paniekintos kalbos senumą ir gražumą, štai jis, remdamasis kalbotyros daviniais, gina lietuvių praeitį nuo svetimų mokslininkų priekaištų. Norėdamas išaukštinti mūsų praeitį Jaunius 1904 m. perskaitė ir išaiškino vadinamąjį „Vidievūto" vėliavos antrašą, kurį mini savo kronikoj Grunavas (Grunau). Antrašo skaitymas buvo duotas „Vilniaus Žiniose" Nr. 55 (1905). Toks mokslas mus kelia, mes pradedam save gerbti. Ir čia, vadinasi, yra didelis Jauniaus nuopelnas.

Kaip aukščiau pasakyta, Jaunius buvęs silpnas pedagogas. Jis buvo silpnas pedagogas vienu atžvilgiu — dėstyme neturėjo sistemos, nesilaikė darbe kokios tvarkos. Bet jis turėjo kitą gerą ypatybę, kurią labai retas pedagogas turi — nepaprastą iškalbą. Jis mokėjo savo iškalba klausytojus patraukti prie dėstomo daly-

ko, įkvėpti norą studijuoti, mažiausia, bent turėti jam pagarbą. Jis mokėjo kiekvieną uždegti; tą pasakojo savo atsiminimuose vienodai visi, kuriems teko girdėti jį kalbant. „Aistiškų studijų" prakalboj Būga rašo: „Mano nepažintis su pirmutiniais lygintinės kalbotyros pagrindais neilgai tetrukdė atsakomą Jauniaus lekcijų—pašnekesių supratimą ačiui jo paidagogiškoms dovanoms, prie kurių jisai ir mažamoksliams sugebėdavo kaip reikiant inbrukti sunkiai suprantamas mokslo tiesas".

Prof. Būčys šiaip rašo (1908 m. „Viltis" Nr. 29) apie jo įžengiamą lekciją Petrapilio kunigų akademijoj: „Jaunius kalbėjo apie graikų kalbos ypatybes, kuriomis Naujasis Įstatymas skiriasi nuo klasiškųjų Graikijos raštų... Mūsų draugai sėdėjo ir stovėjo įkaitę iš džiaugsmo. Jų veidai buvo raudoni, o rankos lyg truputį drebėjo. Auditorijoj buvo rektorius ir keletas profesorių. Jų akys buvo įsmeigtos į prelegentą, o veidai pilni rimtos atidžios. Skambėjo tik Jauniaus balsas, o tarp klausančių taip buvo tylu, kaip kad jų visai nebūtų buvę. Prelekcija nusitęsė ilgiau, negu buvo paskirta. Kada kun. Jaunius pagaliau tarė „dixi", t. y. „pabaigiau", tartum audra pasidarė. Prasidėjo toks delnų plojimas, kad negali nei aprašyti".

Jaunius savo iškalba žavėte žavėjo klausytojus. Doc. J. Tumas minėtam „Lietuvos Aido" Nr. 27 rašo, kaip jis žavėjo savo paskaitomis Kauno kunigų seminarijos klierikus: „Neapsakomai atsidėjęs tiriamajam dalykui, kuogiliausiai įsitikinęs tikrumu gautų rezultatų, turtingas žiniomis ir aukso burna, profesorius ne mokė, bet darė revoliucijas, pranašavo, lyg kilte kilo katedroje į orą. Žiūrėjo aukštyn, nematė auditorijos, mojavo rankom, lyg ką matydamas nesutinkant, nepažino nė vieno klausytojo per visą mokytojavimo laiką. Net kuomažiausiai išmokslintam vaikezui, klausant Jauniaus, vėrės kažkokie platūs horizontai, rodės kažin kas ten garbinga, gilu, skaistu, paslaptinga. O viso to centre — vaidila Jaunius; rodės, vienatinis genijus ir tiek jau pasiekęs, kiek kitas genijus per visą amžių pasiekti negali".

Žodžiu, Jaunius buvo nepaprastas kalbėtojas, pakilimo valandoj jo mintys savaime kaip upės vanduo bėgo, net prieš jo paties valią bėgo. Bauduoinas de Courtenay sako: „Ne jis valdė mintis, bet mintys jį. Jis buvo ne šio pasaulio žmogus, buvo įkvėpimo valdžioj".

Bet jo mintys, to paties mokslininko žodžiais, buvo „kontroliuojamos sąmonės", jose matyti buvo aiškus protas. Jo išvados buvo drąsios ir jam jas daryti leido jo plati erudicija. Jaunių skyrė iš kitų žmonių ir jo nepaprasta atmintis. Baudouinas de Courtenay sako, kad Jaunius „turėjo nepaprastą atmintį, viską smulkiai atmindavo ne be tvarkos, bet su tam tikra sistema. Ta jo atmintis laikė ne tik lietuvių, bet ir kitų kalbų faktus". Tik žmogus su tokia atmintim galėjo išmokti daug kalbų, tik jam galėjo ateiti mintis bandyti lyginti visas pasaulio kalbas. „Jaunius norėjo išrodyti, kad visos pasaulio kalbos kilę iš vienos. Dėl to

tyrinėjo suomių ir semitų kalbas, net norėjo susipažinti su senų Amerikos gyventojų kalba" („Wiara" Nr. 13).

Toks mokslininkas buvo Jaunius. Jam rūpėjo ne tik vienas mokslas, bet ir tėvynės reikalai. Nors jis gyveno užsidaręs ir neturėjo gyvų santykių su visuomene, bet tautos troškimai pasiekdavo jo jautrią širdį. Kaip saulės šviesa, taip ir didelės idėjos lygiai liečia visus žmones, todėl ir didi mūsų tautos atgimimo idėja negalėjo būti svetima Jauniui. Norėdamas išaukštinti savo kalbą, jis stengėsi daugybės iš pažiūros svetimų žodžių išrodyti lietuviškumą; tą mes matome daugely „Aistiškų studijų" vietų. Kai pasirodė Mierzynskio „Romovė", kur autorius daug ką apie senovės lietuvių gyvenimą nušvietė taip, kad mums ne labai patinka, Jaunius, susipažinęs su tuo darbu, žadėjo parašyti kritiką ir, kaip Būga sako, jį „sutrupinti į šipulius", bet, deja, dėl savo nusilpnėjusios valios to nepadarė, paliko tik užrašus tam egzemplioriuj, kurį skaitė. Ir prie mūsų spaudos atgavimo jis yra pridėjęs pirštą; jo autoritetiška nuomonė, be abejo, turėjo daug sverti rusų biurokratų akyse, kurių buvo tuo klausimu į jį kreiptasi. Tokie jo gyvenimo faktai rodo, kad mūsų visuomenės reikalams jis nebuvo šaltas. Ir jis tikrai garbingai išpildė savo piliečio priedermę, paliko mums gražų gero tėvynės sūnaus pavyzdį.

Tegu tas gražus pavyzdys nuolat mums šviečia, tegu uždega mūsų širdis ta ugnim, kuria degė ir jo širdis, tegu skamba taisyklinga kalba bent aukštojoj mūsų įstaigoj, kuri yra taip netoli nuo tos vietos, kur ilsisi jo kaulai.

(Šiam referatui daugiausia naudojausi straipsniais, išspausdintais 1908 metais „Vilties" nr. 29 ir „Draugijos" nr. 16)

„Švietimo darbas", 1928, Nr. 3

Jablonskio nuopelnai

Kalbos tėvo titulas, kuriuo Jablonskis buvo vadinamas dar gyvas ir kuris dabar visų kartojamas jam mirus, turės amžinai pasilikti prie jo vardo. Jis mūsų kalbai yra padaręs tiek nuopelnų, jog tas garbingas titulas nėra tik koks laikinas mūsų sugraudintos širdies papuošalas ant brangaus žmogaus kapo gailesčio dienose. Sunku čia tuojau duoti kiek tikresnį supratimą apie jo viso amžiaus darbų didumą. Tai bus mūsų tolimesnių rūpesčių dalykas. Tuo tarpu pamėginsiu nors trumpais žodžiais paminėti, ką jis yra gero padaręs tautai.

Jei palyginsim savo raštus prieš Jablonskį su šių dienų raštais, tai pamatysim didžiausią skirtumą. Raštų kalboj prieš Jablonskį krinta į akis pergausus barbarizmų vartojimas, daug kur nelietuviška sintaksė ir apskritai nemokėjimas sklandžiau reikšti savo mintis. Šiandien tas viskas pagerėjo, dabar visose gyvenimo srityse su raštų kalba mokame lengvai išsiversti, ir reikia pasa-

kyti, kad ta pažanga bus daugiausia Jablonskio darbo vaisius. Jis išmokė, kaip reikia vartoti savo kalbą. Pradėjęs mokyti kalbos dar prieš „Aušros" laikus, varė neatleisdamas tą darbą lig paskutinės gyvenimo valandos. Jo mokymo periodas, matuojant žmogaus gyvenimo žingsniais, gana ilgas — apima apie keturiasdešimt metų. Per tą laiką labai pasikeitė ir politiškas Lietuvos gyvenimas. Jablonskiui teko pereiti visus to pasikeitimo etapus, nuo spaudos draudimo su smarkiausiais persekiojimais už gimto žodžio vartojimą ir jo paties ištrėmimu ligi nepriklausymo atgavimo. Jis visados ėjo pirmose tautos darbininkų eilėse, o kalbos dalykuose buvo visur vadovu. Nerasi mūsų viešo gyvenimo srities, kuriai jis nebūtų patarnavęs savo mokslu.

Iš visų sričių daugiausia tačiau naudos Jablonskis bus suteikęs mokyklai. Sunku suprasti, kaip ten šiandien būtų mokoma lietuvių kalba be Jablonskio. Tam dalykui jis davė gramatikas, chrestomatijas, iš dalies lektūrą ir pačius mokytojus. Juk nėra žmoniškesnės knygos, kuri būtų pasirodžiusi be jo patarimų, nėra geresnio mokytojo, kuris būtų neperėjęs per jo rankas. Prireikus dėstyti mokyklose, atgavus nepriklausymą, viską lietuviškai, ir kitiems dalykams jis nemaža padėjo. Visa mokyklos terminologija irgi daugiausia jo darbas. Vadinas, šiandien mokykloj negali tarti sakinio, kad nebūtų jo išminties dalelės.

Bet Jablonskis nebuvo siauras savo profesijos žmogus, jam rūpėjo visas lietuvių gyvenimas. Kur buvo reikalinga kalbininko pagelba, jis niekur ir niekam neatsisakė padėti. Įvairiausios įstaigos kreipdavosi į jį ir jis visus patenkindavo. Dažnai ir nelaukdavo, kad kas jo prašytų — pats ėjo su savo pamokymais ten, kur buvo reikalinga. Sakysim, ypatingai daug pamokymų susilaukė mūsų laikraščiai, kurių netikusi kalba jam labiau negu kas kitas badė akis. Iš senesnių laikraščių, pradedant nuo „Vilniaus Žinių", rodos, nerastum nei vieno, kuriam nebūtų taisęs kalbos. Taisė gyvu žodžiu sueidamas su laikraščių darbininkais, taisė siuntinėdamas dėl pastebėtų klaidų laiškus, taisė rašydamas atskirus straipsnius. Žinodamas, kad laikraščių kalba labai atsiliepia skaitytojams, kad jos netaisyklingumai gali užkrėsti visą tautą ir pagadinti jos kalbą, jis daug rūpinosi, kad jų kalba būtų gera. Nuolat dejuodavo, kad ji negerėjanti, bet niekados nepamesdavo vilties, kad gali pasitaisyti. Sakysim, dar prieš pat mirtį buvo atsikvietęs vieno laikraščio bendradarbius ir taisė jų kalbą. Kitą kartą jis dar norėjo juos pakviesti į ligoninę gulėdamas jau mirties patale ir labai džiaugėsi gavęs gydytojų leidimą jiems ateiti, tik nebeteko pasimatyti — giltinė amžinai užrakino jo mėgusias mokyti lūpas.

Jablonskis buvo nepaprastas mokytojas. Tai tikrai mokytojas iš dievo malonės. Savo darbą jis dirbo su apaštališku atsidėjimu: mokė iš mokyklos katedros, mokė savo namuose, mokė kur ką sutikdamas. Jo namų durys būdavo visiems atviros, eidavo klausti patarimų kas tik norėdavo. Padėdamas kalbos dalykuose jis

nesivadavo jokiomis pažiūromis ar simpatijomis — visi jam buvo lygūs. Į kiekvieno klausimą vienodai įsigilindavo ir vienodai nuo širdies patardavo. Daugumas eidavo pas jį tartis su visokiais raštais. Svetimų raštų jis yra ištaisęs daug daugiau, negu savų parašęs, kitiems padėjo ištisas knygas suredaguoti. Tai darydamas nieko kito netroško, tik kad būtų kas parašyta žmoniška kalba. Sau garbės niekados neieškojo, kitų geras darbas ne mažiau jį džiugino kaip savo.

Jablonskis buvo ne tik didis mokytojas, bet ir didis mokslininkas. Lietuvių kalbos moksle jis išaiškino ir iškėlė daug naujų dalykų. Mes juos randame išbarstytus po visus jo vadovėlius arba žinome iš jo paties lūpų. Jo mokslas ne tiek siekė į gilumą, kiek į platumą. Jis labiausiai rūpinosi tokiais klausimais, be kurių negali menkiausiam reikale žengti žingsnio. Taisyklinga ar netaisyklinga, gyva ar negyva — šitai viso jo galvojimo pradžia ir pabaiga. Tirdamas tą kalbos pusę, kol sveikas buvo, apvažiavo visas Lietuvos tarmes, pririnko daugybę gyvos kalbos pavyzdžių, apie kurių gražumą galim spręsti iš to, kas suvartota jo gramatikose, ir paliko nemaža materialo žodynui. Ieškoti ko naujo kalboj, ieškoti tiesos, jis nesiliovė lig paskutinių savo dienų. Nebeišeidamas dėl ligos iš kambario, labai džiaugdavosi, jei jam pavykdavo nutverti žmogų, ypač sodietį, iš kurio galėdavo ką nors rūpimam klausimui išgauti.

Jablonskis priartino raštų kalbą prie gyvos kalbos. Seniai yra žinomas ir visų pripažintas teisingas principas — rašyk kaip kalbi ir kalbėk kaip rašai, bet praktikoj pasirodo ne toks lengvas daiktas. Daug kas rašydamas nori vaduotis tuo principu, bet tas toli gražu ne visiems pavyksta, nes mes rašydami turim prieš akis paprastai kitų raštų kalbą. Čia reikalingas tam tikras pastabus ir kritiškas protas, kad galėtum eiti tuo keliu neklupdamas. Jablonskis kaip tik turėjo tokį talentą. Jis pirmas pramynė tą kelią ir ant jo pastatė kitus. Vadinas, jis davė teisingą metodą tolimesniam kalbos mokslui. Tas mūsų kalbos istorijoj niekados nebus užmiršta.

Jablonskio raštai žinomi visiems, kam teko kiek trinti mokyklos suolą. Tai mokykliniai lietuvių kalbos vadovėliai morfologijai ir sintaksei eiti, chrestomatijos „Vargo Mokyklai" dvi dalys, rašybos vadovėlis ir keletas skiriamų lektūrai verstinių dalykų, iš kurių žymesni: „Visuomenės įnamiai", „Pasakėčios", „Urvinis žmogus", „Baisusis milžinas". Mūsų gramatikų literatūroj jo didžiausias nuopelnas tas, kad jis pirmas parašė gramatiką, stovinčią mokslo reikalavimų aukštumoj ir tinkančią praktikos reikalui. Jo gramatikos vadovėliai be ko kito pasižymi didele gausybe gyvų ir gražių pavyzdžių, iš kurių vienų jau gali daug pasimokyti kalbos. Be to, kas išleista, dar prirašė daugybę recenzijų, kurios yra ne kas kitas, kaip kalbos pamokos. Recenzuodamas kokį dalyką, jis kėlė, kas pasakyta negerai ir kodėl negerai, paskui aiškino, kaip turi būti. Tikiuosi, jo recenzijos bus kada

surinktos į krūvą ir išleistos vienoj vietoj. Jos to labai vertos. Tokia knyga pravers dažnai pavartyti mažesnio ar didesnio mokslo žmogui. Juk savo kalbą visi mes mokam neperdaug.

Dėl to dalyko, dėl mūsų mažo kalbos mokėjimo, nuolat dejavo pats Jablonskis. Nors kalbos mokėjimas po truputį gerėjo, bet jam rodėsi, kad jis stovi vis vietoj. Jis su savo mokslu mus toli buvo palikęs užpakaly, ir jo karšta dvasia negalėjo pakęsti, kad mes nesekam pridurmais. Iš čia jo nuolatinis nepasitenkinimas ir pesimistiškos nuomonės apie savo tautiečius. Bet tas pesimizmas negalėjo atšaldyti jo amžinai jaunos širdies, lig paskutinės gyvenimo valandos degte degusios karšta savo tautos meile.

Savo tautai jis dirbo visą amžių su didžiausiu atsidėjimu nieko negalvodamas apie save. Jam karjera nerūpėjo, dėl duonos kąsnio niekam nelenkė galvos. Elgdamasis kaip daugelis kitų seniau, su savo gabumais jis būtų galėjęs puikiai įsitaisyti kur Sibirijoj ar Kaukaze, bet jam labiau tiko vargas savam krašte, negu laimė svetur. [...] negalėdamas gauti vietos Lietuvoj, jis ieškojo jos bent netoli nuo Lietuvos (Mintauja, Brestas, Gardinas, Veližas...), kad būtų arčiau prie savųjų. Mainydamas vietas visą laiką suko aplink Lietuvą stengdamasis kiekvieną kartą priartinti prie jos. Jo veidas tartum magnitas nuolat buvo atsuktas į mylimą šalį. Nors po karo sugrįžo į [...] Lietuvą jau paliegęs ir turėjo teisę ramiai ilsėtis po tiek vargų, bet jis su didžiausiu entuziazmu stojo į darbą lygiai su jaunaisiais niekur jiems neužsileisdamas ir neatsitraukdamas iš eilės iki grabo lentos. Kartų kartoms jis buvo tikro idealisto ir didelio patrioto paveikslas.

Jablonskis už savo darbus nusipelnė vietą šalia garbingiausių mūsų tautos vyrų. Jo nuopelnai šių dienų Lietuvai pagal savo didumą gali būti lyginami su nuopelnais tokių žmonių kaip Vytautas Didysis, kurio metais jam teko mirti. Jis visą savo gyvenimą be perstojo ieškojo tiesos, tad tegu [...] jo skaisti dvasia, palikusi šių vargų pakalnę, randa amžiną ramybę tautos didvyrių saulėtoj buveinėj.

„Vairas", 1930, Nr. 4(7)

Kuo mums brangus Jablonskis

Šį mėnesį sueina metai, kai nuo mūsų atsiskyrė Jablonskis, vienas iš didžiausių tautos vyrų. Visos tautos mini savo garbingus vyrus kiekviena proga tuo norėdamos išreikšti ne tik savo dėkingumą brangiems vardams už didelius nuopelnus, bet ir pasisemti dvasios stiprybės iš jų gyvenimo ir darbų. Juk gerų žmonių paveikslas, tarytum saulė, kitus šildo ir kelia aukštyn. Jų įtaka kitiems žmonėms nesibaigia su mirtim. Ir kuo didesnis žmogus, tuo jo įtaka toliau siekia. Dar žilos senovės didžių dainių ir filosofų (Homero, Sokrato, Platono...) išmintis nenustoja lig šių

dienų duoti dvasios maisto mūsų protui ir širdžiai. Toks didis vyras mūsų tautai buvo Jablonskis, kurio liūdnas mirties sukaktuves negalim praleisti nepaminėję, ką gero jis yra mums padaręs. O jis mums brangus ir kaip visuomenės žmogus ir kaip mokslininkas.

Kaip visuomenės žmogus, Jablonskis mums davė gražiausią gero patrioto paveikslą. Jis atidavė tėvynei viską, ką žmogus turi geresnio, neišskiriant nei sveikatos. Jis pradėjo rūpintis visuomenės reikalais dar eidamas mokslus, kaip ir kiti tos kartos inteligentai. Tais laikais mokytų lietuvių buvo labai maža. Klebonijos, dvarai, miestai ir miesteliai lietuviškai beveik nekalbėjo. Kiekvienas poniškesnis žmogus gėdinosi lietuviškai ne tik kalbėti, bet ir pasirodyti mokantis tą kalbą. Viešai prabilti lietuviškai reikėjo žmogui daug drąsos. Lietuviškas raštas [caro] valdžios buvo draudžiamas. To laiko tautos vadovams reikėjo dirbti daugiausia slaptai, nes kitaip galima buvo ir pačiam nukentėti ir varomam darbui pakenkti. Svarbiausias jų rūpestis buvo kelti susipratimą tarp atskilusių tautiečių ir šviesti kaimiečius, kurie beveik vieni bevartojo tėvų kalbą. Štai kokia buvo dirva, kurioj Jablonskis pradėjo savo visuomenės darbą! Nuo jo jis nesitraukė per visą savo gyvenimą, eidamas pirmose eilėse su geriausiais tėvynės sūnumis. Lietuvių kilimą jis palaikydavo visokiais būdais, kokiais tik galėdavo, būdamas įvairių draugijų nariu, remdamas spaudą, kurią šelpė daugiausia savo raštais, pradėjęs nuo „Aušros", ragindamas inteligentus ieškoti duonos savo krašte ir tt.

Kad geriau galėtų tarnauti savo tautai, baigęs mokslus (Maskvos universitetą) Jablonskis būtinai norėjo įsikurti Lietuvoj. Buvo padavęs prašymus aukštesnėms švietimo įstaigoms, kad jį paskirtų gimnazijos mokytoju kur savo krašte, bet tada [...] lietuviams vietų Lietuvoj mokyklose neduodavo, nedavė ir jam. Bet nenorėdamas pamesti savo krašto, jis kurį laiką mokė dvare vaikus, o paskui gavo praktikanto vietą prie teismo, tikėdamasis vėliau nors valsčiaus teisėju tapti. Susidomėjęs baigusiu filologijos fakultetą praktikantu, „taikos teisėjų suvažiavimo" pirmininkas per pažintis išrūpino jam vietą Mintaujos gimnazijoj senovės kalbų mokytoju. Jablonskiui buvo didelis džiaugsmas, kad jis galės gyventi nors ne Lietuvoj, bent arti Lietuvos. Tik to džiaugsmas buvo neilgas. Už lietuvystę buvo mokyklų vyriausybės nukeltas į estų kraštą, į Revelio gimnaziją. Po kiek laiko dėl tos pat priežasties iš ten jis buvo visai atstatytas nuo mokymo darbo ir ištremtas gyventi be jokios vietos į Pskovą. Bet po spaudos draudimo nuėmimo jis vėl sugrįžo į Lietuvą ir netrukus apsigyveno Vilniuj. Čia darbavosi prie lietuvių laikraščių būdamas jų redaktorium ir kalbos taisytoju. Tuomet jis yra suredagavęs ar išvertęs keletą naudingų platesnei visuomenei knygelių, kurių kalba ir ligšiol tebėra geresnė, negu daugelio dabar mūsų leidžiamų knygų. Be to, jis Vilniuj vidurinėse mokyklose turėjo keletą lietuvių kalbos pamokų, kurias lankė iš laisvo noro nedidelis

skaičius lietuvių mokinių. Valandos lietuvių kalbai buvo skiriamos po visų kitų pamokų, mokiniai susirinkdavo nuvargę, todėl nekiek naudos iš to turėjo. Ir mokytojas nekokį turėjo pelną, jei bent tai, kad gal mokyklų valdžios akyse pasirodė ištikimesnis, nes netrukus buvo paskirtas lietuvių kalbos mokytoju į Panevėžio mokytojų seminariją. Bet čia neilgai jam lemta buvo dirbti. Dėl mokyklos direktoriaus intrigų jis buvo iškeltas į Brestą, gudų kraštą. Paskiau atkeltas kiek arčiau, į Gardiną, bet netrukus buvo nuskirtas į Veližą, Vilniaus mokslo apygardos tolimą užkampį, toli nuo savo žmonių. Prasidėjus karui ir lietuviams moksleiviams susispietus Voroneže, kur buvo jiems įsteigtos dvi gimnazijos, Jablonskis atvyksta į Voronežą, vėl į saviškių tarpą, kur jis gauna mokyti lotynų ir lietuvių kalbų. Bet dėl nesveikatos vėliau iš gimnazijos pasitraukia ir atsideda rašyti vadovėlius. Sugrįžęs iš Voronežo (1918), pradžioj gyveno Vilniuj, paskui visą laiką Kaune, lig pat mirties neišleisdamas plunksnos iš rankos. Kaune Lietuvos universitetas buvo jį pakvietęs profesorium, ir jis keletą metų čia dėstė lietuvių kalbą.

Kaip matome, Jablonskio troškimas apsigyventi Lietuvoj galop išsipildė; [...] jis ramiai galėjo dirbti savo krašte, tik sveikata jau buvo sumažėjusi. Tačiau, kol gyvas buvo, neužsileido ir sveikiems ir jauniems.

Jablonskis mokė lietuvių kalbos ne tik mokykloj, bet ir už jos sienų. Jo namų durys būdavo visiems atviros, eidavo klausti patarimų kas tik norėdavo. Į kiekvieno klausimus vienodai įsigilindavo ir kiekvienam vienodai nuo širdies patardavo. Daugumas eidavo pas jį tartis su savo raštais. Svetimų raštų jis yra daug daugiau ištaisęs, negu savų parašęs. Naudodamiesi jo patarimais kiti net ištisas knygas parašė. Jablonskiui ypač rūpėjo laikraščių kalba. Kadangi laikraščiai labai atsiliepia skaitytojų kalbai, vadinas, gali ją pakelti ar pagadinti, jis visą savo amžių taisė mūsų publicistikos kalbą, keldamas jos negerumus pats spaudoj arba per laiškus nurodinėdamas atskiriems autoriams jų klaidas.

Iš to matom, kad Jablonskis nebuvo siauras savo profesijos žmogus, kad jam rūpėjo lygiai visas lietuvių gyvenimas. Jis visą laiką sekė mūsų spaudą, žinojo kiekvieną pasirodžiusią knygą ir galėjo pasakyti savo nuomonę apie jos turinį ir kalbą. Daug kas mūsų knygose jam netiko, jis erzinosi, kad jo taisymų niekas neklauso, dėl tos priežasties dažnai tekdavo išgirsti iš jo pesimistiškų nuomonių apie savo tautiečius.

Net ta sritis, į kurią jis paprastai nesikišdavo — politika nebuvo jam terra incognita. Politikos dalykus jis sekė ir pasikalbėjimuose parodydavo, kad jis juose dažnai geriau orientuojasi, kaip koks profesionalas politikas. Tėvynės likimas jam visados būdavo arti prie širdies, ir jis lygiai atjausdavo savo krašto laimėjimus ir nepasisekimus.

Bet Jablonskis pasiliks amžinai brangiu mūsų tautai daugiausia už savo mokslo nuopelnus. Jis giliai ir plačiai ištyrė lietuvių

kalbą, davė jos mokslo metodus, lietuvių kalbos mokslo dalykuose yra didžiausias autoritetas, paskutinė sprendimo instancija. Trumpai sakant, jis buvo tikras mokslo žmogus. Bet Jablonskis buvo daugiau negu paprastas mokslininkas. Dažnai mokslininkas ieško tiesos nesirūpindamas, kiek ta tiesa kam reikšminga. O Jablonskis troško, kad jo pasiektas mokslas greičiau tektų visai tautai, kad visa tauta taip pat gerai mokėtų kalbą, kaip jis ją išmoko. Juk dėl tos tautos meilės jis teisingai nupelnė jos tėvo vardą. To troškimo vedamas, jis rašė visus savo darbus. Jis pirmas davė mums lietuviškai parašytą praktikos reikalams pritaikintą lietuvių kalbos gramatiką, nustatė rašybą, davė mokyklai skaitymo knygas, davė jai nemaža lektūros, pagaliau davė terminologiją ne tik mokyklai, bet ir kitoms gyvenimo ir mokslo šakoms. Už terminologijos sudarymą jam turi būti dėkinga ir publicistika, ir matematika, ir teisė, ir medicina... Mūsų mokyklų žmonių kalboj nerasi vietos, kur nespindėtų jo dvasios dalelė.

Dar reikia pridurti, kad Jablonskis buvo žmogus labai tiesus ir teisingas, už ką buvo visų gerbiamas. Jis buvo didelis entuziastas, karštos ir amžinai jaunos širdies žmogus. Savo troškimu dirbti krašto naudai neieškant už tai jokio atpildo, savo atsidėjimu mokslui jis buvo kitiems gražiausias paveikslas. Tegu jis lieka tokiuo paveikslu visoms ateinančioms kartoms, ypač jaunuomenei, kurią jis visą amžių garbingai vedė šviesos ir tiesos keliais.

„Šviesos keliai", 1931, Nr. 2

[Jonas Jablonskis]. Trumpas gyvenimo aprašymas

Jablonskis mūsų tautai yra vienas iš didžiausių vyrų, kurie kada buvo. Už nuopelnus, padarytus lietuvių kalbai, jis amžinai paliks tautos atminime. Kol mūsų kalba skambės tarp šios žemės giminių, tol ji, jo apvalyta nuo svetimų šiukšlių, išskaidrinta ir praturtinta naujais žodžiais, kartų kartoms skelbs jo vardą. Iš prastos kaimiečių susižinojimo priemonės, kuria buvo laikoma lietuvių kalba, jis beveik per pusę šimto metų nepaliaujamo darbo padarė ją tobulu minties įrankiu, tinkančiu vartoti visose kultūriškai organizuoto krašto gyvenimo srityse. Savo raštais padėjęs lietuvių kalbos mokslui pamatus ir nustatęs jo metodus, jis, be abejo, atsistojo žymiausioj vietoj tarp kitų mokslininkų lituanistų. Apdovanotas dideliu ir skaisčiu protu, jis galėjo toli peržengti lietuvių kalbos mokslo sienas ir pasižymėti bendram lingvistikos moksle, jei nebūtų atsistojusi skersai kelio kita jo asmens ypatybė — jo nenugalimas troškimas tarnauti savo kraštui, troškimas, kad jo pasiekti mokslo rezultatai būtų pasisavinti plačios visuomenės. Eidamas tuo savo palinkimu, niekas kitas taip vykusiai nemokėjo suderinti lietuvių kalbos mokslo teorijos su praktika ir, skelbdamas tą praktiką su apaštališku atsidėjimu,

niekas kitas tiek neišmokė mūsų taisyklingai vartoti gimtąją kalbą, kiek jis.

Jablonskis buvo ne tik didis lietuvių kalbos mokytojas, bet ir labai žymus visuomenės narys. Jam rūpėjo lygiai visas lietuvių gyvenimas: džiaugdavosi savo tautiečių pasisekimais, skaudžiai atjausdavo nelaimes, pats visur kur galėdamas prisidėdavo savo darbu ir dėkle. Ir ką jis dirbdavo, dirbdavo iš visos širdies, dirbdavo pamiršęs patį save ir savo reikalus. Kur ir kada tik tėvynė pašaukdavo savo vaikus, jis pirmas išgirsdavo jos balsą ir pirmas šokdavo jai tarnauti.

Jablonskis ne mažiau mus traukia ir savo būdo ypatybėmis. Jis buvo žmogus labai atviras ir tiesus. Dėl savo pelno niekam nelenkė galvos: matydamas piktybę, netylėjo, nors jam naudingiau buvo tylėti, bet reagavo kiek ir kuo tik galėdamas. Dėl tų savo būdo ypatybių Jablonskiui per gyvenimą teko dažnai kovoti. Jis kėlė ginklą, jei ir šešėlis ko negero pasirodydavo. Kovoj nežiūrėjo, ar priešas galingas, ar daug jam gali pakenkti, žiūrėjo tik tiesos. Toks kovotojas be baimės ir dėmės visados traukė į save kiekvieno doro žmogaus simpatijas.

Kad Jablonskis traukė nepaprastai į save kitus, galima išaiškinti tuo, jog jis buvo tikrai retos širdies žmogus. Jis turėjo ne tik didelį protą, bet ir didelę širdį. Visuose pasielgimuose jam širdis visados imdavo viršų. Jis gyveno ne tiek proto nurodymais, kiek širdies traukimais. Jam darbo kryptį dažnai diktuodavo ne koks šaltas apsvarstymas, bet momento reikalas ar koks įspūdis, stipriau palietęs jo jautrios sielos stygas. Teko girdėti priekaištų, kodėl Jablonskis dirbantis tą, o ne kitą kurį naudingesnį darbą. Bet jis kitaip negalėjo elgtis: jis visur klausė savo širdies. Dėl tos savo karštos ir tiesos ieškančios širdies per gyvenimą jam teko daug privargti ir prikentėti. Mėtomas gyvenimo verpetų ir slėgiamas kūno skausmų, jis visą amžių nešė tikrą kančių kryžių. Reikia manyti, kiekvienam bus įdomu žinoti, kaip jis perėjo savo erškėčiais klotą gyvenimo kelią. Tik čia duodamas jo gyvenimo aprašymas labai trumpas, paliesti tik svarbesni bruožai. Pilnesnė biografija yra ateities dalykas, ji bus parašyta išspausdinus jo laiškus ir prisirinkus daugiau jo gyvento laiko atminimų.

Kubiliai — Naumiestis

Jonas Jablonskis gimė 1860 m. gruodžio mėn. 30 dieną Kubilių[18] kaime, Būblelių (Lesnistvos) valsčiuj. Kubilių kaimas yra pačioj paprūsėj, 3 klm. į žiemius nuo Naumiesčio. Jo tėvas Juozas turėjo Kubilių kaime ūkį, buvo vyras rimtas ir sumaningas. Jo motina buvo Jonieška Šipailiūtė, šneki ir meili moteriškė. Gimtajam kaime Jablonskis gyveno lig 12 savo amžiaus metų. Nuo 12 lig 17 metų gyveno prie pat Naumiesčio Meištų kaime, kur jo tėvas buvo pirkęs kitą ūkį (pirmiau pardavęs Kubiliuose). Nuo

17 metų jis gyveno Rygiškių kaime, Griškabūdžio parapijos, kur tėvas vėl pirko ūkį, žinoma, pardavęs Meištų*. Nuo to Rygiškių kaimo pavadinimo yra kilęs Jablonskio slapyvardis — Rygiškių Jonas. Bet kadangi tuo laiku jis mokėsi gimnazijoj, tai reikia manyti, kad tam kaime jam tekdavo gyventi daugiausia vakacijų metu.

Tokiuo būdu laimingiausias vaikystės dienas jis praleido Kubiliuose, kur be jokių rūpesčių galėjo žaisti ir lakstyti po laukus. Kiek paaugęs kartais padėdavo vyresniems parsinešti pigesnių prekių iš Širvintos miestelio, esančio kitoj sienos pusėj. Būdamas prie upės dažnai eidavo maudytis. Kartą besimaudydamas bemažko neprigėrė. Skęstant viena mintis jam perėjo per galvą: kaip jo netekus gailės ir verks motina. Vadinas, mažas vaikas jau parodė gerą savo būdo ypatybę: mirties akivaizdoj galvojo ne apie save, bet apie kitus.

Čia gyvendamas jis pradėjo mokytis. Lietuviškai skaityti išmoko iš savo motinos ir vieno siuvėjo, siuvusio jo tėvų namuose. Pamatę vaiko gabumus mokslui, motina ir jos dėdė kun. J. Šipaila nutarė toliau leisti mokytis.

Pirmiausia nuvežė į Naumiestį, kur turėjo išeiti pradžios mokyklą. Apsigyveno pas dėdę, motinos brolį. Mokykla buvo menka. Mokytojas buvo Lapinskis, mokė rusiškai. Tikybos reikėjo mokytis iš lenkiško katekizmo, mokė kun. Marma. Vaikai lenkiškai nemokėjo, todėl toks tikybos mokslas buvo sunkus daiktas, kapelionas dažnai vartodavo rykštę**. Negeresnis buvęs pedagogas ir Lapinskis, kuris irgi tam tikrais atsitikimais vartojęs tą įnagį. Pats daugiausia mokė vyresnįjį skyrių, o jaunesniuosius mokė vyresniojo skyriaus mokiniai, kuriuos reikėdavo nulenkti kokia dovana, kad duotų geresnę atestaciją mokytojui, nes blogai atestuoti būdavo baudžiami. Būdamas gabus ir darbštus, Jablonskis baigė Naumiesčio mokslą per trejus metus. Ten jis išmoko kiek paskaityti ir atsakinėti į lengvesnius klausimus rusiškai, aritmetikos keturius veiksmus ir lenkišką katekizmą. Buvo ten išmokęs ir ministrantūrą, galėjo patarnauti mišioms, patarnaudavo savo motinos dėdei kun. Šipailai, kuris kasmet apie šv. Petrą atvažiuodavo apsilankyti.

Gimnazija

Bet tėvai nesitenkino sūnaus mokslu, įgytu pradžios mokykloj. Norėdami, kaip ir kiti kaimiečiai, jį išleisti į kunigus, nuvežė į Marijampolę ir išlaikius egzaminus įstatė 1872 metais į pirmą gimnazijos klasę. Dėdė kunigas žadėjo padėti mokyti tik nuo

---

* G. Gerullis. Litauische Dialektstudien, 5.

** Apie mokslo pradžią žiūr. straipsnį šiam [Jablonskio raštų] tome, psl. 287: „Mažmožis iš pirmųjų mano mokslo dienų".

antros klasės. Mat jis kelius gimines buvęs padėjęs leisti į mokslus, ir vis nelaimingai, todėl norėjo, kad pradžioj (pirmoj klasėj esant) patys tėvai duotų visas lėšas.

Vaikas buvo blogai prirengtas, silpnai mokėjo rusiškai, todėl pradžioj menkai mokėsi, ir gavo pirmoj klasėj antrus metus sėdėti. Bet tas jam išėjo į naudą: padėjęs tvirtą pamatą, toliau mokėsi gerai, niekur nebesėdėjo po dvejus metus ir baigė gimnaziją su aukso medaliu. Iš visų mokslų jam labiausiai sekėsi senovės (lotynų ir graikų) kalbos. Tuo jis buvo garsus visoj gimnazijoj. Dėl vieno jo rašto darbo lotynų kalbos mokytojas pasakęs, kad taip parašyti galėjęs tiktai Cezaris.

Aukštesnių klasių mokinius, kurie gerai mokėsi ir gerai elgėsi, gimnazijos vyresnybė skirdavo mokinių bendrabučių prižiūrėtojais. Jie turėdavo žiūrėti, kad jaunesni mokiniai mokytųsi ir laikytųsi gimnazijos nustatytos tvarkos. Prižiūrėtojams šeimininkės duodavo beveik dykai butą ir visą laikymą. Tokiuo bendrabučio prižiūrėtoju buvo paskirtas ir Jablonskis. Būdamas tokiuo prižiūrėtoju, Jablonskis rūpinosi ne tik jaunesnių elgesiu, bet žiūrėjo, kad šeimininkė jų neskriaustų valgiu. Mokiniai butų prižiūrėtojų ne labai mėgsta, bet su Jablonskiu buvo visai kitaip. Petras Leonas savo atsiminimuose rašo: „Mes ne tik klausėme jo ir gerbėme jį, mes jį pamilome dėl jo gerumo. Aš neatsimenu, kad būčiau girdėjęs iš jo kokį šiurkštų žodį. Jisai kartu su mumis kaip su draugais žaidė, pavyzdžiu, šeštadienį, išsiavęs, kaip ir mes... Nors Jablonskis kartais labai artimai su mumis draugaudavo, bet tai nekenkė mūsų akyse jo rimtumui."* Apskritai, Jablonskis draugystėj buvo linksmas, šnekus ir lipšnus. Toks jis buvo gimnazijoj, toks paliko visą gyvenimą.

Vakacijų metu parvažiavęs namo padėdavo tėvams laukų darbus dirbti. Dažnai per vakacijas viešėdavo ir pas kun. Šipailą Keturvalakiuose.

Gimnazijoj Jablonskis turėjo keletą gerų mokytojų, o iš jų dažniausiai su pagarba minėdavo savo kapelioną, kunigą J. Čėsną, marijoną. Tas išmintingas ir didelio takto vienuolis buvo mylimas visų mokinių be tikėjimo skirtumo. Baigę gimnaziją, su kun. Čėsna eidavo atsisveikinti tiek katalikai, tiek pravoslavai, tiek evangelikai, tiek žydai...

Tarp kitų dalykų Marijampolės gimnazijoj buvo dėstoma ir lietuvių kalba. Tuo laiku spauda buvo uždrausta, mokė iš kirilica parašytų knygų. Lietuvių kalbą dėstė Vincas Staniškis. Pamokų būdavo nedaug — viena valanda per savaitę. Mokiniai neturėdavo jokių kalbos vadovėlių, mokytojas nedėstydavo jokių gramatikos taisyklių, tik kartais paskaitydavo kokį senesnį tekstą ir paaiškindavo vieną kitą retesnį žodį vadindamas jį „žemaitišku". Tokios pamokos didesnio supratimo apie savo gimtąją kalbą neduodavo. Mokiniai jas lankydavo daugiausia norėdami gauti

* 1921 m. „Lietuvos Mokykla", psl. 522.

atestate iš lietuvių kalbos pažymį, be kurio paskui Maskvos ir Petrapilio universitetuose negalėdavo naudotis tam tikromis stipendijomis*.

Žinoma, toks lietuvių kalbos mokslas negalėjo kelti mokinių patriotizmo. Visų Marijampolės mokinių tautiškas susipratimas buvo labai menkas; daugumas gyveno lenkų idealais ir kalbėjo lenkiškai. Tiesa, kiek lietuvišką dvasią žadino buvę Marijampolės gimnazijos auklėtiniai — J. Basanavičius ir Petras Kriaučiūnas, bet jie būdavo reti svečiai, ir jų naujos idėjos nerasdavo didelio pasisekimo lietuvių moksleivių tarpe**. Ir nenuostabus daiktas: rusiška mokykla negalėjo įkvėpti lietuviškos dvasios, mieste kalbėjo visi poniškesni žmonės lenkiškai, skaitė lenkų poetus.

1881 metais Jablonskis baigė gimnaziją, išbuvęs joje devynerius metus***. Nestojo į kunigų seminariją, bet nuvažiavo į Maskvos universitetą.

Universitetas

Universitete studijavo filologiją, senovės kalbas, kurios jam taip sekėsi dar gimnazijoj. Iš profesorių turėjo du žymesnius lingvistus: Fil. Fortunatovą ir Koršą. Jie atkreipė Jablonskio akis į lietuvių kalbą. Jablonskis pasižymėjo gabumais naujoj mokslo įstaigoj ir suėjo į artimesnę pažintį su savo tais profesoriais. Ir baigus universitetą nenutrūksta su jais geri santykiai, ypač su Koršu, kurį mirus gražiais žodžiais paminėjo****.

Kita priežastis, kuri jį paragino atsidėti lietuvių kalbai, buvo jo tautiškas susipratimas, įgautas Maskvoj. Atvykęs į universitetą, to susipratimo neturėjo, bet susipažinęs su lietuvių jaunuomene, čia einančia aukštuosius mokslus, netrukus pats įsitraukė į Lietuvos darbą. Ta jaunuomenė dažnai rinkdavosi, skaitydavo referatus ir svarstydavo įvairius savo krašto reikalus. Jų tarpe dažnai minimas būdavo Basanavičius, kuris tuo laiku gyveno Bulgarijoj. Studentai turėjo savo draugiją; jos veikliausiu nariu***** buvo Jonas Šliūpas, kuris tuo laiku Jablonskiui buvo didelis kalbos autoritetas (pats Jablonskis tai pasakojo). Jablonskis prisirašė prie tos draugijos ir uoliai joj dirbo.

Jablonskiui būnant universitete, pasirodė „Auszra", kurios visi taip laukė. Tą atsitikimą taip Jablonskis mini: „Visi džiaugiamės, gėrimės „Auszros" turiniu ir šiltais drąsiais redaktoriaus žodžiais, prakalbėtais į Lietuvos žmones. Atbudau ir aš. Ėmiau rengtis ir pats į darbą" ******. Jablonskis pradėjo rašinėti į „Auszrą" 1883 m.

---

* Žiūr. šio [Jablonskio raštų] tomo pusl. 268.
** I, 269.
*** I, 69.
**** I, 185.
***** I, 71.
****** I, 230.

ir nuo to laiko rašė, daugiausia kalbos reikalais, beveik į visus žymesnius mūsų laikraščius, ėjusius prieš ir po spaudos leidimo. Kokį įspūdį „Auszra" padarė Jablonskiui, matyti iš jo paties šių tolimesnių žodžių toj pačioj vietoj: „Kad ne Basanavičiaus „Auszra", kad ne jo drąsus žingsnis, būčiau, gal būt, ir visai dingęs naujam darbui."

Baigė universitetą 1885 metais*.

Vietos ieškojimas

Baigęs universitetą, Jablonskis norėjo gauti vietą Lietuvoj. Grįždamas iš Maskvos sustojo Vilniuj ir nuėjo į Vilniaus mokslo apygardą prašyti vietos. Paskaitęs prašymą, apygardos globėjas jam pasakė, kad jo apygardoj katalikams mokytojų vietos neduodamos, ir net išreiškė nustebimą, kad Jablonskis to negirdėjęs. Atsikirsdamas Jablonskis atsakė, kad universitete tokių dalykų jo nemokę. Nieko čia nelaimėjęs, jis parvažiavo į Rygiškius ir netrukus nusiuntė prašymą į Varšuvos mokslo apygardą prašydamas paskirti lotynų kalbos mokytoju Marijampolės ar Suvalkų gimnazijoje. Jablonskis labai tikėjosi gauti vietą Marijampolėj, nes tuo laiku buvo gimnazijoj laisva senovės kalbų mokytojo vieta; tą jam buvo sakę tos gimnazijos mokytojai P. Kriaučiūnas, J. Jasiulaitis ir inspektorius A. Botyrius. Bet mokslo metų pradžioj gavo iš Varšuvos atsakymą, kad jam vietos nėsą, nes apygarda turinti daug kitų kandidatų, nevaržančių jos tam tikrų gimnazijų nurodymais. Buvo spėjama, kad jam Varšuvoj koją pakišęs Veiverių mokytojų seminarijos inspektorius Jurkevičius, pas kurį jis tą vasarą buvo nuvažiavęs prašyti rusų kalbos mokytojo vietos jo vedamoj seminarijoj, bet susiginčijęs su juo už lietuvių reikalus. Čia vėl matom, kaip Jablonskis be jokios baimės stoja už lietuvių reikalus, nors tas užsistojimas gali jam pakenkti. Ir tikrai pakenkė: negavo vietos nei Veiveriuose, nei kitur Varšuvos mokslo apygardoj.

Nesikęsdamas be vietos, rašė prašymus į kitas mokslo apygardas, net į patį švietimo ministerį, bet niekur nieko nepešė.

Niekur negavęs vietos, pirmą žiemą po universiteto baigimo išgyveno Griškabūdyje mokydamas klebono Marmos giminių vaikus. Pavasarį gavo namų mokytojo vietą Zano dvare prie Ž. Panemunės. Mokė Zano sūnų ir turėjo geresnį atlyginimą negu Griškabūdyje. 1887 metais gavo Marijampolėj prie teismo sekretoriaus vietą. Čia jis pasirodė savo darbštumu ir sumanumu. Teismo pirmininkui pagailo, kad toks mokytas ir rimtas jaunikaitis dirba ne savo darbą, ir jis paprašė protekcijos teisingumo minis-

---

* I, 309 pats sakosi baigęs universitetą 1884 m., bet jis čia klysta: P. Leonas tvirtina, kad jis baigė 1885 m.; tuos metus rodo ir kiti faktai — įstojo į universitetą 1881, ten turėjo išbūti ketvertą metų, vadinas, baigti 1885 m.

terio, savo pažįstamo. Tas iš savo pusės paprašė vietos Rygos mokslo apygardos globėjo, savo artimo žmogaus. Tas, pirmiau atmetęs Jablonskio prašymus, dabar duoda jam vietą: leidžia pačiam pasirinkti gimnaziją. Jablonskis pasirenka Mintaują, kuri buvo arčiau prie Lietuvos ir kur mokėsi daug lietuvių. Prieš pradėdamas mokyti Mintaujos gimnazijoj kelius mėnesius tarnavo Rygoj mokslo apygardos raštinėj.

Mintauja

Jablonskis atvažiavo į Mintaują 1889 metais, vadinas praėjus ketveriems metams po universiteto baigimo. Čia jis išgyveno septynetą metų (ligi 1896 m.). Apie 1890 m. vedė Konstanciją Sketerytę ir sudarė lietuvišką šeimyną — tai buvo retas tais laikais dalykas. Jo namai, kaip ir visur, kur jis gyveno, tapo židiniu, apie kurį spietėsi vietos inteligentai lietuviai. Čia buvo advokatas M. Lozoraitis, A. Kriščiukaitis, tik išsišventinęs kun. Tumas, Dovaina-Silvestravičius, paskui stud. teisininkas Čepas. Dažnai atvažiuodavo aplankyti savo bičiulio iš Rygos Pr. Mašiotas, atvažiuodavo G. Landsbergis, daktaras Adomas Sketeris, apie dvejetą kartų buvo atvykęs ir d-ras Kudirka. Suėję jie daugiausia tardavosi lietuvių reikalais: apie spaudą, apie laikraščius, mokslą, politiką ir tt. 1894 m. vasarą pas Jablonskį buvo susirinkę varpininkai — iš įvairių Lietuvos kampų buvo suvažiavę keliolika inteligentų, prasimetę krikštynas*. Jie ten svarstė įvairius „Varpo" dalykus. Jablonskis rašė nemaža į „Varpą", daugiausia apie kalbos dalykus.

Didelę įtaką Jablonskis darė ir mokiniams. Gimnazijoj jis reikalavo ir spaudė mokinius, bet buvo teisingas, todėl visi jį gerbė. Tinginių ir netiesių mokinių nemėgdavo. Iš lietuvių mokinių reikalavo ne mažiau, kaip iš kitų, o kartais dar daugiau. Bet namie tiems patiems mokiniams buvo visai kitoniškas: buvo šnekus, malonus, atviras. Mokiniai nuolat lankydavosi pas jį įvairiais reikalais. 1890—91 mokslo metais įsikūrė Mintaujoj mokinių „Kūdikio" d-ja. Jablonskis padėjo tai draugijai parašyti įstatus, šelpė ją knygomis, laikraščiais ir naudingais patarimais. Vyresni mokiniai ateidavo pas Jablonskį ir padainuoti. [. . .]

Tais laikais Lietuvoj labai trūko lietuvių inteligentų, trūko kultūros darbininkų. Daug kas, visokių aplinkybių spiriami, turėjo kraustytis iš savo krašto. Tą trūkumą labai jautė Jablonskis. Sueidamas su mokiniais, Mintaujoj ir kitur, jis visados jiems patardavo rinktis tokią profesiją, kuri vėliau nekliudytų gauti vietą Lietuvoje. Rekomenduodavo mokytis daktarais, veterinoriais, advokatais ir ypač kunigais, kurie turi daugiausia progos dirbti tarp žmonių.

* 1921 m. „Lietuvos Mokykla", psl. 532.

Vasaros metu važinėdavo į Lietuvą pagyventi saviškių tarpe ir pasimedžioti kalbos dalykų. Ragindavo domėtis kalba ir savo mokinius, kartais jis pas juos tais reikalais ir apsilankydavo. Taip elgdamasis negalėjo neatkreipti į save [...] vyresnybės budrių akių, ir buvo 1896 m. iškeltas į Taliną (Revelį), estų kraštą, toliau nuo savo artimų žmonių.

Talinas

Nuvažiavęs į Taliną, Jablonskis terado vieną lietuvį inteligentą — veterinarijos gydytoją Joną Bulotą, neseniai čia atvykusį iš Kišiniovo. Netrukus ten pradėjo rastis daugiau lietuvių. Tais pačiais metais, kuriais Jablonskis išvažiavo į Taliną, Mintaujos gimnazijos mokiniai atsisakė melstis rusų kalba. Už tai daug mokinių buvo išvaryta iš gimnazijos. Jų tarpe buvo [...] J. Kubilius, Rimas, Vaiciuška, J. Šlapelis, [...] ir daug kitų. Išvarytų mokinių delegatai, [...] važiuodami į Petrapilį, sustojo Taline pas Jablonskį pasitarti. Jis juos užjautė, prižadėjo kuo galėdamas padėti, bet, nesitikėdamas daug gero tais despotizmo laikais, jis gailėjosi ir beveik prikaišiojo to pasipriešinimo vadams, kad jie tiek daug Lietuvos jaunuomenės pražudę. Bet delegatai netikėtai laimėjo, dalis mokinių vėl buvo priimta į Mintaujos gimnaziją, dalis įstojo kitur, o dalis atvyko į Taliną. Kiti apsigyveno net Jablonskio bute. Kitus pats mokė. Tokiuo būdu aplink susidaro nemažas būrelis lietuvių. Iš gimnazistų buvo: K. Jokantas, J. Šlapelis, Vaiciuška, V. Mickevičius (Kapsukas), Liutkevičius, P. Šniukšta ir kiti. Juristai: Andrius Bulota, Kalnietis, M. Tomkevičius. Politiniai tremtiniai: Jonas Kriaučiūnas, buvęs „Varpo" redaktorius, stud. A. Daniliauskas. Visi tie lietuviai spietėsi aplink Jablonskio namus. Jų pasikalbėjimų temos buvo lietuvių reikalai, spauda, valdžios persekiojimai ir tt.

Jablonskiui tuo laiku Rusų Mokslo Akademija pavedė redaguoti A. Juškos žodyną. To žodyno daug ką (kirčius, reikšmę) reikėjo patikrinti, todėl Jablonskis tuo tikslu važinėjo vasaromis į Lietuvą. 1900 m. gyveno Putvinskio dvare Graužikuose, netoli Kelmės, ir parašė savo žinomą „Lietuvių kalbos gramatiką, rašytojams ir skaitytojams vadovėlį", išspausdintą 1901 m. Tilžėj. [...] ypač daug nusipelnė dėl jos atsiradimo Avižonis. Tuo laiku ten viešėjo Žemaitė, iš kurios Jablonskis daug ėmė, kaip iš gyvo žemaitiškos kalbos šaltinio.

Rašinėdavo apie Lietuvą mokslo straipsnius ir rusų kalba, dėlto jis gavo iš Rusų Imperatoriaus Geografijos Draugijos sidabro medalį.

Su mokyklos vyresnybe gyveno geruoju, gerus santykius turėjo ir su kaikuriais gimnazijos mokytojais, savo bendradarbiais. Verta pastebėti, kad Jablonskis buvo labai draugiškas žmogus ir beveik visur gražiai gyveno su savo bendradarbiais.

1901 m. kilo Lietuvoj didelė politinė byla, kuri palietė ir Jablonskį. Tuo laiku Lietuvoj smarkiai darbavosi Liepojos žandarų viršininkas Vonseckis. Jis norėjo susekti žymesnius lietuvių veikėjus ir tuo būdu užkirsti kelią lietuvių kilimui. Nors ir toli gyveno Jablonskis, tačiau įkliuvo [...] žandarams. To įkliuvimo priežastis buvo tokia. Iš Talino Mickevičius (Kapsukas) parašė laišką d-ui Vaineikiui į Palangą prašydamas atsiųsti laikraščių. Vaineikis jam atsakė: „Kokių tau laikraščių? Turi Revely Jablonskį, nueik į jį ir gausi, kokių tik norėsi" *. Ir davė dar Jablonskio adresą. Tas laiškas pateko į žandarų rankas, ir Vonseckis liepė iškrėsti Jablonskį. Talino žandarų viršininkas buvo padorus žmogus ir krėtė Jablonskį tik kelius kartus paragintas. Žandarai rado paties Jablonskio ranka rašytus tam tikros draugijos įstatus. Ta draugija vadinosi: „Brolija savitarpio apsidraudimo sušelpimui lietuvių veikėjų, nukentėjusių dėl persekiojimo vyriausybės." Rado ir lietuviškų knygų, kurių turėti Jablonskiui, kaip filologui, nebuvo labai didelė nuodėmė. Daugiausia kibo už tuos įstatus. Jablonskis buvo atleistas iš tarnybos.

Pskovas

Netekęs vietos, Jablonskis su šeima nusikėlė gyventi į Žeimelį pas savo svainį, d-rą A. Sketerį. 1902 m. pavasarį buvo ištremtas iš Lietuvos, ir jis ištrėmimo vietą pasirinko Pskovą — arčiausią nuo savo krašto vietą, kur galėjo gyventi. Čia jis buvo neviešoj policijos priežiūroj. Buvo pasmerktas ištrėmime gyventi dvejus metus. Žmona su mažesniais vaikais pasiliko Lietuvoj. Drauge su juo į Pskovą išvyko vyresnysis sūnus Konstantinas. Įpainiotas į tą pačią bylą, d-ras Sketeris irgi buvo ištremtas į Pskovą.

Pskove Jablonskis toliau redagavo Juškos žodyną. Už darbą gaudavo po 100 rub. mėnesiui. Gyvenimas atskirybėj buvo sunkus. Su vietos žmonėmis didelių pažinčių negalėjo būti, daug kas jų kaip kokių susitepėlių vengė. Dvasia būdavo prislėgta, nervai išerzinti. Nuolat sueidami, Jablonskis ir d-ras Sketeris viens antram įkyrėjo, ir štai tarp artimų draugų ir giminių kilo tokių nesusipratimų, jog nustojo viens su kitu kalbėtis. Tik pakviestas iš Talino J. Bulota vėl juos sutaikė**.

Būdamas Pskove lankė bitininkų kursus, matyti, galvodamas, kad gal kada iš to amato turės kokį pelną. Pabaigęs gavo diplomą ir „mokyto bitininko" titulą, tik paskiau tuo mokslu beveik nesinaudojo.

---

* 1921 m. „Lietuvos Mokykla", p. 546.
** 1921 m. „Lietuvos Mokykla", pp. 595—596.

Šiauliai

Po metų valdžia jam leido apsigyventi, kur norėjo, tik paėmė raštą, kad nevažinės į sostines. Jis pasirinko Šiaulius ir apsigyveno juose (1903 m.).

Šiauliai buvo Lietuvos vidury ir turėjo būrelį susipratusių lietuvių. Čia jam buvo jaukiau gyventi. Vakarais nuolat lankydavo jį pažįstami, vis būdavo pilna žmonių, todėl buvo šiauliečių vadinamas „džiakonu".

1903—4 metais tvarkė gr. Zubovų archyvą. Prie to darbo buvo pasikvietęs keletą žmonių: studentus V. Poželą, J. Vaitiekūną, Vytautą Tomkevičių ir O. Puodžiūnaitę. Lietuvių kalba vis populiarėjo, vis daugiau žmonių kalbėjo lietuviškai, vis daugiau rasdavosi žmonių, norinčių išmokti lietuviškai. Jiems buvo susidarę kaip ir tam tikri lietuvių kalbos kursai pas Jablonskį.

Gyvendamas Šiauliuose Jablonskis dažnai sueidavo su žmonėmis, mėgdavo toliau pasivaikščioti ir pavažiuoti. Būdavo linksmas, visų mylimas, mėgo klausytis pasakų, dainų, ir pats kartais mėgindavo dainuoti, nors tam menui, reikia pasakyti, didelių gabumų neturėjo. Visados interesuodavos kalba ir ką nugirsdamas užsirašinėdavo į savo knygutę, kurią visur su savim nešiodavos. Čia taip gyvendamas tapo plačiai žinomas. Apie jo darbus kiek girdėdavo ir to laiko Panevėžio realinės mokyklos mokiniai.

Vilnius

Pagaliau 1904 m. lietuvių svajotoji spauda buvo leista. Subruzdo visi lietuviai. Petras Vileišis pradėjo leisti pirmą dienraštį — „Vilniaus Žinias". Prie dienraščio buvo pakviesti P. Višinskis ir Jonas Kriaučiūnas, dirbęs „Varpo" redakcijoj. Buvo pakviestas ir Jablonskis. Jis tuoj sutiko ir išvažiavo į Vilnių. Bet neilgai prie „Vilniaus Žinių" dirbo. Kilo nesutikimų* su bendradarbiais ir leidėju, ir pasitraukė iš redakcijos. Bet vis dėlto spėjo išleisti keletą iš pirma spausdintų dienraščio feljetonuose knygelių, kurių kalba ir dabar dar, po tiek metų, pasilieka graži.

Paskui Jablonskis kurį laiką redagavo „Liet. Ūkininką" (1905 m.), Lietuvos demokratų savaitinį laikraštį, ėjusį Vilniuj. Pirmutinius kelius numerius beveik vienam teko suredaguoti, prirašyt ir iškoreguot. Darbas buvo sunkus, vėl nesutikimai, ir Jablonskis vėl pameta redakciją.

Netrukus jo entuziazmą sukelia naujas darbas. Įsikuria knygų leidimo draugija — „Aušra". Tai draugijai rūpėjo daugiausia švietimo ir kultūros reikalai. Jablonskis atsideda darbui su visu savo širdies karštumu tikėdamas susilaukti gausiausių vaisių. Stodamas prie to darbo sakė: „Čia mano arklas, čia mano akėčios." Bet

* I, 258.

greit nusivylė. Išleistos knygelės menkai platinosi, pelnas buvo nekoks, reikėjo kitaip verstis.

Po 1905 m. revoliucijos pasidarė laisviau. Rusiškose mokyklose galima buvo tam tikromis sąlygomis mokyti ir vietinių kalbų. Kilo lietuviams sumanymas įvesti lietuvių kalbos pamokas tose Vilniaus gimnazijose, kur atsiras norinčių. Tuoj Jablonskis padavė prašymus į visas Vilniaus gimnazijas. Jam buvo leista mokyti lietuvių kalbą Prozorovienės mergaičių gimnazijoj ir realinėj mokykloj. Reikėjo mokyti po kitų pamokų ar po pietų. Už lietuvių kalbos mokymą turėjo mokėti patys mokiniai, kurie norėjo to dalyko mokytis. Kad tas mokestis neatbaidytų mokinius, iš jų nieko nebuvo imama, visuomenė už darbą šiek-tiek sumesdavo. Iš tokio atlyginimo sunku buvo gyventi, o čia mokiniai nekaip rūpinosi ne laiku dėstomomis pamokomis, todėl Jablonskis nutarė ieškoti vietos kitur.

Panevėžys

Po 1905 m. revoliucijos lietuvių kalba daugiau kur buvo įsileidžiama į pradžios mokyklas. Reikėjo mokytojų, mokančių tą kalbą. Panevėžio mokytojų seminarijoj buvo dėstoma lietuvių kalba, tik mokytojai, kurie ją dėstė, buvo rusai ir pačią kalbą menkai mokėjo; jie daugiausia mokė savo mokinius vieną kitą daiktą pavadinti lietuviškai. Jablonskis padavė prašymą, kad jį paskirtų į tą seminariją lietuvių kalbos mokytoju. Jis buvo paskirtas 1906 m., bet laisvai samdomo mokytojo teisėmis. Rusų įstatymais toj seminarijoj mokytojai tegalėjo būti tik pravoslavai. Todėl tas Jablonskio prašymas buvo tuomet didžiausia naujiena, niekam negirdėtas daiktas. Važiuodamas į Panevėžį buvo pasiryžęs niekur nesikišti, kad valdžia vėl iš mokyklos jo neiškrapštytų. Seminarijos direktorium buvo Elješevičius — menkos doros žmogus. Bloguoju gyvendamas su mokytojais ir žinodamas lietuvio mokytojo padėjimą toj valdžios įstaigoj, direktorius iš tik atvažiavusio Jablonskio norėjo, kad šis nugirdęs ką pikto prieš jį nuo kitų mokytojų jam pranešinėtų. Jablonskis tokio direktoriaus noro, žinoma, nepatenkino. Tada direktorius pradėjo prieš Jablonskį visokius skundus rašinėti mokslo apygardai ir ministerijai. Jablonskis buvo daugiausia kaltinamas, kad jis perdaug spaudžiąs seminarijos mokinius rusus ir ypač draugaująsis su priešingais to laiko vyriausybės žmonėmis*. Dėl skundų Vilniaus mokslo apygarda atsiuntė inspektorių Kosakovskį padaryti revizijos. Visi mokytojai viešai pedagogų taryboj pateisino Jablonskį. Tas direktorius vėliau buvo iškeltas, o į jo vietą atkeltas kitas, Lavrovas, su kuriuo Jablonskis galėjo sugyventi.

* Žiūr. II tomo 1929 m. str. „Keli mažmožiai iš mano Panevėžio mokytojų seminarijos gyvenimo".

Jablonskis turėjo kiek lietuvių kalbos pamokų Panevėžio realinėj mokykloj ir mergaičių progimnazijoj. Čia dėstė lietuvių kalbą mokiniams lietuviams.

Panevėžio mokytojų seminarijoj lietuvių buvo nedaug. Anksčiau jų visai nebūdavo, tik pagerėjus laikams (po 1905 m.) galėdavo į seminariją stoti ir lietuviai; norintiems įstoti reikėdavo iš švietimo ministerio gauti leidimą laikyti egzaminus.

Norėdamas geriau išmokyti kalbos, Jablonskis su savo mokiniais (seminaristais ir realistais) išvertė „Visuomenės Įnamius" ir paskui išleido. Iš jo tų vertėjų vėliau pasižymėjo pedagoginėj literatūroje A. Vireliūnas ir J. Murka.

Būdamas Panevėžy Jablonskis bendradarbiavo ir laikraščiuose, daugiausia duodamas patarimų kalbos dalykais. 1907—09 metais dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos suvažiavimuose Vilniuj, 1909 m. buvo išrinktas nariu korespondentu. Nors važiuodamas į Panevėžį buvo žadėjęs niekur labai nesikišti, kad [...] valdžios žmonės jo nepastebėtų, bet vis dėlto nesišalino nuo jokio lietuviško kultūros darbo ir dėjosi prie lietuvių draugijų.

Būdamas Panevėžio mokytojų seminarijoj Jablonskis apsirgo inkstų liga. Reikėjo gydytis, trūko lėšų. Alga buvo menka, o tapti etatiniu mokytoju ir gauti žmoniškesnį atlyginimą ten negalėjo. Atlyginimas už mokymą Panevėžio mokytojų seminarijoj susidarydavo tokiuo būdu: gaudavo iš seminarijos kas mėnuo 33 rublius su kapeikomis algos ir iš specialinių mokslo apygardos sumų tiek, kad per mėnesį susidarydavo 100 rublių. Buvo mokama kiek iš tų specialinių apygardos sumų ir buto pinigų. Bet atlyginimas iš specialinių sumų buvo mokamas ne kiekvieną mėnesį, bet didesniais ar mažesniais tarpais: pirmais Panevėžio buvimo metais iš specialinių sumų gaudavo kas trys mėnesiai, antrais — tik praėjus devyniems mėnesiams. Trečių mokslo metų pradžioj, pasitraukus Vilniaus mokslo apygardos globėjui Volfui, kitas globėjas atsisakė visai mokėti iš specialinių sumų. Iš 33 rublių išgyventi su šeima buvo sunku. Naujasis globėjas pasakė, kad galėtų gauti etatinę lotynų kalbos mokytojo vietą Bresto gimnazijoj, kur buvo dar 15 nepaimtų pamokų (jo apygardoj tuo metu kitur vietų nebuvo). Jablonskis pagalvojęs sutiko.

Brestas

Išbuvęs dvejetą metų Panevėžyje, arti savo žmonių, kuriems visados troško tarnauti, 1908 metų rudenį, tik nenugalimų aplinkybių verčiamas, išvažiavo į Brestą. Darbas naujoj vietoj buvo žinomas, bet didelio jaukumo gyventi neturėjo. Iš vienos pusės jau gerai jį vargino nesveikata: liga, kuria apsirgo Panevėžy, nemažėjo, Bresto oras jai buvo sunkus, o iš kitos pusės — tolokai atsidūrė nuo saviškių, todėl jis ėmė prašyti vyresnybės perkelti į Gardiną.

Gardinas

Išbuvus Breste ketvertą metų, apygarda 1912 m. vasaros pabaigoj perkėlė į Gardino gimnaziją, arčiau prie Lietuvos. Iš čia dažnai atvažiuodavo į Vilnių ir matydavosi su saviškiais. Būnant Gardine pasirodė jo žinomas sintaksės vadovėlis, pradėtas spausdinti Seinuose 1911 metais. Gardine su direktorium sugyveno ne geriausiai.

Veližas

Karas užklupo jį Gardine. Bet tais pačiais 1914 metais, nuo mokslo metų pradžios, buvo iškeltas į Veližą, Vitebsko gub., 15 mylių nuo geležinkelio. Iš čia sunku buvo patekti į Lietuvą ir matytis su savo žmonėmis. Bet iš čia, pabuvus metus, jis buvo 1915 m. rugsėjo mėn. 1 d. paskirtas M. Yčo gimnazijos mokytoju Voroneže.

Voronežas

1915 m. vasaros pabaigoj, vokiečiams užėmus Lietuvą, Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetas nugabeno daug pabėgėlių jaunuomenės į Voronežą. Čia buvo įsteigtos M. Yčo vardu dvi gimnazijos, vyrų ir moterų. Mokytojais buvo kviesti ir lietuviai. Tarp jų buvo pakviestas ir Jablonskis. Apygarda leido. Iš vienos pusės Jablonskis džiaugėsi galėsiąs tarp savųjų dirbti, iš kitos jautėsi jau silpnas. Vienam laiške rašo iš Veližo: „Dveji metai to gyvenimo, kuriuo tenka gyventi, gerokai pakirto mano sveikatą: po miestą dabar vistiek važinėju, o troboje trimis kojomis ir dieną vaikščioju. Nenusigąskit išvydę tokius griuvėsius savo gimnazijoj, dirbančius po sunkios kelionės!" Tikrai silpnai jau vaikščiojo. Tų metų vasarą Vilniuj parėjo į namus [...] kartą susikruvinęs veidą — eidamas buvo sugriuvęs. Bet viltis dirbti lietuvių gimnazijoj, apie kuriuos jis anksčiau nei nesapnavo, jam kėlė sparnus. Negalėdamas kitaip išreikšti savo jausmus, vietomis pradeda rašyti lotyniškai. Tarp kitko vienam laiške (1915—IX—21) iš Veližo rašo: „Benedicat vobis Deus Optimus Maximus!"

Atvažiavęs į Voronežą, po sunkios kelionės tuoj pradėjo darbą. Į gimnaziją pradžioj važinėjo su vežėju (arkliu), paskui su račiukais. Gimnazijoj ir mokinių bendrabučiuose nebuvo tvarkos, daug kilo peštynių komitete ir tarp mokytojų dėl srovinių organizacijų, tas viskas labai ardė Jablonskio nervus. Po dviejų metų tokio darbo visai pasitraukė iš gimnazijos (1917 m.)*. Pasitraukęs dirbo namie, dirbo gal net daugiau, negu gimnazijoj būdamas. Nuo ryto lig vakaro sėdėjo pas jį mokiniai, kuriems jis diktavo

* 1921 m., „Lietuvos Mokykla", p. 571.

savo raštus. Pats jau sunkiai rašė. Čia jis parašė savo chrestomatiją „Vargo Mokyklai" abidvi dalis, „Mūsų žodynėlį", „Mūsų rašybą", išvertė aritmetiką. [. . .]

Bet Jablonskis rankų nenuleidžia, jis visą laiką dirba, rengdamasis į tėvynę nori ką parvežti lauktuvių, kaip patsai sakėsi. Pagaliau buvo sulaukta laiminga grįžimo valanda. 1918 m. birželio vidury beveik visa Voronežo lietuvių kolonija, gimnazijos ir kitos įstaigos, susėdę į prekių vagonus, išvažiavo į Lietuvą. Visas traukinys buvo vienų lietuvių. Keliavimas buvo vargingas, bet visi, išgyvenę ištrėmime trejetą metų, džiaugėsi važiuoją į tėvynę. Džiaugėsi ne mažiau už kitus ir Jablonskis.

Vilnius

Maždaug po dviejų savaičių kelionės tas didelis lietuvių būrys parvyko į Lietuvą, kur rado šeimininkaujant vokiečius. Okupantų gyvenimas buvo labai suvaržytas ir sunkus, vietomis miestai ir kaimai sugriauti ir apnaikinti.

Jablonskis apsigyveno Vilniuj. Gyvenimas buvo neramus. [. . .] Lietuvių viešas gyvenimas apmirė. Vienos įstaigos nusikėlė į Kauną, kitos paliko, bet menkai krutėjo. Lietuvių gyvenimo centras atsidūrė Kaune. Nors buvo prikaltas ligos prie suolo, bet Jablonskis dirbo ne mažiau už jaunus. Čia parašė ir išleido savo etimologiją, vadovėlį mokykloms.

Kaunas

1919 m. Lietuvių valdžios rūpesčiais jis buvo iš lenkų okupuoto Vilniaus atkraustytas į Kauną. Pradžioj apsigyveno „Saulės" d-jos namuose, kur tuo laiku buvo mokytojų vasaros kursai. Jis tuose kursuose davė keletą paskaitų.

1919 m. spalių 15 d. švietimo ministerija, matydama didelę lietuvių kalbos mokytojų stoką, įsteigė lietuvių kalbos aukštesniuosius kursus aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų lietuvių kalbos mokytojams rengti. Tų kursų vedėju pakvietė Jablonskį. Kursuose buvo apie 70 žmonių, su kuriais turėjo daug darbo. Dirbo juose dvejus metus.

1922 m. vasario 16 d. buvo įsteigtas lietuvių universitetas, ir Jablonskis išrinktas Lietuvių Universiteto Hum. Mokslo fakulteto garbės profesorium. Jis nesitenkino profesoriaus titulu, bet laikė paskaitas, kol sąlygos leido. Kaip daug kur kitur, taip ir čia universitete Jablonskis neapsiėjo be kovos, kuri trukdė jo darbą ir naikino sveikatą. Nors ir neramiai gyvendamas, tuo laiku parašė: „Lietuvių kalbos vadovėlį pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms" ir didelės vertės veikalą: „Linksniai ir prielinksniai". Be to, buvo parašyti ir dar keli smulkesni darbai. Čia galima

paminėti šiuos vertimus: Smailso „Būdo įtaka", „Šeimos įtaka", „Pareiga ir tiesumas", „Vyriškumas" ir prancūzų rašytojos Ž. Zand „Baisusis milžinas", prieš pat mirtį prirengė spaudai „Urvinio žmogaus" 2-ą leidimą. Tuo pačiu laiku daug padėjo kitiems taisyti raštus. Trokšdamas matyti daugiau gerų raštų, jis lygiai taisė svetimus kaip ir savus, nemokėjo skirti savo darbo nuo svetimo. Daug rašė į laikraščius recenzijų ir straipsnių dėl kalbos trūkumų. Dalyvavo Terminologijos Komisijoj, todėl daugelis terminų vartojama iš jo palaiminimo. Prieš pačią mirtį vadinamoj rašybos komisijoj sprendė rašybos klausimus, dėl kurių per savo gyvenimą daug suko galvą.

Paskutiniais metais sirgdamas keletą kartų buvo karo ligoninėj taisyti sveikatos. Pagrįždamas vėl galėdavo dirbti. Dirbo, egzaminavo net ligoninėj būdamas. Vasaromis važinėdavo į Palangą.

1930 m. vasario 10 d. susirgo gripu, vėl nuvažiavo į tą ligoninę vasario 17 d., bet čia prisidėjo kita liga, ir organizmas nebeištūrėjo. Vasario 23 dieną didis mokytojas paliko šį vargų pasaulį. Lydėti į kapus susirinko tokios didelės žmonių minios, kokių dar niekas Kaune neregėjo. Vadinas, buvo pripažinti jo nuopelnai Lietuvai. Palaidotas Kauno kapuose, kur ilsisi jo didžių bendradarbių Jauniaus ir Būgos kaulai.

Velionis paliko žmoną, tris sūnus, Konstantiną, Vytautą ir Joną, ir dvi dukteris, Oną ir Juliją. Visi vaikai išėję į žmones. Turtų jokių nepaliko.

Jablonskio raštai.— K., 1933, t. 1

Būgos reikšmė mūsų kalbos mokslui

Laikas eina greitai — rodos, dar neseniai bendravom su K. Būga, o štai jau gruodžio mėn. sueina dešimt metų, kaip jo nebėra gyvųjų tarpe. Visiems reikia mirti — toks jau žemės gyventojų prilikimas, bet kai mirtis išrauna be laiko šeimai ar tautai brangų jos narį, tai mūsų žmogiška prigimtis negali ramiai su tuo sutikti. Tokia be laiko mirtis ištiko ir Būgą, ir mes vis negalim nusiraminti dėl mūsų jaunam mokslui jos padarytų nuostolių. Juk kada tik atsimenam Būgą, visados ateina ta pati mintis: kaip gaila, kad jis taip anksti mirė! Ir tas mūsų gailestis ne be pamato: jaunas, bet jau aukštai iškilęs mokslo vyras, nepaprastai atsidėjęs savo darbui, Būga galėjo dar labai daug duoti lietuvių kalbos mokslui, to mes iš jo laukėm ir tikėjomės sulaukti, tik štai visos mūsų gražios viltys vieną dieną į niekus subyrėjo.

Nors Būga mums nedavė to, ką galėjo duoti, ir nepasakė savo paskutinio žodžio, bet vis dėlto jo nuopelnai mūsų kalbos mokslui gana žymūs. Minėdami jo dešimties metų mirties sukaktuves,

turėtume nors trumpai priminti skaitančiai visuomenei jo tuos nuopelnus.

Lietuvių visuomenei Būga, rodos, daugiausia bus žinomas kaip žodyno rašytojas. Juk visi iš jo laukėm lietuvių kalbos žodyno, nuolat klausinėjom, kada jis pasirodys. Pagaliau, tikrai buvo sulaukta žodyno pradžia, pirmieji du sąsiuviniai, ir galimas daiktas, kad būtumėm sulaukę ir pabaigos, jei giltinė nebūtų autoriaus taip netikėtai pakirtusi. Nors žodyno Būga nespėjo išleisti, bet paliko surašytų į lapelius daug žodžių, surinktų iš įvairiausių lietuviškų raštų ir gyvos kalbos. Tai labai didelis ir brangus palikimas.

Žodžius rinkti Būga pradėjo anksti — nuo to laiko, kada jis pasijuto susipratęs lietuvis, kada susipažino su lietuvišku raštu. Žodžių rinkimas, rodos, buvo mėgstamiausias jo darbas. Jis juos rinko iš kiekvieno lietuviško raštelio, koks pakliūdavo jam į rankas, ir iš kiekvieno savo krašto žmogaus, su kuriuo susitikdavo. Kiek teko matyti, lietuvių įvairūs susirinkimai ir net pasilinksminimų vakarai jį mažiau interesuodavo, kaip žodžiai: ten jis tik taikydavo prisigretinti prie kurio žmogaus ir iš jo ką žodynui ar šiaip kalbos mokslui laimėti. Net į kelionę ar posėdį nepamiršdavo pasiimti savo užrašų knygelės. Vasaros vakacijos jam irgi buvo daugiau žodžių medžioklės, ne poilsio metas, kaip esti paprastai mokslo jaunuomenei. Sąmoningiau ir plačiau pradeda žodyno darbą varyti nuo 1909 metų, nuo savo darbo „Aistiškų studijų" savo paties parašytos kritikos pasirodymo. Savo žodyno pirmojo sąsiuvinio prakalboj (psl. V) sakosi, kad tas darbas („Aistiški studijai") „tiek gero tėra padaręs, kad *mane yra privertęs atidėti beveik visas jėgas vienam lietuvių kalbos žodynui"*. O nuo 1912 metų, kada rusų Mokslų Akademija paveda jam redaguoti Juškos žodyną, jis dar labiau atsideda žodyno reikalams. Juškos žodyno jis suredaguoja II tom. dalį* (nuo žodžio *kabačikas* iki žodžio *kukštuoties* (išėjo Petrapily 1922 m.). Redaguodamas Juškos žodyną, jis visus žodžius sukirčiavo ir papildė savo surinktais žodžiais. Jo papildymai suprantamas daiktas, labai pakėlė žodyno vertę. To paties žodyno visai suredaguoto, paties Būgos ranka perrašyto, bet nespausdinto, paliko 10 paprastų mokyklinių sąsiuvinių, nuo žodžio *kukta* iki žodžio *laidas*. Tuos sąsiuvinius dabar turi lietuvių kalbos žodyno redakcija.

Dėdamas tiek daug darbo žodynui, Būga per ilgą laiką pririnko daug žodžių. Jo žodžių, surašytų į atskirus lapelius, grįžtant po karo iš Rusijos 1920 metais, pasak jo paties, buvo susidarę ketvertas pūdų. Sugrįžęs iš Rusijos ir pradėjęs rengtis leisti didelį lietuvių kalbos žodyną, žodžius pradėjo rinkti su talka ir prieš spausdinant jų (lapelių) turėjo pririnkęs jau keturius kartus

* Juškos žodynas buvo leidžiamas rusų Mokslų Akademijos; I tomo dalis suredaguota Fortunatovo, išėjo Petrapily 1897 m., kita to paties tomo dalis, redaguota Jablonskio, išėjo 1904 m.

daugiau, negu buvo parsivežęs iš Rusijos. Tas visas žodyno materialas, kaip galima suprasti, sudarys pamatą dabar Švietimo Ministerijos leidžiamam lietuvių kalbos žodynui.

Būga nebuvo paprastas žodžių rinkėjas, kuriam terūpi viena jų reikšmė. Būgai žodis, ypač vadinamasis vietovardis, buvo tautos praeities dokumentas, istorijos šaltinis. „Kalbos ir senovės" prakalboj jis sako:

Kalba, būdama ne šios dienos žmonių kartos padaras, turi savo praeitį. Kalba be žmogaus viena pati negyvuoja. Kalbos praeitį tirdami tuo patim jau tiriame ir tąja kalba kalbančio žmogaus gyvenimo istoriją. Kalba prityrusiam kalbininkui — tikras istorijos šaltinis, nes šių dienų kalboje atspindi praeitasis žmogaus gyvenimas, visa jo senovė... Kalbą galime pavadinti archyvu, senovės dokumentų rinkiniu. Kiekvienas kalbos žodis, kaipo pirma gyvenusių kartų padaras, yra mums istorijos dokumentas, šį tą pasakąs apie žmogų, to žodžio darytoją ir jo gyvenimą.

Remdamasis tuo šaltiniu, jis mėgino nustatyti, kur gyveno lietuviai tais amžiais, apie kuriuos nieko nesako rašyti istorijos paminklai. Tuo klausimu jis sudarė tam tikrą teoriją ir paskelbė atskiroj knygutėj, pavadintoj „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoj" Kaunas 1924. Kaip matyti iš knygutės antraštės, tai teorijai iškelti jis naudojosi vietų (upių, ežerų, miestų...) pavadinimais.

Būga tiesiog talentingai mokėjo iš parašytų svetimomis kalbomis lietuviškų vardų atstatyti gyvas žodžio formas. Tarp kitko, daugiausia jam turime būti dėkingi, kad jis mums galutinai išaiškino mūsų didžiųjų kunigaikščių vardų lietuvišką tarimą. Kaip žinoma, savo kunigaikščių vardus daugiausia pažįstame iš svetimų kalbų raštų. Prieš tai, ypač „Aušros" laikais, kunigaikščių ir kitų istorijos asmenų vardai būdavo įvairiai tariami ir rašomi; tam įvairumui jis padarė galą paskelbęs savo darbą „Apie lietuvių asmens vardus" , Vilnius 1911.

Būga toli ir aiškiai matė žodžių kilmę. Darantis mūsų rašomajai kalbai, būdavo daug svyravimų ir abejonių dėl atskirų žodžių vartojimo. Kartais svetimi žodžiai buvo laikomi savais, o savi — svetimais ir dėlto nevartotinais. Daug tokių abejonių išsklaidė Būga skelbdamas spaudoje tam tikrus paaiškinimus. Tuos paaiškinimus jis paskui sudėjo į vieną vietą ir išleido didelės vertės mūsų kalbos mokslui knygą „Kalba ir senovė", Kaunas 1922.

Būga prisidėjo ir prie mūsų rašybos kaikurių dalykų nusistovėjimo. Čia verta pažymėti tuo klausimu jo veikalėlį „Rašybos mažmožiai", Kaunas 1913. Tarp kitko, jo nuopelnas, kad buvo galutinai pradėta rašyti *mes, trys, jūs, mūsų, jūsų, rūšis, gysla, skystas, sūnūs, pirtys* (vietoje *męs, trįs, jųs, mųsų, jųsų, rųšis, gįsla, skįstas, sūnųs, pirtįs*).

Būgai nebuvo svetimi ir gramatikos dalykai. Nors savo gramatikos neparašė, bet užtat išleido Jauniaus lietuvių kalbos gramatiką, Petrapilis 1911, papildęs ją daugeliu savo pastabų ir vė-

liau išvertęs į rusų kalbą (1916). Originalas ir vertimas išleisti rusų Mokslų Akademijos. Tos gramatikos yra svarbus indėlis lietuvių kalbos mokslui.

Su gramatika yra arčiau susijęs žodžių kirčiavimas. Šitoje srityje Būgos irgi daug padaryta. Iš tuo klausimu jo paliktų darbų čia verta paminėti jo žodyno įžangos ilgą straipsnį „Kirčio ir priegaidės mokslas" (XIX—LII). Tai ištisas traktatas apie mūsų žodžių kirčiavimą. Čia išdėstytos priegaidės rūšys, duotos žodžių paradigmos, ypač plačiai aprašytas dalyvių kirčiavimas. Kas nori plačiau susipažinti su mūsų žodžių kirčiavimu, tam tas straipsnis gali daug padėti...

Be tik paminėto straipsnio apie kirčiavimą, žodyno prakalboj yra ir daugiau panašios vertės kalbos mokslo straipsnių, būtent, straipsniai apie lietuvių tautos giminaičius (LIII—CXLIX): 1. Lietuviai, 2. Latviai, 3. Prūsai, 4. Kuršiai, 5. Žiemgaliai, 6. Sėliai.

Čia paminėti keli Būgos raštai nėra visi, jie yra gal tik svarbesni; jis yra jų parašęs daug daugiau, tik jie smulkesni, todėl šiam straipsny lyg ir neminėtini.

Baigiant reikėtų pabrėžti, kad Būga, kol buvo gyvas, buvo pats neišsemiamas kalbos mokslo šaltinis. Jis tą savo mokslą ne tik skelbė iš aukštosios mokykłos katedros, būdamas universiteto profesorius, bet mielai teikė ir kiekvienam, kas į jį kada kreipėsi ieškodamas patarimų kalbos dalykuose.

„Zarasų kraštas", 1934.XII.1, Nr. 48(120)

D-ras J. Šlapelis ir jo žodynai

Kiekvienas žymus mokytojas susidaro didesnį ar mažesnį būrį savo darbo sekėjų, kurie toliau varo ir išnešioja jo mokslą. Toks mokytojas buvo ir Jablonskis. Kam teko ilgesnį laiką su juo pabendrauti, tas turėjo įgyti tam tikrą uoslę kalbos dalykuose — gauti nusimanymą skirti, kas mūsų kalboje netaisyklinga, kas sava, kas svetima. Prie to būrio Jablonskio mokinių priklausė ir d-ras Šlapelis. Pirmiausia jo įtaką turėjo pajusti eidamas mokslus Mintaujos gimnazijoje, kur Jablonskis tuo laiku buvo senųjų kalbų mokytoju. Vėliau, studentaudamas ir galop baigęs aukštuosius mokslus, gyvendamas Vilniuje, irgi nuolat susidurdavo su Jablonskiu, su kuriuo jį artindavo vis kalbos reikalai. Iš kitos pusės, Šlapelis anksti pradėjo draugauti su Būga. Be kitų savo darbų, tiek Jablonskis, tiek Būga, ypač Būga, rinko žodžius žodynui ar šiaip kasdienės praktikos reikalams (taisymams, vertimams, aiškinimams...). Tuo rinkimu bus užsikrėtęs ir Šlapelis, pradėjęs rinkti žodžius jau nuo jaunų dienų, daugiausia juos gaudydamas iš gyvosios kalbos.

Kai spaudą grąžinus Vilniuje ėmė leisti lietuviškus laikraščius ir knygas, pradžioje buvo reikalingi kalbos taisytojai. Prie

to darbo į Vilnių pirmiausia buvo pakviestas pats Jablonskis, kuris, kaip visados, su visa širdžia jam atsidėdamas pareiškė: „Čia mano arklas, čia mano akėčios!" Šalia jo, kaip kalbos taisytojas netrukus stoja ir d-ras Šlapelis. Jie padeda savo patarimais ir laikraščiams, ir knygų leidėjams, taip pat ir patys rašo ar verčia ką į lietuvių kalbą. Tokio verslo žmonėms reikalingas buvo geras savo kalbos žodynas, o jo trūko. Iš senesnių žodynų praktikos reikalams geriausias buvo Kuršaičio žodynas, bet jis seniai jau buvo išparduotas. Kiti senesni žodynai irgi buvo retai gaunami knygų pardavyklose.

Žodynas buvo reikalingas ne tik plunksnos darbininkams, bet ir skaitytojams. Tuoj pačioje pradžioje spaudoje pasipylė daugybė naujadarų ar rečiau girdimų iš tarmių pagautų žodžių naujiems terminams pavadinti ar barbarizmams pakeisti, ir dažnam skaitytojui buvo sunku suprasti be žodyno pagalbos viską, apie ką rašė mūsų tik pasirodę laikraščiai. Norėdamas tokiems skaitytojams padėti, d-ras Šlapelis 1907 metais išleidžia Tilžėje spausdintą 110 puslapių žodynėlį šiuo titulu: **Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis. Skaitytojams palengvinimas.** Ten šalia svetimų žodžių *(aktas, akumuliatorius, agitatorius, alkožanas, anatomija. . .)* randame tikrai lietuviškų žodžių, retesnių iš gyvos kalbos ar kaltinių *(antrašas, apsėdai, apsiaustas, atstovas, auka; budė, burė, butas, buveinė, būstas. . .).* Kad ir nedidelis žodynėlis, vis dėlto autoriui reikėjo nemaža parankioti žodžių jam parašyti. Ten buvo imta žodžių iš kitų žodynų ir iš gyvos kalbos. Ir tą žodynėlį išleidęs, Šlapelis nepametė rinkimo. Surinkęs nemaža materialo, jis ryžtasi išleisti didesnį lietuvių kalbos žodyną. Buvo pradėjęs jam rinkti prenumeratą, bet užėjo Didysis karas, autorių mobilizavo, ir visas tas darbas turėjo sustoti.

Pasibaigus karui ir tapus mūsų kraštui nepriklausomam, lietuvių kalbos žodynas pasidarė dar reikalingesnis. D-ras Šlapelis atideda didelio žodyno rašymą, griebiasi greitųjų išleisti lietuviškai rusišką žodyną, 1921 metais pradeda jį spausdinti, o 1926 metais pasirodo Vilniuje jo pirma dalis, pavadinta: **Lietuvių ir rusų kalbų žodynas. Sudarė d-ras J. Šlapelis.**

Atsivaryta ligi raidės K, paskutinis žodis „jūšė", iš viso 320 puslapių. Jis naudingas ypač tuo, kad ten žodžiai sukirčiuoti. Jame frazeologijos irgi nemaža įdėta. Dėl kitokių darbų ir visokių rūpesčių, vėliau jau dėl ligos, tolimesnių to žodyno raidžių velionis nebespėjo parašyti. Bet įsiviešpatavus lenkams Vilniaus krašte, buvo labiau reikalingas lietuviškai lenkiškas žodynas (negu lietuviškai rusiškas), ir d-ras Šlapelis 1929 metais pradeda leisti Vilniuje didoko formato lietuviškai lenkišką kirčiuotą žodyną, pavadinęs jį **Lenkiškas lietuvių kalbos žodynas. Sudarė d-ras Jurgis Šlapelis.** Šiame žodyne buvo irgi apstokai frazeologijos, tik gaila, kad jis neišėjo visas toks, tebuvo išspausta 4 lankai, ligi žodžio „drėbt". Užtat 1938 metais jis išleido mažesnio formato (kišeninį) 608 puslapių lietuviškai lenkišką žodyną antrašte:

D-ro Jurgio Šlapelio kirčiuotas lenkiškas lietuvių kalbos žodynas. Kaip pasakyta antraštėje, jis irgi kirčiuotas, tik su nepergausiausia frazeologija. Jis privarytas prie pat galo. Ir toks žodynas mūsų laikams labai reikalingas.

Čia reikėtų paminėti, kad vienu metu, kiek anksčiau Šlapelis buvo sumanęs rašyti lietuvišką žodyną su kelių kitų kalbų paaiškinimais (rusų, lenkų, vokiečių kalbomis vienu kartu), buvo pavadintas **Lietuvių kalbos žodynas, išverstas rusiškai, lenkiškai ir vokiškai.** Jo išėjo Vilniuje (1920—1922 m.) vienas lankas, bet daugiau nebepasirodė.

Be savo žodynų, d-ras Šlapelis redagavo dar kitų autorių žodynus. Pirmiausia čia reikia paminėti Lalio lenkiškai lietuviškas (nekirčiuotas) žodynas, išėjęs Vilniuje 1912 metais (331 pusl.). Toliau jam buvo pavestas rusų Mokslų Akademijos redaguoti Juškos žodyno tomas su raidėmis M, N, O. Darbas buvo gerai pradėtas, tik užšokęs karas nedavė privaryti jo prie galo. Suredagavo ir Akademija išspausdino visą raidę M, raidės N ligi žodžio „nujuoduoti". Iš viso buvo surinkta to Juškos žodyno tomo 112 puslapių, ir beveik viskas buvo galutinai atmušta (tik truputis liko korektūrose). Tas darbas buvo spausdinamas 1910—1912 metais. Akademija tuos spausdintus lankus galėtų susiūti ir paleisti į apyvartą, kaip ji padarė su Būgos redaguota, irgi nebaigta, dalimi (raidė K ligi žodžio „kukštuotis", 276 puslapiai).

Rašydamas savo žodynus ir redaguodamas svetimus, d-ras Šlapelis visą laiką rinko žodžius ir per daugelį metų surinko žodynui daug turto, kurio jis nespėjo gyvas būdamas suvartoti. Dalį žodžių, per 8.000, jis yra perleidęs dabar leidžiamam didžiajam lietuvių kalbos žodynui, bet tai tik maža dalis. Reikia tikėtis, kad ir likusi dalis nedings be naudos.

Kaip matome iš to trumpo suminėjimo, d-ras Šlapelis bus išvaręs plačią ir neišdildamą mūsų laikotarpyje vagą.

„Vilniaus balsas", 1941.IV.8, Nr. 82(443)

Prof. E. Volterio atminimui

Kauno ir Vilniaus laikraščiai pranešė liūdną žinią apie prof. Volterio mirtį, ištikusią praeitų metų [19] gruodžio 14 dieną. Redakcijos įdėjo po vieną kitą straipsnį su jo gyvenimo ir nuopelnų aprašymu. Bet jis, pradėjęs dirbti lietuvišką darbą beveik „Aušros" laikais, išvarė mūsų tautinėj dirvoj daug platesnę vagą, kad visuomenei užtektų žinoti to, kas čia greitųjų apie jį parašyta. Reikia tikėtis, kad, praūžus karo audrai ir sugrįžus patogesnėms sąlygoms kultūros darbui, jo gyvenimas bus plačiau aprašytas ir jo veidas kaip lietuvių mokslo darbininko bus tinkamiau nušviestas. Kad toks uždavinys ateity geriau būtų atliktas, reikia jau dabar, kiek galima, rinkti apie jį žinias. Tam reikalui ir aš norėčiau čia duoti keletą smulkmenų iš jo gyvenimo ir darbo.

Prof. Volteris varė jau devintą dešimtį, todėl jo mirtis, rodos, nieko neturėjo labai sujaudinti — kiekvienas juk žmogus mirtingas. Bet kas jį seniau pažino ir daugiau su juo bendravo, tam ta žinia negalėjo skaudžiai neatsiliepti širdy. Nors paskutiniais keleriais metais jo kūno ir dvasios jėgos buvo pamažėjusios, bet vis, kaip seniau, interesavosi mūsų mokslo reikalais. Kai dar lapkričio mėnesį jį aplankiau, jis savo papratimu tuojau ėmė klausinėti, kada pasirodys žodyno pirmas tomas, ir prašė, ar negalėčiau kaip nors jam vieną egzempliorių gauti. Kol spaustuvė neišdavinėjo, nors tomas jau buvo išspaustas, negalėjau tuo tarpu patenkinti jo noro, tada jis išreiškė pageidavimą pamatyti bent paskutines korektūras. Nors šiuo kartu jis nebebuvo toks stiprus, kaip buvau pripratęs jį matyti daugelį metų, bet vis dėlto nesitikėjau, kad, praėjus mėnesiui, jam daugiau neberūpės nei žodynai, nei kiti lietuvių dalykai. Tą rudenį prieš paskutinį pasimatymą buvau dvejetą kartų jį sutikęs beklausantį radijo muzikos ir pranešimų Rotušės aikštėj, nuo kurios netoli gyveno. Jis čia ateidavęs nuolat — norėjo žinoti, kas darosi pasauly.

Lietuvių mokslo dalykai prof. Volteriui visados itin rūpėjo. Kur tik būdavo koks lietuvių susibūrimas mokslo reikalais, ten paprastai gaudavai matyti ir Volterį. Prieš Didįjį karą didžiausi lietuvių susibūrimai būdavo vasaromis Vilniuj per Lietuvių Mokslo Draugijos visuotinius susirinkimus. Tuo laiku į Vilnių suvažiuodavo iš viso krašto daug lietuvių, nes kiekvienas šviesesnis žmogus buvo tos draugijos narys ir stengėsi atvykti į jos visuotinį susirinkimą, kad galėtų pasimatyti su kitais tautiečiais ir pasvarstyti drauge .ne tik mokslo, bet ir kitus įvairius tautos reikalus. Kiek atsimenu, į juos būtinai atvykdavo ir Volteris, kuris nuo pat pradžios buvo tos draugijos narys. Jis visados būdavo optimistas, visados džiaugdavosi ir mažais mokslo laimėjimais ar bent gerais norais. Neatsimenu, kad jį būčiau kada matęs susijaudinusį ar nusiminusį — visados jis rasdavo maisto savo optimizmui. Ta proga plačiau išsikalbėdavo su Basanavičium, Šlapeliu ir kitais Vilniuj gyvenančiais mokslo žmonėmis lietuviais, taip pat užeidavo į mūsų laikraščių redakcijas, kur tikėjos rasiąs pritarimo kokiems savo sumanymams, kurių jam niekados netrūkdavo.

Petrapilio universitete Volteris prieš Didįjį karą dėstė lietuvių ir latvių kalbas. Bet jam rūpėjo ne tik kalbotyros mokslas, bet ir mūsų istorija, etnografija, archeologija. Vasaros vakacijomis važinėjo po Lietuvą, rinko dainas, pasakas, senas mūsų tautos kultūros liekanas, kasinėjo piliakalnius.

Be to, jis buvo rusų Mokslo Akademijos slavų skyriaus bibliotekorium. Iš to skyriaus ir iš kitų skyrių, per jo tarpininkavimą, studentai ir kiti lietuviai lengvai galėdavo gauti lietuviškų ar tik Lietuvą liečiančių knygų, kurių kitur sunku būdavo rasti.

Kai studentavau, Lietuvoj buvo jau mada daryti vadinamuosius lietuviškus vakarus su vaidinimais (po spaudos grąžinimo).

Naujam vaidinamam veikalui reikėdavo tada gauti leidimą iš cenzūros komiteto, buvusio prie vidaus reikalų ministerijos. Tas komitetas turėjo savo būstinę Petrapily. Cenzūravimo darbas buvo komiteto pavestas prof. Volteriui, kaip lietuvių kalbos specialistui. Kiek žinau, kartais jis turėdavo nemaža rūpesčių, kad komitetas neatsisakytų duoti leidimo vaidinti.

Susipažinau su Volteriu 1908 metais, kai pradėjau lankyti jo paskaitas Petrapilio universitete. Eidamas ten mokslus dažnai būdavau jo namuose, kur susitikdavau su Būga, Voldemaru (gyvenusiu jo bute) ir kitais studentais tautiečiais. Jo namuose lankydavosi ne tik studentai, bet ir šiaip apsigyvenę Petrapily lietuviai, turėję kokių santykių su lietuvių mokslo reikalais. Jo namai buvo visiems lietuviams priprasta užeiga. Neturėjau Petrapily kitų (lietuviškų) namų, kur būčiau taip dažnai lankęsis. Jo vaišinga žmona susirinkusius studentus paprastai pamylėdavo arbata, kuri mums, atskirtiems nuo gimtosios pastogės, saviškių žmonių tarpe visuomet sukeldavo malonią namų židinio nuotaiką.

Volteris mėgo ne tik lietuvių mokslą, bet ir visa, kas buvo lietuviška. Jis mėgo ir lietuvių meną. Petrapily jis būdavo nuolatinis lietuvių vakarų svečias. Kaune dažnai jį sutikdavau mūsų teatro dramoj ar operoj. Į vakarus ar į teatrą profesorius paprastai ateidavo su žmona, neatskiriamu savo gyvenimo draugu. [. . .]

Spausdinama iš rankraščio

Rusų mokslininkų įnašas į lietuvių kalbos mokslą

[. . .] Tarybų Lietuvos kalbininkams atsivėrė plačios perspektyvos ugdyti ir kelti lietuvių kalbos mokslą. Mūsų pareiga yra ištirti įžymiuosius darbus didžiosios rusų tautos mokslininkų, kurie patys pirmieji padėjo pamatus lietuvių kalbotyrai ir išugdė pirmuosius lietuvių kalbininkus.

Šių metų gegužės mėn. 24 d. mūsų spauda paminėjo, kiek gero yra gavusi lietuvių tauta iš didžiosios rusų tautos. Tame paminėjime nebuvo pakankamai iškelta viena mūsų kultūros sritis — kalbos mokslo sritis, kurioj rusų mokslininkai pasireiškė kaip tik dideliais darbais.

Tarybų Lietuvoje, kur mokslo augimo sąlygos didžiai pagerėjo, rusų mokslininkų nuopelnų lietuvių kalbai iškėlimas ir jų teisingas įvertinimas yra šiandien visai pribrendęs reikalas. [. . .] Nuo pat lyginamosios kalbotyros atsiradimo praeito šimtmečio pirmojoj pusėj žymiausi rusų kalbininkai tyrė lietuvių kalbą, aprašinėjo jos tarmes, rinko tautosaką. Prie mūsų kalbos mokslo kėlimo yra prisidėję pasaulinio garso vardai: Potebnia, F. Fortunatovas, Šachmatovas, Boduėnas-de-Kurtenė (Baudouin de Courtenay) ir kiti.

Šia proga norėčiau nors trumpai paminėti, kiek tie čia įvardinti ir kiti rusų mokslo vyrai yra prisidėję prie mūsų kalbos mokslo kėlimo, kad tuo būdu būtų galima atkreipti į juos reikiamą dėmesį ir pasinaudojus jų darbais toliau plėtoti savo gimtosios kalbos kultūrą.

Visi šie mokslininkai buržuazinėje Lietuvoje nebuvo vertinami, jų mokslas nebuvo populiarinamas, nors lietuvių kalbos mokslui ir daug davė.

Iš rusų mokslininkų lietuvių kalbai ypač daug yra davęs akademikas F. Fortunatovas (1848—1914). Savo darbais iš lyginamosios fonetikos ir ypač iš akcentologijos Fortunatovas įgijo pasaulinį garsą. Devynioliktojo amžiaus pabaigoj jis buvo indoeuropiečių lingvistikos didžiausias autoritetas, ypač didelis autoritetas klausimais iš baltų ir slavų kalbotyros. Rusijoj jis buvo lyginamosios indoeuropiečių kalbų gramatikos pradininkas, sudaręs vadinamąją „Maskvos lingvistinę mokyklą" ir turėjęs žymių savo mokinių. Jo pasekėjų buvo ir užsienyje. Jo mokiniai buvo: Šachmatovas, Uljanovas, Ščepkinas, Porzezinskis, Ušakovas ir kiti, o vakarų Europoj profesoriai vokiečiai Bernekeris ir Solmsenas, suomis Mikkola ir kiti. Taip pat jo mokiniais buvo geriausi lietuvių kalbininkai Jablonskis ir Būga.

Fortunatovas gerai mokėjo lietuvių kalbą, pažino jos raštus ir tarmes. Savo kalbotyros paskaitose nuolat rėmėsi lietuvių kalbos faktais. Pirmutiniai jo darbai buvo paskirti lietuvių kalbai. Vienas buvo „Apie lietuvių—slavų kalbų lyginamąjį kirčio mokslą" (1880). Čia jis iškėlė keletą naujų kirčio ir kiekybės įstatymų, davusių atramos tašką ir kitų kalbininkų tyrinėjimams. Tolimesnę tų pažiūrų raidą toj srity duoda kitas jo veikalas: „Ob udarenii i dolgote v baltijskich jazikach. I. Udarenije v prusskom jazike" (Apie baltų kalbų kirtį ir ilgumą. I. Prūsų kalbos kirtis). Tas darbas buvo išspausdintas žurnale „Russkij Filologičeskij Vestnik" 1895 m. 252—297. Jame Fortunatovas, lygindamas su lietuvių ir rusų kalbomis, plačiai nagrinėja senųjų prūsų kalbos garsyną ir kirtį.

1897 metais buvo išleistos Fortunatovo skaitytos Maskvos universitete lietuvių kalbos fonetikos paskaitos „Iz lekcij prof. F. F. Fortunatova po fonetike litovskogo jazika" (Iš F. F. Fortunatovo paskaitų dėl lietuvių kalbos fonetikos). Tais pačiais metais pasirodė jo plati recenzija jo mokinio prof. Uljanovo veikalui „Značenije glagolnich osnov v litovsko-slavianskom jezike" (Lietuvių—slavų kalbos veiksmažodžių kamieno reikšmė).

Irgi tais pačiais 1897 metais Mokslų Akademija išleidžia jo redaguoto Antano Juškos žodyno pirmąjį tomą, nuo pradžios lig žodžio „džiūti" (Litovskij slovar A. Juškeviča s tolkovanijem slov na russkom i polskom jazikach). Tai labai svarbus įnašas į negausią to meto lietuvių leksikografijos literatūrą. Jame duodama daug kituose žodynuose nevartojamų žodžių ir — kas svarbiausia — gražios gyvosios kalbos frazeologijos. Žodyno pradžioj

yra pridėta paties redaktoriaus Fortunatovo platoka prakalba (I—XXVII psl.). Žodynas išėjo prieš spaudos draudimo panaikinimą (prieš 1904 metus), bet visi žodžiai ir sakiniai prie jų spausdinti lietuviškomis raidėmis. Tai rodo, tarp kitko, kad carų priespaudos laikais rusų mokslininkai rėmė lietuvių spaudos grąžinimo pastangas.

Be to, jis rašė straipsnių ir recenzijų lietuvių kalbos mokslo reikalais įvairiuose laikraščiuose.

Vienas iš didžiausių Fortunatovo nuopelnų lietuvių kalbai yra tas, kad jis pirmas rusų universitetuose pradėjo skaityti (nuo 1886 m.) kursą iš lietuvių kalbos, turinčios didžiulę svarbą indoeuropiečių ir ypatingai slavų lyginamajai kalbotyrai. Tų paskaitų klausė daugelis lietuvių studentų, tarp kurių buvo ir mūsų kalbininkas Jablonskis. Litografuotos tos paskaitos buvo paplitusios tarp studentų. Vienas iš Fortunatovo klausytojų rašė kalbininkui Karlovičiui, kad tos paskaitos jiems atstojančios lietuvių kalbos gramatiką. Studentai lietuviai ne tik klausėsi Fortunatovo paskaitų, bet ir šiaip sueidavo su tuo savo profesorium ir gaudavo konsultacijų gimtosios kalbos dalykuose. Reikia pasigailėti, kad Fortunatovo lietuvių kalbos kursas („Kurs litovskogo jazika") lig šiol tebėra neišspausdintas. Bet Lietuvių kalbos institutas įtraukė į savo 1952 m. darbų planą tą kursą išleisti.

Pagaliau, iš jo stambesnių darbų, skirtų lietuvių kalbai, reikia dar paminėti 1872 metais išleistą lietuvių liaudies dainų rinkinį. 1871 metais jis keliavo po Lietuvą kalbos mokslo reikalais, tos kelionės metu užrašė tas dainas Liudvinavo apylinkėse. Rinkinys turi šimtą dainų su vertimu į rusų kalbą. Dainos spausdintos rusų raidėmis, bet su keliais lietuviškos abėcėlės ženklais: j, é, ë (=ie), iš Juškos paskolintas minkštumo ženklas ı (i be taško); dvibalsiui uo žymėti jis įsivedė ženklą ẙ (iš lietuvių raštų). Dainų užrašymas tiksliai vaizduoja tarmę. Suprantamas daiktas, kad šis dainų rinkinys turi didžią vertę mūsų tautosakos ir dialektologijos mokslui. Tarmių tyrinėjimą Fortunatovas laikė svarbiu daiktu kiekvienos tautos kalbos mokslui. Savo paskaitose („Iz lekcij. . .") tarp kitko sako: „Lingvistiniame lietuvių, kaip ir kitos kurios, kalbos tyrinėjime nepakanka apsiriboti kuria nors viena tarme, bet reikia kreipti akis į visas tarmes, kiek jos prieinamos tyrinėtojui".

Šių metų vasarą Lietuvių kalbos institutas darė dialektologinę ekspediciją į rašomosios tarmės rajonus (Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių apylinkes). Ekspedicijos dalyviai palygino Fortunatovo dainų fonetiką su fonetika tos vietos, kur jis dainas užrašė, ir rado, kad tos tarmės fonetika per 80 metų išliko nepasikeitusi.

Apskritai, Fortunatovas buvo vienas iš didžiausių pasaulio kalbininkų, savarankiškas mokslininkas, daręs įtaką visam kalbos mokslui. Tai rusų filologijos pasididžiavimas ir garbė. Kaip jau anksčiau minėta, jis turėjo gražų būrelį pasekėjų ir iš užsienio mokslininkų.

Minint Fortunatovą, reikia kartu paminėti jo draugą ir bendradarbį Koršą (1843—1915), taip pat Maskvos universiteto profesorių. Tas mokslininkas lietuvių kalbą gerai mokėjo, visados ja domėjosi, buvo, kaip ir Fortunatovas, Jablonskio mokytojas. Jablonskio parašytam nekrologe Koršui, charakterizuodamas Koršą, kartu charakterizuoja ir Fortunatovą, iškelia jo nuopelnus lietuvių kalbos mokslui. Koršui parašytam nekrologe Jablonskis sako:

„Naujas sunkus smūgis ištiko rusų filologiją: tuoj mirus jos galvai, nepamirštamajam, didžiajam Fortunatovui, eina į kapus jo senas bičiulis, mokytojas ir mokinys (kas darė tą bičiulystę ir didžiai malonią ir labai pamokomą) be galo įžymus, dėl daug nepalyginamas ir nepasekamas Teodoras Koršas. Jo nuostabus daugelio senųjų ir naujųjų kalbų mokėjimas, jo didžiausias smalsumas ne tiktai kalboms, bet ir žmonėms jomis kalbantiems, yra tiesiog fenomenas, ne tiktai įstabiausias, bet ir gražiausias, gausiai dalijęsis savo neišsemiamomis vis augusiomis, vis naujomis kalbos mokslo brangenybėmis — su visais, kurie su juo susidurdavo, tiek su savo mokiniais studentais, tiek su įvairiais kitais žmonėmis, lankiusiais jo visada atvirus, visada meilingus namus. . ."

Toliau Jablonskis rašo:

„Koršas, įvairių kalbų tyrėjas, puikiausiai mokėjo ir lietuvių kalbą; mūsų kalbos dvasia su didžiosiomis jos ypatybėmis buvo jam geriaus suprantama, ne kaip mums patiems. Atsimenu, skaitydamas senovės graikų kalbą, Koršas neiškentė tuojaus nepalyginęs jų kalbos kirčių su lietuvių kalbos akcentuacija, neiškentė nepažymėjęs, jog senovės graikų kalba yra ir man, lietuviui, ne koks atskiras dalykas, nesurištas su mano kalbos ypatybėmis. Ir žmogus, būdamas lietuvis, jauteisi, jo klausydamas, turįs darbo ne vien su atskira, visų pamiršta, ne su svetima kalba".

Dar vieną to gražaus Jablonskio nekrologo savo mokytojui vietą ne pro šalį būtų paminėti:

„Koršas buvo be galo jautrus, neišsakomai geras žmogus. Kai lietuviams ir ukrainams buvo ginamas spaudos žodis Rusuose, Koršas su Fortunatovu daug kur klabino, daug ką dirbo, kad tik veikiaus būtų numesti tie sunkūs mums pančiai. Ir kai leido mums čia-pat spausdinti saviškai knygas, Koršas, tikrai tikiuosi, nemažiaus džiaugėsi, kaip mes patys".

Fortunatovas turėjo daug garsių mokinių kalbininkų. Sekdami savo mokytoju ne vienas iš jų tiriamajam darbui buvo pasirinkęs lietuvių—slavų kalbos mokslo sritis. Vienas iš gabiausių jo mokinių, Varšuvos universiteto prof. Uljanovas (1859—1912) yra nemaža prisidėjęs prie lietuvių kalbos mokslo kėlimo. 1889 metais jis apgynė magistro disertaciją „Osnovi nastojaščego vremeni v staroslavianskom i litovskom jazikach" (Senslavių ir lietuvių kalbų esamojo laiko kamienai), o 1891 metais apgynė daktaro disertaciją „Značenije glagolnich osnov v litovsko-sla-

vianskom jazike" (Lietuvių ir slavų kalbos veiksmažodžio kamienų reikšmė), I dalis, 1891 m. To veikalo II dalis išėjo 1895 metais ir buvo apdovanota Akademijos Lomonosovo premija. Jo darbai gerokai pavarė į priekį lietuvių ir slavų kalbų veiksmažodžio mokslą.

Kitas talentingas Fortunatovo mokinys buvo prof. V. Porzezinskis (1870—1929). Be minėtų Fortunatovo lietuvių kalbos fonetikos paskaitų išleidimo (Iz lekcij prof. Fortunatova po fonetike litovskogo jazika) Porzezinskis išleido 1901 m. savo parašytą monografiją „K istorii form spriaženija v baltijskich jazikach" (Baltų kalbų asmenavimo formų istorija); veikalas apima 166 puslapius. 1903 metais pasirodė kita vertinga [jo] monografija „Vozvratnaja forma glagolov v litovskom i latišskom jazikach" (Lietuvių ir latvių veiksmažodžių grįžtamoji forma). Materialas disertacijai imtas iš raštų ir gyvosios kalbos įvairių tarmių. Taip pat yra išspausdintas straipsnis apie mūsų XVI amž. rašytojo M. Daukšos kalbą „Neskolko dannich dlia charakteristiki jazika sočinenij litovskogo pisatelia N. Daukša". Yra ir plati studija iš dialektologijos „Zametka o dialektologii litovskogo jazika" (Pastabos iš lietuvių kalbos dialektologijos). Tai studijai pavartotas surinktas materialas iš Kauno ir Suvalkų gubernijų tarmių, ten aprašinėtos aukštaičių rytiečių šnektų fonetinės ypatybės. Antroji tos studijos dalis buvo išspausdinta 1898 metais. Ten jis aprašinėja kitų rytinių aukštaičių šnektų fonetines ypatybes, kartu liesdamas ir morfologiją, veiksmažodžių asmenavimo sistemą.

Kaip pasakyta, Fortunatovo mokinys buvo ir garsus kalbininkas akademikas Šachmatovas (1864—1920). Jis yra palikęs daug vertingų darbų iš rusų kalbos ir rusų tautos istorijos. Kaip lingvistas, Šachmatovas įgijo pasaulinę garbę savo darbais apie rytinių slavų kalbas: „O jezike novgorodskich gramot" 1885 (Novgorodo raštų kalba), „Issledovanije o Dvinskich gramotach" 1903 (Dvinsko raštų tyrinėjimas), „Neskolko zametok o jazike Pskovskich pamiatnikov" 1909 (Keletas pastabų apie Pskovo paminklus), „Očerk drevneišego perioda istorii russkogo jazika" 1915 (Senojo periodo rusų kalbos istorijos aprašas), „Vvedenije v kurs istorii russkogo jazika" 1916 (Rusų kalbos istorijos kurso įvadas) ir kiti. Iš kitų jo lingvistinių darbų yra gerai žinomi: „Istorija form sklonenija v russkom jazike" (Rusų kalbos linksniavimo formų istorija), „Očerk sovremennogo russkogo literaturnogo jazika" (Dabartinės rusų literatūrinės kalbos apıašas) ir „Sintaksis russkogo jazika" (Rusų kalbos sintaksė). Šachmatovas labai pasižymėjo rusų metraščių tyrinėjimais. Didžioji jo istorinių tyrinėjimų tema buvo pirmieji rytinių slavų istorijos etapai.

Šachmatovas irgi mokėjo lietuvių kalbą ir savo darbuose rėmėsi lietuvių kalbos pavyzdžiais. Jis bendradarbiavo su mūsų kalbininkais Jablonskiu ir Būga, drauge su Fortunatovu skatino Jablonskį tirti lietuvių kalbą. Jų pavedimu Jablonskis suredagavo Juškos žodyno II tomą.

Lietuvių kalbos santykius su rusų ir lenkų kalbomis nagrinėjo garsus rusų lingvistas A. Potebnia (1835—1891) straipsnyje „Etimologičeskije zamietki" (Etimologinės pastabos), išspausdintam žurnale „Ruskij Filologičeskij Vestnik" 1880. Savo didžiam veikale „Iz zapisok po russkoj grammatike" (Iš rusų kalbos gramatikos užrašų) duoda pavyzdžių ir iš lietuvių kalbos. Potebnia rašė apie ukrainų tautosaką, apie jų dainas; jų motyvus lygina su lietuvių liaudies dainomis. Potebnia ir šiaip plačiau interesavosi lietuvių kalba, jis atsidėjęs studijavo A. Juškos žodyno rankraštį.

Didelių nuopelnų lietuvių kalbai turi žinomas kalbininkas Buduėnas-de-Kurtenė (Baudouin de Courtenay) (1845—1929). Tai buvo labai gyvas judrus žmogus, daug studijavęs, pasižinęs su stambiausiais to laiko lingvistikos atstovais. Lyginamojo kalbos mokslo laipsnį įgijo 1870 metais Peterburge už darbą „O drevnepolskom jazike do XIV stoletija" (Apie senąją lenkų kalbą lig XIV šimtmečio) ir buvo paskirtas privat-docentu Peterburgo universitete. Lyginamojo kalbos mokslo daktaro laipsnį 1875 m. jam suteikė irgi Peterburgo universitetas už darbą „Opit fonetiki rezjanskich govorov i Rezjanskich katechizis" (Rezjų tarmės aprašas ir Rezjų katekizmas). (Rezja yra Italijoj, ten gyvena slaviškos kilmės žmonės.) Po to buvo paskirtas Peterburgo universitete lyginamosios indoeuropiečių kalbų gramatikos docentu, o netrukus Kazanės universiteto profesorium. 1883 metais buvo perkeltas į Tartu universitetą. Ištarnavęs pensiją persikėlė į Krokuvos universitetą, kur dėstė bendrąją kalbotyrą ir sanskritą, bet negalėjo ten ilgai dirbti ir vėl grįžo 1900 m. į Peterburgą, kur universitete dėstė bendrąją kalbotyrą ir lyginamąją slavų gramatiką.

Buduėnas-de-Kurtenė buvo plačių pažiūrų ir plačios veiklos mokslininkas. Jis yra parašęs daug darbų iš savo srities rusų ir lenkų kalba. Be kita ko, jis redagavo mums gerai žinomą Dalio rusų kalbos žodyną „Tolkovij slovar russkogo jazika" ketvirtą leidimą, jį taisė ir papildė.

Jis mokėjo daugybę kalbų, mokėjo ir lietuvių kalbą, kurios teises ne kartą ir gynė. Būdamas žmogus tiesus ir karšto temperamento, jis netylėjo matydamas kokią neteisybę ar skriaudą ką darant. Būdamas Kazanėj profesorium, jis reikalavo, kad universitetas, naudodamasis savo autonominėmis teisėmis išspausdintų Antano Juškos dainų rinkinius lietuviškomis raidėmis, ir jo reikalavimas buvo patenkintas. Be to, jis yra rašęs ne kartą dėl lietuvių spaudos grąžinimo. Tai jis pasisako rašydamas straipsnį apie Joną Jušką (Juškevičių) arba straipsnį „Lietuviškos abėcėlės klausimas Rusų viešpatystėj ir jo išsprendimas". Boduėnas-de-Kurtenė rūpinosi ne tik lietuvių spaudos reikalais, rūpinosi ir pačiais lietuviškais raštais. Tauta negali būti be savo kalbos žodynų, ir štai jis galvoja apie M. Gylio lietuviškai rusiško žodyno išleidimą; jis redaguoja 1912 metais Būgos sudarytą „Litovsko-russkij slovarčik

k pervim 20-ti litovskim skazkam v izdanii Lietuvių pasakos" (Lietuviškai-rusiškas žodynėlis pirmosiom 20 pasakų iš rinkinio Lietuvių pasakos). Žodynėlis kirčiuotas, jis buvo skirtas studentams, studijuojantiems lietuvių kalbą. Jis rašo straipsnius apie lietuvių kalbininkus, rašo apie leksikografą ir dainų rinkėją Antaną Jušką, rašo apie poetą Antaną Baranauską ir kt. Jį interesuoja ir pasirodęs naujas Mėžinio žodynas, jis rašo jo recenziją. Boduėną interesuoja apskritai mūsų liaudies kūryba. Profesoriaudamas Kazanėj, jis buvo susigyvenęs su Antanu Juška ir jo broliu Jonu, su jais bendradarbiauja, rūpinasi jų darbų išleidimu. Jis rūpinosi Antano Juškos dainų leidimu, jis rūpinosi ir tų dainų melodijomis. Pagaliau lenkiškam laikraštyje „Prawda" spausdina studiją apie lietuvių literatūrą („Literatura litewska").

Sunku trumpai išsakyti visus jo darbus lietuvių kalbai. Bendrajai kalbotyrai, žinoma, jo padaryta dar daugiau. Panašiai kaip Fortunatovas, jis kalbos moksle buvo daug kur novatorius. Profesoriaudamas Kazanėj ir Peterburge, jis sudarė savo lingvistinę mokyklą. Iš jo mokinių buvo ir garsių kalbininkų, sakysim, Bogorodickis, Buličas, Ščerba ir kiti. Tarp jo mokinių yra ir Būga, kuriam daug padėjo, kad jis taptų žymiu kalbininku.

Rusų lingvistai tyrė lietuvių kalbą imdami materialą savo tiriamiesiems darbams ir iš lietuvių tautosakos, kartais net patys rinkdami ją iš gyvosios kalbos, kaip rodo, sakysim, Fortunatovo išleistas gražus lietuviškų dainų rinkinys. Į tautosaką jų buvo žiūrima daugiausia kaip į kalbos šaltinį. Bet ir tautosakos turinys, liaudies kūryba, ne vienam rusų mokslininkui krito į akis ir darėsi jų tyrinėjimų objektu. Jau Potebnia savo folkloro darbuose ima pavyzdžių iš lietuvių liaudies dainų ir lygina su rusų ar ukrainų liaudies poezijos vaizdais. O žinomas rusų istorikas Mikalojus Kostomarovas (1817—1885) yra išspausdinęs 1860 metais apie lietuvių liaudies dainas atskirą studiją „Litovskaja narodnaja poezija" (Lietuvių liaudies poezija), („Istoričeskije monografii i isliedovanija Nikolaja Kostomarova", t. III. 1880, psl. 345—373).

Savo studijai jis naudojosi tais laikais buvusiais dainų rinkiniais: Rėzos, Neselmano, Šleicherio, Daukanto ir kitų. Iš to, kad jis galėjo tais rinkiniais naudotis, galima spręsti, kad Kostomarovas mokėjo ir lietuvių kalbą. Toj savo studijoj jis nagrinėja svarbiausius lietuvių dainų motyvus, lygina juos su rusų ir kitų slavų motyvais. Duoda ir bendrą mūsų liaudies poezijos karakteristiką iškeldamas, kuo ji skyrėsi nuo kitų tautų liaudies poezijos. Jo karakteristika verta mūsų dėmesio, visai neprošalį vieną kitą ištrauką čia išgirsti:

„Vėliau už kitas indoeuropiečių tautas apsikrikštiję, lietuviai ilgai išlaikė mitologijos pėdsakus savo dainose, pasakose, padavimuose ir papročiuose; iš jų mitologijos liekanų geriausiai išsilaikė saulės ir kitų dangaus šviesybių garbinimas. Ir tai suprantamas daiktas, nes žemdirbių gyvenimas ir darbai matuojamas

metų laikais ir meteorologiniais pasikeitimais. Saulė lietuvių dainose yra materiška esybė, vadinasi dievo duktė. Ji gera, meilinga ir gailestinga.

Reta tauta turi savo poezijoj tiek nepagadintų pirmykštės gražybės vaizdų, kiek turi lietuviai (p. 346).

Lietuvių poezijos vaizdai neturi tiesiog krintančių į akis ir griežtų bruožų: jie lengvi, migloti; jų spalvos nėra ryškios, bet švelnios ir malonios; joje nėra didelio nuliūdimo, bet nėra nei triukšmingos linksmybės. Joje nerasi širdį veriančio nusiminimo, nei nesuvaldomo juoko; nėra nei akinančios šviesos, nei juodos tamsos; jos vaizdai apsupti kažkokiuo paslaptingumu; jos pasaulis primena pavasario vakarą, kada brėkštant pakvipusiame ore tik iš po sniego prisikėlusioj gamtoj jaučiamas jaunystės džiaugsmas ir kažkoks liūdesys" (p. 348).

Daug žymių rusų mokslininkų yra prisidėję prie Lietuvių kalbos mokslo tyrimo ir ugdymo. Ta didžiulė pagalba ir bendradarbiavimas ypač iškyla tarybinės santvarkos metais. Tarybinė santvarka sudarė geriausias sąlygas broliškam tautų bendradarbiavimui ir kiekvienos tautos kultūros, nacionalinės savo forma ir socialistinės savo turiniu, ugdymui. Tarybinė santvarka suteikė pagalbą, išmokė rašto ir išugdė kultūrą ir tų tautybių, kurios carizmo sąlygomis nei savo abėcėlės neturėjo, ir šitame darbe didelį vaidmenį atliko tarybiniai rusų kalbininkai.

[. . .] į kalbos mokslo vadovavimą pašaukti įžymieji tarybiniai rusų kalbininkai su akademiku Vinogradovu priešakyje. Įkurtas TSRS Mokslų Akademijos Kalbotyros institutas, kuris, apimdamas visas kalbos mokslo šakas, vadovauja ir koordinuoja visą kalbos mokslo darbą, palaiko artimus ryšius ir bendradarbiauja su visų respublikų kalbos mokslo įstaigomis, teikia visokeriopą pagalbą sprendžiant kalbines problemas. Tarybų Lietuvos kalbininkų uždavinys yra toliau stiprinti ir plėsti mokslinius ryšius su šiuo mūsų socialistinės Tėvynės kalbos mokslo centru ir su jo pagalba spręsti visas lietuvių kalbos mokslo problemas.

Naudodamiesi tomis puikiomis sąlygomis, kurias suteikė tarybinė valdžia [. . .], Tarybų Lietuvos kalbininkai su dviguba energija turi toliau varyti savo gimtosios kalbos tyrinėjimo darbą, ugdyti lietuvių kalbos mokslą [. . .].

Spausdinama iš rankraščio [20]

Atsiminimai apie K. Būgą

Kada tik mes paimam į rankas kokį K. Būgos darbą, sakysim, jo „Apie lietuvių asmens vardus", „Kalbą ir senovę", Lietuvių kalbos žodyno įvadą ar ką kitą, matome didelį lietuvių kalbos klausimų specialistą, didelį mokslininką. Kiekvieną kartą tada mus paima gailestis dėl jo ankstyvos mirties. Juk dar šiandien

jis galėjo būti mūsų tarpe. Kad ne ta ankstyva mirtis, visas lituanistikos mokslas šiandien kitaip atrodytų, nekalbant jau apie Lietuvių kalbos žodyną, kuris galėjo būti jau baigtas ir būti daug geresnis, negu dabar yra, kaip galima spręsti iš mūsų išleistos dalies.

Pirmą kartą Kazimierą Būgą pamačiau Kalkuonių (Kalkūnų) geležinkelio stoty laukiant traukinio nuo Vilniaus į Peterburgą. Rodos, tai buvo 1907 metųparudeny. Aš buvau atvykęs į tą stotį traukiniu nuo Panevėžio. Nežinau, kas man tada parodė Būgą. Laukdamas to paties traukinio, jis retais žingsniais vaikščiojo po stoties peroną su studento uniforma, akiniuotas, su apkritusiais ūsais ir skaitė laikraštį. Aš važiavau tada į universitetą, bet jau buvau girdėjęs apie Būgą, kaip žinomą lietuvių kalbos specialistą. Kažkaip buvau girdėjęs, kad jis didelis ir labai smarkus vyras, bet išvydau vidutinio ūgio ir nekokio tvirtumo žmogų. Pirmas pamatymo įspūdis man iki šiol pasiliko gyvas: rodos, kaip šiandien aš jį regiu žingsniuojant po Kalkuonių stotį apniūkusioj antroj dienos pusėj.

Kai atėjo traukinys, aš įsėdau į tą patį vagoną, kur įlipo Būga. Atsisėdęs šalimais, aš su juo netrukus įsikalbėjau ir susipažinau. Sužinojęs mano norą studijuoti filologiją, jis davė savo adresą ir sakė užeiti pas jį. Pirma proga aš nukeliavau. Jis gyveno gatvėj, vadinamoj tada Gorochovaja, turėjo siaurą, ilgoką kambarėlį. Nors buvo studentas, bet man rodėsi, kad jis turi daug knygų. Buvo matyti ant stalo palaidų ir tam tikrose dėžutėse lapelių. Aš buvau realistas, stodamas į filologiją turėjau išlaikyti lotynų ir graikų kalbos egzaminus iš gimnazijos kurso. Dar buvau neišlaikęs graikų kalbos, ir jis mokytis man davė ar dovanojo graikų kalbos sintaksę: «Краткое руководство по греческому синтаксису для русскихъ гимназій» (составитель Э. Черный. Москва, 1898)*. Tas vadovėlis dabar mums svarbus tuo, kad jis pieštuku Būgos subraukytas ir turi paraštėse prirašytų lietuviškų atskirų žodžių ar žodžių junginių, rodančių panašumą su graikų kalba kilmės ar konstrukcijos atžvilgiu. Iš tų palyginimų matyti, kiek Būga jau 1907 m. nusimanė apie kalbos mokslą ir kas iš to mokslo jam rūpėjo. Jo pažymėjimai, kaip visados, parašyti labai aiškiai, skaitomi ne sunkiau kaip spausdintas raštas. Kiti žodžiai ar jų dalys pabraukta po keletą kartų. Iš jo turiu dar vieną knygelę, būtent: «Краткое руководство для изученія латышскаго языка» (составители Генр. Аллунанъ и Л. Основъ, 1888). Ar aš tą latvių kalbos vadovėlį gavau tuo pačiu kartu ar ne, dabar neatsimenu. Jis nesubraukytas, tik turi ant viršelio parašą *K. Masianys.* Viduj pieštuku parašyta *K. Būga.*

Šiaip pas Būgą į namus retai užeidavau, kartais susitikdavau universitete, nors tų pačių kursų neklausydavau su juo, nes jis

* Lig šiol išlaikęs, tą sintaksę atidaviau Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštynui. — *J. B.*

buvo vyresnis studentas. Taip pat sutikdavau jį studentų vakaruose. Bet daugiausia jį matydavau pas Eduardą Volterį. E. Volteris jo gyvenime turėjo nemažą reikšmę, todėl reikėtų keliais žodžiais ir jį paminėti.

E. Volteris buvo latvis, Peterburgo universitete skaitė įvairius kursus iš lietuvių ir latvių kalbos. Mano buvimo laiku E. Volterio klausytojai beveik išimtinai buvo lietuviai. Klausė jo paskaitų ne tik filologai, bet kartais ateidavo studentai ir iš kitų fakultetų. Kartais E. Volteris savo klausytojus kviesdavo pas save pasikalbėti apie visokius lietuvių kalbos mokslo dalykus. Ta proga Volterienė vaišindavo mus arbata. Tuose susirinkimuose visados būdavo ir Būga. Būgos žodis būdavo svarbus, jis buvo iš visų gudriausias. Dažnai jis mūsų klausinėdavo ką iš mūsų gimtųjų tarmių ir užsirašinėdavo. Kur jis turi ką raštuose paminėjęs iš Ramygalos tarmės, tai bus gauta iš manęs. Be to, E. Volteris buvo Rusijos Mokslų akademijos slavistikos skyriaus bibliotekos direktorium. Savo klausytojams dažnai duodavo bibliotekoj tam tikro darbo su atlyginimu už išdirbtas valandas (rodos, po 40 kap. už valandą). Būga to darbo nedirbdavo, jis dirbdavo atsakingesnius darbus. Tarp kitko, jis padėjo E. Volteriui leisti lietuvių kalbos žinomas chrestomatijas ir M. Daukšos postilę. Reikia pasakyti, kad svarbesnė to darbo dalis yra atlikta Būgos. E. Volteris per silpnai mokėjo lietuvių kalbą, kad galėtų tiksliai surašyti tarmių tekstus ir išaiškinti sunkesnes senų raštų formas. Todėl čia buvo reikalinga Būgos pagalba. Iš kitos pusės, ir E. Volteris rūpinosi Būgos mokslo karjera ir kur galėdamas jo reikalus rėmė.

Su Būga teko pagyventi 1911 m. vasarą Seinuose. Ten tuo laiku J. Jablonskis rašė savo „Lietuvių kalbos sintaksę". Kad darbas eitų greičiau, buvo organizuota talka. Didžiausiu talkininku J. Jablonskiui buvo Būga. Buvo pakviestas ir J. Šlapelis. Prie to buvau prisiplakęs ir aš. Ateidavo kiek padėti, rodos, vietinis mokytojas Jakūbauskas. Pradžioj visi suėję keletą dienų svarstė gramatikos terminus. Kokie tuo metu buvo nustatyti terminai, dabar neatsimenu, norint galima būtų susekti iš paties sintaksės vadovėlio. Tačiau gerai atsimenu, kad terminas „šalutinis sakinys" tada buvo sugalvotas. Kokią darbo dalį atliko Būga, dabar nemokėčiau pasakyti. Aš, žinau, turėjau nurašinėti J. Jablonskio pabrauktas vietas iš tekstų. Darbas su pertraukomis ėjo visą dieną. Sekmadieniais visi išvažiuodavom kur į kaimą pasiklausyti apylinkės dzūkų dainų ir jų kalbos. Išvykų metu Būga visados rašinėjosi tos tarmės kalbos dalykus. Šis tas iš jo užrašytų dalykų bus patekę ir į J. Jablonskio sintaksės vadovėlį. Baigęs darbą, Jablonskis su J. Šlapeliu išvažiavo iš Seinų, o Būga ir aš dar kiek pasilikom. Būga tuo laiku rengėsi kažkokiam filosofijos egzaminui, kartais nešėsi jis knygą, eidamas pasivaikščioti į netolimą miškelį. Filosofija Būgai ne taip gerai sekėsi kaip kalbotyra, ir tos mokslo disciplinos egzamino išlaikymas, rodos, neapsiėjo be tam tikros E. Volterio pagalbos.

Tarpais dar tekdavo susitikti su Būga Vilniuj. J. Jablonskio buvo mada kiekvienu mokyklos nedarbo metu važinėti į Vilnių ir čia tartis su vietos žmonėmis, daugiausia laikraščių redakcijų bendradarbiais, kalbos reikalais. Paprastai tuo laiku pasirodydavo ir Būga. Daugiausia gaišdavo su rašyba, bet niekados neprieidavo prie vienybės. Dėl to nusiminęs J. Jablonskis sakė: „Reikėtų mus užrakinti kambary ir tol neišleisti, kol nesusitarsim dėl vienos rašybos". Rašybos ginčuose vadais buvo J. Jablonskis ir Būga. Visų nesutarimo punktų dabar tiksliai neatsimenu, bet jie maždaug buvo tie patys, kurie iškyla ir dabar, kai susirenka kokia rašybos komisija. Pavyzdžiui, atsimenu tokį Būgos ginčą su J. Jablonskiu. Būga sakė, žodžius *grįžta, lūžta* reikėtų rašyti su *ž* — taip būsią lengviau mokiniams, turint galvoj kitas tų veiksmažodžių formas: *grįžo, lūžo, grįžimas, lūžimas* (su *ž*). O J. Jablonskis atsakė: „Jei atsiras galvotesnis mokinys ir paklaus, kodėl žodį *mėšlas*, susidariusį iš *mėžslas*, rašome su *š*, o žodžius *grįžta, lūžta*, susidariusius iš *grįž-sta, lūž-sta*, jau rašome su *ž*,— ką tada pasakys mokytojas?"

Vasaros metu Lietuvių mokslo draugija darydavo savo visuotinius susirinkimus. Suvažiuodavo į Vilnių draugijos nariai ir nemažas skaičius aukštųjų mokyklų jaunimo. Dienos metu buvo daromi draugijos narių pranešimai, paskaitos, diskusijos, o vakarais rengiami vaidinimai, dainos ir t. t. Būdavo pranešimų ir kalbos klausimais. Anais laikais kalbos klausimai daug kam labiau rūpėjo, ir į tokius pranešimus susirinkdavo nemaža publikos. Kalbos dalykus aiškindavo ir Būga. Iš jo aiškinimų atsimenu gal dvejetą epizodų. Vienam tokiam susirinkime Būga išrodinėjo, kad daiktavardžių priesaga *-ystė* (sakysim, žodžiuose *kiaulystė, giminystė*) esanti slaviška, todėl vengtina. Tai buvo jo skelbta ir spaudoj. Dėl tos priežasties buvo pradėta nebevartoti žodžių su ta priesaga. Nuo to laiko atsirado tokie žodžiai kaip *karalija, brolybė* ir kiti tokie, kurie vietomis raštuose ir lig šiol išsilaikė. Vėliau jis pats nuo tos klaidingos nuomonės atsisakė ir tą priesagą plačiau gal vartojo, negu kiti (plg. *tautystė*).

Atsimenu dar tokį Būgos aiškinimą. Vienam susirinkime per mokslo draugijos suvažiavimą Būga kalbėjo apie būdvardžių priesagas ir jų reikšmę. Aiškino, koks skirtumas tarp priesagos *-uotas* ir *-ingas*. Kilus ginčams, Būga, norėdamas įtikinti savo oponentus, pasakė: „Jų skirtumą gali aiškiausiai parodyti tokie pavyzdžiai: *papuota kalė* ir *papinga merga*". Suūžusi juoku rimtų mokslo ieškotojų auditorija pabaigė diskusijas.

E. Volteris visą laiką nuo širdies rūpinosi Būgos mokslo karjera. Rodos, kai Būga baigė universitetą, jo tolesniu gyvenimu rūpinosi ir Volterienė. Ji buvo supratinga moteris ir gyvenimo reikaluose daug gudresnė už savo vyrą. Ji galvojo, kad Būgos darbą galėtų palengvinti gera globėja. Volteriai turėjo pažintį su Virbalio advokatu Stankūnu. Stankūnas turėjo seserį, Volterienės nuomone, visai tinkančią globoti Būgą „šios žemės kelio-

nėj". Pagal Volterienės planą, Būga buvo pakviestas pas Stankūną vieną vasarą paviešėti. Matyti, Būga, važiuodamas viešėti į Virbalį, žinojo savo kelionės tikslą. Suprantamas daiktas, apie tą dalyką aš nieko nežinojau. Tik tuo laiku, kada Būga ten viešėjo, aš atsitiktinai užėjau pas Volterius (Peterburge), ir tą valandą atnešė jo laišką, rašytą iš Virbalio. Laiškas buvo rašytas lietuviškai, matyti, ne pačiai Volterienei, nes ji lietuviškai „menkai ruošė". Dabar neatsimenu, kaip ten buvo, kad tą laišką davė skaityti man. Iš jo dabar atsimenu tris dalykus. Viena, Būga, važiuodamas viešėti, buvo nusivežęs kokio darbo. Jis rašė, kad, matydamas ją taip bruzdant po namus ir darbuojantis, ir jis, girdi, toks rambus (tikslių žodžių neatsimenu) išsijudinęs ir šokęs prie darbo. Antra, buvo pageidavimas, kad atvažiuotų Volterienė ir pabaigtų tą jo piršlybų reikalą. Trečias dalykas, kuris man tada krito į akis iš to laiško,— tai nepamiršimas uždėti tvirtagalės priegaidės riestinio ženklo ant raidės *a* žodyje *Virbalis*. Nežinau, kas ir kaip tada buvo padaryta, bet Volterienės sumanymas pasiekė savo tikslą — Būga tikrai rado gerą globėją.

Kai po karo Būga sugrįžo į Lietuvą, atvažiavęs į Kauną iš Panevėžio, kur tada gyvenau, nuolat užeidavau pas jį pasiteirauti, kaip sekasi darbai, o dažniausiai ko nors pasiklausti. Kartais laišku ko nors klausdavau, ir jis, kad ir labai apsikrovęs darbais, mielai atsakinėdavo visados.

1924 metų vasarą užėjau pas jį tą dieną, kada jis apsirgo. Jis ramiai gulėjo lovoje ir kažką vis kartodamas šypsojosi. Pamatęs mane, atsiminė ir paklausė, ar aš atvažiuosiu į Kauną dirbti (universitete). Tuo laiku buvo pakviestas nervų ligų specialistas, rodos, daktaras Lazersonas. Apžiūrėjęs daktaras pasakė, kad liga rimta. Ligonio ramumas esantis prastas ženklas; jei jis triukšmautų, trankytųs, tada būtų daugiau vilties pagyti.

Po gydymų Kaune jis buvo išvežtas į Karaliaučių. Ten buvo jau tiek pasitaisęs, jog galėdavo nueiti pas prof. R. Trautmaną ir net į biblioteką. Tas sveikatos pagerėjimas mus džiugino, ir laukėme sugrįžtant visai pasitaisiusį, tik vieną dieną atėjo žinia, kad Būga staiga miręs.

Paskutinį kartą jį sutikau Kauno stoty, parvažiavusį jau grabe.

Lydint į kapus Vilniaus gatve, kur Jablonskis turėjo butą antram aukšte prie gimnazijos kiemo, pakėlęs akis pamačiau Jange J. Jablonskį su skausmo apimtu veidu žiūrint į pravažiuojantį pro šalį į amžino atilsio vietą savo geriausią ir tvirčiausią talkininką kovoj už lietuvių kalbos kultūros pakilimą.

Rodos, tas viskas buvo taip neseniai, o jau praėjo 30 metų, kaip Būga ilsisi Kauno kapuose šalia savo mokytojo K. Jauniaus, kitados taip jį žavėjusio savo mokslo paslaptimis.

„Literatūra ir kalba".— V., 1956, t. 1

Keletas atsiminimų apie J. Jablonskį

1930 m. vasario 23 dienos šviesų rytą Kauno gatvėse sumargavo juodai perrištos ir pusiau stiebo nuleistos vėliavos, pranešdamos Jono Jablonskio netekimą. Nuo tos liūdnos žinios pranešimo jau užaugo nauja karta žmonių. Tos kartos žmonėms rodosi, kad tai buvo labai seniai. O mums, pažinusiems Jablonskį, rodosi, kad jis atsiskyrė nuo mūsų dar visai neseniai. Rodos, tik vakar ar užvakar su juo šnekėjom. Nuolat prieš akis tartum gyvą jį matom. Jei likimas būtų jam davęs tokį ilgą amžių, kaip jo mokytojui J. Čėsnai, mirusiam Sasnavoj tik 1954 metų rudenį, tai šiandien su tikrai gyvu Jablonskiu būtumėm dar galėję kur pasišnekėti. Juk mokytojas turėjo vis keleriais metais būti vyresnis už savo mokinį. Bet likimas nebuvo jam toks maloningas, ir mes jau paminėjome jo mirties dvidešimt penkerių metų sukaktį, iškeldami jo didelius nuopelnus lietuvių kalbai. Kad ir anuomet tie nuopelnai buvo plačiai žinomi ir suprantami, rodo tarp kitko ir tas, jog paskutinės pagarbos atiduoti buvo susirinkusi ne tik Kauno, bet ir kitų Lietuvos kampų visuomenė. Net iš Vilniaus, nugalėjęs demarkacijos linijos sunkumus, buvo atvykęs jo bendradarbis iš Voronežo gimnazijos M. Šikšnys ir, tardamas vilniečių vardu atsisveikinimo žodį, užbėrė ant jo grabo atsivežtų iš Vilniaus krašto žemių. Niekados nemačiau tiek daug žmonių, laidojant kitą kokį žinomesnį lietuvį Kaune.

Jablonskis visuomenės žmogus

Jablonskį paprastai mes laikome tik žinomu kalbininku. Bet jis yra toks pat ir visuomenės žmogus. Kiek atsidėjęs jis rūpinosi kalba, lygiai tiek rūpinosi ir visuomene, vartojančia tą kalbą. Jos vargus ir sunkumus jis pats labai atjausdavo. Ką veikdamas, jis vadovavosi ne savo nauda, bet visuomenės reikalais. Dirbo tai, kas tuo metu buvo svarbu savam kraštui. Savo visu gyvenimu jis patvirtino tiesą, kad, kas nemėgsta savo kalbos, tas nemėgsta ir savo tautos. Tą mes gerai žinome iš savo istorijos. Nutautęs mūsų aukštasis luomas, niekindamas savo tėvų kalbą, pradėjo niekinti ir savo lietuviškai kalbančius mažesnius brolius. Kai lietuvių kalba pradėjo reikalauti viešumoj sau teisių, tai didžiausiais jos priešais pasirodė mūsų pačių tautiečiai iš privilegijuotų klasių.

Kaip Jablonskiui rūpėjo savo krašto gerovė, rodo kad ir jo straipsniai, išspausdinti Vilniaus laikraščiuose graudinga antrašte „Tarp mirštančiųjų", apie Lazūnų lietuvius, kuriuos jis pirmas iš kalbininkų aplankė. Trumpai pasidžiaugęs jų kalbos retenybėmis, jos didele senove, randama tik XVI amžiaus mūsų raštuose, tuose straipsniuose toliau jis daugiausia kalba apie to krašto lietuvių tamsumą, nesusipratimą, apie skurdų jų gyvenimą.

Pažintis su Jablonskiu

Jablonskį pirmą kartą pamačiau Panevėžy, susitikau su juo žemės ūkio parodoj. Aš tik buvau baigęs Panevėžio realinę mokyklą. Prieš tai, dar būdamas toj mokykloj, apie jį jau buvau girdėjęs. Dantų gydytoja J. Janulaitytė, paskui ištekėjusi už J. Biliūno, sakinėjo man apie gyvenantį Šiauliuose Jablonskį (ji pati kilusi nuo Šiaulių), apie jo gramatiką, išleistą 1901 metais, ir apie tai, kad jis patobulinęs mūsų rašybą. Panorėjau gauti tos gramatikos; pagaliau per rankas ėjusią ir suglamžytą gavau ir ją lig šiol tebeturiu. Kai atsirado Vilniuj spauda, tebūdamas mokiniu, kartą nusiunčiau žinelę į vieną laikraštį — nemenu, ar į „Vilniaus žinias", ar „Ūkininką". Taip pat nemenu, apie ką rašiau,— ar apie vadinamo lietuviško vakaro didelį pasisekimą, ar apie vartotojų draugijos krautuvės įsteigimą,— tik žinelė buvo išspausdinta. Maža to, iš redakcijos gavau Jablonskio ranka rašytą atviruką, kviečiantį mane ir toliau ką rašinėti iš Panevėžio gyvenimo. Gaila, kad nebeturiu to atviruko. Gautą Jablonskio gramatiką buvau skaitinėjęs ir mačiau, kad žodis *rašyti* turi ilgą *y* po priebalsio *š*. O radęs Jablonskio atviruke žodyje *rašinėti* trumpą *i* po priebalsio *š*, pasakiau, kad Jablonskis čia bus klaidą padaręs! Mano tarmė ilgųjų balsių beveik neturi, todėl iš ausies nemokėjau susigaudyti, kaip čia turi būti rašoma. Matote, kokių anais laikais būta literatų!

Vadinas, tiek žinodamas apie Jablonskį, negalėjau praleisti progos jį pamatyti. Proga netrukus pasitaikė. Jis tada buvo atvažiavęs į Panevėžį dėstyti lietuvių kalbos mokytojų seminarijoj. Nuėjęs, kaip sakiau, į minėtą parodą, sutikau pažįstamą agronomą, ir tas man pasakė, kad čia neseniai buvęs sutikęs Jablonskį. Prašiau supažindinti. Agronomas sukinėjosi apie vedžiojamus po parodos aikštę šokinėjančius įpenėtus arklius, tą valandą neturėjo laiko ir pasakė: „Jablonskis tik nuėjo į tą pusę, kur sodžiaus moterys turi išsidėsčiusios savo audinius, eik vienas ir susipažinsi!" Paklaustas, kaip galiu iš tiek žmonių pataikyti, agronomas paaiškino: „Dabar jis ten šnekėsis su toms boboms, toks išsišiepęs senis!" Gavęs tokį paaiškinimą, nenorėjau vienas ieškoti, palaukiau, kol agronomui atsirado laiko, tada nuvedė ir supažindino. Jablonskis buvo užsivilkęs žalią vilnonę peleriną ir užsidėjęs tokios pat spalvos smailią skrybėlę su plunksna. Tą apdarą, matyti, buvo parsivežęs iš Vokietijos, grįždamas iš kurorto. „Išsišiepęs" ar „senis" jis man neatrodė, buvo vidutinio amžiaus pedagogas, nors ir netvirčiausias vyras.

Iš savo kalbos parodoj su Jablonskiu atsimenu tik vieną žodį. Sužinojęs, kad aš realistas, o noriu stoti ne į kokį institutą, kur paprastai eidavo baigę Panevėžio realinę mokyklą, bet į universitetą ir studijuoti filologiją, pasakė: „Laiminu".

Paskui Panevėžy ar dvejetą kartų buvau pas jį namuose — kartą vienam, kitą kartą kitam bute. Iš tų buvimų beveik nieko

neatsimenu pasakyti. Nebent tik tiek, kad su seminarijos mokiniais jis vertė „Visuomenės įnamius", ir žinau, kartą mačiau ant jo stalo to vertimo taisomą tekstą; arba, kad jauniausias sūnus Jonas tada buvo dar visai mažas ir, vesdamas mane kartą iš prieškambario toliau į vidų, sugriuvo, lipdamas per slenkstį, nors laikėsi tvirtai nusitvėręs už mano rankos.

Vėliau dažnai matydavau Jablonskį Vilniuj. Kada tik būdavo mokyklose darbo pertrauka, žiemą ar vasarą, jis tuojau vykdavo į Vilnių. Tuomet pasikalbėjimų tema būdavo paprastai kalbos dalykai. Vilniečiai laukdavo jo patarimų, ypač spaudos darbininkai. Net laiškais jis dažnai laikraščių redakcijoms aiškindavo, kaip reikia ką rašyti.

Rečiau į Vilnių atvažiuodavo Būga. Kai jie abu pasirodydavo, tai su vilniečiais dažnai būdavo svarstomas rašybos suvienodinimo klausimas. Laikraščiai nesilaikė vienos rašybos, bet tie svarstymai baigdavosi be susitarimo. Tai labai jaudino Jablonskį, troškusį visą laiką vienos rašybos, ir jis nusiminęs ne kartą sakė: „Reikia mus visus užrakinti vienam kambary ir tol neišleisti, kol nesusitarsim!" Dėl rašybos buvo daug vargta ir apsigyvenus Jablonskiui Kaune. Rašybos posėdžiuose jis dalyvavo lig savo gyvenimo galo. Bene paskutiniame posėdyje, kur jis dalyvavo, buvo nutarta įvesti brūkšniuotą rašybą, vadinas, tokią, kur ilgieji balsiai turėjo būti žymimi su brūkšneliais raidžių viršuj, kaip latvių. Tos rašybos šalininkų įtikintas, kad, ją priėmus, būsianti pasiekta vienybė, už ją balsavo ir Jablonskis. Rodos, ji buvo patvirtinta ir Švietimo ministerijos, bet vis dėlto įvesta nebuvo.

1911 metų vasarą kokį mėnesį gyvenau su Jablonskiu Seinuose, kur jis rašė savo „Lietuvių kalbos sintaksę".

Per pirmąjį pasaulinį karą trejetą metų gyvenau su Jablonskiu Voroneže, dirbau su juo vienoj gimnazijoj. Prieš grįžimą į Lietuvą ilgesnį laiką gyvenau jo bute, išsinuomojęs kambarį. Atvažiavęs į Voronežą 1915 metų rudenį, jis jau sunkiai vaikščiojo, į gimnaziją važinėjo su vežėju, paskui buvo tik su račiukais vežiojamas. Bet dirbo visą laiką daugiau kaip kitas sveikas. Rašė naują lietuvių kalbos gramatikos leidimą, rašė chrestomatijas „Vargo mokyklai", pradėjo sudarinėti matematikos terminus. Nebegalėdamas pirštų gerai valdyti, kviesdavosi rašyti gimnazijos mokinius, pats tik diktavo.

1916 metų vasarą Jablonskis iš Voronežo važiavo į Suomijos kurortą — Heinolą, netoli nuo Helsinkio. Nuo Petrogrado į Heinolą ir atgal ligi Petrogrado jį lydėjo duktė Ona. Nors aš kartu važiavau, dabar nieko nemenu, kas siuntė ar patarė taip toli keliauti. Matyti, ieškota sveikatos. Atvažiavus daktaras jį žiūrėjo. Daktaras lankstė jo koją ir klausė, ar sopa. Kai Jablonskis atsakė „sopa", daktaras jį paguodė: „Gerai, kad sopa". Vadinas, nervai dar nebuvo visai apmirę. Kaip toliau ėjo gydymas, nieko nebežinau, bet grįžo ne sveikesnis.

Jablonskis mėgo retkarčiais pasivažinėti po ežerą su laive. Vedamas už rankos, jis dar galėjo įlipti į laivę. Aš su irklais dirbau, o jis sėdėjo ir sėdėdamas dairėsi arba laikraštį skaitė. Kartą, kai pasilenkęs ėmė žiūrėti į plaukiančias po ežerą žuveles, jo pensnė nusmuko nuo nosies ir įkrito į vandenį. Buvo išsigandęs netekti akinių, bet su maža mano pagalba pavyko juos atgauti iš ežero dugno.

Heinoloj buvo mergaičių mokytojų seminarija. Jablonskis panorėjo nors iš tolo pamatyti tą seminariją (Panevėžio mokytojų seminarijoj pats buvo mokytoju). Kitą dieną aš jį vežte nuvežiau su račiukais. Matydamas tą seminariją ir aplink išmėtytus šviesius gražius mokytojų namelius tarp medžių, Jablonskis susigraudino ir susigraudinęs tepratarė: „Čia mokytojai nervais neserga!" Matyti, jis laikė savo negalėjimą vaikščioti nervų liga.

Atvažiavęs ilsėtis, Jablonskis nebuvo be darbo, rinko pavyzdžius, rodos, gramatikai, iš raštų. Jo stalas vis būdavo apverstas popieriais.

Sugrįžęs iš Voronežo į Lietuvą, Jablonskis apsigyveno Kaune, o aš Panevėžy. Atvažiuodamas į Kauną, paprastai jį aplankydavau. 1924 metų rudenį pats atsikėliau dirbti į Kauną, kur visokiuose posėdžiuose, komisijose, egzaminuose nuolat su juo susitikdavau. Ir šiaip dažnai su reikalu ir be reikalo varstydavau jo namų duris, nebijodamas įgristi šeimininkui. Savo gyvenime su nieku tiek nebendravau kaip su Jablonskiu.

Kaune Jablonskis pirmiausia turėjo butą Vilniaus gatvėj, antrame aukšte, namuose prie tada buvusių seimo rūmų. Ten buvo vienas didelis kambarys, kur studentai rinkdavosi jo klausytis. Kai persikėlė gyventi į Mickevičiaus gatvę, nebeturėjo didesnio kambario paskaitoms, o važinėti į universitetą ir pasiekti auditoriją dalykas buvo per didelis, vadinas, reikėjo atsisakyti nuo paskaitų. Mačiau, kaip jam skaudu buvo skirtis su tuo darbu. Suprantamas daiktas,— sunku atsisveikinti su tuo, prie ko žmogus labai pripranta. Dar jį rišo kiek su universitetu ir ramino palikimas egzaminų komisijoj. Lietuvių kalbos egzaminai buvo taip atliekami: rašomuosius egzaminus studentai rašydavo universiteto auditorijoj, o atsakomuosius atlikdavo jo bute. Atsakomųjų egzaminų laikyti ateidavo ne daugiausia. Kas prastai parašydavo rašinį, tas atsakomojo egzamino laikyti negalėdavo, kitaip sakant, prie atsakomojo egzamino nebuvo prileidžiamas. Iš atsakinėjančių Jablonskis reikalavo tam tikro mokėjimo, todėl išlaikydavo egzaminus palyginti maža studentų. Norėdamas, kad išlaikytų jų daugiau, Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas V. Krėvė-Mickevičius vienos sesijos metu kartą ir atsakomuosius egzaminus paskyrė laikyti universitete, remdamasis bendromis taisyklėmis. Jablonskis aiškiai matė, kad tai buvo padaryta, norint jį pašalinti iš egzaminų komisijos; tuo jis buvo labai įsižeidęs, bet apie tai daug nekalbėjo,— tą įžeidimą jis laikė lyg savo

asmens, o ne visuomenės dalyku. Ar ta tvarka ir toliau pasiliko, dabar negalėčiau pasakyti.

Jablonskis buvo tiesus žmogus, prieš nieką nesilankstė ir netylėjo, jei matė kur negerai ką darant. Pavyzdžiu gali būti Žemaitės „Nelaimės" iškritikavimas. Jis gerbė Žemaitę, mokėsi iš jos kalbos, gyrė jos apsakymėlius, parašytus iš sodžiaus žmonių gyvenimo, kviesdavo ją pas save viešėti, bet kai ji parašė nebūtų daiktų apie jai svetimus bankų reikalus, tai jis ją be pasigailėjimo viešai išplakė.

Jablonskis nemėgo veidmainiaujančių ar kalbančių netiesą žmonių. Kas jam kartą pamelavo, to niekados nepamiršdavo. O nesutikdamas galėjai su juo ginčytis, iš jo įsikarščiavusio galėjai gauti pirties, bet apsisukęs jis vėl pamiršdavo, vėl gražiai kalbėdavo.

Jablonskis buvo labai įspūdingas žmogus. Kas jam padarydavo didesnį įspūdį, jis apie tai daug ir ilgai kalbėdavo. Gal užtektų čia duoti dvejetą atsitikimų. 1) Humanitarinių mokslų fakulteto sekretorius Pr. Augustaitis rašydavo trumpus posėdžių protokolus: užrašydavo, kas buvo svarstyta ir kas nutarta, be kokių motyvų, be kokių iškilusių ginčų pažymėjimo. Jablonskiui toks protokolų rašymas labai netiko, jis daug apie tai kalbėjo, karščiavosi, klausinėjo kitų fakultetų atstovų, kaip jų rašomi posėdžių protokolai. 2) Vienam laikrašty jis rado pažodžiui išverstas rusiškas idiomas: „Klausimas buvo pastatytas šonkauliu" ir „faktas ant veido". Jis ilgai negalėjo nurimti dėl tų pasakymų, visiems apie juos kalbėjo ir klausinėjo.

Jablonskis buvo gyvas, judrus žmogus. Girdėjau iš gydytojų, slaugiusių jį ligoninėj, kad jis, ir sunkiai jausdamasis, visus šnekinęs, ko klausinėjęs, niekados nenuleisdavęs rankų, o apie J. Basanavičių, buvusį toj pačioj ligoninėj, jie pasakojo, kad jis buvęs vis nuliūdęs, nusiminęs. Kiek sustiprėjęs, ir ligoninėj Jablonskis imdavos darbo. Žinau, dvejetą kartų ligoninėj egzaminavom su juo lietuvių kalbos mokytojus, norėjusius per Švietimo ministeriją gauti tam tikras teises. Egzaminuodamas, kaip buvo pratęs, klausinėjo smarkiai.

Jablonskio sunki liga

Jablonskis, kaip žinome, keliolika metų negalėjo vaikščioti, turėjo ir po savo kambarį su račiukais važinėti; tą sunkų gyvenimą labai atjautė. Jo kaimynas iš gretimo buto man sakė, kad jis girdėdavęs per sieną kartais jį balsu naktį vaitojant. Bet mačiau, kad jo nedžiugina lankytojų užjautos. Todėl atėjęs aš tuojau imdavau kalbėti apie ką kitą, tik ne apie jo sveikatą. Kartą jis kažkaip man ir sako, kad dar Pr. Mašiotas niekados neklausinėjantis apie jo sveikatą, tuo norėdamas duoti suprasti, kad nedaug malonumo jam darančios svečių užjautos.

Jablonskio kalbos mokėjimas per visą jo gyvenimą vis didėjo. Tą mokėjimą jis didino, stebėdamas gyvąją kalbą ir sekdamas lituanistikos literatūrą. Pirmieji jo rašyti dalykai „Aušroj" niekuo nesiskiria nuo kitų, bet toliau jo kalba vis gerėja. Savo bibliotekoj jis turėjo susirinkęs visą to laiko svarbesnę lituanistikos literatūrą. Prieš pat mirtį prašomas dar jam parnešiau iš knygyno Chr. Stango darbą apie M. Mažvydą.

Kitoks tuo atžvilgiu buvo, sakysim, Jonas Šliupas. Jablonskis sakėsi, kad J. Šliupas buvęs jam didžiausias lietuvių kalbos autoritetas, kai jis įstojęs į universitetą. Bet toliau jis pralenkė ir toli paliko tą autoritetą. Koks J. Šliupas buvo karštas propagandistas „Aušros" laikais, bet nedaug turėjo nuovokos mokslo dalykuose, toks jis pasiliko iki savo amžiaus pabaigos. 1917 metų vasarą Voroneže buvo suorganizuoti kursai mokytojams. Jablonskis ten dėstė lietuvių kalbą, kiti kitus dalykus. Buvo pakviestas su paskaitomis iš istorijos ir J. Šliupas. Jo vienos paskaitos klausiausi ir aš. Klausydamas pagalvojau: „Štai užsikonservavęs aušrininkas! Kas nori turėti gyvą supratimą apie aušrininkus, tas turi paklausyti J. Šliupo paskaitos. Kalba karštai, bet su mokslo reikalavimais niekuo nesiskaito". Tokį juk įspūdį gauname vartydami „Aušros" puslapius! Iš jo paskaitos paminėsiu tik vieną faktą. Kalbėdamas, nebeatmenu apie kokią tautą, jis pasakė, kad Kristus iš motinos pusės buvęs lietuvis!

Keletas paties Jablonskio papasakotų dalykų

Tiek bendravęs su Jablonskiu, rodos, čia turėčiau nemaža papasakoti savo paties atsiminimų apie jį, bet šiuo tarpu aš beveik nieko daugiau neturiu pasakyti, kas mano parašyta leidžiant jo raštus. Ten surašytų dalykų čia nėra reikalo kartoti, o kas neturi reikšmės jo biografijai ar visuomenės gyvenimui, dėl to lyg neverta gaišinti laiko. Jei ne mano neprotas, aš būčiau galėjęs čia papasakoti daugybę jo paties atsiminimų. Dalykas toks. Jablonskis buvo malonus žmogus, jo pažįstami mėgo jį lankyti. Pas jį per šventes ir kitomis progomis ateidavo Pranas Mašiotas, Petras Leonas, daktaras Petras Avižonis, Jonas Bulota, Juozas Tumas ir daug kitų. Per tuos pasimatymus jis dažnai pasakodavo apie savo paties gyvenimą, apie senus veikėjus, apie netolimą Lietuvos praeitį, apie santykius su administracija. Jis kalbėdavo aiškiai, kaip buvo pratęs dėstyti mokykloj. Jei aš būčiau tuojau surašinėjęs, būtų susidaręs tų atsiminimų geras tomelis. Jie būtų turėję tikrai didelę vertę jo biografijai ir mūsų praeičiai nušviesti. Tuos jo pasakojimus dabar beveik visus pamiršau. Dabar graužiu sau pirštus, kad to nepadariau, ir jei niekas kitas neužrašė, tai jau žuvo amžinai. Iš to visko yra likę mano atminty

tik keli tokie pasakojimai, savo nepaprastumu labiau kritę į galvą. Jie labiau panašūs į pasakas ir visuomenei ar jo paties gyvenimui didesnės reikšmės neturi. Dėl nebuvimo nieko geresnio papasakosiu ir juos, nenurodydamas tiksliau, kaip pasakose paprastai esti, jų nei laiko, nei vietų. Pradėsiu nuo jo dėdės Šipailos.

Dėdė Šipaila

Iš Jablonskio gyvenimo aprašymo žinome, kad jo tėvai buvo neturtingi ir į progimnazijos mokslus jį leido dėdė Šipaila. Tas dėdė kartą turėjęs pasirašyti rusiškai savo pavardę pašte. Pasirašęs, jau buvęs išėjęs pro duris, bet pagalvojęs, kad jis neteisingai parašęs rusiškai pavardę Шипайло, vėl sugrįžęs. Sugrįžęs, paprašęs, pašto viršininką, kad jam duotų pridėti pavardės gale „jorčiką" (ъ), kaip jis vadinęs. Viršininkas pasižiūrėjęs pasakęs, kad po balsių žodžio gale „jorčikas" nerašomas. Bet dėdė ėmęs neužsileisdamas tvirtinti, kad mokslo dalykus jis geriau išmanantis, kad žodžio gale o tariamas kietai, todėl „jorčikas" reikalingas. Ilgai jie tarp savęs ginčijęsi, pats viršininkas net sušilęs, beaiškindamas, kad čia „jorčikas" nereikalingas, bet, niekaip negalėdamas perkalbėti užsispyrusio dėdės, davęs pagaliau jam parašyti „jorčiką", ir dėdė išėjęs iš pašto, džiaugdamasis savo pergale.

Pasikalbėjimas su žemaičiu

Jablonskis mėgdavo kalbėtis su sodžiaus žmonėmis, norėdamas išgirsti ką svarbaus kalbos mokslui. Iš savo nepasisekimų patardavo kitiems jų (sodžiaus žmonių) neklausinėti, tik klausytis ir rašyti. Kaip jam kartą nepavyko, girdėjau tokį iš jo praktikos atsitikimą.

Kai jis buvęs jaunas, norėjęs žinoti, ar žemaičiai tam tikrų veiksmažodžių, numetę esamojo laiko trečiojo asmens galūnę *a* (pvz. *važiuoja*), dar pasilieka *j*, ar ne. Kartą važiavęs su vienu žemaičiu apie Kelmę ir sakantis jam: „Aš važiūju". Žemaitis atsakęs: „Tap, tap, puonali!" Toliau Jablonskis sakantis: „Tu važiūji". Žemaitis vėl: „Tap, tap, puonali!" Paskiau Jablonskis klausiantis: „Vuo ons kon dara?",— laukdamas atsakymo „važiū" arba „važiūj". O žemaitis, pamatęs netoliese einant žmogų, atsako: „Ons tuoks soskis, ons piests ẽt!"

Kalbėjimasis su Gardino gimnazistais

Kartą, atvažiavęs per žiemos vakacijas į Vilnių, Jablonskis juokėsi, kaip jis kalbėjęsis su Gardino gimnazistais. Važiuojant iš Bresto pro Gardiną, įlipę keli gimnazistai į tą patį vagoną, kur

sėdėjęs Jablonskis. Palengva jis pradėjęs šnekėtis su tais gimnazistais ir paklausęs apie jų lotynų kalbos mokytoją. Mokiniai džiaugdamiesi pasakoję, kad su „špikeriais" jie visados gerai atsakinėjantys ir gaunantys gerus pažymius, kad jie turėję jau keletą lotynų kalbos mokytojų, o tas paskutinis visų geriausias: jis į mokinio knygą niekados nežiūrintis, gali pasidėti kur viduryje skaitomo teksto vertimą ir puikiausiai atsakyti. Vienas iš jų pridėjęs: bet esantis Breste baisus lotynų kalbos mokytojas, «так тот сукин сын требует сказать passivum, если сказано activum!» Reikėjo atsitikti taip, kad kitą rudenį Jablonskis buvo paskirtas į Gardino gimnaziją mokyti lotynų kalbos tų pačių mokinių, su kuriais taip gražiai kalbėjosi.

Kai jis gyveno Gardine, buvau kartą užvažiavęs jo ten aplankyti.

„Aptiekoriaus mokinio" egzaminai prie Bresto gimnazijos

Breste baidyklės vardą Jablonskis buvo įgijęs ir dėl vadinamųjų „aptiekoriaus mokinio" egzaminų. Prie Bresto gimnazijos tų egzaminų suvažiuodavo laikyti, rodos, kaip Jablonskis pasakojo, lig šimto žmonių. Per pirmą sesiją, kada Jablonskis pradėjo egzaminuoti, iš to didelio skaičiaus neišlaikė nė vienas. Direktorius išsigandęs už galvos ėmęsis, bet Jablonskis nenusileidęs. Dalykas buvęs toks. Tam egzaminui išlaikyti buvęs reikalingas mokėjimas iš vienos Cezario knygos kiek paskaityti ir išversti *à livre ouvert.* Kandidatai išmokdavę nesąmoningai versti tą knygą ir laikydavę egzaminus. Jablonskis, matydamas, kad jie verčiantys visai nesuprasdami teksto, ėmęs klausinėti paprasčiausių dalykų: sakysim, ką reiškia *discipulus bonus,* kaip bus pluralis, kaip bus kitas kuris linksnis; arba — ką reiškia *librum leges,* kaip bus perfectum ar imperfectum. Ir jie nemokėję atsakyti. Per kitą artimiausią sesiją atvykę tik trys kandidatai ir jie išlaikę. Toliau dar daugiau jų atsiradę, ir vis galėję išlaikyti. Pagaliau jų pradėję vėl tiek atvažiuoti, kaip seniau, jų vėl tiek pat išlaikydavę, kaip seniau, tik su tuo skirtumu, kad seniau išlaikydavę nieko nemokėdami, o dabar jau pramokę lotynų kalbos, kiek reikalavusi programa.

Kaip nepavyko atsisakyti nuo Gedimino ordino

Jablonskis nemėgo titulų, kokių atžymėjimų — tas viskas jam buvo „šios žemės vanitas".

Kartą, man esant pas jį, suskambėjo telefonas ant stalo. Jis liepė paklausti, kas skambina. Paklaustas iš kur, aš atsakiau, kad iš profesoriaus Jablonskio buto. Jis tuoj įsiterpęs atsiliepė, kam

čia reikalingas „profesorius", tokiu balsu, jog daugiau vengdavau jo akyse jį profesoriuoti.

Vieną dieną laikraštis pranešė, kad Jablonskis apdovanotas Gedimino ordinu. Po kiek laiko užėjau pas jį, Mickevičiaus gatvėj, bet nedrįsau sveikinti dėl to apdovanojimo, bijodamas gauti iš jo „garo" (turiu čia prisipažinti, kad ne kartą esu iš jo gavęs „garų" už kokį nors jį suerzinusį dalyką). Jis gulėjo lovoj ir taip šnekėjomės. Besišnekant jis ėmė sakyti: „Mane apdovanojo Gedimino ordinu. Aš buvau norėjęs atsisakyti nuo jo dėl neturėjimo kuo užsimokėti (jei neklystu, už tą ordiną, rodos, reikėjo mokėti apie 85 litus). Kai pranešė, kad ateina su ordinu švietimo ministras, aš susigalvojau žodžius, kuriais maniau atsisakyti. Bet vos tik išsižiojau sakyti, tuoj K. Šakenis сбил меня с пенталыку, sakydamas, kad iš manęs mokesčio nereikia". Tuo metu, matyti, jo neturėta tikslesnių lietuviškų žodžių, ir pavartojo rusišką posakį.

Jablonskio ištekliai

Kitas gal pamanys, kad Jablonskio sugalvotas atsisakymas nuo ordino — motyvas buvo gana silpnas: kas čia, rodos, yra, tokiam žmogui sukrapštyti tuos 85 litus! Bet jo akyse tas argumentas nebuvo silpnas. Tai lyg patvirtino pati valdžia, neimdama mokesčio. O gal jis galvojo, kad dovana negali būti perkama, bet jis to nesakė. Jo ištekliai buvo žinomi ir kitiems. Visą gyvenimą mėtomas iš vietos į vietą, niekados negaudamas už savo darbą didelių atlyginimų, anksti netekęs sveikatos, negalėjo juk turėti kiek pilnesnės kišenės. Visą laiką gyveno sulig ta diena. Jo namų baldai, surankioti patys reikalingiausi ir paprasčiausi, irgi nerodė didelio ištekliaus. Beveik visa jo biblioteka buvo palikta Gardine ir per karą žuvo. Kaune turėjo pačias reikalingiausias knygas, tilpusias bene į vieną spintą. Matydami jo suplyšusį važinėjamą krėslą, atsivežtą iš Voronežo, universiteto profesoriai draugai susimetę jam nupirko naują, patogesnį.

Galėčiau pridurti dar vieną mažmožį, galintį patvirtinti čia paliestą jo gyvenimo pusę. Kartą nuėjęs pas jį atsisėdau, o jis, vieną akį primerkęs ir kažkaip gudriai šypsodamas, rodo man su pirštu į pastatytą ant jo rašomo stalo telefono aparatą ir sako: „Ar matai?" Tai buvo mano nepastebėta jo namuose naujiena, spėjau, ne jo paties įtaisyta. Ta scena ir šiandien mane graudina, atsiminus, kad telefonų aparatus turėjo įsitaisę savo kioskuose net laikraščių pardavėjai, o jam rodėsi baisi prabanga. Kai jis kartais kalbėdavo, tai iš neįpratimo kalbėtis telefonu rėkė per daug pakeltu balsu.

Ginčas dėl žodžio „kaina" su P. Vileišiu

Kai Petras Vileišis pradėjo leisti Vilniuj „Lietuvos žinias", to laikraščio feljetonų redaktorium buvo pakviestas Jablonskis. Žinome, su kokiu entuziazmu jis prie darbo šoko ir kaip greitai turėjo jį pamesti. Skaitydamas tą dienraštį, atsimenu, jausdavau, kad feljetonų kalba man gražesnė, nors nedaug nusimaniau tada apie kalbos gerumą. Feljetonuose daugiausia eidavo beletristika, kokie apsakymėliai. Svarbesni tų feljetonų dalykai buvo P. Vileišio leidžiami atskiromis knygelėmis. Skyrium leidžiant, reikėjo pažymėti, kiek už knygelę reikia mokėti, sakysim, 50 kapeikų. Jablonskis norėjo parašyti „kaina 50 kap.", o P. Vileišis reikalavo, kad būtų parašyta „prekė 50 kap.". Jablonskis ilgai ginčijęsis su P. Vileišiu dėl to termino, bet leidėjo negalėjęs įtikinti, kad geresnis žodis „kaina", o ne „prekė", todėl buvę sutarta nevartoti nei vieno, nei kito, tik parašyti ant knygelės viršelio „50 kap."

Gal bibliografai jau ir žino tokio kainos pažymėjimo istoriją.

Jablonskio paleistų žodžių gausumas

Dabar žodis „kaina" toks pasidarė žinomas, jog niekas nė sapnuoti nesapnuoja, kad dėl jo būtų reikėję kuomet ginčytis, o Jablonskis, kaip matėme, turėjo nemaža pakovoti, kol jis prigijo. Ir prigijo taip, jog šiandien visai nesiskiria nuo senų mūsų kalbos žodžių. Neminėsiu čia jo nuopelnų mūsų terminologijai — jie dideli ir aiškūs, tik pasakysiu, kad kaip žodis *kaina,* taip ir daugybę kitų žodžių ar ištisų pasakymų kasdien mūsų vartojama, visai pamiršus, kad jie gauti iš Jablonskio rankų. Štai mes be paliovos kartojame žodžius *pirmadienis, antradienis* ir t. t., bet ar atsimename, kad juos yra mums davęs Jablonskis?

Yra tokių žodžių, dėl kurių paplitimo, rodos, nebuvo reikalo Jablonskiui pridėti savo nagą. Paimkim žodį *eglutė,* reiškiantį tam tikrą žiemos švenčių papuošalą vaikams (rus. *ёлка,* vok. *Tannenbaum*). Ne vienas gal paklaus: argi ir čia buvo reikalingas Jablonskis? Juk čia mažybinė forma nuo žodžio *eglė,* o mažybines su tokia priesaga formas mes mokam visi pasidaryti! Nors galim taip galvoti, bet iš tikro jis yra Jablonskio paleistas Voroneže. Prieš tai, žinau, tas papuošalas buvo vadinamas *eglele, eglaite.* Ar buvo vadinamas „eglute", neatsimenu. Tuo laiku, gyvendamas Voroneže per pirmąjį pasaulinį karą, verčiau žinomą Anderseno „Eglutės" pasaką ir galvojau, kaip geriau reikėtų ją pavadinti. Jablonskis patarė vadinti „Eglute", paskui jis tą pasaką įdėjo į savo chrestomatiją, ir dabar mes manome, kad kitaip niekados nebuvo. Juk pradžios mokyklų mokiniukai, net mažesni vaikai gerai tą žodį pažįsta.

Taip pat ar daug kam ateina į galvą, kad žodį *degtukas* turime nuo Jablonskio laikų. Dabar jis gyviausias mūsų kalbos žodis: nerasi žmogaus, kad jo nevartotų. Jo sudarymas toks vykęs, jog rodosi, kad kitaip niekas neišgalvotų pavadinti. O prieš Jablonskį buvo visaip vadinama: sodžiaus žmonės turėjo žinomus barbarizmus, o raštai vartojo žodžius *brėžiukas, degutis* ir dar kitus. Bent daugumui iš spaudos bus žinoma, kaip kartą, juokaudamas su Kelmės prekininkais, Jablonskis paleido „degtuko" pavadinimą, ir jis bematant visame krašte prigijo. Dabar visa tauta jį laiko tokiu pat kasdieniniu žodžiu, kaip, sakysim, žodžiai *plaktukas, gaidys, vilkas, upė.* Kokiu būdu Jablonskis paleido tą žodį, buvo rašyta, todėl tas istorijas čia nekartosime.

Štai viskas, ką šiandien galėjau atsiminti apie mūsų mokytoją brangų.

„Literatūra ir kalba".— V., 1956, t. 1

Lenkų mokslininko lituanistikos darbai

Ne vienas lenkų lingvistas prisidėjo ir prisideda prie lietuvių kalbos mokslo kėlimo. Vienas iš tokių yra **Janas Safarevičius** (Jan Safarewicz). Jis yra parašęs keletą darbų lietuvių kalbos klausimais. Tie darbai labai verti paminėti.

1. Žurnale „Balticoslavica" III, 1—27 išspausdintas jo nemažas straipsnis apie lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslus: *Stan badań nad aspektem czasownikowym* w *języku litewskim.*

Čia suminėti visi mokslo žmonės, rašę šiuo klausimu: Šleicheris, Kuršaitis, Uljanovas, Fortunatovas, Gauthiot, Endzelynas, Leskynas, Jablonskis, Sennas, Koschmiederis, Frenkelis, Skardžius, Dambrauskas. Jų pažiūros trumpai išdėstytos Safarevičiaus šiame darbe.

Viso to darbo turinį sunku trumpai nusakyti. Norint palengvinti tolesnius tyrinėjimus šia kryptimi, praverstų visą rašinį išsiversti į lietuvių kalbą.

Be minėto straipsnio, įdėto žurnale „Balticoslavica", randame jo pranešimą ketvirtajame tarptautiniame lingvistų kongrese apie veiksmažodžių veikslus senojoj lietuvių kalboj — *L'aspect verbal en vieux-lituanien* — to kongreso darbų rinkinyje „Actes du Quatrieme Congres International de Lingvistes (1936)". Copenhaque 1938.

Šio pranešimo pavyzdžiai daugiausia imti iš Daukšos, iš dalies iš Sirvydo. Beveik visos citatos iš tos senosios kalbos yra pavartotos ir pirmajame straipsnyje („Balticoslavica").

2. Kalbos žurnale „Język Polski", XXX, 1950, įdėtas straipsnis *Polskie imiona osobowe pochodzenia litewskiego* (Lenkų asmens vardai lietuviškos kilmės). Straipsnis apima 7 puslapius.

Tų vardų yra nedaug: *Kiejstut, Olgierd, Witold* — vyriški vardai, *Aldona, Biruta, Danuta, Grażyna* — moteriški. Vieni iš jų pasitaiko dažniau *(Witold)*, kiti rečiau *(Aldona)*. Lenkų grožinė literatūra prisidėjo prie tų vardų įsigalėjimo (pvz., *Grażyna* per Mickevičiaus to paties vardo poemą).

3. Gerogą straipsnį parašė prof. Safarevičius apie lietuvių gyvenamųjų vietų pavadinimus su priesaga *-išk-* — *Litewskie nazwy miejscowe na -iszki-*. (Lenkų Mokslų akademijos apyskaitos. Tomas XLV. 1939—1944).

Tų pavadinimų yra penki variantai:
priesaga *-iškis: Bagdon-iškis,*
priesaga*-iškiai: Bagdon-iškiai,*
priesaga *-iškė: Bagdon-iškė,*
priesaga *-iškės: Bagdon-iškės* ir
priesaga *-iškys: Bagdon-iškys.*

Penktas variantas yra *-i-* kamieno formacija, gana retas, užtinkamas tik kai kuriose Lietuvos vietose. Tas kamienas galėjo atsirasti pagal kitus lygiagrečiai einančius kamienus, pvz.: *Daunoriai : Daunorys.* Vadinas, lieka plačiai vartojami vietovardžiams sudarinėti pirmieji keturi variantai.

Tie vietovardžiai dažniausiai yra posesyvai, kilę iš savininko vardo: *Radviliškis : Radvila.* Dalis tų vietovardžių yra kilusi iš kitų pavadinimų: sodžius *Balčiškė* nuo artimos pilies *Balčiai* pavadinimo.

Žodžiai su priesagomis *-iškis, -iškė* paprastai vartojami kaip daiktavardžiai, tačiau turi būdvardžių funkciją. Tos priesagos esantis labai senas lietuvių kalbos elementas, visai nepriklausomas nuo būdvardžių priesagos *-iškas.*

1956 metais ta pačia antrašte ir su tais pačiais išrodymais įdėtas platesnis tas darbas lenkų kalbininkų skirtam tikrinių vardų problematikai žurnale „Onomastica", nr. 2, psl. 15—63. Jame duota daug tų tikrinių vardų pavyzdžių. Darbas galėjo būti pilnesnis ir geresnis, jei autorius būtų turėjęs daugiau patikimesnių šaltinių. Kaip trūko jam šaltinių, galima jau suprasti iš to, kad jis neturėjo net leidinio „Lietuvos apgyventos vietos" (1923).

Toliau eina jo straipsnis apie vietovardžių su priesaga *-išk-* paplitimą slavų lietuvių pasieniais (su žemėlapėliu): *Rozmieszczenie nazw na -iszki na pograniczu slowiansko-litewskim* (z mapką) (Lenkų Mokslų akademijos apyskaitos. Tomas XLVIII. 1947, Nr. 2, psl. 45).

Remdamasis vietovardžių sąrašais, autorius nužymėjo sieną, ligi kur eina pavadinimai su *-iszki.* Vietose, kur bent dalis gyventojų ligi šiolei kalba lietuviškai, tų pavadinimų yra nuo 12 iki 45 procentų iš viso jų skaičiaus. Vadinas, tos nelietuviškos apylinkės, kurios turi pavadinimų su *-iszki* per 12 procentų, turėjo kalbos atžvilgiu priderėti prie lietuviško gyvenamo ploto visai neseniai. Apylinkės, teturinčios pavadinimų su *-iszki* 4—12 procentų, turi būti taip pat priskiriamos prie lietuvių gyvenamo

ploto, nes lietuviškas elementas greičiau traukėsi atgal prieš slavų slinkimą, nekaip plėtėsi tolyn. Žemėlapyje pažymėta rytinė siena apylinkių, turinčių mažiausia 4 procentus pavadinimų su *-iszki*. Tie pavadinimai kartais siekia Minską, Kliecką, Slanimą, Volkoviską, Bielostoką ir Tikociną.

Ta riba sutampa su dviejų tikėjimų susisiekimo linija — katalikų su stačiatikiais. Ji rodo senovės santykius, t. y. rodo plotus, kur pirmiau gyveno rusai (priėmę krikščionystę iš Rytų), ir plotus, kur pirmiau gyveno lietuviai (gavę krikštą iš Lenkų).

4. Prof. Kazimiero Nitšo garbei paskirtoj knygoj *Inter Arma* — Księga pamiątkowa ku czci prof. Kazimierza Nitscha Inter Arma Kraków 1946 — randame prof. Safarevičiaus straipsnį: *Dwa drobiazgi litewskie* (Du lietuvių kalbos mažmožiai).

Pirmuoju mažmožiu eina: *Kilka uwag o wersyfikacji litewskiej* (Keletas pastabų dėl eilėdaros).

Čia autorius išrodinėja, kad lietuvių versifikacija (eilėdara) nuo Mažvydo lig Maironio laikų buvusi lenkų versifikacijos įtakoj tiek verstinėje, tiek originalinėje literatūroje ne tik Didžiojoj, bet ir Mažojoj Lietuvoj. Reikia pasakyti, jog šių savo tvirtinimų autorius negali paremti įtikinamais argumentais.

Antruoju mažmožiu eina: *Nieznany akrostych Mażwida* (Nežinomas Mažvydo akrostikas).

Tame straipsnyje autorius galutinai išsprendė klausimą, kas buvo 1559 metais išleisto vertimo iš vokiečių kalbos „Forma Chrikstima" autorius. Vertimas buvo išleistas be autoriaus pavardės, vertimo autorius niekur kitur nebuvo paminėtas, tik prof. Gerulis, remdamasis kalba, spėjo, kad tai buvo Mažvydo darbas. Gerulio spėjimas susilaukė tam tikros kritikos iš E. Hermano ir F. Špechto pusės. Bet prof. Safarevičius tą ginčą išsprendė, radęs, jog tos giesmės pirmutinės raidės, skaitomos iš viršaus į apačią, pasako jos autorių *Martinus Maszwidas* — vardas lotyniškas, o pavardė lietuviška.

5. Kad Liuterio katekizmo lietuviškas vertimas, išleistas 1547 metais, buvo atliktas Mažvydo, žinojome tik iš jo pusbrolio Vilento laiško. Bet autoriaus vardas išliko ilgai nepastebėtas pirmose žinomose katekizmo prakalbos eilutėse.

Toj prakalboj įrašytą vertimo autoriaus lotynišką vardą ir pavardę — *Martinus Masvidius* — išskaitė pirmas prof. Safarevičius ir paskelbė 1938 metais žurnale *Prace Filologiczna* (t. XVIII, psl. 7—8) straipsnyje *Un acrostiche de Mažvydas.*

„Tiesa", 1957.I.31, Nr. 26(4240)[21]

Mirė prof. Frenkelis

1957 m. spalio 2 dieną mirė Hamburge prof. Ernestas Frenkelis, vienas iš žymiausių šių dienų lituanistų.

Prof. Frenkelis gimė Berlyne 1881 metais, studijavo kalbotyrą Bonos, Berlyno ir Leipcigo universitetuose. Apgynęs disertaciją

iš graikų kalbos istorijos, jis buvo nuo 1909 m. paskirtas Kylio universiteto privat. docentu, nuo 1916 metų to universiteto ekstraord. profesoriumi, o nuo 1920 m. ord. profesorium. Nuo 1938 metų lig mirties dirbo Hamburge.

Prof. Frenkelis buvo plačios erudicijos ir nepaprastai darbštus mokslininkas, kalbotyros klausimais rašė įvairiomis kalbomis. Buvo ne vieno krašto mokslo įstaigų narys, buvo jis ir Vilniaus lietuvių mokslo draugijos narys.

Nors prof. Frenkelis buvo žinomas savo mokslo darbais platesniam pasauliui, bet daugiausia jis išgarsėjo kaip baltistas. Pakviestas 1927 metais Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakultete skaitė paskaitas iš indoeuropiečių ir lietuvių kalbotyros.

Lietuvių kalbos mokslo klausimais prof. Frenkelis pradėjo domėtis jau nuo 1901 metų ir parašė nemaža svarbių darbų. Jo darbai ėjo atskiromis knygomis ir straipsniais užsienio ir lietuvių mokslo reikalams skirtuose žurnaluose. Iš svarbesnių jo raštų reikia čia paminėti:

1. Syntax dar litauischen Kasus (lietuvių kalbos linksnių sintaksė) 1928;

2. Syntax der litauischen Postpositionen und Praepositionen (lietuvių kalbos polinksnių ir prielinksnių sintaksė) 1929;

3. Der Erforschung der Litauischen Sprache der Wilnagebiets (Vilniaus krašto lietuvių kalbos tyrinėjimas) 1936;

4. Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Melcher Pietkiewisz von 1598 (1598 metų Merkelio Petkevičiaus Kalvinų katekizmo kalbos, ypač jos sintaksės tyrinėjimas) 1947;

5. Die baltischen Sprachen (baltų kalbos) 1950;

6. Litauisches etymologisches Wörterbuch (lietuvių kalbos etimologijos žodynas) 1955—1957, 6 sąsiuviniai, 480 psl. paskutinis žodis „naktinyčia".

Lietuvių kalbos etimologijos žodynas buvo visų jo darbų vainikas, todėl labai gaila, kad toks svarbus mūsų kalbos mokslui darbas liko nebaigtas. Autoriaus buvo sumanyta išleisti to žodyno 10 sąsiuvinių po 80 puslapių kiekvienas, iš viso turėjo būti 800 puslapių. Kaip matome, iš dešimties jo išėjo tiktai 6 sąsiuviniai, liko dar 4.

„Tiesa", 1957.X.24, Nr. 252(4466)

Prof. M. Petersonas

1962 metų lapkričio 22 dieną mirė žinomas Maskvos universiteto profesorius lingvistas M. Petersonas (gimęs 1885 metais). Jo specialybė buvo slavų kalbos ir bendroji kalbotyra, bet jis turi nuopelnų ir lituanistikai. Tai buvo darbštus mokslininkas ir

talentingas pedagogas. Lig šiol jo paskelbta 67 mokslo darbai, iš kurių nemažas skaičius turi didesnę išliekamą reikšmę.

Jam rūpėjo įvairiausi kalbos dalykai. Jis rašė recenzijas dėl pasirodžiusių svarbesnių mokslo darbų, rašė aktualiomis temomis straipsnius, rašė vadovėlius studentams ir šiaip platesnius mokslo veikalus.

Dėl pavyzdžio iš daugelio galima paminėti vieną kitą jo recenziją (išvertus antraštę į lietuvių kalbą): N. Durnovo, Rusų kalbos istorijos aprašas (1925 m.); E. Polivanovas, Kalbotyros įvado ir bendrosios fonetikos paskaitos; A. Šachmatovas, Šių dienų rašomosios rusų kalbos aprašas; A. Šachmatovas, Rusų kalbos sintaksė; Ferdinand de Saussure, Cours de lingvistique générale.

Daug dėmesio M. Petersonas skyrė sintaksės mokslui. Minėtini jo straipsniai: Senoji ir naujoji sintaksė; Sintaksės sudarymo klausimu; Lermontovo sintaksė; Akademikas Fortunatovas (1938), Fortunatovas ir Maskvos lingvistinė mokykla (1941); Indoeuropiečių kalbotyros problemos (1929).

Jis domėjosi ir rusų dialektologija, 1938 metais išleido Dorofejevo sodžiaus tarmę.

Iš stambesnių M. Petersono veikalų reikia paminėti: Kalbotyros įvadas (1938); Šių dienų rusų rašomosios kalbos paskaitos (1941); Rusų kalbos vadovas (1947); Etimologinio žodyno rašymas; Trumpa prancūzų kalbos gramatika (1938); Šių dienų prancūzų kalba (1941).

Iš lituanistikos jo darbai yra šie:

1. *Seniausias lietuvių kalbos paminklas* (iškeltos svarbesnės Mažvydo katekizmo kalbos ypatybės) Вест. МГУ № 3.

2. *Rusų kalbos mokslas lietuviams* („Русский язык в школе", 1941, № 1). Tame straipsnyje autorius lygina lietuvių kalbą su rusų nurodydamas, kokių sunkumų gali kilti lietuviui mokantis rusų kalbos. Straipsnis turi šiuos skyrius: fonetika, rašyba, leksika, morfologija, sintaksė. Fonetikos skyriuje autorius iškelia, kad rusų kalbos garsų sistema žymiai skiriasi nuo lietuvių kalbos sistemos. Pirmiausia akys kreiptinos į kirčiavimą: rusų kalbos kirtis ekspiratorinis (iškvėpiamasis), stiprus, kirčiuojami skiemenys iškvėpimo stiprumu žymiai skiriasi nuo nekirčiuojamų. Lietuvių kalbos kirtis — muzikalinis-ekspiratorinis. Iškvėpimo stiprumo pasiskirstymas gana vienodas. Iškvėpimo stiprumo atžvilgiu nėra didelio skirtumo tarp kirčiuojamų ir nekirčiuojamų skiemenų. Toliau aiškina, kuo skiriasi rusų ir lietuvių kalbos balsiai ir priebalsiai. Panašiu būdu autorius lygina ir kitų skyrių rusų ir lietuvių kalbos faktus. Straipsnis ilgokas, gali praversti rusų kalbos mokytojams lietuvių mokyklose.

3. *Lietuvių kalbos apybraiža,* išleido TSRS Mokslų Akademijos Kalbotyros institutas 1955, 160 psl. Tai trumpa gramatika studentams, norintiems gauti supratimą apie lietuvių kalbą, jiems reikalingą kalbotyros mokslui. Be svarbesniųjų gramatikos dalykų

(fonetikos, leksikos, morfologijos, sintaksės), apybraiža duoda nemaža vietos tekstams iš tautosakos, lietuvių senesnių ir naujesnių rašytojų. Tekstai turi savo pilną žodyną. Tekstai ir žodynas sukirčiuoti; lygiai sukirčiuoti beveik visi gramatikos žodžiai ar sakiniai. Apybraižos įžangoje duotos svarbiausios informacijos iš lietuvių kalbos istorijos. M. Petersonas palaikė glaudžius ryšius su mūsų respublikos kalbininkais, džiaugėsi jų naujais darbais, nuolat sekė naujai pasirodančią lituanistinę filologinę literatūrą ir vadovavo mokslinėms disertacijoms iš lietuvių kalbos.

M. Petersonas mėgo skaityti lietuviškus raštus. Norėdamas geriau išmokti kalbos, keturias vasaras praleido Lietuvoje: 1947 metais vasarojo Palangoje, o 1951, 1952 ir 1953 metais ilsėjosi Druskininkuose. Gyvendamas Druskininkuose kvietėsi pas save liaudies dainininkių, kartais keliavo pats į apylinkės sodžius pasiklausyti mūsų tautosakos.

M. Petersonas buvo labai geros širdies žmogus, visados labai atviras ir malonus su kiekvienu pasikalbėti. Net nuėjęs į mišką ir radęs piemenėlius prie bandos, mokėjo rasti su jais kalbą ir gražiai juos prajukinti.

Šviesus M. Petersono, entuziastingo lietuvių kalbos tyrinėtojo ir nuoširdaus mūsų draugo, atminimas ilgai išliks mumyse, o jo indėlis į lietuvių kalbotyrą stiprins broliškus rusų ir lietuvių ir kitų tarybinių tautų ryšius.

„Lietuvių kalbotyros klausimai".— V., 1963, t. 6

Žymus kalbininkas

Garsus lenkų kalbininkas prof. **Jonas Otrembskis** sulaukė savo amžiaus 75 metų. Jis gimė Pilicoj 1889 metų gruodžio 8 dieną. Išėjęs Kielcų gimnaziją, įstojo į Varšuvos universitetą, kurį baigė 1913 metais ir gavo mokslo kandidato laipsnį ir aukso medalį už konkursinį darbą „Vilniaus gubernijos baltarusių tarmės". Už tą ir kitus darbus iš kalbų mokslo srities Otrembskis gavo valstybinę stipendiją ir išvyko toliau studijuoti kalbotyros į Leipcigą, kur tuo metu profesoriavo ir lietuvių kalbai nusipelnę lingvistai Brugmanas ir Leskynas. Ten jį užklupo pirmasis pasaulinis karas. Kaip svetimšalis, jis buvo vokiečių valdžios internuotas ir jo mokslas sutrukdytas.

1916 metais Otrembskis grįžo į Lenkiją ir gavo mokytojo vietą Kališo mieste. Čia dirbo keletą metų, bet visą atliekamą laiką skyrė kalbotyros studijoms. Jo nepaprastus gabumus pastebėjo žinomas lenkų kalbininkas Rozvadovskis. 1920 metais Krokuvos universitetas suteikė Otrembskiui filosofijos daktaro laipsnį už darbą „Įnašas į indoeuropiečių kalbų lyginamąją gramatiką". 1921 metais Otrembskis atvažiavo į Vilnių ir čia profesoriavo universitete, visą laiką turėdamas akivaizdoj didesnį lietuvių kalbos

pažinimą. Nuo 1940 metų, iki išvykstant į Lenkiją 1945 metais, Otrembskis profesoriavo Vilniaus Valstybiniame universitete. Čia jis dėstė lyginamąją kalbotyrą ir sanskritą, skaitė kursą iš istorinės lietuvių kalbos gramatikos.

Parvykęs į Lenkiją, profesoriavo Poznanės universitete, buvo slavų filologijos katedros vedėju, o nuo 1947 metų vadovavo įsteigtai baltų kalbų katedrai, rašė lenkų kalbotyros žurnaluose.

Su E. Samaniūte-Otrembskiene ir J. Otrembskiu

Ten sprendė įvairius lenkų kalbos klausimus, bet šalia to žurnaluose skelbė daug straipsnių ir recenzijų iš lietuvių kalbos mokslo. Netrūksta jo raštų ir kitoj lenkų ir užsienio spaudoj. Sakysim, Bulgarų mokslų akademijos kalbotyros, etnografijos ir literatūros organe 1955 metais randame jo straipsnį „Iš slavų leksikos tyrinėjimų". Tame straipsnyje greta slaviškų žodžių eina ir lietuvių kalbos duomenys. Ir kituose savo raštuose slaviškus dalykus jis remia lietuviškais faktais. Kaip Europos garso lingvistas, Otrembskis buvo kviečiamas su paskaitomis ir į užsienį. Pavyzdžiui, 1963 metais Austrijoje Vienos universitete skaitė pranešimą apie jotvingus ir apie baltų filologijos reikšmę indoeuropiečių kalbotyrai.

Paskutiniu laiku Otrembskis labai susidomėjo išnykusios baltų giminės jotvingų problema. Jis mato jų įtaką ne tik lietuvių, lenkų ir baltarusių kalbai, bet ir tų tautų susidarymui.

Stambiausi Otrembskio raštai skirti lietuvių kalbai. Tai „Tverečiaus tarmės aprašas", geriausia monografija iš mūsų dialektologijos, išleista lenkų kalba; „Lietuvių kalbos gramatika" lenkiškai, kurios numatyta išleisti 5 tomai (jau išėjo du tomai mor-

fologija 1956 m. ir fonetika 1958 m., o žodžių daryba baigiama dar spausdinti); „Chilinskio biblija, naujasis testamentas" (išleista Poznanėj 1958 m. su kitais lenkų mokslininkais. Tai svarbus XVII amžiaus lietuvių kalbos paminklas, išspausdintas iš rankraščio, rasto Britų Muziejuj Londone 1932 m.; „Lietuvių tekstai", — ištraukos iš senųjų ir naujųjų įvairių lietuviškų raštų su komentarais, ir kt. Sunku daugybę stambesnių ir smulkesnių darbų išvardinti.

Šiandien Profesoriui linkime stiprios sveikatos ir greičiausiai baigti savo paminklinį darbą — lietuvių kalbos gramatiką.

„Tiesa", 1964.XII.8, Nr. 286(6639)

Barauskaitė Nina (Nina Borowska) (1922—1953) gimė Ukrainoj 1922 m. vaistininko šeimoj. Tais pačiais metais tėvas grįžo į Lietuvą. Jos namų kalba buvo lenkiška ir rusiška. Lietuviškai išmoko eidama pradžios mokslą Slavikuose (Šakių ap.). 1931 m. įstojo į lenkų gimnaziją Kaune. 1939 m. įstojo į Kauno universitetą, į farmacijos skyrių. Po metų stojo į Vilniaus universitetą, studijavo lenkų filologiją. Vokiečių okupacijos metu dirbo ūkyje Šakių ap. ir Želvos vaistinėj. Nuo 1946 m. persikėlė į Poznanės universitetą, ten studijavo lenkų, slavų ir baltų filologiją. 1953 m. sausio mėn. B. gavo asistento vietą prie Baltų filologijos katedros Poznanės u-te. Buvo žurnalo Lingua Posnaniensis bendradarbė. Pasižymėjo kaip gabi, rūpestinga ir pastabi darbininkė. Rašė lenkų (recenzija L. Pos. IV 1953: Klemensiewiczówna. Sudurtiniai žodžiai naujojoj lenkų raštų kalboj — Wyrazy złożone nowszej polszczyzny kulturalnej), rusų (Žodžių geminacija rusų poezijoj — Redoublement des mots dans la poésie... russe, L. P. III, 1951), bet daugiausia lietuvių kalbos klausimais.

1950 m. B. gavo filologijos magistro laipsnį už darbą Slavų įtaka lietuvių bažnytinei terminologijai pagal Sirvydo žodyną (Wpływy słowiańskie na litewską terminologię kościelną na podstawie Dictionarium Szyrwida). Išvada: 1) lietuvių bažnytinei terminologijai iš pradžios darė įtaką rusų, paskui lenkų kalba, 2) Jogaila ne tiek apkrikštijo Lietuvą, kiek pakeitė stačiatikių tikėjimą katalikų tikėjimu ir 3) Sirvydas pirmas sąmoningai lietuvino bažnytinius terminus.

Antras svarbus jos darbas buvo Lietuvių asmens vardų daryba (Budowa litewskich imion osobowych). Apie jų darybą rašė Būga ir Leskynas, bet B. papildė naujais faktais ir aiškinimais.

Žurnale L. Posnaniensis II, 1950 B. išspausdino recenziją apie lietuvių dainas, surinktas suomių kalbininko Mikkolos ir išleistas kito suomių kalbininko Niemeneno Litauische Volkslieder 1949. B. domėjosi lietuvių liaudies dainų turiniu ir forma.

B. kėlė lietuvių tautos muzikalumą ir siejo su kalbos melodingumu, kurį darė skiemenų ilgumai, priegaidės ir šokinėjantis kir-

tis. Jai krito į akis gausumas veiksmažodžių, reiškiančių garsus. Ta kalbos pusė traukė jos dėmesį, ir ji Poznanės u-to fonografiniam skyriui užrašinėjo į plokšteles lietuvių kalbos fonetikos duomenis.

Literatūra: N. Barauskaitė, Autobiografija, Vilnius 1944. J. Otrębski, Nina Borowska, wspomninienie pośmiertne. Poznań 1954.

Spausdinama iš rankraščio [22]

MOKYKLŲ REIKALAI

Lietuvių kalbos mokymas vidurinėse mokyklose

Prasideda nauji mokslo metai, ir vėl kilsta prieš mus senas klausimas, ar bus mokoma lietuvių kalba Lietuvos vidurinėse mokyklose, kas mokys ir kas mokytojui mokės algą.

Rūpintis lietuvių kalbos mokymu Vilniaus vidurinėse mokyklose susidarė tam tikras komitetas, kuris praeitam „Vilties" numeryje yra paskelbęs pranešimą, kiek ir kaip buvo mokomas tas dalykas Vilniaus miesto mokyklose. Iš to pranešimo matyti, kad praėjusiais mokslo metais lietuvių kalba tebuvus mokoma tik trijose mokyklose: kunigų seminarijoje, I gimnazijoje ir realėje mokykloje; nuo kalėdų ir II gimnazijos mokiniai lietuviai buvę leisti lankyti lietuvių kalbos pamokų realėje mokykloje. Pirmojoje gimnazijoje lietuvių kalbos mokęsi 10 mokinių, pamokų savaitėje visoms klasėms būdavę dvi; mokiniai nebuvę paskirstyti į kuopeles, visi vieną darbą dirbę. Realėje mokykloje lietuvių kalbos mokęsi 4 mokiniai, nuo kalėdų prisidėjęs dar vienas iš II gimnazijos; tos mokyklos mokiniai buvę paskirstyti į dvi kuopeli. Visų mokyklų mokiniai, kaip sako pranešimas, buvę mokomi skaityti, rašyti, gramatikos, o istorijos ir literatūros istorijos niekiek.

Kaip matome, lietuvių kalbos pamokomis Vilniūje naudojosi labai mažas lietuvių mokinių nuošimtis.

Kituose Lietuvos miestuose lietuvių kalbos mokymo padėjimas jei neblogesnis, tai bent negeresnis; yra daug tokių vietų, kur mokyklose mokytojo nėra nė buvę.

Žodžiu, lietuvių kalbos mokymo reikalai Lietuvos vidurinėse mokyklose blogi. Apie tą blogybę, tiesą pasakius, jau nebe kartą buvo ir rašyta. Bet ji tokia didelė, kad negalima iškęsti nepasvarsčius jos ir šiems mokslo metams prasidedant.

Kad lietuvių kalbos mokymas neprieinamas daugeliui lietuvių mokinių, tai čia, be abejo, daug kaltos aplinkybės.

Mokytojui algos vyriausybė nemoka, ją sumesti reikia visuomenei, kuri negali visuomet lygiai ir vienodai apmokėti mokytojo darbo, todel mokytojas negali būti taip drąsus, negali pasi-

tikėti jos aukomis, bijo likti kartais be duonos, ieškosi sau tikresnės vietos. Gerai, kad kur pasitaiko mokytojas, kuris pragyventi turi kitų šaltinių, o jei tokio nėra, tai mokykla lieka be mokytojo arba apsiima mokyti toks žmogus, kuris pats dorai nemoka to dalyko, kaip tai buvo atsitikę keliose Lietuvos miestų vidurinėse mokyklose. Trečiosios Dūmos lenkų atstovai išsirūpino išstatymą, kad vyriausybė mokėtų lenkų kalbos mokytojams tokią-pat algą, kaip ir kitiems vyrų vidurinių mokslo įstaigų mokytojams, bet kodel tas įstatymas neliečia lietuvių kalbos mokytojų, mūsų atstovai ligšiol neišaiškino, nors jų buvo prašyta (žiūr. „Vilt." № 65).

Be tos svarbesnės priežasties yra dar ir kitų priežasčių, kurios kliudo lietuvių kalbos mokymą vidurinėse mokyklose. Lietuvių kalbos pamokoms paskirtas nepatogus laikas — labai vėlai. Pasibaigus visoms pamokoms, kiti mokiniai eina namo, o lietuviai turi likti dar visą valandą. Nekalbant jau apie laiko nepatogumą, koks be mokslas nuvargusių mokinių?

Kol bent tos sąlygos nepagerės, tol lietuvių kalbos mokymas labai nesitaisys.

Ne tik svarbu, bet ir reikia, kad vidurinių mokyklų mokiniai šiek-tiek pramoktų ir savo literatūros istorijos. Bet šis dalykas dar labiau apleistas, negu kalba; tai matyti nors ir iš minėto Vilniaus lietuvių kalbos mokymo komiteto pranešimo. Čia vėl bėda: nėra vadovėlių. Jei kartais mokytojai skųzdamiesi, kad nesą lietuvių kalbos vadovėlių, turi kiek teisės, tai šiuo atžvilgiu jie turi jos dešimtį kartų daugiau. Lietuvių literatūros istorija — tai mūsų didžiausias dirvonas, kurio dar beveik niekiek neplėšta. Šiam klausimui mes ne tik neturim doro vadovėlio, bet neturim nė surinkto jam materialo. Todel mokytojui sunku ką čia labai padaryti, nors iš kitos pusės juk verkiant reikia mokyti literatūros istorijos.

Reikalą mokyti ir mokyties lietuvių kalbos matome visi: jaunuomenė ir vyresnieji. Apie tai nuolat tenka girdėti skundžiantis laikraščiuose ir šiaip pasikalbėjimuose. Kiti net tvirtina, kad, jei esą mūsų jaunuomenė geriau susipažintų su sava kalba, istorija ir rašytojais, tai ji labiau rimtų savo krašte ir nebėgtų taip smarkiai svetur.

Tai ką mums dabar daryti, kad šitą spragą užkimšus? Pirmų-pirmiausia reikia, kad lietuvių atstovai, kurie bus išrinkti į IV Dūmą, pasirūpintų, kaip lenkų atstovai III Dūmoje, išgauti lietuvių kalbos mokytojams štato vietas. O kad to nėra, reikia taip mokyties, reikia daryti viską, ką galima padaryti prie šių sąlygų. Tegu visuose miestuose, kur yra vidurinėse mokyklose lietuvių mokinių, lietuvių visuomenė daro tokiuos-pat komitetus, kaip dabar yra susidaręs Vilniūje, ir tegu jie rūpinasi išgauti lietuvių kalbai mokyti gimnazijos valdžios leidimą, kur jo dar ligšiol nėra, suieškoti mokytoją ir rasti lėšų jo darbui apmokėti. Kaip

rasti tų lėšų, tai komitetas pats turi išgalvoti: yra visokių būdų, kur kuris geresnis, tegul tuo ir naudojasi.

„Viltis", 1912.VIII.17(30), Nr. 97(732)

Karčios šaknys, saldūs vaisiai

Praeitų metų „Lietuvos Mokykloj" (266—268 pusl.) teko man kalbėti apie vieną mūsų vidurinių mokyklų (gimnazijų) ydą — apie lietuvių kalbos mažą mokėjimą — ir ten pasakiau, kad tai ydai prašalinti reikia tos kalbos daugiau mokėti ne tik lietuvių kalbos, bet ir kitų dalykų mokytojams, nes dabar mokykloj viskas einama lietuviškai. Kol to nebus, nebus ko norėti, kad baigusieji mūsų mokyklas gražiai mokėtų gimtąją kalbą.

Šiam straipsnely norėčiau paliesti kitą mūsų dabartinės mokyklos ydą — mažą reikalavimą dirbti. Šiandien mokykla mokinius permaža verčia dirbti, ir todel jie, palyginti kad ir su rusų mokykla prieš karą, labai maža visko moka, nors dėstomųjų dalykų programa beveik tokia pat. Prieš išleidžiamuosius egzaminus gali pastebėti, kad, sakysim, lietuvių kalbos rašiniai atlikti ne geriau, kaip seniau trečios ketvirtos klasės mokinių, kalbos ir turinio atžvilgiu. Iš matematikos ir kitų dalykų irgi tas pats. To priežastis — mažas darbas. Čia iš dalies kaltos, be abejo, karo aplinkybės, kurios daug laiko nedavė mokyklai ramiai darbuotis, iš dalies pati mokyklos tvarka. Mokyklos tvarka yra mokytojų ir visuomenės rankoje, visados galima ją pakreipti į geistiną pusę, todel, manyčiau metas būtų pagalvoti, ką reiktų daryti, kad mokykla tikrai darbo vieta taptų. Gerai įsižiūrėjus dabar į mokyklos gyvenimą, matai, kad mokslui, tam pirmutiniam jos tikslui, paliekama, gali sakyti, paskutinė vieta visų jos rūpesčių eilėje.

Bene pirmoj vietoj stovės mokinių pramogos. Nesu priešingas jaunuomenės pramogoms, jų turi būti, bet tik su saiku. Darbui turi būti skiriamas visas laikas, o pramogai — valanda. Tada pramoga turės savo prasmės, netrukdys darbo ir pasieks savo tikslą. Dabar, kada mokiniai yra susiskaldę į visokias partijas, kiekviena partija ar grupė, nenorėdama užsileisti, daro savo vakarus ir kitos rūšies pasilinksminimus, tų pasilinksminimų pasidaro tiek daug, jog jiems kelti nebeištenka šventadienių ar šiaip iškilmės dienų. Vakarėliai paprastai daromi su šokiais ir tęsiasi kiauras naktis. Mokinys, visą naktį nemiegojęs, kitą dieną darbui netinka: jis ne tik pamokų nemoka, bet ir sekti negali, kas klasėj daroma. Jei, sakysim, klasėj susidarys dešimtas procentas tokių nemiegojusių — darbas klasės negalimas; bet dešimtas procentas būtų laimė: vyresnės klasės dažnai duoda visą šimtą! O kiek sugaišta tie, kur rengia, vaidina, visam tam darbe dalyvauja! Rengimo darbas tęsiasi kelias savaites, ir per visą tą laiką mokykla jaučia kaž-kokį neramumą, tam tikrą ligą, o kaip vakarai eina vienas

po kito, tai mokykla beveik nežino, kas tai yra jos sveikas normalinis stovis. Maža to, mokiniai daro vakarus ne tik sau, bet ir visokioms visuomenės organizacijoms, kurios kartas nuo karto nori papildyti savo kasą ar taip viešai pasirodyti. Čia mokiniai vaidina, koncertuoja ir net savo kišenėmis palaiko. Yra nemažas procentas mokinių, kuriuos tėvai, rodos, ne mokytis atsiuntė, bet vakarų daryti. Visuomenė, taip darydama, didžiai nusideda prieš savo kraštą: traukdama nesubrendusius žmones nuo tiesioginio darbo, sau vertų padėjėjų ir įpėdinių nesulauks; ji kerta šaką, ant kurios pati sėdi.

Gal kas pasakys, kad vakaruose mokiniai lavina savo estetikos skonį, todel gaišinamas laikas šiaip taip apsimoka. Kaip tik yra priešingai! Kad tų vakarų būtų maža ir jie būtų daromi su skoniu, su dideliu pasirengimu, tada gal būtų ir estetikos kiek. Bet dabar, kai vakarai daromi labai dažnai, skubotai, darytojai nebegali pasirengti, žiūri į tai, kaip į paprastą, ne iškilmės dalyką, apsikulia, ir vietoj laukiamos estetingos pramogos gauna kažkokią jos parodiją. Pridėkim dar tą, kad scėnoj paprastai rodomi visokie farsai, versti ar savo rašyti biauria kalba, nes tos rūšies dramatiniai dalykai labjau tinka neišlavintai publikai, o jaunuomenei tinkamų mūsų literatūroj nėra, tai turėsim visą tų pasilinksminimų estetikos vaizdą. Čia galima išmokti daugiau šiurkštumo, kaip dailumo. Tiesą sakant, vakarai ir nesirūpina labai duoti žiūrėtojams estetikos, jų didžiausias tikslas — smagiai praleisti laiką. Bet tokios smagybės atšipina jausmus ir nustoja savo vertės: jos nebeduoda dvasiai poilsio, neatnaujina jos. Tai man teko girdėti ir iš mokinių, kurie gavo daug smagintis po tokius vakarus.

Mokyklos vyresnybė paprastai del tokių dalykų tyli ir tuo savo tylėjimu lyg palaiko tas nenormalines mokyklos gyvenimo sąlygas. Aukštesnė mokslo valdžia ir gi del to nei piršto nepajudino, tartum mokyklos disciplina būtų visai nereikalingas daiktas.

Antras dalykas, kuris mokinius traukia nuo darbo ir juos gadina, bus mūsų mokyklų politika, kuria mes galim pasigirti prieš visą Europą. Mokiniai čia skirstosi į partijas, į kurias yra susiskirsčiusi ir suaugusi visuomenė. Tegu čia jos ir kitaip vadinasi, bet visados turi artimų ryšių su tikromis partijomis, kurios mokiniais agitacijai ar kam kitam visados, kaip yra žinoma, naudojasi. Tas labai trukdo ne tik darbą, bet ardo visą mokyklos tvarką. Imkim netolimos praeities visiems gerai žinomą pavyzdį. Prieš rinkimus į Steigiamąjį Seimą buvo Švietimo Ministerija išleidusi aplinkraštį, kuriuo mokiniams uždraudė varyti bet kokią rinkimų agitaciją. Bet niekas to aplinkraščio neklausė: nei mokykla, nei visuomenė. Politikos partijos beveik visos ieškojosi mokinių tarpe artimų sau šalininkų, traukte traukė juos į savo peštynes ir siuntinėjo agitatorius į visus pakraščius. Vyresnių klasių mokiniai, bent didesnė jų dalis, gastroliavo kažkur arti mėnesio, o tuo tarpu klasės buvo apytuštės. Koks darbas su keliais mokiniais?

Taip buvo, kaip teko girdėti, beveik visose gimnazijose. Nebrendusių žmonių politika yra visados nebrendusi, ir jų agitacijos „nauda" niekados negali išpirkti doros nuostolio padaryto neklausant vyresnybės, nekalbant jau apie gaištį. Progų traukti mokiniams į netinkamą jiems darbą mūsų gyvenime, be abejo, gali būti dažnokai. Neminint nuolatinės partijų kovos, bus rinkimų į Seimą, į miesto valdybas, visokias vietos draugijas. Ar mes išsiturėsim nuo pagundos naudotis mokiniais?

Kaip tai atsiliepia į mokinius?

Viena, išsipolitikavę mokiniai, ir dar palaikomi vyresniųjų, dedasi tikrai jau subrendusiais vyrais, manosi apie viską galį spręsti, visur nosį kišti, kur reikia ir kur nereikia, įgyja tokiu būdu daug arogancijos — dorybės, kuri mokinio visai nepuošia. Su tokiais labai sunku susikalbėti: kas viską išmano, tam jokių pamokymų nebereikia! Tokie žmonės pažangos nebedaro, jų kilimas aukštyn pabaigtas. Antra, politikavimas mokinius atpratina savarankiškai galvoti. Tas gal labai keista rodosi, nes mes manom, kad mokiniai bepolitikuodami kaip tik „išsilavina", vadinas, išmoksta gerai galvoti. Pasistengsiu, kaip mokėdamas, tai trumpai išaiškinti.

Mokinys, įstojęs į partiją, negali kitaip manyti, kaip liepia partija. Čia nereikia galvoti ir saviškai spręsti, čia reikia tik žinoti, ką sako tavo pakraipos draugai, ir jau atsakymą turi. Mokiniai ne pratinami objektingai žiūrėti į tiesą, jie mokomi ne jų sąžinės balso, bet jų šalininkų paliepimų klausyti. Jauno amžiaus žmonės daug kritikos neturi, įpranta apie viską iš kito balso spręsti ir taip paskui darys visą gyvenimą: savo nuomonės neturės. Kartais — ir ne tik kartais! — tuo keliu eiti stumia mokinius ir vyresnieji, net mokytojai, traukdami auklėtinius į kalbamas organizacijas ir, jei kartais iškilsta kokia byla, palaikydama tą pusę, kuri yra artimesnė jų pažiūroms, nors ir nusižengdami aiškiai prieš tiesą. Teko matyti nemaža tokių pavyzdžių. Ar tokiu būdu išmokinsim savo auklėtinius teisingai elgtis su savo artimu? Ne, šimtą kartų ne! Žodžiu, iš mažų dienų (juk mūsų mokiniai nuo pirmųjų klasių dedasi į partijas) jaunose širdyse, plačiai atidarytose visam, kas geras ir gražus, auklėjamas hotentotizmas. Jei mūsų mokykla toliau eis tokiais keliais, tai iš jos nieko daugiau negalėsim sulaukti, kaip hotentotų doros atžvilgiu. [. . .]. Čia gali kas samprotauti, kad mokslo jaunuomenė, besipešdama savo tarpe, labai išsilavins, kaip sakoma, susilauksim ilgainiui iš jos gerų visuomenės darbininkų ir net patyrusių valstybės vyrų. Tuščia viltis laukti iš jų tikrai galvotų žmonių: jiems stigs mokslo, kurio neturės kada įgyti, ir tvirtų doros pamatų, o be to bus paprasti, viskuo nepatenkinti, rėksniai, kokių dabar daug turim tokios pat sistėmos išaugintų. Todel bent mokyklos suole sėdinčius apsaugokim nuo pražūtingų neapikantos nuodų, bent mokiniams dabar mes pasakykim tą, ką prieš tūkstančius metų Homė-

ras yra pasakęs apskritai žmonėms: „Teišnyksta jūsų tarpe dievų ir mirtingųjų prakeikta neapykanta".

Maža to, kad mokiniai bevakaruodami ir bepolitikuodami maža teišmoks; jie neišsineš dar vienos iš mokyklos dorybės, kuri turi didelę visuomenės reikšmę,— neišsineš mokėjimo dirbti. Tos dorybės, kol bus tokia mūsų mokyklose tvarka, negalės, žinoma, įgyti, ir todel mūsų šių dienų mokiniai, kai bus baigę mokslus, įkinkyti kur į darbą, ilgai nemokės į jį įsitraukti arba visai bus menkos vertės darbininkai. Reiks mažam darbui daug darbo jėgų. Juk del to turės kentėti valstybės reikalai, mūsų pačių gerovė.

Bet nesveikos pramogos ir politika su visais blogais savo vaisiais savaime imtų nykti, jei jų vietoj mokiniams būtų duodama kas kitas, kad ir, sakysim, sportas, kaip šiandien išmintingai kitur pradedama daryti. Bet ne tas dabar man galvoj. Aš manau, kad tie nesveikieji mokyklos reiškiniai žymiai pamažėtų, jei mokiniai turėtų daugiau darbo, jei mokytojai daugiau darbo iš jų reikalautų. Aš tai esu girdėjęs iš vieno kito mokytojo. Tas gali būti visai tiesa, nes visoki negerumai eina iš dyko būvimo. Tik lyg tyčia, tuo tarpu tokių mokytojų, kaip čia minėjau, yra nedaug; daugumas mano, kad reikalavimas yra pedagogijos atgyventa liekana arba kažkoks „caro laikų" palikimas. Tos ir panašios rūšies mokytojai ypač stengiasi geri būti mokiniams, rodydami tą savo gerumą mokiniams, jog maža iš jų reikalauja. Čia yra juk ne kas kitas, kaip neišmintingas pataikavimas. Tas pataikavimas yra savo auklėtinių nesąmoningas apgaudinėjimas, yra demoralizacija. Nepamirškim, kad mokslas yra darbas, o darbas negali būti lengvas, kaip kvadratas negali būti apskritas. Nelaikykim darbo prakeikimu, bet laime, skirta žmogui šioj ašarų pakalnėj. Iš lengvo darbo negali būti didelio pelno. Visai teisinga senobės patarlė: mokslo šaknys karčios, bet vaisiai saldūs. Kas ieško saldžių šaknų, tam teks ragauti kartūs vaisiai. Mūsų šių dienų mokykla nori rasti mokslo su saldžiomis šaknimis; bijau, kad netektų jai piauti karčių vaisių. Mokykla yra krašto ateitis, o lengva mokykla, kokią dabar mes turim, gali pražudyti gražiausius mūsų tautos ateities svajojimus.

Verta del to pagalvoti.

Del to dalyko man ateina į galvą Jablonskis, kurio 60 metų sukaktuves dabar keliam. Jablonskis turi Lietuvoje daug buvusių savo mokinių, ir jie kiekvienas didžiuojasi savo mokytoju, didžiuojasi daugiausia del to, kad tai buvo karčių šaknų, bet saldžių vaisių mokytojas. Tiesą sakant, Jablonskis pats visą savo amžių krimto karčias šaknis, užtat dabar mes visi valgom jo užaugintus saldžius vaisius.

Ir šiuo atžvilgiu Jablonskis mums yra sektinas. Daugiau tokių mūsų tėvynei saldžiavaisių mokytojų.

„Lietuvos mokykla", 1921, 10—11 sąs.

Mokykla smunka

Praeitais mokslo metais esu rašęs, kad bendras mūsų studentų išsilavinimas, kiek pastebėjau dirbdamas universitete, eina kasmet mažyn. Koks jis yra mažas iliustravau išimtais iš sąsiuvinių jų galvojimo ir rašymo pavyzdžiais. Remiantis ta nuomone reikėjo laukti, kad šį rudenį įstoję studentai bus vėl mažesnio išsilavinimo kaip pernai. Jei neapsirinku, jų rašiniai patvirtino tą skaudžią tiesą. Panašių nuomonių teko man girdėti ir iš kitų žmonių. Bet gal mums, norintiems, kad viskas greit pagerėtų, tik rodosi, jog eina blogyn, o ištikrųjų mūsų mokykla po truputį taisosi. Todel vertėtų, kad įvairių fakultetų profesoriai tuo klausimu pasakytų savo nuomonę. Bent vienas kitas vis bus ką pastebėjęs. Jei mano pažiūra nepasitvirtintų, būtų labai malonu, bet jei pasitvirtintų, reiktų rimtai ieškoti vaisto tam negeistinam apsireiškimui pašalinti.

Aukštesniosios mokyklos smukimą galima būtų, be ko kito, šiaip išaiškinti.

Kaip žinome, lektūra duoda mokiniui jei ne pusę viso išlavinimo, tai bent gerą jo dalį. Jei dabar abiturientai išeina kasmet menkiau išlavinti, tai galima išaiškinti tuo, kad jie kasmet vis mažiau turėjo lektūros. Baigusieji gimnazijas tuojau po karo visi mokėjo rusiškai, vadinas, savo išsilavinimą galėjo papildyti skaitydami rusišką knygą. Toliau rusiškai mokančių skaičius vis mažėja, rusiška knyga darėsi vis sunkiau prieinama, ir mokinių išsilavinimas vis menkėjo. Kas prie rusų prieš karą ar karo metu bent pradedamąją mokyklą baigė, vis dar galėjo kiek naudotis rusų literatūra. Dabar jau abiturientai su mažomis išimtimis nemoka jokios svetimos kalbos tiek, kad galėtų ja laisvai skaityti. Jie gali tik lietuviškai skaityti, o lietuviškos lektūros neužtenka, todel dabar jauni žmonės su brandos atestatais neatrodo visai pribrendę.

Mūsų aukštesniosiose mokyklose einamos svetimos kalbos — vokiška, prancūziška, angliška. Bet jos mūsų einamos taip, kaip buvo einamos rusų gimnazijose prieš karą — neišmoko mokinių paskaityti tų kalbų knygą, neatidaro jiems durų į plačią kitų tautų lektūrą. Todel reiktų pasirūpinti geriau pastatyti mūsų aukštesniosiose mokyklose svetimų kalbų mokslą, ir tuo pakelsime bendrą mokinių išsilavinimą. Reikia, kad jau nuo penktos klasės mokiniai paskaitytų svetimos kalbos knygą. Kad tai pasiektume, reikia geresnių mokytojų, o gal ir daugiau to dalyko savaitinių pamokų.

Mūsų mokyklose dabar dėsto svetimas kalbas daugiausia ne pedagogai, ne specialistai mokytojai, bet tie, kurie tas kalbas moka ir atsitiktinai gyvena mūsų krašte. Jų tarpe kartais pasitaiko ir mažos inteligencijos žmonių. Todel nenuostabu, kad nedaug tuo tarpu yra aukštesniųjų mokyklų, kur išmoko savo mokinius naudotis svetima knyga. Ir toks padėjimas trauksis tol, kol

neturėsim geresnių mokytojų. Bet gauti geresnių mokytojų nėra toks lengvas dalykas. Iš užsienio vargiai galima gerų gauti. Reikia manytis patiems. Kaip jų prasimanyti patiems, klausimas nelengvas, bet metas pradėti apie tai galvoti. Universitetas, koks dabar yra, naujų kalbų mokytojų negali duoti. Gal reikėtų tam tikrų literatūrų katedras panaikinti, o jų laikymo lėšomis leisti jaunus žmones studijuoti į užsienį, o gal tas katedras palikti, bet kad jos turėtų savo buvimo prasmę, įsteigti Lietuvoj po vieną gimnaziją, kur dėstoma kalba būtų ne lietuviška, o tos naujos kalbos, kurios įvestos į mūsų mokyklas. Tada tas gimnazijas baigusieji, išėję ir mūsų universitetą, jau galėtų būti naujų kalbų mokytojais. Bet prieš ką darydami turėtumėm gerai išsiaiškinti, kas mokyklai naudingiau ir valstybei pigiau.

O kol kas bus, reikia rūpintis, kad būtų geresni tie, kuriuos turime. Reikia žiūrėti, kiek jie savo darbą moka, kokiais metodais dėsto, kokie jų darbo rezultatai. Švietimo ministerija, matyti, norėdama pakelti tą gerumą, paskyrė jiems lietuvių kalbos egzaminus. Mokėjimas lietuviškai nėra blogas daiktas, bet naujų kalbų mokytojams, mano nuomone, ne būtinai reikalingas. Tiesa, jiems reiktų daryti egzaminus, tik ne iš lietuvių, o iš tos kalbos, kurią jie dėsto, ir jos metodikos. Teko matyti naujų kalbų mokytojų, nemokančių lietuviškai nei žodžio, bet išmokiusių savo mokinius ta kalba kalbėti ir skaityti. Tegu tik moka lietuvių kalbą gerai tie, kurie dėsto savo dalyką lietuviškai. Naujų kalbų mokytojai neturi kalbėti su mokiniais lietuviškai visai.

Kad mokiniai lengviau įprastų skaityti svetimą knygą, reiktų jiems leisti geresnius svetimos literatūros autorius su lietuviškais paaiškinimais. Taip daro kitos tautos. Dabar turim kiek naujų kalbų mokytojų lietuvių, išėjusių aukštesnius mokslus užsieny; atsidėję jie tą darbą galėtų atlikti.

Be abejo, yra ir daugiau minėto mažo mokinių išsilavinimo priežasčių. Negalėjo į tai atsiliepti mūsų mokyklos „lengvumas" su jos politikavimu ir vakaravimu be saiko. Ką pasėjom, dabar piaunam. Todel su naujų kalbų mokslo gerinimu turim gerinti ir kitas savo mokyklos puses.

„Lietuva", 1927.XII.22, Nr. 289(2672)

Rašomieji darbai

Rašomieji darbai, arba rašiniai, dabartinėj mūsų vidurinėj ir aukštesniojoj mokykloj sudaro maždaug pusę lietuvių kalbos mokytojo darbo, todėl reikia gerai susipažinti su jų atlikimu, kad būtų pasiektas tikslas, kurį turi galvoj tų mokyklų programa.

Kas yra rašinys? Rašinys yra planingas atsakymas raštu į duotą klausimą, vadinamą tema. Tema nustato rašinio turinio platumą ir formą.

Rašinio reikšmė yra didelė. Rašinys geriausiai parodo mokinio išlavinimą. Apie jo išlavinimą duoda supratimo jau išviršinė rašinio pusė; nešvariai, nerūpestingai, su kalbos klaidomis parašytas darbas negali iš geros pusės rekomenduoti autoriaus. Be abejo, dar daugiau rodo jauno žmogaus išlavinimą rašinio išvidinė pusė: planas, minčių išplėtojimas ir baigimas.

Iš rašinio reikšmės išeina jo uždavinys. Trumpai sakant, rašinio uždavinys yra išmokyti mokinius suprasti ir savarankiškai atsakyti į tėmos klausimą taisyklinga kalba. Rašinys turi dvi puses: išviršinę — formą, išvidinę — turinį. Žemesnėse klasėse reikia labiau kreipti akis į rašinio formą, jo išviršinę pusę, o toliau — daugiau gilintis į turinį, žinoma, kas kartą vis gerinant formą.

Gilinti rašinio turinį ir tobulinti formą mokiniams turi visą laiką padėti mokytojas. Dabar kilsta klausimas, ligi kurio daikto gali siekti mokytojo pagelba. Rašiniai pagal savo idėją yra meno veikaliukai. Mažam mokinio rašinėly reiškiasi menininko subjektyviškumas ir meno veikalo autonomiškumas. Kartais gerai parašytas ketvirtos klasės mokinio rašinys yra jau gražus meno veikalėlis; nors tame darbe daug yra mokytojo darbo, bet tas dalyko nekeičia. O kadangi čia tam tikra prasme galima kalbėti apie meną, tai iš to išeina, kad tas menas, kaip ir kiti menai, gali būti išmoktas tik ligi tam tikro laipsnio. Meno galima išmokti tik tą, ką gali suimti protas ir sutvirtinti ilgas pratimas — vadinasi, tekniką. Jos taisyklės yra bendro pobūdžio, jos liečia rūšį, o ne atskirą daiktą. Teknika, sakysim, moko, kaip reikia statyti tam tikrus namus; čia jos mokslas liečia objektyviškai esantį dalyką, tipą. Taip pat rašinių teknika gali pasakyti tiktai, kaip a p s k r i t a i yra rašomi atpasakojimai, aprašymai, karakteristikos ir t. t. Kas nori būti menininku, tas, be techniško išlavinimo, turi turėti dar skonį ir kūrybinę fantaziją. Mokinys savo literatiškus gabumus pradeda rodyti dar būdamas mokykloj; mokytojas turi juos pastebėti ir padėti jiems plėstis. Tik mokytojas turi čia mokėti skirti pelus nuo grūdų: skirti tikrai poėtiškus gabumus nuo nesveikos ar tuščios fantazijos apsireiškimų. Yra neatsargių žmonių, kurie rašinio nesąmones palaiko talentingumo ženklu.

Pradėjus kalbėti apie mokytojo padėjimą mokiniams rašant rašinius, reikia pasakyti, kad duodamas rašinius mokytojas visados turi nurodyti mokiniams materialą, duoti planą arba bent pasikalbėti apie jį bendrais žodžiais ir pažymėti viso darbo vedamas linijas. Nėra prasmės reikalauti iš gimnazistų didelio savarankiškumo. Mokinių, net abiturientų, rašiniai nėra savarankiški. Čia nėra didelės bėdos, bet mokytojas turi rūpintis, kad jie vis būtų savarankiškesni. Rašiniai be mokytojo prirengimo, ypač pradžioj, rašomi labai blogai. Žemesnėse klasėse mokytojas turi gerai prirengti savo mokinius prie rašinio, kitaip iš to darbo jokios arba bent maža naudos tebus. Aukštesnėse klasėse prirengimas turi būti jau mažesnis, kad mokiniai galėtų parodyti kiek savarankiškumo.

Rašinių rūšys

Kalbant toliau apie rašinius, reikia pirmiausia paliesti rašinių rūšis. Aukštesniųjų mokyklų mokiniai turėtų skirti rašinių rūšis ir jų nemaišyti. Bet šių dienų mūsų abiturientai, kiek man žinoma, ne visados gali tą padaryti. Kai aš duodu universiteto studentams kartais parašyti kokio literatūros asmens karakteristiką, tai su labai mažomis išimtimis jie parašo atpasakojimą! Plačiau apie veikalų rūšis galima rasti išdėstyta literatūros teorijos vadovėliuose, todėl čia nėra reikalo daug apie tai man kalbėti. Trumpai sakant, visus rašinius galima suskirstyti į dvi rūšis: a) apsakymus ir b) protavimus.

a) Apsakymų temos reikalauja, kad būtų tiksliai išdėstyti atsitikimai ir faktai, kurie šiaip ar taip rašančiam yra prieinami. Tos rūšies rašiniai gali būti duodami ne tik jaunesniems, bet ir vyresniems mokiniams, tik vyresni turi mokėti faktus priežastiškai jungti ir pamatuoti jų santykius. Jeigu, sakysim, būtų duota tema „Lietuvių kovos su kryžeivių ordenu", mokinys turėtų nurodyti tų ilgų kovų priežastis ir jų atsiliepimą mūsų istorijai. Į apsakymo rūšį įeina:

Atpasakojimas — tokia rašinio forma, kada reikia duoti kokio veikalo ar jo dalies turinį. Atpasakojime atsitikimai ir faktai dėstomi paskui viens kitą. Jaunesni mokiniai dėsto tuos faktus ir atsitikimus taip, kaip jiems įstringa į galvą iš girdėjimo ar skaitymo. Vyresnių klasių mokiniai juos turi rišti daugiau priežastiškai.

Aprašymas. Į apsakymo rūšį įeina vadinamasis aprašymas (paveikslo ar ko kito). Aprašymo uždavinys yra išdėstyti faktus šalia viens kito, o ne paskui viens kitą, kaip to reikalauja atpasakojimas. Vyresni mokiniai be sauso faktų išskaitymo aprašyme galėtų išreikšti bendrą įspūdį, kurį daro aprašomas daiktas. Sakysim, duotas aprašyti pavasaris. Jis daug kuo panašus į rudenį, bet jo aprašymas turi duoti bendrą įspūdį — gamtos atgimimo ir džiaugsmo įspūdį.

Prie aprašymo galima priskirti istorijos ar literatūros veikalų asmenų karakteristiką. Karakterizuojant asmens pažymiai turi būti taip sugrupuoti ir išdėstyti, kad jie sudarytų tikrą jo paveikslą. Taip karakterizuoti galima ne tik asmenis, bet ir istorijos laikotarpius; sakysim, gali būti tema: „Lietuva XVI amžiaus pabaigoj". Čia iš atskirų bruožų turi būti sudarytas bendras to laiko Lietuvos vaizdas. Karakteristikos arti stovi prie protavimo temų, todėl jos kartais gali būti skiriamos prie jų.

b) Antra rašinių rūšis yra protavimas. Apsakyme, kaip matėme, turėjome eilę atsitikimų ar faktų, planingai išdėstytų arba paskui viens kitą (atpasakojimas), arba šalia kits kito (aprašymas), arba pagaliau taip sugrupuotų, kaip yra karakteristikoj, o čia protavime turime pamatinę mintį, iš kurios vedame visą eilę kitų minčių. Paimkime temą: „Prievarta gera žmona". Čia

nėra ko atpasakoti ar aprašinėti, čia nėra duota jokių faktų, kuriais galėtumėm kaip nors operuoti, čia tėra viena mintis, kurią mes turim išsiaiškinti naudodamiesi kitomis mintimis. Kaip žinome, kiekvienas rašinys yra subjektyviškas; net mažiausio atsitikimo referavime, trumpos pasakėlės atpasakojime yra nemaža subjektyviškumo. Ir kuo tėma abstraktiškesnė, tuo rašinys subjektyviškesnis, todėl protavime autoriaus asmuo daug labiau reiškiasi, nekaip apsakyme.

Toliau pakalbėsime apie atskiras rašinio dalis. Pirmiausia reikia paliesti tėmą.

Tėma

Čia pirmas klausimas atsiranda — iš kur turi būti imamos tėmos? Kadangi rašiniai yra pavesti lietuvių kalbos mokytojui, tai suprantamas daiktas, kad tėmų gali duoti pirmiausia lietuvių literatūra. Lietuvių kalbos mokytojas eina ir svetimas literatūras, todėl ir tėmos gali būti imamos iš svetimų literatūrų (graikų, lotynų, anglų, prancūzų, vokiečių. . .). Toliau gali tėmų duoti ir kiti dalykai, einami mokykloj, sakysim, istorija, geografija, fizika ir tt. Pagaliau atitrauktinių tėmų gali kiek nori duoti įvairios gyvenimo sritys. Svarbu, kad jos padėtų lavinti mokinio protą, kritiškumą ir savarankiškumą. Duodamas literatūros tėmą, mokytojas turi žiūrėti, kad jos atsakymo nebūtų kuriam nors mokiniui žinomam vadovėly; tada mokinys tik atpasakoja, kas yra vadovėly, ir toks darbas visai nelavina jo gabumų ir neparodo jo savarankiškumo.

Kadangi tėmų yra daug, mokytojas turi mokėti visados parinkti tokią, kuri tiktų mokinio amžiui ir išsilavinimui. Tėmos turi būti įvairios ir atsakyti šiems reikalavimams.

1. Tėma turi būti paimta iš mokiniams žinomos ir prieinamos srities.

2. Tėma turi būti trumpa, aiški ir tiksliai išreikšta. Tik rūpinantis tėmą išreikšti trumpai galima kartais perdėti: pasakyti perdaug bendrai ir netiksliai. Todėl dažnai naudinga nurodyti šaltinius, kur mokinys gali rasti savo darbui kryptį ir turinį. Jei būtų duota tėma „Jaunuomenės idealai", tai mokinys nežinotų, iš katro galo pradėti, ji būtų perplati ir netiksli; bet jei mokytojas paaiškintų, kad ta tėma turi būti rašoma pagal Maironį, tai viskas paaiškėtų.

3. Tėma neturi būti perplati. Kartais materialas, kurį liečia tėma, labai platus, todėl jo platumą reikia susiaurinti, kad mokinys galėtų savo darbą atlikti.

4. Tėma turi būti vieninga. Tėmoj turi būti kalbama apie vieną kurį dalyką, o ne apie kelius vienu kartu. Netikusi būtų tėma: „Maironio poėzijos pamatinės idėjos ir jo raštų tautiškumas". Čia yra dvi tėmos, iš kurių gali būti kiekviena skyrium parašyta.

5. Temos klausimas turi būti teisingai pastatytas. Jei temos pavadinimas yra reiškiamas klausimu, tai neturi būti savaime suprantamas atsakymas „taip" arba „ne". Pavyzdžiui, toks būtų nevykęs temos pavadinimas: „Ar Maironis yra tautiškas poėtas?", nes čia kiekvienam aiškus atsakymas, kitokio atsakymo nėra. Tiktų tas klausimas, jei galima būtų laukti neigiamo atsakymo.

Planas

Kai paaiškėja tema, prieš rašant reikia susidaryti planą. Iš gerai pažinto dalyko beveik savaime atsiranda planas ir kalba. Kada gerai susipažįstam su tema, nesunku sutvarkyti materialą ir mokėti reikšti mintis. Kaip kiekvienam darbui, taip ir rašiniui planas svarbus ir reikalingas daiktas. Jei raštas parašytas be plano, jis negali būt aiškus ir negali traukti skaitytojo.

Kaip rašyti planą, yra išdėstyta literatūros teorijos vadovėly, todėl apie tai ne vieta būtų čia kalbėti. Tik noriu pastebėti, kad į plano rašymą reikėtų gimnazijose daugiau kreipti akis, nes abiturientai, kiek juos pažįstu iš jų rašinių universitete, tą dalyką silpnai supranta. Kad geriau suprastų, reikėtų mokytojams keletą planų iš pradžios padaryti prieš namų rašinį su visa klase. Po kelių tokių planų mokiniai patys jau mokėtų juos rašyti, bet ir toliau plano netikslumus mokytojas turėtų visados prieš visą klasę grąžindamas sąsiuvinius pataisyti, o jei būtų nevykęs planas visų rašinių, tada reikėtų bendromis jėgomis vieną taisyklingai surašyti.

Dabar klausimas, ar visados reikia rašyti planą? Yra mokytojų, kurie ne labai reikalauja, kad jis būtų rašomas. Mano nuomone, jei yra duodamas rašinys parašyti namie, tai planas būtinai reikalingas. Be plano galima tada apseiti, kada visai maža laiko, bet planą vis tiek reikia turėti bent galvoj, kitaip rašinys neturės jokios vertės: vietomis gali atsitikti praleidimų, vietomis pasikartojimų, vietomis nukrypimų nuo temos ir t. t. Jei duodamas rašinys atlikti klasėj, tada reikia planą pažymėti bent trims, keturiais punktais, ir bus išvengti tik pasakyti trūkumai. Vadinas, planas visados reikalingas, tik kada rašiniui duodama maža laiko, jis gali būti trumpai išreikštas, o namų rašiniai turi būti visados su planu ir plačiai išdirbtu planu.

Kad planas būtų geras, reikia atsižvelgti į šiuos jo reikalavimus:

1) Planas negali turėti tik vieną dalį, nes tada nėra jokio skirstymo.

2) Planas negali turėti perdaug dalių, nes tada skirstymo darbas negali būti gerai atliktas.

3) Aiškiai skirti aukštesnes dalis nuo žemesnių. Tai yra svarbiausias tvarkymo darbas, nuo kurio iš dalies priklauso visa

rašinio vertė. Vadinasi, aukštesnės sąvokos turi apimti žemesnes. Neturi būti didelių smulkmenų.

4) Plane neturi būti praleistų svarbesnių dalių.

5) Neturi būti vienodų dalių, nors pasakytų kitais žodžiais.

6) Dalys turi eiti tam tikroj reikalingoj tvarkoj. Planas turi atsakyti minties eigai.

Rašant planą, reikia laikytis šios schemos:

A. Įžanga.
B. Svarbioji dalis.
  I.
    1.
    2.
  II.
    1.
      a)
      b)
        α)
        δ)
        γ)
    2.
    3.
C. Pabaiga.

Kaip matyti iš tos schemos, jei yra dalinama kokia mintis, tai turi būti mažiausia dvi dalys; į vieną dalinti negalima, nes dalinant į vieną yra gaunama ta pati suma, kitaip sakant, jokio dalinimo nėra. Tokių plano trūkumų esu daug kartų pastebėjęs studentų rašiniuose.

Materialo rinkimas

Parašius planą, jei rašinys duodamas klasėj, reikia tuojau rašyti patį rašinį. Rašant reikia laikytis to plano. Klasės rašiniai paprastai rašomi grynai, nes juodraščiui nėra laiko. Kad raštas nebūtų perdaug suteptas, kas daro negerą įspūdį, reikia pirma sugalvoti sakinį ir tada tik parašyti. Daug žmonių daro priešingai: pasimaišys galvoj keli sakinio žodžiai, tuoj pradeda rašyti, bet baigiant mintį pasirodo, kad pirmiau parašyti žodžiai nebetinka, tada juos reikia braukti, tepti popierį ir gaišinti brangų laiką. Toks kelias netikęs; pirma gražiai sudarytas sakinys turi būti visas galvoj, iš kur jis sveikas perkeliamas tiesiog į popierį.

Kiek kitaip reikia elgtis, jei rašinys duodamas atlikti namie. Gavus tėmą, mokiniui ne visados aiškus jo darbo turinys. Dažnai iš karto jis visai nežino, nuo ko pradėti. Tokiais atsitikimais, žinoma, ir jokio plano nėra prieš akis. Tada reikia pradėti darbą nuo m a t e r i a l o r i n k i m o. Jei, sakysim, tėma duota iš istorijos, ir tokios jos srities, kuri mokiniui menkai pažįstama, tada moky-

tojas turi nurodyti šaltinius (knygas ar tik tam tikras knygų vietas), iš kur galima gauti reikalingų apie tai žinių. Jei tėma duota atitrauktinė ir ji mokiniui neaiški, tada jis turi dėl jos tartis su draugais, namiškiais, pažįstamais, pagaliau pasiklausti paties mokytojo. Klausinėti neturi būti gėda. Iš kitos pusės mokinys, ypač vyresnių klasių, turėdamas jau tam tikrą išlavinimą ir gyvenimo pažinimą, turi stengtis pats savo protu daug ką išsiaiškinti, turi galvoti. Galvojimas nėra lengvas daiktas, užtat suteikia daug malonumo, kai nušviečia kokią mintį; jis daro žmogų žmogum, daro jį savarankišką. Renkant materialą, kiekviena tinkama rašinio turiniui mintis ar dalis turi būti rašoma ant atskirų vienodo didumo lapelių (17×10 cm). Rašyti ant atskirų lapelių tuo patogiau, kad paskui lengviau sutvarkyti, suskirstyti. Kai materialas surašytas ant atskirų lapelių, patogu skirti svarbius dalykus nuo nesvarbių, reikiant pakeisti dalių eilę ir t. t. Mokinys turi taip surinkti visą materialą, kuris tik jam pasiekiamas, paskui gali atmesti, kas jam pasirodytų nereikalinga. Mokinio kritiškumas skirti svarbius daiktus nuo nesvarbių, reikalingus nuo nereikalingų atsiranda dirbant.

Renkant materialą rašiniui reikia laikytis kokio nors kelio. Sakysim, jei duota kas išrodyti, tai pirmiau rinkti motyvus, kuriuos iškelia mūsų pačių protas, paskiau imti motyvus iš istorijos, pagaliau savo išrodinėjimus remti žymių vyrų nuomonėmis. Čia turiu pasakyti, kad citatų perdaug vartoti nereikia duoti; galima iš citatų parašyti visą rašinį, bet tokiam rašiny nebūtų jokio mokinio savarankiškumo. Jei kartais imama citata, tai reikia nurodyti veikalą, iš kurio imama, ir puslapį. Citatos turi būti visai tikslios, o ne iškreiptos, kaip kartais atsitinka rasti rašiniuose. Jei duodama tėma iš literatūros, reikia gerai suprasti veikalą, iš kurio ji imama; reikia gerai skaityti ir skaitant užsirašinėti ant lapelių kas reikalinga.

Kad renkant materialą nebūtų kas praleista, galima patarti naudotis c h r i j a. Kas yra chrija, žinoma iš literatūros teorijos vadovėlio. Šiandien į chriją daug kas skeptiškai žiūri; galimas daiktas, kad tas graikų ir rymėnų retorikos šablonas rašiniams rašyti ne visur tinka, bet materialui rinkti ir kontroliuoti, kad kas nebūtų praleista, jis tebėr tikrai naudingas.

Taip surinkto rašinio materialo lapeliai yra dėstomi tam tikroj tvarkoj, ir tada nebesunku parašyti planą. Vadinasi, kada yra rašinio materialas tokiuo būdu renkamas, tai planas rašomas jau surinkus tą materialą.

J u o d r a š t i s

Kada surinktas materialas ir pabaigtas planas, tada reikia pradėti rašyti rašinį juodai. Atskiros rašinio dalys jau surašytos ant lapelių arba, jei materialas nebuvo taip renkamas, turimos galvoj, todėl dabar belieka tas atskiras dalis sumegzti ir sulieti į vie-

ną kūną plano nurodytoj tvarkoj. Juodraštį reikia rašyti nebe ant atskirų lapelių, o ištisai į sąsiuvinį ar į kitą kokį popierį. Kad būtų vietos kur pataisyti ar pridėti, reikia kas antrą juodraščio eilutę palikti nerašytą arba sulenkti popierį per vidurį, ir vienoj pusėj rašyti, o kitoj ne. Man rodos, kad antraip daryti geriau, nes kartais vienoj vietoj nieko nereikia taisyti, o kitoj ne tik taisyti, bet ir pridėti nemaža atsitinka; daugiau ką parašyti, be abejo, vienoj eilutėj negalima.

Įžanga ir pabaiga

Rašant juodraštį reikia pridėti įžangą ir pabaigą. Kaip žinoma, pilnas rašinys turi tris dalis, žymimas planuose raidėmis ABC — A. Įžanga, B. Svarbioji dalis (dėstymas), C. Pabaiga.

Apskritai kalbant, rašinys gali būti be jokios įžangos. Geriau parašyti darbą be įžangos, negu parašyti įžangą negerai. Bet dažnai įžanga labai praverčia, o kartais ir būtinai reikalinga. Paprastai įžangoj daromas pagyrimas autoriui. Jei giriama tuščiais šabloniškais žodžiais, tada jis, be abejo, netinka, nes tame pagyrime jokio nėra mokinio galvojimo. Vietoj tuščių pagyrimų geriau tiesiai pradėti kalbėti apie reikalą. Kad įžanga būtų gera, reikia išpildyti šiuos reikalavimus:

1) Įžanga neturi būti labai ilga, nes atsakymo į tėmą ji neduoda, tik prirengia. Įžanga neturi sudaryti daugiau kaip penktą dalį viso rašinio.

2) Įžanga neturi būti tolima tėmai; apie ką kalbant nereikia pradėti nuo Adomo, kaip kartais yra daroma.

3) Įžangoj nereikia kalbėti apie tai, kas bus išdėstyta svarbiojoj daly.

4) Ji neturi būti perdaug bendra. Perdaug bendra įžanga gali tikti visoms tėmoms, paimtoms iš to paties autoriaus.

5) Kalbant apie rašytoją ar veikalą nevartoti šabloniškų pasakymų, maždaug tokių: „Tas ir tas yra vienas iš didžiausių rašytojų", „Toks ar toks veikalas turi mūsų ar pasaulinėj literatūroj žymią vietą".

6) Įžanga turi liesti visą rašinį, o ne kokią jo dalį.

7) Įžangos pabaigoj tinka atkartoti tėmą.

Rašinio pabaigos maždaug yra šie reikalavimai:

1) Pabaiga neturi būti perilga.

2) Nepridėti nieko naujo, kas yra svarbiojoj daly.

3) Pabaiga turi liesti visą darbą, o ne jo dalį.

4) Pabaigoj turi būti trumpai išreikšta tai, kas pasakyta visam darbe.

G r y n r a š t i s

Mokinius reikia įpratinti, kad nuo juodraščio pabaigimo ligi gryno perrašymo būtų maždaug savaitės tarpas. Kiek laiko pagulėjusio rašinio klaidas ar silpnas puses mokinys greičiau pastebi ir prieš grynai rašydamas pataiso. Kad mokiniai prie tos gražios tvarkos priprastų, mokytojas turi už kokios savaitės prieš darbo padavimą pareikalauti iš jų parodyti juodraščius ir klasėj į juos truputį pažvelgti, ką galima per dvidešimt minučių atlikti. Jei mokytojas to nereikalauja, tai mokiniai dažnai pradeda rašyti rašinį ne tuojau uždavus, kaip turi būti daroma, bet kelias dienas prieš padavimą. Tada, žinoma, jam nėra kada pasigulėti, ir mokiniai patys daug pataisyti negali.

Kai jau viskas ištaisyta, kelius kartus perskaityta ir išmesta, kas nereikalinga, tada reikia rašinį švariai perrašyti. Grynraštis turi būti niekur nesuteptas. Jei kartais atsitinka ką pataisyti, tai taisytiną vietą reikia gražiai užbraukti ir viršum parašyti kaip reikia. Antraštę reikia pabraukti arba išskirti ją didesnėmis raidėmis. Tarp antraštės ir teksto turi būti palikta nerašyta bent viena eilutė. Pats tekstas turi turėti paraštes; jų platumas turi siekti maždaug trečdalį puslapio, kad būtų užtenkamai vietos mokytojui rašyti pastabas, o mokiniui taisyti klaidas. Prie pat sąsiuvinio šaknies irgi reikia per centimetrą palikti nerašytą juostelę. Kiekviena eilutė turi užimti visą tarpą nuo pašaknės juostelės ligi paraštės, bet ne daugiau ir ne mažiau, kitaip rašto šonai bus nelygūs, atrodys lyg kieno iškandžioti. Toks iškandžiotas raštas visados daro blogą įspūdį. Taip pat reikia mokėti rašyti naująsias eilutes. Kur prasideda naujoji eilutė, ten reikia padaryti reikalingo didumo įtrauką. Kad būtų žymu, kur padaryta įtrauka, reikia palikti toj vietoj eilutės trečią dalį nerašytą. Jei paliekama mažesnė nerašyta eilutės dalis, tai esti kartais sunku skirti naująją eilutę nuo kitų. Suprantamas daiktas, naujosios eilutės rašiniuose visados turi būti žymimos. Kiek plano yra didžiųjų dalių, tiek turi būti ir naujųjų eilių. Naujosios eilutės yra labai svarbus daiktas: jos padeda lengviau suprasti tekstą. Mes patys žinom, kaip sunku skaityti raštą, kur nėra naujųjų eilių arba kur jos padėtos ne vietoj. Bet mokyklos, matyti, maža dabar kreipia į tai akis, nes iš universiteto studentų pradžioj, kai duodu rašinius, retas kuris moka jas dėti. Daugumas net pradėdami rašyti nepadaro įtraukos.

R a š i n i o d i d u m a s

Rašinys neturi būti perdaug ilgas ir trumpas. Visur turi būti saikas. Trumpas rašinys, kur viskas atsakyta į tėmą, vertesnis už ilgą, kur pilna pasikartojimų ir nereikalingų nukrypimų nuo tėmos. Žinoma, ilgas ir turiningas rašinys geresnis už trumpą, taip

pat turiningą. Taip pat suprantamas daiktas, kad vyresnių klasių mokiniai turi rašyti didesnius rašinius už žemesnių klasių mokinius.

Stilius

Pirmutinis stiliaus reikalavimas — kalbos taisyklingumas. Kur kalba netaisyklinga, ten raštas negali turėti kokios nors vertės. Tiesa, spaudoj teko girdėti ir priešingų nuomonių, bet jos neišlaiko nei mažiausios kritikos. Tvirtinimas, kad gali būti geras stilius ten, kur kalba netaisyklinga, yra viena nesąmonė. Kalbos nuo turinio negalima skirti. Kur kalba prasta, ten negali būti turinys geras.

Iš kitų stiliaus reikalavimų svarbiausi yra šie:

1) Rašyk kaip kalbi, ir bus gerai. Neieškok gudrių žodžių, rašyk taip, kaip kalbi su savo artimaisiais. Venk nepaprastų ir nedailių pasakymų. Venk svetimų žodžių, kur mes turim savų.

2) Nerašyk perilgais sakiniais: gyva kalba ilgų sakinių nemėgsta. Perdaug ilgi sakiniai painioja neprityrusį autorių ir atima kalbai gyvumą. Sakiniai lygiai negali būti labai trumpi: jie sunkina skaitymą. Rašiniai turi būti rašomi vidutinio ilgumo sakiniais.

3) Sakiniai turi turėti išvidinį sąryšį.

4) Minčiai reikšti reikia rinkti tokiuos žodžius, kurie labiausiai jai tinka. Tinkamesnių žodžių ieškoti nereikia tingėti.

Savo žodyną padidinti ir įprasti greičiau rasti tinkamų žodžių mintims reikšti padeda lektūra. Lektūra stiliui turi didelę reikšmę, todėl gal bus čia ne pro šalį priminti, kaip mokiniai turi skaityti. Skaitant reikia knygos žymesnes vietas ir turinį įsirašinėti į tam tikrą sąsiuvinį. Viena, toks įsirašinėjimas pripratina mokinius rašyti, o antra, jie geriau supranta ir ilgiau atsimena, ką užsirašo. Tokiuo būdu jie įpranta ir į taisyklingą kalbą, todėl reikia žiūrėti, kad mokiniai taip skaitytų tik geras knygas, kurių dabar, deja, labai maža turime. Kokias knygas skaityti su išsirašinėjimais, pradžioj mokiniams turi nurodyti mokytojas.

Rašinių taisymas

Rašiniai mokytojui atima daug laiko: jie jam sudaro arti pusės mokyklos darbo. Tas darbas prasideda nuo tėmos uždavimo. Dar prieš užduodamas tėmą jis turi pagalvoti apie paaiškinimus, be kurių mokiniai negali pradėti rašyti. Bet didžiausias mokytojo darbas yra rašinių taisymas. Tas darbas iš mokytojo pusės turi būti atliktas rūpestingai ir mokamai. Jei mokytojas blogai ištaiso rašinius ir neišaiškina kaip reikia jų trūkumų, tai iš tokio darbo beveik nėra naudos.

Taisydamas rašinius mokytojas turi kreipti akis į jų išvidinę ir išviršinę pusę. Sugrąžinęs sąsiuvinius, mokytojas turi taisyti klaidas su visa klase: mokinys turi parašyti ant lentos sakinį su klaida, pasakyti, kas negerai ir kaip turi būti. Jei mokinys to negali atsakyti, klausti kitų, iki klaida ir taisymas visiems paaiškės. Aiškinant visados reikia remtis gyvos kalbos ar gerų raštų pavyzdžiais. Tokiuo būdu galima įpratinti mokinius savarankiškai spręsti kalbos dalykus.

Kad mokytojas nepraleistų ką paaiškinti, turi viso rašinio klaidas susirašyti į tam tikrą sąsiuvinį; čia pasitikėti savo atmintim negalima, o nagrinėti kiekvieno darbo klaidas skyrium — būtų perdidelis gaištis. Klaidos turi būti surašytos su sistema, tam tikroj tvarkoj: sakysim, pirma rašybos, paskui morfologijos, toliau žodyno, sintaksės klaidos ir t. t. Kad būtų galima lengvai tai padaryti, reikia pirmiau kiekvieno rašinio klaidas susirašyti ant atskirų lapelių (aš vartoju lapelius 10 cm. ilgumo ir 4,5 platumo) pažymint klaidų rūšį viena raide lapelio kairės pusės kertėj (žodyno klaidą — raide **ž**, sintaksės klaidą — raide **s** ir t. t.), paskui kiekvieną rūšį sudėstyti skyrium ir klaidų tipus įsirašyti sau į sąsiuvinį; jei kokia klaida klasės yra padaryta dešimtį kartų, į sąsiuvinį reikia įsirašyti vieną pavyzdį. Tada nebus praleidimų, nebus ir pasikartojimų. Taip pat mokytojas į savo taisomą sąsiuvinį turi įsirašyti, kaip mokiniai užrašo datą, kokias palieka paraštes, kaip žymi naująsias eiles ir t. t. Visi negerumai turi būti išaiškinti.

Skaitydamas rašinius mokytojas netaisyklingas vietas tik pabraukia raudonu rašalu, bet jų netaiso. Paraštėj ties ta eilute, kur pabraukta klaida, gali pažymėti klaidos rūšį viena raide. Neaiškias vietas turi pažymėti klaustuku. Kur nėra padarytos įtraukos arba neaišku, kad ji ten yra, reikia padėti tam tikrą ženklą (⌉_). Mokytojas neturi praleisti nusižengimų ir prieš logiką. Rašinio pabaigoj reikia duoti bendrą rašinio įvertinimą: pažymėti jo trūkumus ir gerumus.

Pabaigus taisyti rašinius, reikia kokiuos du perskaityti klasėj: vieną vidutinį, kitą gerą, kad mokiniams būtų pavyzdys, kaip reikia rašyti.

Be to, mokytojas turi kontroliuoti, kaip mokiniai taiso savo klaidas. Ties pabraukta vieta mokinys turi paraštėj parašyti taisyklingai. Sakysim, jei buvo pabrauktas netikęs žodis („nuošimtis"), tai mokinys rašo paraštėj tokį žodį, koks reikalingas („pro-

centas"); jei buvo praleistas kablelis prieš papildinio šalutinį sakinį, tai reikia parašyti paraštėj: „papild. šal. sak." ir t. t. Daryti kokiuos taisymus pačiame rašinio tekste neturi būti leidžiama: visas taisymas turi būti atliktas paraštėse. Nepatenkinamai parašytą darbą mokinys turi visą be klaidų, jau ištaisytą, perrašyti namie. Kaip mokinys ištaisė savo klaidas, mokytojas visados turi patikrinti gavęs iš jo kitą rašinį. Jei mokinys kitam rašiniui ima naują sąsiuvinį, tai kartu turi paduoti ir seną, kad mokytojas galėtų pakontroliuoti jo ištaisymą. Kartais mokinys nerūpestingai taiso savo klaidas — ką mokytojas turi daryti? Žinoma, pirmiausia turi mokinį perspėti, o jei tas nepadeda, turi neištaisytas ar blogai ištaisytas klaidas pridėti prie naujo darbo klaidų ir tokiuo būdu pamažinti ženklą. Iš praktikos žinau, tokia priemonė pasiekia tikslą.

Mokytojai turėtų atkreipti akis ir į negerą kaikurių raidžių rašymą; vietoj lietuviškos (lotyniškos) raidės k rašo к, vietoj n rašo ū, vietoj m rašo ш̄, vietoj t rašo f. Ir tokių netikslumų neturi būti.

Dar vienas praktikos mažmožis. Dabar mokyklose vartojami sąsiuviniai, kurių vienam puslapy yra lig 20 ir daugiau eilučių. Jie nepatogūs mokiniui tuo, kad tankios eilutės jam kliudo pastebėti savo padarytą klaidą, o mokytojui — tuo, kad gadina skaitant akis. Reikėtų mokytojams užsakyti rimtesnėj firmoj sąsiuvinių maždaug po 15 eilučių puslapy ir rekomenduoti juos mokiniams pirkti.

Taip, trumpai sakant, yra rašomi ir taisomi mokinių rašiniai.

„Švietimo darbas", 1928, Nr. 9(108)

Lietuvių kalbos mokslas ir mokytojai

Reikia laikyti tikra tiesa, kad mūsų šių dienų raštų kalba daug kur netaisyklinga. Tam negerumui taisyti lig šiol beveik viena priemonė tėra vartojama: vienas kitas nebeiškentęs parašo laikraščiuose straipsnį dėl kieno nors kalbos ydingumo, pažymi jo kiek klaidų, duoda joms pataisymų, ir tuo paprastai baigiasi visas reikalas. Ypač daug tokių klaidų taisymų ir pamokymų laikraščiams ir atskirų knygų autoriams yra prirašęs Jablonskis. Tik visa bėda, kad tų pamokymų nelabai kas klauso, daugumas ir paisyti jų nepaiso. Jei Jablonskio pamokymų būtumėm klausę, tai šiandien dėl savo rašomosios kalbos netaisyklingumo nereikėtų daugiau kalbėti. Bet, gaila, mūsų visuomenė neturi susidariusios nuomonės, kad netaisyklingai rašyti ar kalbėti yra gėda. O kol tos nuomonės nebus, tol vienais rašymais kalbos gerumo nepakelsime. Čia reikia ieškoti kito, tikresnio, vaisto. Koks tas vaistas? Atsakymas — rūpestingesnis kalbos mokymas mokykloje.

Niekas kitas taip greitai ir tikrai negali pataisyti kalbos reikalo, kaip mokykla. Kaip kitus tautos negerumus greičiausiai prašalina mokykla, lygiai taip galėtų ji prašalinti ir mūsų rašomosios kalbos ydas. Kad tai galėtų padaryti, pati mokykla turi būti gera. Juk ir dabar turime savo mokyklą jau keliolika metų, bet iš jos išėję nauji žmonės negeriau moka kalbą už tuos, kurie yra ėję mokslus svetimose mokyklose. Ko trūksta tai mokyklai, kad ji negali patenkinti mūsų pageidavimų? (Kalbėdamas apie mokyklą turiu galvoje gimnazijas ir kitas to paties tipo mokyklas, taippat ir universitetą.)

Kad mokykla galėtų pakelti gimtosios kalbos mokėjimą, reikia, kad patys mokytojai ją gerai mokėtų. Jei šiandien yra kitaip, tai tik dėl tos priežasties, kad mokytojai jos lig šiol kaip reikia nemoka. Ir kol mokytojai nemokės, tol negalėsime laukti, kad mokėtų jų mokiniai. Kalbos mokėjimo reikia reikalauti ne tik iš vienų lietuvių kalbos mokytojų, bet iš visų *mokytojų, kurie su mokiniais kalbasi lietuviškai.* Lig šiol buvo reikalaujama mokėti kalbą tik iš lietuvių kalbos mokytojų, bet ir tai koks reikalavimas! Dažnai savo mokėjimu jie nedaug tesiskiria nuo kitų dalykų mokytojų. Bet tegu jie būtų ir geriausi, vistiek vieni nieko nepadarys. Jei vienas mokytojas mokys gerai, o dešimt kitų mokytojų jo darbą griaus, tai tokio mokymo vaisiai vis bus menki. Vadinas, visi mokytojai turi tiek mokėti, kad negadintų mokinių kalbos, kad negriautų to, kas kartais pastatoma lietuvių kalbos mokytojo. Čia išimtį galima padaryti tik naujųjų kalbų mokytojams; jie geriausiai pasiekia savo tikslą, kada kalbasi su mokiniais vien jų dėstomąja kalba. O daugiau visi — matematikos, istorijos, geografijos, gamtos, tikybos ir kiti mokytojai, kurie tik dėsto lietuviškai, kalbėdamiesi su mokiniais negali daryti klaidų. Kas daro klaidas, tas negali būti mokytoju. Taip yra visame pasaulyje, taip turi būti ir pas mus. Tokią tvarką turi padaryti tie, kieno rankose mokyklų valdžia. Tai turi gerai insidėti in galvą ir in širdį visi mokytojai, turi nelaukdami prievartos rūpintis atlikti savo priedermę prieš tautą.

Kai visi mokytojai ims taisyklingai kalbėti, tada per keletą ar keliolika metų nebeliks žmonių, kurie nemokėtų žmoniškai savo gimtosios kalbos. Tada savaime pagerės ir raštų kalba. Todėl mokyklą gerinti reikia neatidėliojant. To darbo vilkinimas būtų mūsų kartos nusižengimas.

„Gimtoji kalba", 1935, Nr. 3

Panevėžio mokyklos prieš 40 metų

Šių metų rudenį teko man važiuoti per Panevėžį ir sužinoti, koks dabar mokinių skaičius mokosi šio miesto vidurinėse mokyklose. Palyginus su skaičiumi, buvusiu prieš 40 metų, šių dienų skaičius yra nepaprastai didelis. Dabar turi mokinių:

Vyrų gimnazija	850
Moterų gimnazija	976
Prekybos mokykla	760
I amatų mokykla	400
II amatų mokykla	270
Muzikos kursai	94
Iš viso	3350

Čia paminėtose švietimo įstaigose eina mokslus jaunimas, kuris beveik visas vieni lietuviai. Prieš 40 metų Panevėžy tebuvo dvi vidurinės mokyklos, abidvi vyrų — šešių klasių realinė mokykla ir mokytojų seminarija. Mokytojų seminarijoj nebuvo nei vieno — lietuviai čia iš viso nebuvo priimami, o realinėj mokykloj lietuvių galėjo būti koks 10—15%, o kadangi visoj toj mokykloj buvo mokinių 1901/02 mokslo metais per visas klases 218*, tai, apytikriai skaitant, lietuvių galėjo tais metais mokytis ne daugiau kaip 30 žmonių. Išeina, kad šiais mokslo metais Panevėžys turi per 3320 mokinių lietuvių daugiau, negu turėjo tada.

Tiek padaugėjo per tą laiką vidurinio švietimo įstaigų mokinių. To dar negana: kaip švietimo centrą, Panevėžį kelia ir pradžios mokslo išsiplėtimas. 1901 metais tebuvo 4 pradedamosios mokyklos (1 valsčiaus prad. mokykla, 1 prie mokytojų seminarijos ir 2 parapijinės), kuriose negalėjo būti daugiau kaip 400 mokinių (valsčiaus prad. mokykloj buvo 126 mokiniai, prad. mokykloj prie mokytojų seminarijos 72, o kiek buvo parapijinėse, neteko gauti žinių, bet vargiai ten galėjo būti daugiau kaip seminarijos mokykloj). O šiais mokslo metais Panevėžio mieste yra 10 prad. mokyklų su 2714 vaikų. O tie vaikai, reikia atsiminti, yra beveik visi lietuviai, ko nebuvo anais laikais [...].

[...] vėliau Panevėžy buvo atsiradę daugiau vidurinių mokyklų: 1) 1905 m. buvo atidaryta 4 klasių moterų progimnazija, 2) 1907 m. atidaryta moterų gimnazija su IV, V ir VI klasėmis (kurios su progimnazija sudarė kaip ir vieną švietimo įstaigą), 3) 1908 m. atidaryta 4 klasių miesto mokykla, kuri 1913 m. buvo pavadinta aukštesniąja praded. mokykla. Paskutiniais [caro] viešpatavimo metais, 1915 m., tos mokyklos turėjo mokinių**:

Realinė mokykla	459
Moterų gimnazija	160
Moterų progimnazija	230
Mokytojų seminarija	107
Aukštesnioji pr. mokykla	161
Iš viso	1117

* Pamiatnaja knižka Vilenskago učebnago okruga na 1901/02 učebnij god (1901/02 mokslo metų Vilniaus mokslo apygardos metraštis).

** Pamiatnaja knižka Vilenskago učebnago okruga na 1915 god (1915 metų Vilniaus mokslo apygardos metraštis).

Po japonų rusų karo, pamažėjus kiek suspaudimui, buvo įsileista į mokytojų seminariją ir lietuvių, bet, palyginti, labai nedaug, nes kandidatai lietuviai, kurie norėdavo laikyti egzaminus į seminariją, turėdavo gauti tam reikalui leidimą iš paties švietimo ministro, iš imperijos sostinės Petrapilio. Ir kitose čia paminėtose vidurinėse mokyklose, kurios, išskyrus realinę mokyklą, dėl savo neseno atsiradimo buvo mažiau žinomos, lietuvių mokinių skaičius buvo menkas. [...]

Realinė mokykla

Panevėžio realinė mokykla buvo įsteigta 1882 m. liepos 1 d.*. Prie jos įsteigimo daugiausia prisidėjo Panevėžio apskrities bajorvedis Povilas Puzinas, kurio vardu dabar pavadinta viena pro ją einanti gatvė. Toj vietoj, kur dabar stovi mokykla, jos statymo metu žaliavę rugiai, kelias į geležinkelio stotį ėjęs per lauką. Kai aš pradėjau toj mokykloj mokytis (1898 m.), nebebuvo ten nei rugių, nei lauko — kelias į stotį visur buvo apstatytas triobomis, žinoma, rečiau negu dabar. 1882 m. buvo atidarytos iš karto dvi klasės — I ir II, paskui po vieną klasę kasmet prisidėdavo, kol 1886/87 mokslo metais pasiekė VI klasę, o paskutinė VII klasė buvo atidaryta tik po penkiolikos metų (1902). Pilna realinė mokykla rusų įstatymais turėdavo 7 klases. Kas Panevėžy baigdavo 6 klases, per keliolika metų turėdavo važiuoti į kitą miestą, kur būdavo pilna mokykla, vadinas, su 7 klasėmis, nes baigęs 6 klases negalėdavo stoti į aukštąją mokyklą. Prie realinės mokyklos būdavo dar vadinamoji rengiamoji klasė, kurioj mokslas truko vienerius metus, ir kas jos kursą gerai išeidavo, žengdavo į I klasę.

To meto realinėse mokyklose matematikos mokslas buvo gana sustiprintas, senųjų kalbų (lotynų ir graikų) nei vienos nebuvo, iš naujųjų kalbų buvo einama vokiečių (nuo I klasės) ir prancūzų (nuo II kl.). Visi mokslo dalykai buvo dėstomi rusiškai, net tikybai mokiniams katalikams nebuvo daroma išimtis. Tik man baigiant laikyti septintos klasės egzaminus, 1906 m. pavasarį, buvo paskelbtas caro manifestas, kuriuo tikybos dėstymas buvo leidžiamas gimtąja mokinių kalba. Pasinaudodami tuo nauju manifestu, kai kurie mokiniai, nors visą laiką mokėsi tikybos rusiškai, bet egzaminą laikė gimtąja kalba. Man teko laimė pirmam (pagal alfabetą) viešai atsakinėti tikybos egzaminą lietuviškai. Egzaminavo kapelionas lietuvis kun. K. Šaulys, dabartinis arkivyskupystės general-vikaras. Atsimenu, kaip direktorius rusas (Lebedevas) ir kiti egzaminų komisijos nariai, nieko nesuprasdami lietuviškai, išsižioję klausėsi, kaip aš atsakinėju.

---

* Ši žinia ir kurios-ne-kurios kitos smulkmenos yra paimtos iš įvairių metų aukščiau minėto išnašose Vilniaus mokslo apygardos metraščio.

[. . .] prieš mano įstojimą į realinę mokyklą mokiniai katalikai šventadieniais buvo varomi net į stačiatikių pamaldas. Jie turėdavo rytą susirinkti į mokyklą ir po patikrinimo išsirikiavę būriu eiti į cerkvę. Iš vyresnių mokinių girdėjau, kad einant į cerkvę, nors tam tikro mokyklos žmogaus priežiūroj, daugelis iš jų šokę per tvoras ir smukę kur į užnamius, tuo protestuodami prieš nežmonišką tikėjimo laisvės varžymą. Man tos gimnastikos nebeteko mėginti, nes nuo mano įstojimo metų verčiamas varymas į stačiatikių pamaldas buvo panaikintas. [. . .]

Bažnyčia ir lenkiška kalba

Nenuostabu, kad mokiniai lietuviai su draugais lenkais ir tarpusavy kalbėjosi lenkiškai: juk nei namie iš tėvų, nei mokykloj, nei iš draugų negalėjo girdėti, kad jie būtų kitos tautos žmonės, kad jie turėtų gimtąją lietuvišką kalbą laikyti savo kalba. Priešingai, iš visų pusių buvo daroma nuomonė, kad lietuviai ir lenkai esą vienos giminės žmonės, kad lietuvių kalba tetinkanti vartoti tol, kol išmokstama lenkiškai, kad lietuvių kalba tesanti tik žemesnio luomo žmonių bendravimo menka priemonė. Juk visi lietuvių kilmės šviesuoliai tarp savęs kalbėdavosi lenkiškai. Bažnyčioj mačiau skaitant iš lenkiškų maldaknygių vyresnius už mane mokinius, kurie, kiek man buvo žinoma, namie su tėvais tekalbėjo lietuviškai ir tik mieste buvo pramokę lenkiškai. Todėl ir aš, kiek pramokęs lenkų kalbos, kad nuo kitų neatsilikčiau, būdamas antroj klasėj, paprašiau tėvuko pinigų įsigyti lenkiškai maldaknygei. Tėvukas turėjo ne daugiau susipratimo už mane, tam nesipriešino, ir aš pradėjau melstis iš lenkiškos maldaknygės.

Ir sunku norėti, kad anais laikais mokiniai lietuviai būtų nesimeldę iš lenkiškų maldaknygių. Patys kunigai, kad ir lietuviai, kalbėjo lenkiškai, mokiniams katalikams po jų mišių evangelijos ir pamokslai tebuvo sakomi lenkiškai, mokinių rekolekcijos gavėnios metu buvo atliekamos lygiai tik lenkų kalba. Mokiniai tada atskiros bažnyčios neturėjo, rinkdavomės į pamaldas rytais šv. Petro ir Povilo bažnyčioj.

Bet kai pradėjom jaustis lietuviukai, pirmiausia išnyko iš mūsų rankų lenkiškos maldaknygės, vėl užleisdamos vietą lietuviškoms. Paskui ėmėm galvoti apie lietuvišką evangeliją po mokinių mišių. Girdėdavome per kelintas lūpas ar sužinodavome iš laikraščių, kad kituose Lietuvos miestuose mokiniams lietuviams po jų mišių skaitomos lietuviškos evangelijos, tai kodėl negalim mes turėti? Kartą pasitarę, išsirinkom iš savo tarpo kelių mokinių delegaciją ir nuėjom pas savo kapelioną kun. Šaulį paprašyti, kad mokiniams po mūsų mišių būtų skaitoma evangelija lietuviškai. Prašėme tik evangelijos, lietuviškų pamokslų mokiniams dar nedrįsome prašyti... Kapelionas nusišypsojo išgirdęs nepaprastą delegacijos reikalavimą, matyti, kaip lietuvis, pats pritardamas

tam norui, ir prižadėjo pakalbėti ir paprašyti leidimo iš vyskupo. Mes tada buvom nekantrūs vyrai, palaukėm porą savaičių ir vėl nudrožėm pas kapelioną pasiteirauti, kas girdėti su mūsų prašymu. Atsakymo iš vyskupo dar nebuvę. Dar kiek palaukus, štai vieną sekmadienį kapelionas, pabaigęs lenkišką evangeliją, ėmė skaityti ir lietuviškai. Bažnyčioj tai buvo didelė naujiena, o mokiniams lietuviams didelis džiaugsmas. Vaikščiojom mes tada pasipūtę didžiuodamies savo „laimėjimu".

Pradžios mokyklos

Kai aš pradėjau mokytis, pradžios mokyklų Panevėžio apskrity buvo nedaug — paprastai po vieną valsčiuj. Mokėsi paprastai tik berniukai. Mano mokykla buvo Ramygaloj, 10 kilometrų nuo gimtojo sodžiaus. Mokytojai buvo rusai, lietuviškai nemokėjo, nuo pirmų dienų vaikus mokė rusiškai. Vaikai ilgai negalėdavo suprasti rusų kalbos, todėl visus mokslus ėjo negreitai. Atsimenu, pabuvę mokykloj metus ir daugiau vaikai, norėdami dėl ko sugėdinti draugus, vietoj „kak tebie ne stidno" (kaip tau ne gėda) sakydavo „kak tebie ne stirna".

Išėję pradžios mokyklos 3 skyrius, vaikai turėdavo laikyti tam tikrus egzaminus. Egzaminai buvo daromi prie Panevėžio pradžios mokyklos. Į ją suvažiuodavo vaikai iš viso apskričio. Jie visi sutilpdavo vienoj mokyklos klasėj — iš to galima suprasti, kiek tada vaikų tegaudavo pradžios mokslą. Kai aš laikiau pradžios mokyklos egzaminus, egzaminų komisijos pirmininku buvo realinės mokyklos rengiamosios klasės mokytojas Augustinavičius, kuris man tada rodėsi baisus, bet paskui, eidamas mokslą realinėj mokykloj, kur jis buvo bibliotekorium, patyriau, kad buvo vienas iš padoriausių mokytojų, toliausia stovėjęs nuo mūsų krašto rusinimo tikslo.

Baigęs pradžios mokyklą ir dar pasimokęs tą vasarą pas savo mokyklos (Ramygaloj) mokytoją Artiuchą, išlaikiau į I realinės mokyklos klasę. Ir kiti lietuviai paprastai stodavo į realinę mokyklą baigę pradžios mokyklas. Rengiamąja klase daugiausia naudodavosi Panevėžio miesto gyventojų, iš dalies lenkų dvarininkų vaikai. Iš stojančių į mokyklą per egzaminus buvo gerokai reikalaujama, konkursas buvo nemažas. Lietuviams sunkiausia būdavo įstoti dėl silpnesnio rusų kalbos mokėjimo.

„Švedai"

Kurie nepatekdavo į I klasę, samdydavosi mokytojais dažniausiai vyresnių klasių mokinius, rengdavosi kiek laiko, paskui laikydavo egzaminus į II, toliau į aukštesnes klases, bet paprastai be pasisekimo. Tokie mokiniai vadinosi „švedai". Jie turėdavo

daug išlaidų, daug vargo, o naudos iš tokio mokymosi menkai. Laimingi būdavo „švedai", kuriems pasisekdavo išlaikyti po ilgesnių metų keturių klasių kurso egzaminus. Tada vieni iš jų stodavo į kunigų seminariją, kiti į aptiekas, treti į karo mokyklas ar kur panašiai kitur.

Susipratimo pradžia

Taip kasmet su vargu įstodavo į Panevėžio realinę mokyklą keletas vaikų iš mūsų sodžiaus pirkelių. Juos galima būdavo pažinti iš jų menkesnio apdaro ir elgesio. Jie stengdavosi pasirinkti kur menkesnius butus, pirkdavosi dažniausiai jau vartotus pigesnius vadovėlius. Tik kai nuo ketvirtos klasės imdavo uždarbiauti — padėdavo mokytis jaunesniems turtingesnių tėvų mokiniams už atlyginimą ar rengdavo į kurią klasę „švedus", tada įsitaisydavo geresnius drabužius ir mažiau besiskirdavo nuo kitų draugų. Daugumas tų vaikų atsiveždavo iš namų vieną tikslą — baigti keturias klases ir įstoti į kunigų seminariją. Kol baigia keturias klases, tas tikslas kitiems pasikeičia — atsiranda noras stoti į aukštąją mokyklą, o tam reikia baigti visą realinę mokyklą, vadinas, dar tris klases. Nuo tos vietos ne vienam reikėdavo pačiam mokytis, nes namai dažnai nebegalėdavo ar atsisakydavo toliau duoti lėšų mokslui.

Man pradėjus mokytis, sodžiaus vaikai, įstoję į mokyklą, neturėjo supratimo, kad jie lietuviai, nors kalbėjo lietuviškai. Tai geriausiai rodo minėtas pavyzdys su lenkiškomis maldaknygėmis ir lenkų kalbos vartojimas savo tarpe. Nei vienas vyresnis draugas nepaaiškino, kas mes tokie ir kuri kalba turi būti laikoma mūsų kalba. Bet vis dėlto Panevėžio mokiniai susiprato ir pagal savo išgales ir išmanymą prisidėjo prie Lietuvos atgimimo. Kaip atėjo susipratimas kitiems, tuo tarpu negaliu pasakyti, bet atsimenu, kaip pirmutinis susipratimo spindulys švystelėjo man.

Būdamas antroj, o gal jau trečioj klasėj, kartą per Kalėdų vakacijas nuvažiavau pasisvečiuoti pas vieną savo dėdę, gyvenusį viensėdijoj (Pavinkšny), Ramygalos valsčiuj, prie miško. Sėdėdamas už stalo pamačiau ant jo pakabinamos lempos atšvaito gerokai aptrintą kalendoriaus didumo knygutę. Paėmęs žiūriu — parašyta „Tėvynės Sargas". Nebuvau dar girdėjęs to vardo. Dėdė paaiškino, kad čia toks lietuvių laikraštis, kad jis leidžiamas Prūsuose ir slapta nešamas į mūsų kraštą. Dėdė pasigyrė pirmiau skaitęs kitą lietuvių laikraštį — „Apžvalgą". Ėmiau tuojau vartyti ir skaityti. Skaičiau visą vakarą tą ligšiol negirdėtą ir neregėtą lietuvišką laikraštį. Turiu prisipažinti, kad išmokęs skaityti tik iš maldaknygės, nedaug aš iš jo supratau — viskas ten perdaug buvo man nauja: nauja rašyba (netokia, kokia buvo maldaknygėje), nauji terminai, naujos mintys. Laikraščio gale buvo kiek kalbos dalykų, buvo žodžių apdėliotų kirčio ženklais. Įsispy-

ręs į juos žiūrėjau, bet nieko negalėjau suprasti, ką jie reiškė. Bet vienas dalykas iš to laikraščio skaitymo įstrigo į galvą — kad lietuviai yra atskira tauta, ne ta pati kai lenkai, kad ta tauta nori išlaikyti savo kalbą, kad ji turi savo laikraštį.

Atsimenu kaip šiandien vieną iš pirmos pažinties su „Tėvynės Sargu" mažmožį, kuris rodo, kaip jau buvau svetimos kalbos dvasios griebtas. Tada man rodėsi, kad geriau būtų buvę pasakius ne „Tėvynės Sargas", bet „Sargas Tėvynės".

Sugrįžęs po švenčių į mokyklą, tą naujieną (apie lietuvišką laikraštį) papasakojau kaikuriems savo draugams. Toliau vienam kitam iš mūsų pavykdavo gauti kokią lietuvišką knygelę, rašančią apie Lietuvos reikalus. Vienas perskaitęs duodavom ją kitam. Skaitėm labai pasislėpę, kad kas nepastebėtų ir neįduotų mūsų valdžiai. Sueidami po du, po tris, mėgindavome kalbėti apie tai, ką buvome skaitę ar girdėję. Kalbėdavomės visada gerai apsidairę, kad kas nereikalingas neišgirstų. Pradžioj neturėdavom saugesnės vietos susirinkti didesniam būreliui žmonių. Vadinamieji mokinių butai, kur būdavo kitų tautų žmonių, tam buvo nepatogūs. Jei norėdavome padaryti 5—6 žmonių pasikalbėjimą, tai eidavom į mišką, eidavome po vieną ar po du, kad neatkreiptumėm [caro] žandarų akių į save. Taip pat išsiskirstę grįždavome namo. Miške paskaitydavom iš laikraščio ar knygelės kokį straipsnelį, kuris mums padėdavo rasti temą mūsų pasišnekėjimui, nes tada nedaug turėjome nuovokos apie platesnius mūsų krašto reikalus. Vėliau, kai atsirado daugiau susipratusių mokinių, susimesdavome į privatinį vienų lietuvių gyvenamą butą. Kokie tada buvo mokinių butai, gal būtų įdomu šios kartos žmonėms išgirsti.

Mokinių butai

Mokiniai, kurie mieste neturėdavo tėvų arba artimųjų giminių, buvo verčiami gyventi mokyklos vyresnybės leistuose butuose, kuriuose gyvendavo lig 10 ir daugiau mokinių ir kuriuos kasdien lankydavo vienas iš klasės vedėjų padėjėjų (tam tikri prižiūrėtojai, jų buvo du), o kartais ir inspektorius. Toks mokyklos valdžios leistas butas turėdavo tam tikrą žurnalą, kur būdavo pažymima, ką ir kada mokiniai veikia, kada išėję sugrįžta, kada dėl ligos ar kitos priežasties nenueina į mokyklą ir t. t. Toks žurnalas buvo vedamas vieno aukštesnės klasės mokinio, vadinamo „vyresniuoju". Toks „vyresnysis" turėdavo dar prižiūrėti, kad kiti mokiniai mokytųsi ir gerai elgtųsi. Už savo tą darbą vyresnysis už butą ir valgį nieko buto šeimininkams nemokėdavo arba mažiau už kitus mokėdavo. Butas su visu išlaikymu anais laikais atseidavo mėnesiui apie 15 rublių. Atėjęs aplankyti buto, į tą žurnalą pasirašydavo klasės vedėjų padėjėjas ar inspektorius su savo pažymėjimais, kaip rasti mokiniai dirbant. Tie padėjėjai

(paprastai mokinių vadinami prižiūrėtojais) lankydavo ir mokinius, gyvenančius pas tėvus ar gimines, tik rečiau.

Lietuviai mokyklos rekomenduojamų butų vengdavo, jie būdavo jiems per brangūs. Jei mokiniai turėdavo kokią tetulę ar seserį, mažiau reikalingą prie ūkio, tai ji atvažiuodavo kartu, pasisamdydavo kokį kambarėlį su virtuve miesto pakrašty ir virdavo valgyti. Kad butas išeitų pigiau, paprastai prisidėdavo dar vienas kitas mokinys, giminietis ar tik pažįstamas giminiečio vardu, ir tokiuo būdu susidarydavo privatus mokinių butelis. Kai nebūdavo tikros tetulės ar sesers, tai susirasdavo mieste šiaip kokią moterėlę, kuri mokyklai buvo rekomenduojama kaip „tetulė" ar kita kokia artima giminė. Mokykla nelabai mėgdavo tokias „tetules", bet dažnai nusileisdavo, jei tam bute nieko pikto negirdėdavo. Tai į tokius butelius mes pradėjom rinktis, kiekvieną kartą stengdamies pakeisti vietą.

Didėjant apskritai lietuvių susipratimui, retkarčiais atsirasdavo per atlaidus, kada suvažiuodavo į miestą daug lietuvių sodiečių, ant tvorų lietuviškų atsišaukimų, kurstančių prieš [. . .] valdžią. Juos lipdydavo paprastai mokiniai. Kartais tuos atsišaukimus, nuėję į bažnyčią, kada būdavo didelė spūstis, kaišydavom sulankstę sodiečiams į kišenes. Toliau vis daugiau gaudavome perskaityti lietuviškų laikraščių („Tėvynės Sargą", „Varpą", „Ūkininką"), politinio turinio knygelių. Matyti, mokyklos vyresnybė buvo ką užuodusi apie mokinių judėjimą, kad kartais mokinių butų lankytojai paprašydavo mokinio atidaryti ir parodyti savo skrynelę, kurioj paprastai būdavo sudėtas visas jo turtas — skalbiniai, maistas ir knygos. Kartą ir aš buvau paprašytas parodyti savo skrynelę, bet nieko ten nerado, nors draudžiamų knygelių turėjau, tik buvau kitur paslėpęs.

Gausus knygų šaltinis

Mano mokslo pradžioj Panevėžy susipratusių inteligentų lietuvių visai nebuvo. Neturėjome nei vieno žmogaus, pas kurį galima būtų užėjus bent lietuviškai pakalbėti, nebuvo žmogaus, kuris būtų nurodęs mūsų tautiškam darbui kokį nors kelią. Bet vėliau pradėjo rodytis vienas kitas iš lietuvių inteligentų ir net kurtis. Rodos, pirmutinė apsigyveno Panevėžy 1902 m. dantų gydytoja lietuvė Julija Janulaitytė, kilimo nuo Šiaulių, vėliau ištekėjusi už Biliūno. Mes, mokinukai, tuojau sužinojome, kad ji susipratusi lietuvė, ir tuo labai džiaugėmės. Ji eidavo kartais su kuo gatve ir kalbėdavosi lietuviškai. Tai baisi tuo laiku naujiena — poniškai apsidarę žmonės ir kalba tarp savęs lietuviškai! Visi praeiviai nustebę žiūrėjo į tokius žmones kaip į kokias akeivas. Ir kaip nežiūrės, kad tuo metu viešas lietuvių kalbos vartojimas buvo visai nesuprantamas dalykas! Atsimenu, kartą buvau su vienu savo draugu pirty, ir taisydamiesi tarp savęs kalbėjo-

mės lietuviškai. Išgirdęs mus lietuviškai kalbant, pirties sargas, pats greičiausiai iš kurio tos apylinkės lietuviško sodžiaus atkeliavęs, atsiliepė laužyta lenkų kalba: „Takie ładne parnicze i mowia baranim janzikim". (Tokie gražūs ponaičiai ir kalba avinų kalba.) „Gražumo" komplimentas, matyti, buvo padarytas dėl mūsų uniformos su blizgančiomis varinėmis sagomis. Mūsų pozicija buvo silpna, ir mes daugelio žmonių akivaizdoj nedrįsome kaip nors atsiskirti, turėjome tą savo kalbos pajuokimą negirdomis nuleisti. Bet lietuvybės darbą vis dėlto po truputį varėm. Po kiek laiko mes susipažinome su Janulaityte, iš kurios gaudavome lietuviškų laikraščių ir knygų. Pas ją buvo laikomas slaptai lietuviškų knygų sandėlis. Jei anksčiau gaudavome atsitiktinai kokį pasenusį laikraščio numerį ar kokią aptrintą knygelę, tai per ją mes jau gaudavome tik išėjusių laikraščių ir po kiek norėdami. Žinau, kartą, važiuodamas į Velykų vakacijas iš Panevėžio į sodžių, aš gavau iš jos įvairių naujų laikraščių per 30 egz. Vos perskaičiau per dvi savaites. O tada spausdintas lietuviškas žodis buvo toks brangus, kad negalima buvo praleisti neskaičius nei vieno žodžio. Buvom girdėję, kad ji [caro] žandarų sekama, todėl vaikščioti į jos namus pavojinga, bet mes vis dėlto nulįsdavom pas ją ir parsinešdavom literatūros. Turbūt per jos rankas ėjo ir lipdomi ant tvorų atsišaukimai. [. . .]

Mokyklos vardas

Baigdamas norėčiau paliesti dar vieną mažmožį. Kai pradėjau mokytis ir lig Didžiojo karo pabaigos ant mano mokyklos rūmų priešakio buvo iš nulipdytų raidžių parašas „Realnoje učilišče" (realinė mokykla). Po karo tuose namuose įsikūrusi lietuviška vidurinė mokykla savo mokslo dalykų tarpe turėjo ir lotynų kalbą, [. . .] ir todėl vadinosi gimnazija. Reikėjo rusišką pavadinimą keisti į lietuvišką. Susirado dar tas pats vyras, kuris statė tą mokyklą ir buvo nulipdęs parašo raides („Realnoje učilišče"). Tas vyras buvo lietuvis, kilimo, rodos, nuo Pušaloto, pavarde Rilius, savamokslis architektas, nepaprasto darbštumo žmogus. Mano paprašytas, ar negalėtų to parašo pakeisti į lietuvišką, jis su džiaugsmu sutiko tokio pat stiliaus nulieti lietuviškas raides (suderintas su namų architektūra), ir po kelių dienų tikrai rusiško parašo vietoj viso miesto akivaizdoj mirgėjo naujas parašas „Vyrų Gimnazija". Pasibučiavę su parašo autorium, viens kitam linkėjom, kad tas parašas niekados neišnyktų nuo tų namų, kad jis tol šviestų miestui, kol stovės tos mokyklos sienos. [. . .]

Reikia palinkėti, kad toj mokykloj, pagerėjus laikams, būtų ne tik palikta dabar vėl grąžinta lotynų kalba, bet dar įvesta ir graikų kalba — kad ji tikrai pataptų vyrų gimnazija, kur galėtų mūsų jaunuomenė gauti gerą filologišką išsilavinimą, be kurio, nekalbant apie jo reikalingumą kitoms sritims, lietuvių kalbos

mokėjimas negalės kilti. Universitetas negali iškelti lietuvių kalbos kultūros, kai ateina studentai be graikų kalbos mokslo. Vienas mano pažįstamas sakė: „Kol neturėsime gimnazijų su lotynų ir graikų kalba, tol mūsų humanitarinių mokslų fakultetas tebus suaugusių kursai". Su ta nuomone reikia visai sutikti. Darydami išvadą iš tos nuomonės, turėtumėm pridurti, kad be tokių gimnazijų neturėsime netik gerų lietuvių kalbos mokytojų, bet neturėsime nei geros tautinės literatūros. O ką reiškia gera literatūra tautai, norinčiai būti laisvai ir amžinai gyvai, nereikia daug aiškinti. Kad tikslas būtų pasiektas, Lietuvoj (jos didesniuose centruose) turi būti keletas gimnazijų su lotynų ir graikų kalba.

„Panevėžio apygardos balsas", 1942.XI.14, Nr. 44

TAUTOSAKA

Del dainų rinkimo

Ne kartą buvo minėta laikraščiuose, kad tautos poėzija, tas didžiausias mūsų turtas, pradedąs po truputį nykti, kad dirbtinė poėzija greitai išstumsianti senobines gražias dainas, kad esą reikalinga kuogreičiausiai jas surinkti. Tam tikslui susidarė Dainų Rinkimo Komisija. Ji dirbo, bet pilnai savo tikslo nepasiekė ir tur-būt tolei jo nepasieks, kolei nepradės tvarkiai dirbti savo darbo, kolei nesutvarkys dainų rinkimo. Norint gi sutvarkyti dainų rinkimą, pirmų-pirmiausiai reikia žinoti, kur ir kiek yra dainų. Kitaip sakant, reikia prie to darbo turėti statistiką, kur ir kaip labai Lietuvoje dainuojama. Del tos priežasties Peterburgo Dainų Rinkimo Komisijos kuopelė, per savo posėdį š. m. rugsėjo 17 d. nutarė padaryti ankietą. Ji žada išleisti tam tikrus lapelius su klausimais. Gavus tuos lapelius su atsakymais, galima bus jau pradėti rūpinties pačių dainų rinkimu, jų teksto ir melodijų užrašinėjimu.

Šie lapeliai su klausimais žada būti maždaug tokie: Dainų Rinkimo Komisija, norėdama sužinoti kur kiek dainuojama, prašo Tamstos atsakyti į šiuos klausimus, pažymint jų numerius.

1. Ar dainuojama Tamstos parapijoje?
2. Sodžiai, kuriuose dainuoja.
3. Kas dainuoja: a) vyrai, b) moterįs, c) mergaitės, d) vaikai, e) piemenįs, f) naktigoniai.
4. Kada dainuoja: a) namie, b) dirbant lauko darbus, c) vakaruškose (kuokinėse, gūžynėse. . .), d) per vestuves, e) per krikštynas.
5. Ar yra raudų: per pakasynas ir vestuves?
6. Ar velykose lalauja?
7. Ar mėgsta pas Tamstas dainuoti, ar labai žmonės prisirišę prie dainų?

8. Po kiek dainų maž-daug moka dainininkai ir dainininkės?
9. Ar dažnai dainuoja?
10. Kokias dainas labiau dainuoja: senobines ar naująsias?
11. Ar gieda vienu balsu, ar taria arba basuoja?
12. Kokių yra muzikos instrumentų: smuikis, armonika, kanklės, skudučiai, žileika ir t. t.?

Prašome žmonių, kuriems rūpi dainų rinkimas, nurodyti, kokių klausimų visai trūksta ir kuriuos reiktų kitaip išreikšti... Nurodymus ir paaiškinimus siųskite per „Vilties" Red. J. Balčikoniui. Už nurodymus išanksto tariama ačiū ir kiek galėdami jais pasinaudosime. Prašome mums padėti.

Kuopelės vardu sekretorius *J. Balčikonis.*

„Viltis", 1911.IX.30 (X.13), Nr. 113

Keista nuomonė

„Lietuvio" Nr. 76 yra įdėtas p. A. Giedriaus atsišaukimas „Į visuomenę". Jis išspausdintas ir kituose laikraščiuose. Ten tarp kitko pasakyta: „Mūsų vaikai dabar dažniausiai tenkinas verstomis iš kitų tautų pasakomis — Haufo, Grimmų ir k., kurios, be abejonės, dabar daro ir neigiamos mūsų vaikų sielai įtakos".

Pono A. Giedriaus tvirtinimas, kad Haufo ir Grimmų pasakos darančios mūsų vaikams ir neigiamos įtakos, bus, reikia spėti, tik jo nemokėjimas tiksliai pasakyti savo mintį. Jei p. Giedrius tikrai taip manytų, tai parodytų, kad jis ne visai orientuojasi tam darbe, kuriam prašo paspirties iš visuomenės. Tas dalykas perdaug aiškus, kad būtų reikalingi kokie išrodinėjimai. Su žodžiais niekam nekenkia būti atsargiam.

„Lietuvis", 1927.IV.12, Nr. 81

Pono Giedriaus orientacija

Perskaitęs laikraščiuose p. Giedriaus atsišaukimą „Į visuomenę" ir radęs pasakyta, kad Haufo ir Grimmų pasakos „daro ir neigiamos vaikų sielai įtakos", nustebęs parašiau, jog taip sakydamas tų žodžių autorius tik nemokėjęs tiksliai pasakyti savo mintį, kitaip reiktų manyti, kad jis ne visai orientuojąsis tam darbe, kuriam prašo paspirties iš visuomenės.

Tiek mano tebuvo pasakyta, o p. Giedrius „Lietuvio" Nr. 98 šoko gintis iš tos pusės, iš kurios jo niekas neužpuolė. Ten jis sako: „Tiktai spėjau laikraščiuose išspausdinti savo atsišaukimą „Į visuomenę" del lietuvių pasakų leidimo, jau J. Balčikonis „Lietuvio" Nr. 81 ir nusitvėrė mane. Kodel? Už ką? O kam aš drįsau pasakyti, kad būtinai reikia turėti mums ir savų pasakų pasiskaityti..." Arba: „Nereikėtų p. Balčikoniui, ypač jam, ieškoti prie-

kabių kad ir tokiame mano atsišaukime. Nes ką gi aš ten pikta sumaniau?" Šiais ir kitais panašiais žodžiais skundžiasi esąs neteisingai užpultas p. Giedrius. Tikrai, rodos, reiktų užjausti nelaimingą žmogų, tik visa bėda, kad jo nelaimė pramanyta. Juk niekas p. Giedriaus „nesitveria" už tai, kad jis nori leisti lietuvių pasakas, bet už tai, kad nereikalingus daiktus kalba. Jam buvo padarytas priekaištas ne del lietuvių pasakų leidimo, bet del tvirtinimo, kad Haufo ir Grimmų pasakos darančios mūsų vaikų sielai neigiamos įtakos. Rodos, tarp tų dviejų dalykų skirtumo yra. Tam skunde tiek tiesos, kiek jos būtų, jei mušamas už melavimą žmogus imtų rėkti: „Gelbėkit, mane neteisingai muša, aš nieko nepavogiau!"

Kadangi p. Giedrius del mano priekaišto dar kelia ginčą, norėčiau tą dalyką kiek plačiau paaiškinti.

Aš spėjau, kad p. Giedrius tvirtindamas, jog Haufo ir Grimmų pasakos darančios mūsų vaikams ir neigiamos įtakos, tik nemokėjo tiksliai išreikšti savo mintį; maniau, jis norėjo pasakyti, kad lietuvių pasakų ar vaizdai mums artimesni, ar kalba gyvesnė, lietuviškesnė. Toks galvojimas būtų buvęs visai teisingas. Bet jo atsakymas parodė, kad čia tikrai yra daugiau nemokėjimas orientuotis savo darbe.

Pirmiausia, p. Giedrius neskiria Haufo pasakų nuo Grimmų lygindamas jas su lietuvių pasakomis. Lietuvių pasakos gali būti lyginamos tik su Grimmų pasakomis. Haufo pasakas galėtum lyginti su tokia literatūra, kaip, sakysim, Edmondo de Amičio „Mokinio dienoraštis". Haufo pasakų auklėjama tendencija aiškiai matyti per visas pasakas. Skaitytojas negali nepastebėti, kad jų autoriaus keliamos visos tos dorybės, kurios žmones aukština: doros skaistumas, teisingumas, pasiaukojimas kitų labui, vyresniųjų klausymas, savo šalies institucijų gerbimas, tėvynės meilė ir t. t. Jei tos dorybės daro vaikų sielai neigiamos įtakos, tai kokių gi norėtų p. Giedrius? Norėdamas labiau paremti savo žodžius jis cituoja iš laikraščio p. Sruogos nuomonę. Ko verta tą nuomonė, esu rašęs š. m. „Lietuvos" Nr. 20, ir to čia nekartosiu. Antra vertus, p. Sruoga turėjo galvoje labiau dailės pusę, o p. Giedrius, rodos, čia žiūri kitu atžvilgiu.

Savo atsakyme p. Giedrius kalba ir apie Lietuvos tėvynės dvasios stiprinimą. Jei jis šiuo reikalu gerai orientuotųsi, tai suprastų, kad Haufo pasakose daugiau kaip kitose skiriama vietos tėvynės meilei kelti. Tautos pasakos tam tikslui mažiau tinka, nes jos kosmopolitiškos. Mūsų pasakų tik kalba gali būti artimesnė, jei jos užrašytos iš gerų sakytojų ir mokamai stilizuotos; kitaip ji gali būti kartais menkesnė už vertimo kalbą.

Grimmų pasakos yra vokiečių tautos pasakos, o visų tautų pasakos savo turiniu maždaug vienodos. Tokių kaip lietuviai turi pasakų ne tik Europos, bet ir Azijos ir net tolimų salų tautos. Pasakų kilimo vieta nėra žinoma. Suprantamas daiktas, kur tautos artimesnės, ten ir pasakų panašumas didesnis. Vadinas, ir

Grimmų pasakos panašios į lietuvių pasakas. Tą pat sako ir A. Jakštas, kuris literatūros dalykuose turi nemenką nusimanymą. Štai jo žodžiai: „Beskaitydamas Grimmų pasakas kiekvienas šiek tiek akylesnis skaitytojas lengvai pastebės, kad jos labai panėši į mūsų lietuviškas pasakas... Del to beskaitydamas jas visai nejunti vokiečių kūrybos žymių..." („Lietuvio" Nr. 83). Iš to išeina, kad jos nėra taip svetimos mūsų sielai ir širdžiai, kaip galvoja p. Giedrius. Maža to: vokiečių pasakos yra stilizuotos didelių kalbos meistrų, brolių Grimmų, kurių vardu ir tos pasakos literatūroj žinomos. Stilizuodami tas pasakas, mokslininkai labiausiai kreipė akis į jų auklėjamą pusę: jie atmetė viską, kas netiko tam tikslui, o kur pamokymas buvo neaiškus, ten jie pridėjo nuo savęs. Ir štai del to jos verčiamos į kitas kalbas kaip mokyklos lektūra. Jei tokios pasakos daro vaikams neigiamos įtakos, tai lygiai jos turi daryti ir lietuvių pasakos.

P. Giedrius giriasi, kad tos nuomonės laikąsis ne jis vienas. Be minėto Sruogos, jis dar nurodo „Lietuvos Žinias", rašiusias Grimmų pasakų recenziją. Bet p. Giedriaus solidarizavimas su „Liet. Žinių" pedagogu dar kartą rodo jo menką orientaciją šiam dalyke. Juk „L. Ž." recenzentui nepatinka Grimmų pasakos tik „racionalinės pedagogikos žvilgsniu". O jei p. Giedrius, būdamas racionalinės pedagogikos šalininkas (kitaip jis nesiremtų „Lietuvos Žiniomis") leidžia lietuvių pasakas, tai jis prieštarauja sau pačiam, nes lietuvių pasakose racionalizmo ne daugiau kaip vokiečių pasakose. Argi čia gera orientacija?

Man regis, kad nei Haufo nei Grimmų pasakos negali turėti mūsų vaikams neigiamos įtakos. Jos tik padeda dirbti auklėjamą darbą. Jos neprieštarauja lietuvių pasakoms, bet papildo, plečia toliau jaunų skaitytojų dvasios akiratį — lygiai kaip ir kiekvienas geras svetimos literatūros dalykas. Jei būtų priešingai, tai turėtumėm džiaugtis, kad mūsų verstinė literatūra tokia menka.

„Lietuvis", 1927.V.13, Nr. 105

LAIŠKAI

J. Basanavičiui

[1]

Gerbiamasis Daktare!

Nors Tamstai prižadėjau parašyti apie savo sveikatą, bet ilgai nerašiau, vis laukdamas pasitaisant, kad galėčiau pasigirti kuracijos vaisiais; jau išbuvau Verishofene du mėnesiu [23], bet perdaug girties negaliu: didelio pagerėjimo nejaučiu. Man dar sako palaukti, sako, būsią geriau, bet man jau atsibodo, beto, aplinkybės taip pat verčia, norėčiau važiuoti namo. Kaip man Tamsta patartum — ar dar būti, ar ne? Gal man Tamsta parašytum žodį, kitą — juk Tamsta tokių dalykų žinovas, Tamstos patarimas man dabar būtų labai reikalingas. Aš girdėjau, kad kiti kneipuojasi po 4—6 mėnesius, bet aš tiek būti negaliu, juo labiau, kad nėra žinios, ką duotų tas ilgas buvimas.

Ar negirdėjai Tamsta kartais, kada bus filologų susirinkimas [24] — kurią dieną, ir aš norėčiau atvažiuoti pažiopsoti. Jei Tamsta man rašytum, gal ir apie tai neužmirštum.

Linkėdamas Tamstai visokių gerybių pasilieku

su tikra pagarba

J. Balčikonis

Wörishofen 19 $\frac{\text{XII}}{14}$ 12

Kurhaus, Bayern

LKLI MB RS F 2—21

[2]

Gerbiamas Daktare!

Labai atsiprašau Tamstos, kad nesugrąžinau skolos, nes terminas jau išėjo. Turėjau visokių bėdų, taip pinigai man ir išėjo. Gavau Dysnos apskrity kondiciją, už mėnesio atvažiuosiu į Vilnių ir sugrąžinsiu Tamstai skolą. Būk Tamsta toks geras ir palūkėk, nes dabar neturiu.

Sveikindamas Tamstą velykų šventėmis pasilieku

su tikra pagarba

J. Balčikonis

Anadvaris 19 $\frac{\text{IV}}{11}$ 13

LKLI MB RS F 2—721

K. Būgai

[1]

Panevėžys, 1922 m. spalių 30 d.

Carissime,

Su šiuo siunčiu per Seminarijos mokytoją du egzempliorius Miežinio žodyno. Bet su viena sąlyga: turi mesti visus kitus darbus ir rašyti žodyną; jei nori, važiuok į provinciją, į Plungę ar į Panevėžį, pinigų žodyno darbui bus. Tik duok žodį ir jį laikyk, bus viskas padaryta. Lauksiu greito atsakymo.

Atsiųsk kun. Sragio [25] adresą.

Viso gero!

J. Balčikonis

VU MB RS F 1—796

[2]

Panevėžys, 1922 m. lapkričio 12 d.

Carissime!

Gavęs iš Sveiko laišką, rašytą š. m. lapkričio 4 d., kur Sveikas sutinki visus darbus mesti ir atsidėti žodynui, tik reikalauji garantijų, kad tikrai būtum žodyno rašymo laiku aprūpintas, aš tuojau susižinojau, su kuo reikia, ir iš ten gavau savo keliu šiokių tokių paklausimų.

1) Smulki **žodyno sąmota** (redaktorius, bendradarbiai, knygos, kelionės ir kt.) vieneriems metams.

.2) **Autoriaus garantijos: kada bus duotas žodynas spausdinti,** kada jis galės pasirodyti, keno lėšomis bus spausdinamas pirmą kartą ir keno bus toliau nuosavybė; kada gali būti visas pabaigtas?

3) Kas bus žodyno artimieji bendradarbiai?

4) Ar žodyno redakcija bus Kaune ar kur kitur?

Kaip man rodos, finansistai visai pritaria tai gražiai idėjai, bet jie žmonės yra praktikai, nori tiksliai žinoti, kiek gali viskas atseiti. Čia reikia gerai apsigalvoti ir apsisvarstyti, kad tas darbas nepasirodytų vaikiškas. Iš kitos pusės jie reikalauja garantijų iš žodyno redakcijos — kada bus tikrai baigtas žodynas. Jie duoda pinigų, bet nori, kad jie niekais nenueitų. Tą dalyką gerai apgalvok ir man parašyk, aš toliau vesiu derybas; tikiuosi, kad kaip nors prieisiu prie galo. Iš savo pusės aš patarčiau tam darbui skirti ne vienerius metus, bet daugiau [26], sakysim, trejus kokius, kad paskui neapsijuoktum ir neužviltum finansistų. Be to, visą

žodyno darbą, mano nuomone, reiktų iškelti iš Kauno į romesnę kur vietą.

Pagalvok ir duok atsakymą. Kadangi litai yra jauni pinigai, tą sumą, sakyčiau, rašyk doleriais.

J. Balčikonis

VU MB RS F 1—D 796

[3]

Panevėžys, 1922 m. XI—28.

Brolyti! Jau senokai rašiau prašydamas duoti (metinę) žodyno rašymo sąmotą, kad galėčiau duoti atsakymą finansistams, bet lig šiol nieko neatrašai. Jei kaip kitaip nenusprendei, prašom atsakyti. Jei ne, tai greičiau atsakyk. Aš manau, kad nuo tos sumos, kurią dabar duoda Šviet. M-ja, toliau neatsisakys, todel finansistams bus palengvinimas. Aš sakyčiau, į sąmotą reiktų įtraukti ir tą sumą.

Viso gero!

J. Balčikonis

VU MB RS F 1—796

[4]

Panevėžys, 1922 m. gruodžio 24 d.

Carissime,

Jau du laiškus esu Sveikam rašęs klausdamas, kaip manai padaryti su finansistų propozicija ir ar tinki nuo visų darbų atsitraukti, pasiėmus vieną žodyną, bet lig šiol nieko neatsakei. Gal dabar per šventes turėsi daugiau laiko, pagalvok ir atsakyk — taip ar ne. Būtų labai gerai, kad galėtum greičiausiai išleisti žodyną, šiokiu ar tokiu būdu. Juk didelė yra gėda neturėti mūsų tautai jokio žodyno! Daryk viską, kad jis greičiau būtų.

Ta proga linkiu linksmų švenčių!

J. Balčikonis

VU MB RS F 1—D 796

[5]

Palanga, 1923-VIII-14.

Carissime,

Rugpiūčio pradžioj buvau gavęs iš d-ro Augustaičio [27] laišką, kur jis ketina su Sveiku atvykti į Panevėžį pasitarti fakulteto

reikalais. Mano buvo atsakyta, kada aš esu namie. Lig to laiko Tamstų nesulaukiau ir išvažiavau į Palangą. Dabar į Panevėžį sugrįšiu ne vėliau kaip rugpiūčio 25 d. Jei būtų koks reikalas, prašyčiau rašyti kitoj pusėj laiškelio nurodytu adresu. Viso gero!

J. Balčikonis

VU MB RS F 1—D 796

L. Dambriūnui

[1]

Vilnius, 1962-X-20

Mielas Bičiuli!

Labai dėkui už laiškelį, gražius linkėjimus sveikatos ir gero oro bitelėms. Bet kaip tyčia, gero oro bitelės šiemet nematė. Nuo gegužės pradžios oras atšalo, pradėjo lyti, ir, gali sakyti, ligšiol vis toks. Skaičiau laikraščiuose, kad tokia vasara mūsų krašte buvusi prieš 60 metų. Dabar jau ruduo, reikia laukti gerų orų tik ateinančiais metais.

Prašom nebijoti gauti knygų iš manęs, nors, kaip rašai, galėjau atsilyginti už siuntinį. Atsilyginimas ne tiek svarbus daiktas. Jei gyvas sulauksiu kito pavasario, gal vėl paprašysiu ką atsiųsti iš bičių prietaisų. Šiandien todėl siunčiu: „Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais", II dalis. Leidinys naudingas ne tik istorijai bet ir vardų studijoms. Jei būtų nereikalingas, prašom pateikti kam kitam. Hidronimijai dera rusų mokslų akademijos leidinys: „В. И. Топоров, О. Н. Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов верхнего Поднепровья" 1962. Manau, kad tos akademijos leidinių nesunku gauti ir Amerikoj. Autorių nuomone, tas kraštas seniau buvęs baltų gyventas.

Visko geriausio!

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [28]

[2]

Vilnius, 1964-IV-3

Mielas Bičiuli!

Dėkui už laišką ir gerus linkėjimus.

Dalyvio formą „esantis" (: pasisakė *esantis* garsus daktaras) vartoju, nes kitos tarmės trumpų formų *esąs, esą* visai nevartoja; pagal kitus linksnius jos vartoja formas, turinčias lygų skiemenų

skaičių: *esančio, esantį*... ir *esantis* (plg. Otrembskio Gramatyka języka litewskiego, tom III, §§ 550, 551).

Malonu, kad gavai medų, tik bijau, kad jis nebūtų nustojęs gero skonio, nes ilgesnį laiką buvo aklinai uždarytas. Medus turi būti uždengtas drobiniu skuduru. [...]

Linkiu stiprios sveikatos ir pasisekimo.

J. Balčikonis

Spausdinama iš originalo [29]

[3]

Vilnius, 1965-III-25

Mielas Bičiuli!

Dėkui už sveikinimus ir gerus linkėjimus.

Atsiųsti nuotraukos neturiu, aš tik fotografuojuosi, kai reikia pasui ar kokiam panašiam dokumentui. Jei tikrai norite man padaryti malonumą, tai tos sukakties neminėkit — ne tokie jau mano nuopelnai kalbai.

Dabar man nereikia jokių bičių prietaisų, dėkui už gerą norą.

Būkite sveiki!

J. Balčikonis

Spausdinama iš originalo [30]

[4]

Vilnius, 1968-I-4

Gerbiamas Kolega!

Apie kalbos dalykus laiške nedaug gali pasakyti. Būsiu labai trumpas.

Sveiko galvojimas dėl posakio „vokiškieji okupantai" visai teisingas, čia tėra aklas vertimas iš rusų «немецкие захватчики». Kur viena kalba vartoja būdvardį, kita toj vietoj turi daiktavardį. Paskui kiekvienas žodis turi keletą reikšmių, kurių kita kalba gali visų neturėti, todėl aklas vertimas kartais išeina juokingas. Tai rodo vienas atsitikimas iš prof. Otrembskio gyvenimo. Lenkų žurnale „Problemy", 1964 m. N 4, yra išspausdintas Otrembskio rašinys (tikiuos, Sveikam žinomas) „Ze wspomnień językoznawcy". Ten jis pasakoja apie keliolika nepaprastų dalykų, jam atsitikusių per gyvenimą dirbant kalbos reikalais (tiriant tarmes, užrašinėjant tekstus iš gyvos kalbos ir tt.). Vienas iš tokių dalykų buvo skelbimas ant Vilniaus miesto namų sienų ir tvorų per II pasaulinį karą vidurių šiltinių epidemijos metu: „Nie pijcie zielonej wody!" Matyti, tą skelbimą rašė koks lietuvis, nemokan-

tis gerai lenkiškai. Žodis *žãlias* lietuvių kalboj turi dvi reikšmes: 1) tam tikros spalvos ir 2) nevirtas, o lenkų kalba antros reikšmės neturi. Lenkui pasakymas „Nie pijcie zielonej wody" yra labai juokingas. Bet Otrembskis ne dėl juoko tą dalyką paminėjo, jis sako, kad čia ne juokas, o svarbi kalbos p r o b l e m a, amžinai varginanti vertėjus iš vienos kalbos į kitą.

Reikia pasakyti, tokių keistų kalbos dalykų nuolat pasitaiko mūsų šių dienų raštuose. Kartais mes tiek su jais apsiprantam, jog jų keistumo nebejaučiame. Norint bent dalį jų iškelti, reiktų daug popieriaus suvartoti. Pavyzdžiui paimsime vieną — veiksmažodį „laisvinti", „išlaisvinti". Iš būdvardžio *laĩsvas* galima pasidaryti veiksmažodį su priesaga *-inti* (kaip iš *geras : ger-inti),* bet kada ir kur tą žodį galima vartoti? Dabar raštuose matome sakant: „Rūpinasi Afrikos tautų i š l a i s v i n i m u iš kolonijalinės priespaudos" ir pan. Mūsų kalbos jausmui tas pasakymas tiek pat vertas kaip „Nie pijcie zielonej wody". Toj vietoj reikia sakyti: „Rūpinasi Afrikos tautų v a d a v i m u (išvadavimu) iš kolonijalinės priespaudos". Mūsų gyvoj kalboj ir tautosakoj (dainose, pasakose) šiais atvejais vartojamas tik veiksmažodis *vaduoti* (iš vargo, iš velnio nagų ir tt.). Iš būdvardžio *laĩsvas* padarytą veiksmažodį gyvoj kalboj tegirdėjau tik su priešdėliu *pra- : pra-láisv-inti.* Sako: „Rankovė veržia, p r a l a i s v i n k (siuvėjui), p r a l a i s v i n k taką nueiti (pvz. į tribūną kalbėti, kur daug stovi žmonių)". Tokios reikšmės duotos iš gyvos kalbos ir Didžiajam lietuvių kalbos žodyne (tomas VII), kiti pavyzdžiai iš raštų tai vis nevykę vertimai. Tokių nevykusių pasakymų laiške nesuminėsi. Jų užtektinai galima rasti Jablonskio raštų tam paskirtuose tomuose.

S. Jokubka deda gėles ant Balčikonio kapo Ėriškiuose

Ima baimė, kas bus iš mūsų kalbos, kada jos likimą paims į savo rankas miestuose išaugusi karta — be tarmės, be gyvo kalbos jausmo. Kas bus, vaizdžiai nupiešė Dr. Algirdas Margeris

savo veikale „Amerikos lietuviai ir angliškųjų skolinių žodynas". Ar tos kartos žmonės bejaus, kaip mes dar jaučiame, kad pasakymas „vokiškieji okupantai" yra tos pat vertės, kaip „Nie pijcie zielonej wody"?

Abejoju, ar dabar, po tiek metų lingvistinės polemikos, būtų labai naudinga spausdinti Palionio turimą straipsnį „Kalbos dalykai reikalauja didesnio tikslumo".

Lik sveikas ir drūtas!

J. Balčikonis

Spausdinama iš originalo [31]

J. Endzelynui

[1]

Vilnius, 1952-III-20.

Didžiai gerbiamas Profesoriau!

Labai dėkui už sutikimą dalyvauti Lietuvių Kalbos instituto konferencijoj su pranešimu. Konferencija nukelta kiek toliau — bus balandžio 20—25 d.

Žinau Tamstos nuomonę dėl dėjimo veiksmažodžių su priešdėliais į vieną lizdą. Jei Tamstos pranešimo planui neprieštarautų, gal būtų neprošalį pabrėžti, kad tokia santvarka lengviau ir greičiau duoda pilną supratimą apie atskiro veiksmažodžio reikšmę, negu jo išmėtymas po visą žodyną pagal priešdėlių alfabetą. Autoritetingo mokslininko žodis labai praverstų mūsų konferencijoj.

Širdingai sveikindamas linkiu Profesoriui visokio geriausio.

J. Balčikonis

Spausdinama iš originalo [32]

[2]

Vilnius, 1959-III-7.

Didžiai gerbiamas Profesoriau!

Labai dėkui už Jūsų II-11 laišką su gražiais sveikinimais. Džiaugiuosi, kad Jūs, ligų netrukdomas, galite krutėti, kiek leidžia sveikata. Šiais metais, kaip girdėjau, žmonės serga gripais ir Latvijoj, serga daug kas ir pas mus. Kol kas manęs dar nelietė, šį tą po truputį veikiu, tarp kitko verčiu Otrembskio Gramatikos III tomą, tikiuosi šiais metais tą vertimą baigti.

Šiandien Jums išsiunčiau neseniai išėjusių „Sutartinių" II tomą. Darbas, tiesa, labiau tinka muzikams, bet ir kalbininkams

būtų naudingas, jei tarmių tekstai būtų tiksliai užrašyti. Bet specialistas, bent iš dalies, galės savo reikalui rasti kiek naudos.

Linkiu mylimam Profesoriui visko geriausio, ypač stiprios sveikatos.

Jūsų J. Balčikonis

Spausdinama iš mašinraščio [33]

J. Geruliui (?)

Kaunas, 1931 m. lapkričio 26 d.

Didžiai gerbiamas Profesoriau!

Šiandien gavom dėžę iš Leipzigo su Leskien'o išrinktais žodžiais — labai dėkui.

Žodyno (toli gražu) dar nespausdiname, vis renkame naujus žodžius. Labai gerai, kad Meškauskas apsiėmė išrinkti Chylińskio Bibl. žodžius — tegu tik išrenka. Dėl Bretkūno Biblijos ir Wolfenbüttelio Postilės rinkimo nei su Saliu, nei su Skardžium dar nekalbėjau, kol neaišku, kur tie raštai bus renkami. Jei būtų galima juos gauti į Kauną, tai būtų nesunku jiems perskaityti arba bent padėti skaityti, jei patys kartais negalėtų. Siųsti į užsienį žodyno redakcija neturi tam tikrų lėšų, o jei reiktų jiem važiuoti savais pinigais, tai pasidarytų proga atsisakyti. Vadinas, ar mes galim tikėtis tuos raštus gauti, kaip esam gavę dabar tuos žodynų rankraščius, kuriuos Tamsta patarei neseniai parsisiųsdinti? Karaliaučiaus archyvas davė tuos rankraščius su sąlyga, kad jie būtų laikomi universiteto bibliotekoj ir ten nurašinėjami. Sąlygos nesunkios; jei tokiomis duotų ir kitus raštus, tai būtų labai gerai: darbas greičiau eitų.

Spausdinama iš juodraščio [34]

R. Gryslei

Vilnius, 1963-XII-27

Didžiai gerbiama Kolega!

To Endzelyno laiško, apie kurį Jums kalbėjau, neradau. Jis klausė dėl žodžio „liaudis" kirčiavimo ir vartojimo gyvojoj kalboj. Toj vietoj radau 4 profesoriaus laiškelių, kuriuos Jums su šiuo savo pranešimu siunčiu. Grąžinti man jų nereikia.

Laiškely 16/III 52 Endzelynas mini apie savo recenziją mūsų žodyno II tomui. Ta recenzija iš instituto kažkur dingo. Jei jos būtų likęs Rygoj nuorašas, labai prašyčiau man atsiųsti.

Labai dėkui už gražius linkėjimus. Taip pat linkiu Jums laimingų 1964 metų ir visokio pasisekimo.

Jūsų J. Balčikonis

P. S. Prašom taip pat palinkėti laimingų ateinančių metų savo Kolegoms nuo manęs.

J. B.

Spausdinama iš mašinraščio [35]

J. Jablonskiui

[1]

Carissime!

Labai atsiprašau, kad aš prašysiu Tamstos atlikti vieną mano reikalėlį. Mano „L. Aido" redakcijoj yra likę „Kelionės aplink žemę" klišės. Kur jos padėtos, žino p. Strazdas. Ar negalėtum Tamsta per ką nors jo paprašyti, kad jis tas klišes atneštų ir pas Tamstą paliktų? Jei jo nebebūtų Vilniuj, tai gal kas kitas atsirastų, kas tai padarytų.

Per Kalėdas buvau ketinęs atvykti į Vilnių, bet del kelių sunkumo negalėjau. Dabar atvyksiu, kai pagerės keliai; mes čia panevėžiečiai tikimės, kad jie netrukus pagerės: pradeda geras vėjas pūsti ir saulė šildyti.

Mes gyvenam tuo tarpu puikiai: turim dar duonos ir nevalgom šunienos. Girdėjau, kad Vilnius irgi visko pertekęs, ypač daug turi pinigų — už gaidį gali mokėti tiek, kiek seniau už arklį.

Laukiam Tamstos gramatikos ir negalim sulaukti. Argi dar nebūtų išėjusi lig šiol?

Linkiu Tamstoms visiems visokių gerybių.

Su pagarba

J. Balčikonis

Panevėžys
Kovo 24 d. 1919 m.

LKLI MB RS F 52—183

[2]

Carissime!

Girdėjau, kad Tamsta esi Kaune Mokytojų Kursų lektoriu. Ar negali Tamsta rekomenduoti bent vieną lietuvių kalbos mokytoją Panevėžio mokykloms, žemesnėms klasėms; kitą savaitę būsiu Kaune, galėsim pasitarti.

Dar vienas dalykas. Ar Tamsta negalėtum pasikalbėti su ponais ministeriais, kad jie atmainytų ar pakeistų savo cirkulerą apie lotynų kalbą. Dabar, tiesą sakant, lotynų kalba yra panaikinta, nes: jei mokytojas reikalaus — mokiniai išlakstys, ir jokios naudos nėra; o jei mokytojas bus „geras", tai mokiniai nieko nemokės — irgi jokios naudos nėra. Be lotynų kalbos — vidurinės mokyklos nėra. Reformatoriams vertėtų pasiskaityti Zielinskio „Изъ жизни идей" apie vidurinę mokyklą, apie lotynų kalbos svarbą, tada gal kitaip jie galvotų. Čia reikia klausyti mokslo vyro balso, o ne profanų.

Su pagarba

J. Balčikonis

Panevėžys,
1919 m. rugpiūčio 16 d.

LKLI MB RS F 52—183

[3]

Carissime!

Panevėžio žydų gimnazijai reikalingas lietuvių kalbos mokytojas, yra tuo tarpu 14 pamokų savaitėj po 75 markių už pamoką, vadinas, daugiau kaip 1000 m. mėnesiui. Žydai sakosi, kad duotų ir daugiau, jei atsirastų geras mokytojas. Gal kartais Tamsta turi atliekamą lietuvių k. mokytoją, tai prašom siųsti į Panevėžį.

Haufo pasakas skaitau, bet vis negaliu pabaigti, nežinau, kada Tamstai nusiųsiu. Šiemet pamokų nors turiu nedaug, bet darbas del visokių priežasčių nelabai sekasi. Nežinau, gal reiks mainyti vietą. Man patinka, kad Tamstos ten pešatės, triukšmą keliate ir nieko nebijote. Ar nebūtų ir man ten kokios vietos prie Tamstų? Nors, antra vertus, ir Panevėžy nėr man taip bloga. Tiek to.

Viso gero!

J. Balčikonis

Panevėžys,
1920 m. spalių 20 d.

LKLI MB RS F 52—183

[4]

Panevėžys, 1921 m. birželio 28 d.

Carissime!

Aš dar tebegyvenu Panevėžy, bet netrukus žadu išvažiuoti, tik kur — pats dar nežinau. Kelios dienos atgal buvau Kaune, bet Tamsta jau buvai išvažiavęs į Palangą. Gal aš irgi ten va-

žiuočiau, tik nežinau, kaip ten galėčiau įsitaisyti: ar gauti kur kambarį su visu laikymu, ar samdytis butelį ir savo virtuvę atsivežti. Kai aš važinėjau su ekskursija, Palangoj dar buvo ir butų, ir maisto. Dabar, kiti pasakojo, ir šio ir to stinga. Jei ne dabar, tai gal bent vakacijų pabaigoj nuvažiuosiu į Palangą; reikia pasiteirauti, ar nebus ten gimnazijos, ar nebus ten reikalingi mokytojai. Prašom Tamsta ten būdamas sukurstyti steigti klasinę gimnaziją, su gera disciplina ir tvarka. Būtų gerai, jei susirastų kapitalų, įsteigti privatinę gimnaziją; vyriausybės mokyklos kaž-kas manęs nedžiugina, maža teturiu vilties, kad iš jų susilauktumėm tvirtų žmonių. O ką, gal ir Tamsta panorėtum likti Palangoj?

Visokių gerybių Tamstai!

J. Balčikonis

P. S. Rašant, prašyčiau man rašyti į Panevėžį.
Labų dienų visiems!

LKLI MB RS F 52—183

[5]

Panevėžys, 1922 m. vasario 5 d.

Carissime,

Siunčiu Tamstai per seminarijos mokytoją p. Gilvydį Perro pasakų rankraštį ir klišėms išpiaustytus iš knygos paveikslėlius, išviso 41. Rankraštį kaip mokėdamas taisiau, kas liko, ištaisysiu darydamas korektūrą. Rusiškam vertimui paimti ir tie patys paveikslai, todel manau, kad galima imti ir lietuviškam nieko nesiklausus, nes tas autorius labai senas, tur būt, ir paveikslams nebėr gyvųjų žmonių, kurie turėtų į juos autoriaus teises. Bet del visko tegu leidėjai pasiteirauja.

Kaip Tamsta žinai, klišes aš darau pats ir duodu leidėjams, bet **norėčiau, kad klišės būtų padarytos kiek galima geriau,** kad jos tiktų keliems leidimams ir **paveikslai išeitų gražūs** — kaip originale. Kitaip visai nevertėtų daryti. Jei ne taip brangiai atseitų, gal reiktų taip pat padaryti, kaip prancūzų, graviuras. Būtų gerai, kad leidėjai viską ištirtų ir man praneštų, o tuo tarpu rankraštis galėtų būti renkamas.

Kaip tarėmės pas Tamstą, tekstas turi būti surinktas cicero šriftu, su šponais. Reikia parinkti gražų šriftą, kad knyga tikrai graži išeitų. Man patinka Pietario raštų šriftas (išleistų „Atžalos" Leipcige). Formatas turi būti toks, koks ir originalo. Paveikslai klišėms išimti su visu puslapiu, o iš to matyti, koks būtent formatas.

Jei leistų p. Raupys, tai jis, kaip sutarta, galėtų gauti už 15% nuo brutto kainos. Tik, kaip man rodėsi, jis didelio noro neturėjo spausdinti. Buvau kiek kalbėjęs ir su šviet. m-ja. Prašom del

visko su p. Mickevičium pakalbėti. Jei jie duotų 20%, tai aš greičiau jiems atiduočiau — jie gal daugiau leistų, kaip „Aušra", todel man geriau apsimokėtų. O jei tiek neduotų, tai verčiau „Aušrai" — tai geriau išplatins. Pagaliau, Tamsta padaryk taip, kaip Tamstai rodysis geriau, nes aš apie tuos dalykus nedaug turiu supratimo. Kad tik knyga būtų graži.

Dar vienas dalykas. „Švyturys" prašo pavesti jiems leisti antrą kartą Anderseno pasakas. Į jų laišką aš dar nieko neatsakiau, bet manau duoti. Tik, man rodos, dabar reiktų leisti su iliustracijomis. Bet pirma norėčiau peržiūrėti ir, kiek mokėsiu, patvarkyti kalbą. Čia be Tamstos pagalbos neapsieisiu. Ar Tamsta man negalėtum paskolinti ir per Gilvydį atsiųsti Voronežo leidinio Anderseno pasakų egzempliorių, kurį Tamsta esi skaitęs ir savo pastebėjimus padaręs. Būtų man didelė paspirtis. Jei ir nedaug būtų padaryta pastebėjimų (ne visos knygos), vistiek prašyčiau duoti.

Rodos, viską parašiau.

Viso gero! Labų dienų visiems Tamstos namams.

Tamstos J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[6]

Panevėžys, 1922 m. kovo 9 d.

Carissime,

Pasitaikius progai, siunčiu Tamstai pagaliau Katinėlio pasaką ir kelius priežodžius, patarles. Daugiau pasakų, kurios galėtų tikti chrestomatijai, neradau; matyti, bevažinėdamas išmėčiau. Bet tos, kurios buvo mano perrašytos ir kurias Tamsta skaitei Gardine, dabar, kaip netyčia sužinojau, yra kažkokiu būdu atsidūrusios pas Voldemarą. Jei Tamsta norėtum, tai galėtum iš jo per ką gal gauti. Galop, gal Būgai reiktų tų pasakų „Tautosakai", tai tegu paima iš Voldemaro. Jei spausdintų, tegu del visko man korektūrą vieną parodo.

Jei Tamsta galėtum, prašyčiau duoti atvežti Tamstos egzempliorių Anderseno pasakų. Prašom del to nevargti; kiek bus pastebėjimų, tiek man ganės. Apie velykas žadu būti Kaune, tai del kitų dalykų pasikalbėsime.

Viso gero!

Labų dienų Tamstos visai šeimynai.

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[7]

1922 m. rugsėjo 2 d. Kisingenas [...]

Carissime,

Šiemet esu nusidavęs į Kisingeną [36]; išbuvau arti šešių savaičių ir nieko nepešiau. Greit grįžtu ir prašyčiau Tamstos pagalvoti, jei nežinai, kaip lietuviškai reiktų pavadinti „русалка", „Nixe". Man labai reikalingas tas žodis.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[8]

Panevėžys, 1922 m. spalių 30 d.

Carissime,

Visai tiesa, ką Tamsta rašai apie Būgą savo laiške iš šių metų spalių 9 d., bet kas jį pataisys? Kai galvoju apie jo žodyną, mane ima baimė, kad jo neištiktų toks pat likimas, kaip Juškos. Gal aš, toliau gyvendamas, klystu, bet nematau kito išėjimo, kaip įstatyti jį į tokias sąlygas, kad jis vieną žodyną tedirbtų. Kaip rašiau anam laiške, dar reikalinga būtų šiokioj ar tokioj formoj kontrolė. Jei tas nieko nepadėtų, tai, žinoma, kito vaisto nebėra. Mano nuomone, jis turėtų atsisakyti ir nuo universiteto ir išvažiuoti kur į provinciją, nes jo specialybė yra siaura ir jis nedaug gali turėti jai pasiruošusių studentų. Antra, atsisakymas nuo universiteto būtų neilgas, po 2—3 metų vėl galėtų grįžti. Jei pinigų būtų, kaip Tamsta manai, tai reikia jį kur gabenti. Rašau vienam kitam žmogui, kuris galėtų prie to darbo prisidėti. Netrukus apie tą dalyką parašysiu daugiau, ką išgirsiu.

Labai dėkui už knygas (Vargo mok. ir gramat.), kurias vakar iš Tamstos gavau.

Jau baigiasi netrukus metai, kaip Perro pasakos paduotos Šviet. M-jai spausdinti, bet spausdinimo darbas dar nei iš vietos nejuda.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[9]

Panevėžys, 1922 m. lapkričio 6 d.

Carissime,

Gavęs iš Tamstos atsakymą, kad žodynui rašyti beveik būtų pinigų, nurašiau apie tai Būgai. Jis man atrašė laišką, kurį Tamstai čia siunčiu, kad Tamsta matytum, kaip jis į tą dalyką žiūri. Pasinaudojus, prašyčiau Būgos laišką man grąžinti atgal. Kaip matyti tam laiške, jis nori garantijos vieneriems metams, kad būtų aprūpintas. Bet man rodos, kad reikėtų jį aprūpinti trejiems metams, tada bent bus parašytas gal visas žodynas [37]. Universitetą jis galėtų mesti nuo Kalėdų ar nuo vasaros — vistiek. Tik vienas svarbiausias klausimas — ar jis galės būti aprūpintas trejiems ir kas galėtų tą aprūpinimą garantuoti? Norėčiau žinoti, kaip Tamsta galvotum.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[10]

Panevėžys, 1922 m. lapkričio 12 d.

Carissime!

Šiandien parašiau Žodynui laišką reikalaudamas iš jo sąmotos ir garantijų.

Kaip būtų gerai, kad tas darbas tikrai pavyktų! Mums gėda ir negarbė, kad tauta, kuri turi valstybę, universitetą, tiek gimnazijų, neturi žodyno! Reiktų viską daryti, kad jis greičiau pasirodytų!

Iš Tamstos paskutinio laiško man lyg pasirodė, kad finansistams kiek rūpi žodyno leidimo ir jo nuosavybės teisių klausimas. Bijau, kad tuo Žodyno ne nugąsditumėm. Tegu, sakyčiau, jis su tuo dalyku žinosi — čia jo dvasios troškimų šventas daiktas,— o mes turim žiūrėti, kad nebūtų leidžiami be reikalo pinigai ir kad žodynas būtų greičiausiai parašytas.

Daugiau paskui, gavus iš Žodyno atsakymą.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[11]

Panevėžys, 1922 m. gruodžio 18 d.

Carissime,

Jau du laiškai yra nurašyti Žodynui, bet jis nieko neatsako; paskutinį laišką vežte nuvežė, kaip ir Tamstai, Kostukas [38], kai jis buvo Panevėžy; tam laiške prašiau šiokį ar tokį duoti atsakymą, bet jis vis tyli. Gal jis garantijų pabijojo duoti, o gal pats sumanymas jam pasirodė nerimtas. Tiesą sakant, prašydamas atsiųsti žodyno sąmotą, minėjau, kad Žodynas įtrauktų į tą sumą, kurią gauna iš Ministerijos — tada mažesnė finansistams būtų pridėti suma. Netrukus parašysiu dar kartą Žodynui.

Važiuoti į Kauną tuo tarpu jokių neturiu reikalų, ir jei Žodynas grieštai atsisakys nuo to sumanymo, tai greičiausiai neatvažiuosiu.

Ar Perro pasakos spausdinamos ir kaip eina darbas, jokių tikrų žinių neturiu.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[12]

Panevėžys, 1922 m. XII. 31.

Carissime!

Iš Žodyno jokio atsakymo lig šiol negavau, todel nieko negaliu rašyti.

Jei neklystu, būdamas pas Tamstą rudenį, rodos, girdėjau, kad Biržiškos išėjęs „Mūsų raštų istorijos" 2 leidimas. Laukiu, knygynai vis neturi. Jei tiesa, ar negalėčiau kaip nors gauti per Tamstos protekciją kelių egzempliorių? Girdėjau, kad antras leidimas nebus pardavinėjamas, kol nebus išpirktas pirmas. Jei būtų galima gauti, prašyčiau pasakyti, kaip gauti, Elisonas parveš.

Sveikinu Tamstas visus Naujųjų Metų, linkiu sveikatos ir visokių gerybių.

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[13]

Panevėžys, 1923 m. vasario 21 d.

Carissime!

Galop prisirengiau atsakyti į Tamstos laišką, rašytą sausio 30 d.

Žodyno straipsnį buvau skaitęs ir taip pat del kai ko stebėjęsis; sakysim, aš jo prašau pristatyti žodyno redakcijos išlaidų sąmotą, vadinas, žadu finansistų paspirties, o jis, nieko neatsakydamas, tos pačios paspirties prašo per laikraštį! Del Žodyno atsidėjimo vienam darbui esu rašęs kun. Sragiui; jis irgi yra tos nuomonės ir žada iš savo pusės rūpintis, kad provincijoj susirastų tinkama vieta atsikelti jam iš Kauno.

Su leidimo Komisija, rodos, bus šiaip taip susikalbėta. Bus renkama išnaujo ciceru, bet visai suderinti klišes su formatu, kaip yra prancūziškam leidime, spaustuvė negalinti.

Del universiteto ilgai galvojau, ką padaryti, bet galop nusprendžiau atsisakyti; tam darbui permaža esu prisirengęs: pasakėlių vertimas nėra dar nuopelnas, kad galėčiau drįsti užimti tokią atsakingą vietą; būdamas Panevėžy, nieko naujo per tuos metus neišmokau, per visą laiką reikėjo kariauti su visokiomis kliūtimis. Žinoma, gal galėčiau pasirengti, turbūt, man ištektų gerų norų ir patvarumo, bet čia kliūva ta mano nesveikata, kuri visur man skersai kelio stovi.

Eiti vienu kalbos keliu, kaip Tamsta rašai, aš, tiesą sakant, seniai galvoju, seniai turiu kitą projektą — pasitraukti iš mokyklos ir atsidėti siauram darbui, vertimams. Jei bus galima, ketinu nuo šių mokslo metų tą projektą įvykdyti.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[14]

Panevėžys, 1923 m. kovo 16 d.

Carissime,

Labai atsiprašau, kad vėl ilgai užtrukau su atsakymu į Tamstos laišką, nors kasdien apie jį galvojau. Galvojau, bet vis delto griežtai ką atsakyti negaliu. Antra vertus, ligi kitų mokslo metų pradžios yra dar daug laiko, galima bus paieškoti kandidatų.

Apskritai kalbant, jei aš tikrai reikalingas Kaune, tai prieš reikalą negali eiti, nors ir labai nenorėtum. Bet ar bus iš to kokia nauda, tai didelis klausimas: aš galiu kiek dirbti, kai turiu tam tikras gyvenimo sąlygas, o be jų visai iširsiu. Tuo atžvilgiu man geriausiai būti kur užkampy, nedideliam miestely. Be to,

del susidariusių tėviškėj aplinkybių tuo tarpu negaliu labai tolintis nuo saviškių.

Per Verbą būsiu Kaune, tada plačiau apie tai pakalbėsim.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

[15]

Panevėžys, 1924 m. rugpiūčio 1 d.

Carissime,

Seniai turėjau Tamstai ką parašyti del mano kėlimo į Kauną, bet vis laukiau kokio galo. Dabar iš vienos pusės galas jau padarytas — aš atidaviau seminariją šiandien kitam direktoriui, bet buto Kaune, nors buvo labai žadėtas, lig šiol nėra. Palauksim ir pažiūrėsim, ką toliau darysim. Apie šio mėnesio vidurį žadu būti Palangoj ir pasimatyti su Tamsta.

Viso gero!

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 52—183

I. Kisinui

Kaunas, 1931 m. spalių 20 d.

Gerbiamasis!

Man yra pavesta suredaguoti Jablonskio straipsnius, išmėtytus po visus laikraščius. Dalį jų esu surinkęs ir gavęs iš Balvočiaus. Žurnale „Archivum Philologicum" A. Merkelio surašytoj bibliografijoj nėra paminėta dalies tų straipsnių, kuriuos aš turiu; žinoma, gali būti nepaminėti ir iš tų, kurių aš neturiu. Žinodamas, kad Tamsta interesuojiesi bibliografijos dalykais, norėčiau paklausti, ar Tamsta kartais nepastebėjai neįtrauktų į Merkelio Jab. bibliografiją straipsnių, ar Tamsta kartais neturi prisirinkęs kokių Jablonskio smulkių raštų ir kokiomis sąlygomis galėtum Tamsta man juos pavesti Jablonskio leidžiamiems raštams pasinaudoti. Norėčiau atsakymą gauti iš Tamstos kaip galima greičiau: ministerija spiria tuojau pradėti spausdinti.

Šia proga linkiu Tamstai daug visko gero.

J. Balčikonis

Adr.:

Kaunas, Alytaus g. N 4.

P. S. Jei Tamsta turėtum prisirinkęs tokių J. straipsnių, gal man atsiųstum jų sąrašą, tada galėčiau žinoti, kas man reikalinga.

LTSR MA CB RS F 166

Knygų leidimo komisijai

[1]

Švietimo Ministerijos

Knygų Leidimo Komisijai

Švietimo Ministerijos išleistos Haufo Pasakos visai baigiamos pardavinėti, reikia tuojau leisti antrą kartą.

Jei Švietimo Ministerija jas vėl leistų, norėčiau gauti honoraro nuo parduodamos kainos 25% remdamasis Ministerių Kabineto patvirtintomis 1924 m. balandžio 7 dieną taisyklėmis dėl atlyginimo autoriams už raštus — II, 2 ir 6, nes:

1) Haufo pasakos yra poėzijos dalykas, o norint tą poėziją išreikšti vertime, reikėjo įdėti daug darbo;

2) Duodu antrajam leidimui 57 klišes paveikslams spausdinti; paveikslai tokie, kaip pirmajam leidime; klišės dirbamos geriausioj firmoj Paryžiuj;

3) Atlieku pats visą korektūros darbą.

J. Balčikonis

Kaunas,
1925 m. balandžio 25 d.

LTSR CVA F 391, ap. 4, b. 1281

[2]

Švietimo Ministerijos
Knygų Leidimo Komisijai

Mano verstų „Brolių Grimmų Pasakų" I tomo pirmasis leidimas išparduotas, antrąjį leidimą sutikčiau pavesti Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisijai šiomis sąlygomis:

1) duodu savo klišes (iš viso 65), dirbtas geroj firmoj Paryžiuj;

2) atlieku pats visą korektūros darbą;

3) del šrifto turiu sprendžiamą, del popierio patariamą balsą;

4) norėčiau gauti 20% honoraro nuo parduodamos kainos.

J. Balčikonis

Kaunas,
1925 m. gruodžio 9 d.

LTSR CVA F 391, ap. 4, b. 1285

J. Otrembskiui

Profesoriui J. Otrembskiui

Siunčiu Jūsų Gramatikos III tomo vertimą. Prašyčiau peržiūrėti, pataisyti ir labai netrunkant grąžinti. Taisytini bus tarp kitko šie dalykai:

1. Netikslus vertimas.
2. Yra mano pridėtų kiek pavyzdžių. Kokie nereikalingi, prašom išbraukti.
3. Kartais vienus pavyzdžius pakeičiau kitais, mano nuomone, gyvesniais: sakysim, vietoj naujadaro *valstietis* (66) įdėjau *kaunietis*.
4. Atsiras nevienodų vertimų, pvz.: „prielinksnis *vartojamas* su kilmininku", „prielinksnis *eina* su kilmininku", „prielinksnis *jungiamas* su kilmininku". Kas labiau tiktų? — *iš* žodžio ir *nuo* žodžio. — Žodžio *postać* keleriopas vertimas: pavidalas, išvaizda...
5. Iš skyrelio „Uzupełnienia" papildymai iškiloti prie atsakančių paragrafų. Gal juos geriau reikėjo dėti į išnašas?
6. Vietoj termino „reikiamybės dalyviai" vartojau „*reikiamieji* dalyviai". Gyvojoj kalboj nežinau nei vieno daiktavardžio su priesaga *-ybė* iš neveikiamųjų esam. laiko dalyvių. Vietoj „reikiamieji dalyviai" galėtų būti „*reikos* dalyviai", net „*reikiniai* dalyviai". Ar termino keitimas reikalingas, turės spręsti leidyklos redakcija. Žinoma, ji spręs ir kitus mažmožius.
7. Gal nereikalingi sutrumpinti šaltinių (vietų) nurodymai: Jrb, Rm, Slm...
8. Korektūros klaidos.

J. Balčikonis

Vilnius,
1959 m. spalio 28 d.

Spausdinama iš juodraščio

G. Petkevičaitei-Bitei

Kaunas, 1935 m. vasario 26 d.

Gerbiamoji!

1909 m. „Vilties" N 117 buvo išspausdintas d-ro Petkevičiaus nekrologas be jokio parašo. Iš kalbos galima spręsti, kad jį bus parašęs J. Jablonskis. Ar Tamstai kartais neteko girdėti, ar tikrai čia Jablonskio rašyta. Kartu pridedu tą nekrologą; grąžinti jo man nebereikia, turiu kopiją.

1914 m. „Liet. Žinių" N 106 yra įdėtas straipsnis „Gimtosios kalbos reikalu", pasirašytas raide B. Ten barami inteligentai, kad

jie griauną paskutinę „Lietuvos pilį" (kalbą). Galima spėti, kad čia bus Bitės straipsnis. Ar Tamsta kartais to neatsimeni, ar Tamsta negalėtum kartu atsakyti?

Ta proga širdingai sveikinu Tamstą linkėdamas daug visko gero.

J. Balčikonis

LKLI MB RS F 30—105

E. Samaniūtei-Otrembskienei

[1]

Kaunas, 1938 m. kovo 28 d.

Gerbiamoji Kolege,

Tuo tarpu niekas Kaune neketina leisti Sirvydo žodyno. Jei Tamsta leistum jį mokslo reikalams, tai Sirvydo rašybos nereikėtų keisti — palikti tą, kuri buvo pavartota tame leidime, kurį Tamsta turi. Bet jei naujas Sirvydo žodyno leidimas būtų skiriamas praktikos reikalams, tada lietuviškus žodžius reikėtų, mano nuomone, parašyti šių dienų mūsų rašyba: vietoj Sirvydo „brungus" rašyti „brangus", vietoj „sziaudas" rašyti „šiaudas", ir tt. Praktikos reikalams skiriamas leidimas turėtų būti ir sukirčiuotas, nors, tiesą sakant, dabar nėra tikslių žinių, kaip Sirvydo laikais jo žodžiai buvo tariami. Jei Tamsta kada būtum Kaune, galima būtų plačiau apie leidimo tikslą ir darbą pakalbėti.

Linkiu Tamstai visko geriausio.

J. Balčikonis

VU MB RS F 12

[2]

Kaunas, 1938 m. liepos mėn. 6 d.

Didžiai gerbiama Kolege,

Lietuvių kalbos žodyno redakcijos du bendradarbiai, N. Grigas ir J. Senkus, važiuoja į Vilniaus kraštą tikrinti ir rinkti žodžių. Jei Tamsta galėtum, prašyčiau neatsisakyti kuo nors tame reikale padėti.

Ta proga linkiu Tamstai daug visko gero.

J. Balčikonis
Žodyno redaktorius

VU MB RS F 12

Kaunas, 1938 m. kovo 28 d.

Gerbiamoji Kolega,

Šiuo tarpu niekas Kaune neketina leisti Širvydo žodyno. Jei Tamsta leistum jį mokslo reikalams, tai Širvydo rašybos nereikėtų keisti — palikti ta, kuri buvo pavartota pirmame leidime, kurį Tamsta turi. Bet jei naujas Širvydo žodyno leidimas būtų skiriamas praktikos reikalams, tada [illegible] žodžių reikėtų, mano nuomone, pa[illegible] šių dienų mūsų rašyba: vietoj Širvydo „brangus" rašyti „brangus", vietoj „szandu" rašyti „šiandas" ir t. t. Praktikos reikalams skirtas leidimas turėtų būti ir sukirčiuotas, nors, tiesą sakant, dabar nėra tikslių žinių, kaip Širvydo laikais jo žodžiai buvo tariami. Jei Tamsta kada būsi Kaune, galima būtų pasikalbėti plačiau apie leidimo tikslą ir darbą [illegible].

Linkiu Tamstai viso geriausio.

J. B[illegible]čikonis (?)

Laiško E. Samaniūtei faksimilė

[3]

Kaunas, 1938 m. lapkričio 7 d.

Didžiai gerbiama Kolega,

Prašom dovanoti, kad teip ilgai neatsakiau į Jūsų laišką.

Iš Orintaitės žodžiai išrinkti. Būtų gerai, kad Jūs rinktumėt žodžius iš Vilniaus krašto rašytojų ir laikraščių: jei kiltų kokių abejojimų, galima būtų pasiklausti autorių dėl žodžių gyvumo,

kirčiavimo ir vartojimo gyvoj kalboj. Būtų dar geriau, kad būtų galima rinkti žodžius iš Lietuvių Mokslo Draugijos archyvo rankraščių ir knygų, kurių neturime Kaune. Gal kartais turi Vilniaus universiteto biblioteka kokių lietuviškų knygų, iš kurių galima būtų parinkti žodžių. Jei būtų, gal galima būtų atsiųsti tų knygų sąrašą pažiūrėti, ar nebus kurios jau išrinktos.

Siunčiau Jums Daukšos Postilės prakalbą ir nedidelį ryšuliuką žodžių patikrinti jų gyvumą ir reikšmę. Ar gavot?

Linkiu Jums visko geriausio.

Jei būtų proga, prašom atvažiuoti į Kauną.

J. Balčikonis

VU MB RS F 12

[4]

Kaunas, 1938 m. lapkričio 23 d.

Didžiai gerbiama Kolega,

Gavau Tamstos laišką ir atviruką, dėkui.

Lietuvių kalbos žodyno redakcija pageidauja, kad žodžiai būtų pirmiausia renkami iš rankraščių, jei jie kur randami. Tuo tarpu prašom išrinkti žodžius iš T-os minėtų rankraščių: 1809—1867 m. pamokslų rinkinio ir 1844 maldaknygės. Renkant prašom kreipti akis ne tiek į pačius žodžius, kiek į frazeologiją. Nėra labai vertingi ir plačiau vartojami barbarizmai. Paieškojusi, T-a galėsi rasti ir daugiau kokių rankraščių Vilniaus bibliotekose.

Kai T-a ieškosi po bibliotekas rankraščių ar knygų, ar negalėtum kartais pasiteirauti žinių apie Petkevičių, išleidusį ir parašiusį katekizmą 1598 m. (Polski z Litewskim katechizm. Nakładem Jego Mści Pana Melchera Pietkiewicza, Pisarza Ȝiemskiego Wileńskiego, Roku 1598). Tarp kitko, Studnickis jau yra prašytas paieškoti apie jį žinių. Gal kartais ir kiti galėtų ką rasti. Ypač svarbu būtų sužinoti, kada ir kur jis gimė ir kada mirė.

Iš p. Brenšteinienės knygų sąrašo aš pats pirkčiau, jei kaina pasirodytų prieinama, šias:

1. Wołonczewski. Dawatku kninga 1864.
2. Stanewicz Syman. Daynas Žemayczių 1829.
3. Myle K. W. Prasma Łatinu kalbos 1837.
4. Dewinakis. Giwatas. Didiujû Karwaidu 1846.
5. Iwanowicz Wincenty. Naujas Žiamajtiszkas Elementorius 1864.
6. Juzumowicz Wincenty. Giwenimas Žmogaus Krikszczionies 1861.
7. Juzumowicz Tadeusz. Didesis Elementorius ir Katak. 1860.
8. Želwowicz Jozepas. Pasakas 1863.

Tų knygų nesiskubinu gauti. Gal per Kalėdas būsiu Vilniuj, tada parsivežčiau.

Jei kas norėtų ką paimti iš likusių, parašysiu kitą kartą.

Dabar sveikinu T-ą linkėdamas daug visko geriausio.

Pamiršau paklausti, ar T-a turėsi lapelių (mūsų) žodžiams rašyti. Jei reiktų, nusiųstumėm.

J. Balčikonis

VU MB RS F 124

[5]

Kaunas, 1938-XII-15

Didžiai gerbiama Pana Elena,

Dėkui Jums l. už laišką ir Jūsų rūpesčius surasti kokių žinių iš Petkevičiaus gyvenimo. Ligšiol iš niekur nieko nesužinojau, gal ir nepavyks sužinoti.

Be tų knygų, apie kurias anksčiau rašiau, norėčiau dar nupirkti Valančiaus „Žem. Vyskupystę", abudu tomus, ir Šiaulėniškio Senelio tris dalis. Tai pranešti turėjo Jums vienas pažįstamas. Bet tai neskubus dalykas, nes nėra žinios, ar beliks kas iš tų Brenšteinienės knygų nenupirkta [ir tą patį paž. nusiųsčiau naujų žodžių patyrinėti].

Linkių Jums gauti leidimą ir laimingai atvykti į Kauną. Apie žodyno reikalus geriau pakalbėti gyvu žodžiu. Viso geriausio. J. Balčikonis.

Prieš XII-20 nevažiuosiu į Vilnių.

VU MB RS F 124

[6]

Kaunas, 1939-I-14

Didžiai gerbiama Pana Elena,

Pamiršau Jum pasakyti vieną daiktą:

Grimmų pasakų p. 312 antra eilutė turi būti visa pakeista šiais žodžiais: „jaunikiui. Trečią vakarą karalaitė pasuko vėl žiedą ir tarė:"

Bėda su spaustuvėm, kurios betaisydamos vieną klaidą spaudžiant padaro dešimtį! Jei Jūs kada vartydamos pastebėtumėt panašų dalyką — ne vietoj įkištą kitą eilutę — prašyčiau man pranešti. Aš pats neturiu kantrybės perskaityti.

Skaičiau, kad sugrįžote į Vilnių. Rodos, laimingai. Mūsų publika lydėdama perdidelį triukšmą kėlė. Man tai netiko. Buvo prisirinkę visokių vaikagalių, tai ką jiem padarysi. Matyti, svečių

akyse niekas nenorėjo su jais peštis. Ar nepamiršot ką išvažiuodamos? Viso geriausio Jum. Sveikink mamytę. J. Balčikonis.

VU MB RS F 124

[7]

Kaunas, 1939-II-9

Didžiai gerbiama Pana Elena,

Gavau Jūsų laišką, ir skubu trumpai atsakyti. Už žinias apie ūkelį dėkui, bet bitėm netinka, pertoli.

Su Valanč. „Vyskupyste" prašom nesiskubinti — kada bus proga, prašom paimti.

P. Andrulytė ir ligšiol nieko neatsakė: gal jai knygų nebereikia ar neturi leidimo atsilyginti užsienyje. Bijau, kad siunčiant nepasidarytų Jum išlaidų.

Kai bus galima prieiti prie mokslo draugijos bibliotekos, reikia manyti, pavyks rasti nemaža materialo žodynui. Jei galėsiu, ir pats atvažiuosiu pažiūrėti.

Kun. Stankevičiaus „gelžnagė" greičiausiai toliau neis iš jo dirbtuvės — „Pasagas" („pasaga" ką kitą reiškia — „paprūga") yra gyvas kalbos žodis, pažįstamas iš Juškos dainos. Geresnio nereikia.

Sveikinu ir linkiu Jum daug visko geriausio.

J. B.

VU MB RS F 124

[8]

Kaunas, 1939-III-15

Didžiai gerbiama Pana Elena,

Prašom nebijoti įkyrėti: priešingai, man labai malonu, jei galiu Jum kuo nors atsitarnauti. Dėl rūpimų prof. Otrębskiui žodžių „žmonės", „gimti", „praminti" ištraukas pridedu skyrium.

1613 m. katekizmas ar nebus apsirikimas: man rodos, turėtų būti 1653 m. (Kėdainiuose). Su 1799 m. liturgija tikrai nėra reikalo skubintis.

Surasti ankstyvesnę knygą už Mažvydo katekizmą linkiu Jum iš širdies. Tai būtų tikrai nepaprastas radinys! Tos laimės ir garbės pavydėtų visa Europa.

Kaune tuo tarpu nieko naujo.

Sveikinu Jus linkėdamas daug visko gero.

J. B.

VU MB RS F 124

[9]

Kaunas, 1939-VIII-24

Didžiai gerbiama Pana Elena,

Gavau Jūsų laišką, rašytą į Karlsbadą [39], ir kitą — į Kauną, labai dėkui. Jūsų gerumas be pavyzdžio: mes patys tiek nesirūpiname žodynu, kiek Jūs. Daugumą Jūsų paminėtų knygų būtinai reiks išrinkti.

Vakar buvau Užsienių Reikalų M-joj. Pasą, rodos, gausiu. Jei kokių kliūčių nebus, į Vilnių atvyksiu sekmadieny (VIII-27), apžiūrėsiu parodą, paskui norėčiau nors vieną dieną nuvažiuoti į Trakus. Trakų baisiai pasiilgau. Prieš karą daug kartų esu buvęs, man jie labai tinka. Jei vakare būtų galima iš Vilniaus nuvykti į Trakus, tai viešbučio nesamdyčiau, daiktus pasidėčiau stoty ar pas pažįstamus.

Tuo tarpu linkiu Jum visko geriausio ir maloniausio.

J. B.

VU MB RS F 124

[10]

Kaunas, 1940-VIII-27

Didžiai gerbiama Pana Elena,

Labai dėkui už Trakų autobusų sąrašą, bet dėl prasto oro ir kitų priežasčių šį kartą negalėjau pasinaudoti. Toliau 2 sekmadienius iš eilės važiuosiu į savo kraštą, o paskui gal galėsiu. Apie tai pranešiu iš anksto.

Sveikinu linkėdamas visko geriausio.

Šiandien terp vakaro 6—7 val. pradedam spausti pirmą žodyno lanką, ant tavo [?] [40] popieriaus. J. B.

VU MB RS F 124

[11]

Vilnius, 1959-III-29

Didžiai gerbiama Ponia Elena!

Gavau Jūsų gražius sveikinimus su bičių dovanomis. Rūpinsiuosi pasinaudoti tais pamokymais, jie tikrai padidins medaus gamybą, todėl labai kviečiu vasarą atvykti ir pažiūrėti, kokie bus gražūs rezultatai.

Su III tomo vertimu po truputį slenku tolyn, beveik pradedu tikėti, kad kada nors pasieksiu galą, jei kiek ir pagyvensiu. I to-

mo, vertimas, manau, bus jau įpusėtas, gal netrukus susilauksiu džiaugsmingos žinios, kad jau ir pabaigtas.

Taip pat dėkoju Profesoriui už bičių literatūros padidinimą tokiuo storu tomu. Pirma proga, garantuoju, atsilyginsiu skystu auksu.

Pirmiau galvojau daug daug parašyti, bet kai atsisėdau, viskas iš galvos išėjo. Reikia palaukti kito karto, o tuo tarpu prašom priimti nors pavėluotus pavasario švenčių širdingiausius linkėjimus.

Jums, Ponia Elena, ir Profesoriui visko geriausio ir greito pasimatymo.

Jūsų J. Balčikonis

VU MB RS F 124

[12]

Vilnius, 1962-IV-19

Didžiai gerbiama Ponia Elena,

Gavau iš Jūsų visą glėbį Profesoriaus straipsnių, perskaičiau su dideliu malonumu. Dėkui už tuos straipsnius, telegramą ir visus gerus linkėjimus. Ir Jums linkiu visko geriausio, ypač stiprios sveikatos. Pats aš sirgau gripu apie mėnesį, vos kelinta diena išeinu į miestą. Pas mus daug kas sirgo tokiuo bjauriu gripu.

Prof. straipsny „Язык ятвягов" paminėta apie *Júoda.* Aš netoli nuo jos gyvenu, mes atitraukiam kirtį nuo galo, vadinas, rašomoj kalboj turėtų būti *Juodà.* Dabar kitaip nevadinas ta upė kaip *Juoda.* Mano motina arčiau gyveno prie tos upės, ir ji sakydavo *Juodó patvino* (pavasarį ar po lietaus), vadinas, seniau upė turėjo įvardžiuotinę formą — *Juodóji.* Nykstant tarmės įvardžiuotiniams būdvardžiams, ir upė neteko įvardžiuotinės formos.

Pasirodo, kad italai daro korektūros klaidų ne mažiau kaip mes. Štai „1680 met. katekizme" to anglo iš Glazgovo pavardė yra ne *Hultum,* kaip išspausta, bet *Holttum.*

Vietų pavadinimai mūsų raštuose ne visada tikslūs. Liet. kalbot. klaus. IV Savukyno str. „Ežerų vardai" yra išspausta *Bartk-uškių* ežeras. Turi būti *Bartkuškio* (*Bartkuškis* ta vieta vadinasi). Tam pačiam straipsnyje prie žodžio *Blìnda* parašyta *Porų k.* Turi būti *Puorių̃* (acc. *Puoriùs*). Aš toj vietoj buvau ir iš senų žmonių tą pavadinimą girdėjau.

Atsiprašau už nereikalingą priedą.

Jūsų J. Balčikonis

VU MB RS F 124

A. Senui

[1]

Vilnius, 1955-XII-19

Didžiai gerbiamas Kolega!

Gavęs Tamstos laišką, rašytą rugpjūčio 15 dieną, tuojau išsiunčiau ar dvejetą knygų, reikalingų Tamstos mokslo darbui. Toliau dar siuntinėjau knygų, galinčių, mano nuomone, praversti Tamstos redaguojamam lietuviškai vokiškam žodynui. Ar jos nuėjo, žinios neturiu.

Žinodamas, kad Tamsta Pensilvanijos universitete dėstai rusų kalbą, šiandien siunčiu Tamstai Maskvos universiteto profesoriaus Petersono trumpą lietuvių kalbos gramatiką: „Очерк литовского языка". Ta gramatika skirta lingvistiką studijuojantiems studentams rusams. Gramatikos redaktorium buvau aš, pirmąją korektūrą ištaisiau, prašiau leidyklos atsiųsti ir paskutinę, bet leidykla pavedė spaudos darbą prižiūrėti vienam aspirantui, o paskutinės korektūros man neatsiuntė, gramatikos autorius tuo laiku sunkiai sirgo, pats korektūros neskaitė, ir vadovėlyje liko daug klaidų. Vis dėlto gal Tamsta panorėsi kiek pažvelgti.

Dabar norimos išleisti mano verstos rinktinės Anderseno pasakos. Klišėms padaryti reikalingas Anderseno pasakų gražiai iliustruotas pilnas leidimas danų ar kuria kita kalba. Iliustracijos tinka štrichinės. Jei būtų, ar negalėtum man kaip galima greičiau atsiųsti.

Tamsta esi bitininkas. Ar negalėtum, kaip gavęs, man atsiųsti paskutinio leidimo Canderio bičių vadovėlio: Ensch Zander. Die Zucht der Biene (Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart).

Kaip Tamsta žinai, mano aviliai yra Root'o firmos. Man dabar daug ko trūksta. Tarp kitko, gal galėtum sužinoti, ar firma turi su pritrintais dangteliais skardinių viedrukų bitėms šerti, talpos po 10 ir 5 svarus (Friction-top pail feeder). Reikalingi ir kiti prietaisai. Jei galima būtų atsiųsti, aš atsilyginčiau medum, nusiųsčiau Tamstai Vilniaus medaus. Tai neskubus reikalas, man dabar rūpi daugiausia Anderseno pasakos.

Linkiu Tamstai geros sveikatos ir pasisekimo mokslo darbe ateinančiais metais.

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [41]

[2]

Vilnius, 1957-I-27

Didžiai gerbiamas Kolega!

Tamstos laišką, rašytą I-5, gavau, labai dėkui. Lauksiu Tamstos knygos „Litauisches Lesebuch". Žodyno II tomą tikiuosi netrukus išsiųsti. Mainais III t. nusiunčiau ir Vinterio leidyklai.

Kaip III tomo pratarmėj redakcijos paaiškinta, tas tomas pradžioj buvo suredaguotas, I ir II tomo pavyzdžiu, labiau kaip gyvosios kalbos žodynas, paskui jis buvo perdirbtas labiau kaip literatūrinės kalbos žodynas. [. . .]

Ar Tamsta jau gavai Otrembskio lietuvių kalbos gramatikos III tomą? Vilniuj mes kaikas jau gavome. [. . .]

Tuo tarpu siunčiu naują leidinį „Vilnius". Jo kalba prastoka, nelabai tinka žodynui, bet Tamstos sūnui istorikui gali praversti.

Sveikinu ir linkiu viso geriausio.

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [42]

[3]

Vilnius, 1957-III-9

Didžiai gerbiamas Kolega,

Šiandien siunčiu Tamstai savo verstas „Guliverio keliones". Pažiūrėti, kokias mes leidžiam dabar knygas.

Ligšiol visi bibliografai mini Sirvydo gramatiką „Clavis linguae lituanicae", bet tos gramatikos niekas nematė. Niekas nematė ir žodyno pirmo leidimo. Galimas daiktas, kad jo žodyno pirmas leidimas vadinas ne dictionarium, bet clavis, kaip tais laikais kartais žodynai buvo vadinami. Kaip rasti to žodyno pirmą leidimą? Ar Tamsta kartais neturi Amerikoj kokio pažįstamo? Vienas **bibliofilas** girdėjęs, kad filosofas Leibnitzas turėjęs žodyną ir mirdamas palikęs Hanoverio miesto bibliotekai. Gal verta pasiteirauti? Jei pasirodytų tiesa, būtų didelis radinys, ir gramatikos klausimas paaiškėtų. [. . .]

Žodyno antrą tomą išsiųsiu netrukus.

Sveikinu ir linkiu viso geriausio.

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [43]

[4]

Vilnius, 1957-IV-12

Didžiai gerbiamas Kolega,

Gavau Tamstos didžiai svarbaus darbo „Handbuch der litauischen Sprache" II tomo du egzempliorius. Vieną egz., Tamstos nurodymu, atidaviau Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Dabar lauksime I tomo. [...]

Šiandien siunčiu Tamstos Kolegos Balio Sruogos raštų 4 tomus. Raštai išleisti gražiai. Jie labai pravers Tamstos redaguojamam žodynui. Žodžių ir frazeologijos yra apsčiai.

Jei į žodyną dėsite vietovardžius, nedėkite žodžių „Alšėnai" ir „Krėva" — tie žodžiai neegzistuoja gyvoj kalboj. Apie tai šių metų „Tiesa" N 62 [44]. Įdedu iškarpą.

Žemaitės raštai irgi gražiai leidžiami. Aš nebeatsimenu, ar juos išsiunčiau. Jei negavot, tai tuojau išsiųsiu. Žemaitės kalba labai žodinga.

Tiesa, gavau Tamstos du laiškus, dėkui už sveikinimus.

Viso geriausio!

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [45]

[5]

Vilnius, 1957-VI-8

Didžiai gerbiamas Kolega!

Savo lietuvių kalbos chrestomatijoj Tamsta sprendi klausimą dėl pirmojo katekizmo autoriaus pavardės tarimo. Tą klausimą sprendė ir prof. Safarevičius. Jo lituanistikos darbus paminėjau spaudoj [46]. To paminėjimo iškarpą siunčiu šiame laiške. Buvo parašyta kiek daugiau, bet dėl vietos stokos išmesta Safarevičiaus išvados apie veiksmažodžio veikslus ir vietovardžių su priesaga -iszki paplitimą. Jei Tamstą interesuotų tie klausimai, galima būtų rasti nurodytuose šaltiniuose.

Už kelių dienų išsiųsiu Tamstai Žemaitės raštų IV tomą.

Sveikinu ir linkiu viso gero.

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [47]

[6]

Vilnius, 1957-XII-28

Didžiai gerbiamas Kolega,

Laimingų ateinančių 1958 metų Tamstai linkiu.

Liko neužbaigtas Frenkelio „Litauisches etymologisches Wörterbuch". Ar Tamsta negalėtum privaryti prie galo to svarbaus darbo? Rodos, Tamsta nesi pririštas prie tam tikros tarnybos vietos.

Kas daugiau girdėt iš lituanistikos srities? Seniai beturėjau iš Tamstos žinią.

Viso geriausio!

J. Balčikonis

P. S. Dėl visko įdedu naują „gandro" etimologiją, išgalvotą R. Mirono [48].

Spausdinama iš fotokopijos [49]

[7]

Vilnius, 1958-V-26

Didžiai gerbiamas Kolega!

Tamstos rašytą V-4 laišką gavau, labai dėkui už sveikinimus ir rūpinimąsi mano bičių reikalais.

Vilniaus medus yra tamsus, turi stiprų aromatą, surinktas iš visokių augalų, kartu ir baltųjų dobiliukų, augančių papieviais, bet jų nedaug, mano nuomone, negali gadinti skonio.

Būtų labai gaila, kad Tamsta neatvažiuotum šiais metais į Vilnių. Apie tą lituanistikos seminarą sužinojau tik neseniai iš instituto direktoriaus, parsivežusio tą naujieną iš Maskvos. Tiesa, buvo kalba apie tai, bet leidimo nebuvo. Tam seminarui organizuoti skiriamos lėšos ir 20 žmonių. Bet reikia manyti, kad tokio skaičiaus lituanistų nebus — bus jau gerai, kad susiras pusė to skaičiaus. Todėl būtų labai pageidautina, kad Tamsta atvyktum su savo krašto delegacija į kongresą. Juk į kongresą galima vykti ir be pranešimo: girdėjau, suvažiuos apie 150 žmonių — negi visi skaitys pranešimus! O Vilniuj Tamsta galėtum tarti keletą žodžių savo rūpimu klausimu ar dalyvauti diskusijose. Vilnius tuo tarpu nieko nekvietė, mūsų delegacija pakvies iš Maskvos kongreso. Vilnius taip pat neturi griežtos programos, tik keletas žmonių pasižadėjo padaryti pranešimus. Kuo pasirodys svečiai, apie ką jie norės kalbėti, taip pat nėra žinios. Šiaip ar taip, Tamstos labai lauksime.

Širdingi sveikinimai ir geriausi linkėjimai.

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [50]

[8]

Vilnius, 1958-VII-4

Didžiai gerbiamas Kolega!

Jau savaitė su viršum, kaip gavau Tamstos laišką, tuojau nenorėjau atsakyti, laukiau sugrįžtant iš Maskvos Instituto direktoriaus. Jis išbuvo apie dešimtį dienų, tarėsi dėl lituanistikos seminaro organizavimo Vilniuj. Iš principo buvo duotas visų pusių sutikimas ir pritarimas, bet praktika iškėlė tokių kliūčių, kad visų laukto seminaro nebebus. Dabar Institutas galvoja gal už metų sukviesti tik lituanistų konferenciją Vilniuj tiesiog be tarpininkavimo. Lauksime to sumanymo gerų vaisių.

Niekas nerašo M. Daukšos žodyno, prašom imtis to darbo, lietuvių kalbos mokslui bus didelė nauda.

Gavau Tamstos redaguojamo *Lietuvių kalbos žodyno* 31 sąsiuvinį, labai dėkui.

Gavęs Tamstos laišką, jau buvau [. . .] [51] dėl bičių motinų žuvimo. Pasirodo, [. . .][51] Root'o firma turi tų liūdnų patyrimų, vadinas, neišsimoka siuntinėti tokiuo būdu — gaila bičių, nebent kas važiuodamas į slavistų kongresą, įsimestų į savo portfelį ir atvežtų į Maskvą, o iš ten galėčiau tuojau atsiimti.

Širdingai sveikinu ir linkiu visko geriausio.

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [52]

[9]

Vilnius, 1959-XI-10

Didžiai gerbiamas Profesoriau!

Vos šiandien prisirengiau atsakyti į Tamstos laišką, gautą prieš dvejetą savaičių. Dėkui už sveikinimus ir gražius linkėjimus.

Dar neišėjo „Lietuvos TSR Istorijos" II tomas. Kai išeis, tuojau atsiųsiu. Prieš savaitę išsiunčiau Tamstai „Lietuvių kalbos žodyno" V tomą, svarbų šaltinį Tamstos redaguojamam žodynui. Keliomis dienomis vėliau išsiunčiau naujai išleistą knygą „Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas". Mano nuomone, tas darbas gali Tamstos reikalui irgi praversti, tik gaila, kad palikta nemaža korektūros klaidų, reikia apdairiai naudotis tuo šaltiniu. Žinoma, būtų geriau, kad vietų pavadinimai būtų sukirčiuoti. Dar kitas yra nepatogumas, kad vietų pavadinimai turi kilmininko linksnį; jei pavadinimas plur. t., tai negali žinoti, katros giminės jis yra: vyriškosios ar moteriškosios. Sakysim, kur parašyta „Vilkiškių", tai negali žinoti, ar Vilkišk*iai*, ar Vilkišk*ės*. Jei kiltų dėl to kokių klausimų, prašom rašyti, mes kiek galėdami

padėsime išaiškinti. Paskutiniu laiku dar išsiunčiau Pedagoginio instituto ir Mokslų akademijos darbus kalbos mokslo klausimais.

Dabar apie bites.

Šiais metais gaunu du žurnalus, labai dėkui už tą dovaną. Nuo ateinančių metų gal man užteks vieno — „Gloanings in Bee Culture", o nuo „Bee World" galima atsisakyti. Aš neturiu kokių didesnių apiologijos problemų, man terūpi praktika, o tas žurnalas dabar skiriamas daugiau teorijai. Seniau jo kryptis buvo kiek kitokia, daugiau buvo praktikos patarimų. Toj vietoj geriau paprašysiu kokio daiktelio, sakysim, rūklio, aš jau dirbu su lopytu, jo amžius jau neilgokas.

Dar vienas dalykėlis. Aš norėčiau daugiau bičių prietaisų gauti iš Root'o firmos. Per karą ypač nukentėjo rėmeliai. Aš dabar vartoju rėmelius kelių meistrų dirbtus iš rankų, jie nėra visai tikslūs ir vienodi, prie darbo vis man kliūva. Be rėmelių, praverstų ir daugiau prietaisų — už kokį 100 dolerių + transportas. Firma seniau nuo 100 dolerių duodavo 10% nuolaidą (rodos, tiek). Gal iš Tamstos pažįstamų kas nori gauti daugiau knygų iš Lietuvos arba turi skolos kam čia mokėti, aš tuos reikalus atlikčiau, o jie toj vietoj atlygintų firmai. Bet jei tokių pažįstamų nebūtų, tai aš apseisiu ir be to, kaip ligšiol, tik paprašysiu Tamstos, jei labai neįkyrėsiu, gavęs 1960 metų katalogą, vieną kitą mažmožį atsiųsti per paštą.

Geriausios sveikatos ir didžiausio pasisekimo Tamstos mokslo darbuose!

J. Balčikonis

Spausdinama iš fotokopijos [53]

[10]

Vilnius, 1961-V-9.

Didžiai gerbiamas Profesoriau,

Gavau Tamstos redaguojamo žodyno 36 sąsiuvinį, labai dėkui. Malonu pavartyti tokį gražų darbą. Jo pilnumas tuojau krinta į akis, tik vietomis pasitaiko žodžių, praktikai nebūtinai reikalingų. Sprendžiant iš mano tarmės, ne visi būtinai reikalingi žodžiai su priesaga *-ėlis: susidūrėlis, susiẽmėlis, susigýnėlis, susigùndėlis, susikìbėlis, susikir̃tėlis, susikrim̃tėlis, susikū̃lėlis, susilaĩkėlis, susimù̃šėlis, susipė̃šėlis, susipióvėlis, susirañgėlis, susiríejėlis, susivė̃dėlis...* Mano tarmėj tie žodžiai (su priesaga *-ėlis*) yra nekintamos reikšmės, duodami žmonėms, turintiems tokią neigiamą nuolatinę ypatybę. Matyti, ir Kuršaičio tarmėje tas pat buvo: prie tos darybos žodžių deda paaiškinimą Schmähwort ar Schimpfwort. Kur nėra neigiamos ir nuolatinės ypatybės, gyvoji kalba tos rūšies žodžių nevartoja: juk nesakoma *susišukãvėliai gali pus-*

ryčiauti ir t. t. Gal kartais kur pasitaiko tokių žodžių, bet paprastai negirdėti.

Bičių prietaisų iš Root'o firmos negirdėti. Tiek tos bėdos, gyvensime ir be jų. Gal bent dalį įmokėtų pinigų firma Tamstai grąžintų.

Linkiu Tamstai stiprios sveikatos ir visko geriausio. Lauksime naujo žodyno sąsiuvinio.

J. Balčikonis

P. S. Ar kartais Kolega Erichas neatvažiuos patyrinėti istorijos ir šiais metais į Europą?

Spausdinama iš fotokopijos [54]

P. Skardžiui

Kaunas, 1939 m. kovo 20 d.

LKD-jos Pirmininkui Dr. P. Skardžiui

Į raštą N ... (1939.III.9).

Spaudos kalbos sekcija, tuoj įsisteigus, mėgino ką daryti, bet, nematydama savo darbo gerų vaisių, palengva atšalo ir po keleto posėdžių toliau nustojo rinktis. Ir toliau nematyti, kad ta sekcija galėtų ypatingai ką nuveikti. Reikėtų Kalbos D-jos visuotiniame susirinkime apsvarstyti gilesnes spaudos kalbos prastumo priežastis.

J. Balčikonis

LKD Spaudos sekcijos pirmininkas

MA CB RS F 36—6

M. Šikšniui

[1]

Kaunas, 1931 m. balandžio mėn. 23 d. Nr. 95

Gerbiamasis

Švietimo Ministerija sudarė tam tikrą komisiją Būgos žodynui leisti. Jo žodynui vietomis trūksta frazeologijos, todėl redakcija dar renka žodžius su sakiniais iš visų Lietuvos kraštų. Ji norėtų gauti žodžių su gyvais kalbos sakiniais ir iš Vilniaus krašto. Tam tikslui siunčiame per Tamstą 4000 lapelių prašydami išdalinti Vilniaus krašto lietuviams (čia gal daugiausia tiktų studentai), kad jie užpildytų tuos lapelius ir atsiųstų į Kauną. Kaip reikia rašyti, siunčiame keletą prirašytų lapelių pavyzdžiui. Už gerai prirašytus žodžius su sakiniais redakcija mokės po 20 cnt. nuo lapelio.

Dr. Šlapelis turi Juškos žodyno rankraštį nuo raidės M iki galo. Jis buvo prašytas paskolinti rankraštį atsigabenti į Kauną, bet nedavė. Gal bent sutiktų duoti nurašyti Vilniuj. Kas tiksliai nurašytų, mes taip pat užmokėtumėm po 20 centų už lapelį. Gal kartais Mokslo Draugijoj yra įdomaus žodyno materialo, mes užtai irgi vienodai atsilygintumėm, jei būtų gerai nurašyta, vadinas, paimta tas, kas tiktų žodynui.

Viską geistina gauti greitai.

Jei pritrūktų lapelių, mes galėtumėm daugiau nusiųsti. Galit ir patys pasidaryti, tik lapeliai turi būti tokio pat didumo ir storumo.

Renkant žodžius iš gyvos kalbos, būtinai reikia pažymėti apylinkę, kur jie girdėti.

Žinoma, reikia pažymėti ir kitokius šaltinius, iš kurių imamas žodis.

J. Balčikonis
Žodyno redaktorius

LKLI MB RS F 22—240 [55]

[2]

Kaunas, 1931 m. spalių mėn. 5 d. Nr. 244

Ponui M. Šikšniui
Lietuvių Mokslo Draugijos Pirmininkui Vilniuj.

Teko sužinoti, kad Lietuvių Mokslo Draugijos bibliotekoj esąs Daukšos Postilės kažkieno surašytas žodynas (rankraštis). Ar Ponas Pirmininkas nesutiktum tą rankraštį paskolinti vienam mėnesiui Lietuvių kalbos žodyno redakcijai persirašyti.

J. Balčikonis
Žodyno redaktorius

LKLI MB RS F 22—240

[3]

Kaunas, 1931 m. spalių mėn. 28 d. Nr. 292

Gerbiamasis.

[. . .] Kaip reikia rašyti, siunčiame tris lapelius pavyzdžiui. Tokiuo pat būdu prašyčiau surašyti ir atsiųsti Lazūnų krašto žodžius. Svarbiausia, kad būtų prie tų žodžių sakiniai. Už darbą atsilyginsime mums nustatyta taksa — 20 cnt. lapelis.

Gal kiek galėtumėm pasinaudoti ir Jėperto žodynėliu. Jei galit, atsiųskite dėl visko rankraštį. Daug ko, žinoma, ten nerasime, nes, kaip matyti, jo žodžiai be sakinių.

Nemaža mūsų lapelių yra pasiėmęs d-ras Šlapelis. Jei jis jų dar nesuvartojo, gal būtų galima iš jo gauti; pasitaikius progai galėtumėm daugiau nusiųsti.

Ta proga linkiu Tamstai daug visko gero.

J. Balčikonis
Žodyno redaktorius

LKLI MB RS F 22—240 [56]

J. Šlapeliui

Kaunas, 1934 m. spalių mėn. 30 d.

Didžiai gerbiamas Pone Daktare!

Siunčiu Tamstai žodyno pirmo lanko korektūrą. Prašom tuo tarpu žiūrėti tik šriftų tvarkos, įvairių pažymėjimų, formato,— pačią korektūrą nusiųsim vėliau, kai bus nustatyta tvarka. Būtų geistina gauti Tamstos pastabas neilgai trunkant.

Ta proga linkiu Tamstai daug visko gero.

J. Balčikonis

VU MB RS F 119

E. Volteriui

[1]

N. Daugėliškis, 19 $\frac{\text{VIII}}{20}$ 11

Gerbiamas Profesoriau!

Kaip tamsta prašei, surašiau Kabelių ir Ašašnykų sodžių tarmės žodžius, kuriuose ž ir š = z, s, ir s, z = š, ž, c = č

ž = z

vazuot', darzañ, nùvezė, mazai, nemozna, zamė, mazau, **uzáugus**, prizadu, grazõs, vazuoti...

š = s

Is Kabelių, kastuot, primusa, soka, miskais, is gryto (= iš ryto), raso, slapi, ismokšim, prasaũ, per misū

s = š

padirpšiu, šiekšnius, gerešni, gerešnis, šienojai, intaišyti, keliaš, viši, dirpši, nušibot, šveikas, švietas, apšipratys (=-tęs), šveika-

tos, šeniau, kitaš vietas, ismokšim, kūšnely, pašidalyt, apie muš, viš, meš, anoš

z = ž

baržda (?)

c = č

pači (=pati)

Tie abudu sodžiai yra Marcinkonių parapijoj, Kabēliai Vilniaus gubernijoj, Ašāšnykai Gardino gub. (Keli kiemai Ašašnykų sodžiaus Vilniaus gub.)

Tie visi žodžiai yra girdėti ir užrašyti mano paties, žodžio „baržda" tikrai nenugirdau, gal taip, gal ir ne. Tiesa tuos pačius žodžius taria ir paprasta lietuvių tarme, vartojama visoj Marcinkonių parapijoj: nežinau, atvažuoc', švystu vandeniu ir t. t.

Su pagarba
J. Balčikonis

TSRS MA arch. (Leningradas) F 178, ap. 2, b. 17

[2]

Vilnius, 19 $\frac{II}{24}$ 13

Gerbiamas Profesoriau!

Del visokių bėdų negalėjau Tamstai tuojau atsakyti. Atsakau dabar.

Būgos medžiagą chrestomatijos žodynui aš perrašiau, patikrinau, kas trūko, pridėjau ir kartu sudėjau su visu žodynu.

Dalį medžiagos (burtus), kurią aš surinkau anais metais važinėdamas po Panevėžio apskritį, palikau paruoštą pas Voldemarą, kad jis pataisytų stilių, kita jos dalis (pasakos) tebėra pas mane, perrašyta, tik dar trūksta rusų kalba trumpų paaiškinimų, t. y. pasakos turinio. Tai aš galėsiu atlikti per kokį mėnesį, tai man labai rūpi padaryti, tik tuo tarpu, esant prie redakcijos, lieka maža laiko tokiam darbui. Tuo tarpu ieškau kondicijos, ir jei gaučiau, tai tuojau padaryčiau, bet ir šiaip gal netrukus padarysiu.

Dar kelius žodžius del chrestomatijos žodyno.

Tamstos chrestomatijoje radau keturius žodžius, kurių aš išversti į rusų kalbą negalėjau, nes nesuradau niekur, ką jie reikštų. Gal Tamsta galėtum rasti kokiuo nors būdu, ką reiškia jie. Štai jie visi:

1. *nuvartoja* 79 psl. 24 eilė

2. *adačiamis* 253_{32},

3. *strasinės* 294$_{20}$,

4. *čiguzdė* 453$_{2}$,

Aš juos įdėjau į žodyną ir pastačiau prie jų klausimo ženklą.

Su pagarba
J. Balčikonis

P. S. Labų dienų poniai profesorienei ir Augustinui [57].

PP. S. Ką tik gavau iš Tamstos kitą laišką, kur klausi apie raudas Panevėžio apskrity. Gal jų ir yra ten, bet man neteko nei girdėti, nei užrašyti.

J. B.

TSRS MA arch. (Leningradas) F 178, ap. 2, b. 17

[3]

Gerbiamasis Profesoriau!

Iš Tamstos pinigus gavau — dėku.

Stuburas kitose tarmėse (Smetiuos, Kubiliaus. . .) reiškia *tiktai* „печь". Galimas daiktas, kad tas žodis kitose tarmėse įgijo kitą, tolimesnę reikšmę: столбъ въ курной избе. Šiemet lieku taip pat Vilniuje — gavau progimnazijoje lotynų kalbos 10 lekcijų. Labų dienų Poniai Profesorienei ir Augustinui [57]. Su pagarba

J. Balčikonis

TSRS MA arch. (Leningradas) F 178, ap. 2, b. 17

[4]

Gerbiamasis Profesoriau!

Norėčiau keletą žodžių pakalbėti apie žodyną Tamstos chrestomatijai. Aš gavau kondiciją Dysnos apskrity ir turiu daug liuoso laiko, daugiau, negu turėjau būdamas Vilniūje; dabar galėčiau, jei reiktų, vesti žodynėlio korektūrą. Bet jei vestų kas kitas, tai prašyčiau pataisyti vienos klaidos, kuri yra visuose lietuvių kalbos žodynuose, kurie yra ligšiol išėję, net ir Būgos pasakų žodynėlyje, pavyzdžiui:

at-vesti rusiškai išversti galima **tiktai привести,** bet jokiu būdu: **приводить**! Matydamas kitus taip verčiant, ir aš išverčiau, bet dabar aš matau, kad tai nemaža klaida. **Приводить** lietuviškai bus tiktai **vesti. Vesti** bus taip: **уводить** etc. Lygiu būdu:

at-nešti, принести

nešti, приносить, уносить, нести, носить. . .

Aš nenorėčiau, kad ta klaida liktų Tamstos žodynėlyje.

Aš gyvenu guduose, lietuvių ten visai nėra, jie pradeda rasties per 20—30 varstų, man į Apsą 35 varstai. Aš tą kondiciją turėsiu lig egzaminų t. y. ligi gegužės mėnesio vidurio. Rudenį, jei užsidirbsiu pinigų, gal vėl atvažiuosiu į Peterburgą.

Siunčiu Tamstai ir poniai profesorienei velykoms pasveikinimus.

Su augšta pagarba
J. Balčikonis

P. S. Labų dienų Augustinui [57].
Mano adr.
Почт. ст. Шарковщизна, Вил. губ. им. Аннодворъ.

TSRS MA arch. (Leningradas) F 178, ap. 2, b. 17

K. Žieviui

Vilnius, 1953-I-19

Brangusis!

Prašyčiau ištirti ir man pranešti, kaip Alytaus apylinkėse kirčiuojamas būdvardis „gūdus". Ypač man svarbu, kaip jis kirčiuojamas Alovės apylinkėse.

Taip pat praneškite, kaip kirčiuojamas prieveiksmis „gūdžiai" ir bevardė giminė „gūdu".

Ta proga gal praneštum, kaip kirčiuojamas ir kurios paradigmos žodis „gūduma"; gal yra „gūdumas"? Gal kartais žodis „gūduma" yra Jūsų gimtojoj apylinkėj (zanavykuose); kurios paradigmos?

Geistina gauti tuos žodžius su sakiniais.

Viso gero!

J. Balčikonis

VU MB RS F 105

PASTABOS

1. Pagal dabartinę rašybą šie žodžiai rašomi iš mažosios raidės.

2. Po Didžiojo tėvynės karo skaitytose paskaitose (čia ir toliau remiamasi Ipolito Ledo, Vlado Pupšio ir sudarytojo užrašais) žodžio kirtis vadinamas ne balso pakilimu, bet tvirtesniu (balsio ar dvibalsio pradžios arba galo) ištarimu.

3. Nors autorius iš principo skyrė garsus ir raides, bet skelbiamame paskaitų variante vietomis tų dalykų nėra griežčiau atribojęs. Todėl kartais rašybos ir fonetikos dalykai suplakami; pokarinėse paskaitose jie nebebuvo painiojami.

4. Šios grupės žodžius J. Balčikonis po karo leido kirčiuoti dvejopai: *lýgaus* ir *lygaũs*, išskyrus *atžũlus* ir *pagáulus* (1 kirč.).

5. Būdvardžius *apvalus, atlaidus* ir kt. po karo J. Balčikonis kirčiavo pagal 4-tą kirčiuotę.

6. Po karo kalbininkas teikė būdingesnį naudininko kirčiavimą: *jaunájam* (ir *jaunãjam*).

7. Po karo J. Balčikonis nurodydavo, kad priesagos *-esnis* ilgasis *e* esantis tarminis.

8. Fonetikos bei rašybos ir morfologijos paskaitos rašytos į plonus mokyklinius sąsiuvinius. Jos buvo skaitomos Panevėžio mokyklų mokiniams. J. Balčikonis bus turėjęs ir išsamesnį paskaitų tekstą, iš kurio jis skaitė Vilniaus universiteto studentams. Tačiau iš to teksto jo namų archyve tėra vienas plonas sąsiuvinis — skyriai apie jungtuką (senesniu terminu — sąjungą) ir jaustuką (jausmažodį), — jie spausdinami šiame tome. Rengiant paskaitas spausdinti, autoriaus tekstą stengtasi keisti ko mažiausiai. Palikti senieji terminai, autoriaus sutrumpinimai, pateikimo būdas; netaisoma kalba, nors vietomis ji nesutinka nei su dabartinėmis normomis, nei su vėlesne J. Balčikonio kalba (pvz., padalyvio konstrukcijų, įnagininko, vietininko vartojimas). Taip pat nėra rekonstruojami trūkstami dalykai (linksniavimo, pavyzdžiui, *-io* kamieno paradigma, asmenavimo, pavyzdžiui, tiesioginės nuosakos būsimojo laiko dviskaita ir kt., taip pat dėl apsirikimo nepažymėtos priegaidės, jei jos gali kelti kokių abejonių). Redaguojant tik kiek patvarkyti šriftai, pataisytos korektūros klaidos, išleisti aiškūs apsirikimai (daugiausia pavyzdžiai).

9. Prieveiksmis *labai* gali būti jungiamas ir su tam tikrais daiktavardžiais, pvz., *jis labai žmogus*. Tai yra pažymėjęs ir J. Balčikonis sintaksės XV skyriaus gale: rankrašty pieštuku parašyta: „Labai ponas, labai darbininkas".

10. Rankraštyje prie žodžio „sutaptinį" pieštuku parašytas klaustukas.

11. Kalbėdamas apie žodžių junginius, J. Balčikonis visus valdomus ir pritampančius žodžius vadina papildiniais, nors į šią žodžių klasę įeina ir pažyminiai bei aplinkybės. Dėl to plg. dar šio tomo p. 105.

12. Vardinė tarinio dalis su veiksniu gimine gali būti ir nederinama, pvz., *Ji gera vaikas; Varna yra paukštis.*

13. Autorius vardinę tarinio dalį vietomis vadina antrininke sakinio dalimi.

14. Autorius vienarūšes sakinio dalis suplaka su vienarūšiais sakiniais.

15. Jungtukas *nei* gali būti vartojamas ir vienas; dėl to žr. Lietuvių kalbos žodynas. — V., 1970, t. 8, p. 622—623.

16. Sintaksės paskaitos rašytos į plonus mokyklinius sąsiuvinius, be pradžios. Daug pavyzdžių ir vietomis formulavimų (ypač į galą) perrašyta iš J. Jablonskio sintaksės (pastabose tie skolinimai niekur nežymimi). Redaguojant pavienodinti terminai (pvz., *įrankininkas*=*įnagininkas*, nes ir autoriaus vietomis taip pataisyta), patvarkyti šriftai, išleisti aiškūs apsirikimai, pasikartojantys pavyzdžiai.

17. Paskaitos rašytos į 51 numeruotą ir 2 nenumeruotus mokyklinio sąsiuvinio lapus. Tekstas vietomis autoriaus ranka pieštuku pildytas ir taisytas (pvz., *ypatybė=ypatumas, tą faktą patvirtina=tą apsireiškimą nesunku pastebėti* ir kt.). Į „Rinktinius raštus" nededamas nenumeruotų puslapių tekstas — K. Būgos „Kalbos ir senovės" (kupiūruotos) citatos apie lietuvių santykius su kitomis tautomis ir lietuvių tautos susidarymą. Rengiant tekstą spausdinti, atstatyti visai aiškūs autoriaus praleisti kirčio ženklai; transkripcijos *l* kietasis priebalsis, žymimas rašmeniu 1 su tašku po juo, pakeistas ženklu *ł*; nenuosekliai rašomas ë (<*ai* ir kt.) žymimas *ė*.

18. Suradus J. Jablonskio gimimo metrikus, paaiškėjo, kad kalbininkas yra gimęs Kubilėlių kaime, kurį jis pats kažkodėl yra pavadinęs Kubiliais; žr.: Jono Jablonskio gimimo metrikai / Parengė A. Piročkinas. — Mūsų kalba, 1974, Nr. 7, p. 34—38.

19. Eduardas Volteris mirė 1941 m. gruodžio 14 d. Kaune.

20. J. Balčikonio namų archyve yra 3 šio straipsnio mašinraščio variantai. Čia skelbiamas trečiasis, išsamiausias, variantas, šis tas papildyta iš I ir II varianto. Gerokai redaguotas straipsnis buvo paskelbtas „Lietuvos TSR Mokslų Akademijos žinyne" (V., 1952, t. 9, p. 105—110, liet. k., ir p. 111—116, rusų k.) ir straipsnių rinkinyje „Lietuvių kalbos ir kultūros klausimai [. . .]" (V., 1953, p. 59—66). Abiejų tekstas iš esmės sutampa. Straipsnio ištraukų apie atskirus kalbininkus su nedideliais papildymais buvo paskelbta respublikos spaudoje.

21. J. Balčikonio namų archyve yra rankraštinis straipsnis „Prof. Safarevičius lietuvių kalbos klausimais". Iš jo čia pridedamas papildymas apie pavadinimų su *-išk-* paplitimą (9-ta pastraipa iš galo nuo žodžių „Vietose, kur bent dalis gyventojų ligi šiolei kalba lietuviškai" ir 8-ta pastraipa).

22. Straipsnis rašytas „Mažajai lietuviškajai tarybinei enciklopedijai" ir gerokai sutrumpintas bei suredaguotas paskelbtas I tome (V., 1966, p. 181). Autoriaus namų archyve yra du šio straipsnio variantai. Čia skelbiamas kiek geriau apdorotas II variantas, nors I variantas platesnis.

23. 1912 m. J. Balčikonis gydėsi Verishofene, Vokietijoj (dabar VFR).

24. Turimas galvoje LMD kalbininkų sekcijos susirinkimas.

25. Feliksas Sragys — žodžių rinkėjas iš Plungės.

26. Žodis „daugiau" įrašytas vietoj išbraukto žodžio „trejus".

27. Pranas Augustaitis (1883—1941), tuo metu Kauno universiteto humanitarinių mokslų fakulteto sekretorius.

28—31. L. Dambriūnas sudarytojui yra atsiuntęs 6 J. Balčikonio laiškus: 1 fotokopiją ir 5 originalus. „Rinktiniuose raštuose" skelbiami 4 laiškai.

32. Originalas yra M. Saulės-Sleinės archyve Rygoje.

33. Laiško mašinraštį iš M. Saulės-Sleinės archyvo sudarytojui atsiuntė R. Gryslė.

34. Juodraštis yra autoriaus namų archyve. Adresatas spėjamas iš turinio.

35. Mašinraštį sudarytojui atsiuntė R. Gryslė.

36. 1922 m. J. Balčikonis gydėsi Kisingene, Vokietijoj (dabar VFR).

37. Žodžiai „tada bent bus parašytas gal visas žodynas" įrašyti vietoj išbrauktų „ir tegu jis eina tada į universitetą".

38. Konstantinas Jablonskis.

39. 1939 m. vasarą J. Balčikonis gydėsi Karlsbade (Karlovi Varuose), ČSR.

40. Sunkiai įskaitomas žodis („tavo"?).

41—43, 45, 47, 49, 50, 52—54. „Rinktiniams raštams" prof. Z. Zinkevičiaus rūpesčiu buvo gautos 17 J. Balčikonio laiškų fotokopijos — jas atsiuntė kalbininko sūnus istorikas Alfredas Erichas Senas. Šiame leidinyje skelbiama 10 laiškų.

44. J. Balčikonio straipsnis „Alšėnai", žr. „Rinktinių raštų" 1 t., p. 277.

46. Žr. šio tomo p. 215—217.

48. Mironas R. Ar nevartotinas žodis „gandras"? — Tarybinis mokytojas, 1957, gruodžio 26 d.

51. Neįskaitoma.

55. Adresatas nustatytas iš turinio. Tuo metu M. Šikšnys buvo Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas.

56. Adresatas nustatytas iš turinio.

57. Veikiausiai turimas galvoje Augustinas Voldemaras.

РЕЗЮМЕ

Во втором томе «Избранных сочинений» академика АН Литовской ССР, заслуженного деятеля наук республики, профессора Юозаса Бальчикониса опубликованы лекции по литовскому языку, избранные статьи и письма, а также указатели «Избранных сочинений».

В первую часть тома включены лекции по фонетике и орфографии, морфологии и синтаксису литовского языка, литовской диалектологии. Лекции по фонетике, орфографии и морфологии, написанные до 1924 г., не являются законченными и оригинальными, в них чувствуется некоторое влияние Йонаса Яблонскиса и др., однако лекции представляют значительный интерес для истории норм литовского литературного языка и лингвистической терминологии. После Великой Отечественной войны лекции по фонетике и, особенно, по морфологии профессор читал более подробно, но основные положения не изменил. Лекции по синтаксису, написанные после 1924 г., читались и студентам Вильнюсского университета. Краткий курс литовской диалектологии написан в 1924—1930 гг., в основном это пересказ известных диалектологических работ Казимераса Буги, но в нем немало оригинальных замечаний и открытий самого автора.

Во второй части тома в хронологическом порядке опубликованы статьи о языковедах, а также работы по педагогике, методике преподавания литовского языка и фольклору. Особенно ценны статьи о языковедах. В них отражаются лингвистические взгляды автора и некоторые этапы истории исследования литовского языка.

В третью часть включены избранные письма Ю. Бальчикониса К. Буге, Й. Яблонскису, Ю. Шлапялису, А. Сенну и другим языковедам.

В приложении опубликованы указатели «Избранных сочинений»: предметный, ономастический и персональный. В редакционных замечаниях приводятся библиографические данные и комментарии по поводу некоторых положений Ю. Бальчикониса.

Второй том «Избранных сочинений» Ю. Бальчикониса, знакомящий с теоретическими взглядами автора, будет полезным для студентов, языковедов, особенно для специалистов по истории литовского языкознания, а также для других любознательных читателей.

ZUSAMMENFASSUNG

Der 2. Band der „Ausgewählten Schriften" von Professor Juozas Balčikonis (1885—1969), Mitglied der Akademie der Wissenschaften der Litauischen SSR und Verdienter Wissenschaftler der Litauischen SSR, enthält Vorlesungen über die litauische Sprache, eine Auswahl von Artikeln und Briefen sowie einige Register zu den beiden Bänden.

Den ersten Teil des 2. Bandes bilden Vorlesungen über Phonetik, Orthographie, Morphologie und Syntax sowie eine kurze Beschreibung der Mundarten. Die Schriften über Phonetik, Rechtschreibung und Morphologie, die vor 1924 entstanden, sind sehr knapp gehalten und weisen keine grössere Originalität auf. Einen spürbaren Einfluss auf J. Balčikonis haben die Lehrbücher und Grammatiken von Jonas Jablonskis ausgeübt. Dennoch haben die Schriften von J. Balčikonis einen bleibenden Wert. Er besteht vor allem darin, dass sie die Gesichtspunkte des Autors zu vielen Fragen der Sprachnormen aufdecken und für die Geschichte der Terminologie der litauischen Sprachwissenschaft von Bedeutung sind. Nach dem Zweiten Weltkrieg hielt Prof. J. Balčikonis seine Vorlesungen über die Phonetik und besonders über die Morphologie viel ausführlicher, aber die Grundsätze blieben dieselben. Die Vorlesungen über die Syntax, die er nach 1924 geschrieben hatte, wurden an der Universität Vilnius ohne jegliche Änderung gehalten. Die „Litauischen Mundarten", niedergeschrieben in den Jahren zwischen 1924 und 1930, sind meistens Inhaltswiedergaben der reichhaltigen Veröffentlichungen zu aktuellen Fragen der litauischen Dialektologie von Kazimieras Būga, aber es fehlt hier auch nicht an originellen Gedanken und Beobachtungen des Autors selbst.

Der zweite Teil des Bandes beinhaltet Artikel über Sprachwissenschaftler und Beiträge zu verschiedenen Fragen der Pädagogik, der Methodik und der Folklore. Besonders wertvoll sind die Artikel über die Sprachwissenschaftler, weil aus ihnen nicht nur die Auffassungen des Autors ersichtlich sind, sondern es zeichnet sich hier auch eine bestimmte Etappe der Geschichte der Lithuanistik ab.

Der dritte Teil ist eine Auswahl von Balčikonis Briefen an K. Būga, J. Jablonskis, J. Šlapelis, A. Senn und andere Sprachwissenschaftler.

Im Anhang zu den beiden Bänden der „Ausgewählten Schriften" werden alphabetisch geordnete Sach- Ortnamen-, Namen- und Personenregister angeführt. Die Anmerkungen der Redaktion enthalten Quellennachweise und Kommentare zu einigen Aussagen und Auffassungen des Autors.

Der vorliegende Band der „Ausgewählten Schriften" soll einen tieferen Einblick in die Entwicklung der sprachwissenschaftlichen Auffassungen des Sprachforschers verschaffen. In erster Linie werden Studenten, Linguisten und vor allem die Forscher der Geschichte der litauischen Sprachwissenschaft angesprochen, aber auch alle anderen Leser, die sich für die litauische Sprache interessieren.

RODYKLĖS

Dalykinėje, arba žodžių, formų, formantų ir žodžių junginių, rodyklėje suregistruoti lingvistinę vertę turintys „Rinktinių raštų" faktai. Į ją neįtraukti pavyzdžiai iš paskaitų (šio tomo p. 4—151), išskyrus tuos, kurie aptariami pastabose. Rodyklėje nenurodoma pateikiamų faktų vertė, t. y. nefiksuojami autoriaus taisymai ir jų pakaitai (juos skaitytojai ras pačiame tekste). Prie atskirų faktų pateikiami sutrumpinimai: *bendr.* (bendratis), *gal.* (galūnė), *įn.* (įnagininkas), *kilm.* (kilmininkas), *kirč.* (kirčiavimas), *naud.* (naudininkas), *pad.* (padalyvis), *priev.* (prieveiksmis), *raš.* (rašyba), *vert. į liet. (rus.)* (vertimas į lietuvių (rusų) kalbą), *vt.* (vietininkas).

Vietovardžių, asmenvardžių ir jų formantų rodyklė pateikiama nekirčiuota (kirčiuoti faktai tekste), sutrumpinimai kaip kitoje vardyno literatūroje. Sutrumpinimas *ntk* žymi J. Balčikonio kritikuojamus kalbos faktus.

Personalijų rodyklėje skliaustuose pateikiamos autoriaus šiuose Raštuose minimos pavardžių formos.

Rodyklėse romėnišku skaitmeniu žymimas tomas, arabišku puslapiai.

Žodžiai, jų formos, formantai, žodžių junginiai

Personalijos

TURINYS

Йозас Францевич Бальчиконис
Составитель Алдонас Брониславович Пупкис
ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ, II
На литовском языке
Издательство «Мокслас» ЛитССР, Вильнюс, 1982

Juozas Balčikonis
Sudarytojas Aldonas Pupkis
RINKTINIAI RAŠTAI, II

Redaktorė A. Petruševičienė. Viršelio dailininkas V. Ajauskas. Meninė redaktorė B. Grabauskienė. Tech. red. L. Žvinakevičienė. Korektorės: A. Vaitkevičienė, N. Žadavičiūtė

IB 1602

Duota rinkti 1981.05.21. Pasirašyta spaudai 1982.04.20. LV 12111. Formatas $60\times90^{1}/_{16}$. Popierius — spaudos Nr. 1. Šriftas — 10 p. baltika. Spauda — iškilioji. 20,75 sp. l.+0,125 sp. l. įklijų. 25,30 apsk. l. l.+0,05 apsk. l. l. įklijų. Tiražas 4000 egz. Užsak. Nr. 1242. Kaina 2,40 rb. „Mokslas", Vilnius, Žvaigždžių g. 23. Spaudė „Vaizdo" spaustuvė, Vilnius, Strazdelio g. 1.

Balčikonis J.

Ba216 Rinktiniai raštai /Sudarė A. Pupkis; [Įž. str., t. 1, p. 5—35, A. Pupkio, V. Mažiulio]; Red. kom-ja: V. Mažiulis (pirm.) ir kt.— V.: Mokslas, 1978— .

Antraše: LTSR MA, Liet. kalbos ir literatūros in-tas.

[T.] 2. 1982. 332 p., iliustr. Santr. rus., vok. Bibliogr. pastabose, p. 294—295. Rodyklės: p. 299—328.

Antrajame „Rinktinių raštų" tome spausdinamos J. Balčikonio lietuvių kalbos paskaitos, rinktiniai straipsniai ir laiškai, taip pat „Rinktinių raštų" rodyklės. Pirmąją tomo dalį sudaro fonetikos ir rašybos, morfologijos ir sintaksės paskaitos bei trumpas tarmių mokslas, antrąją — chronologiškai įdėti J. Balčikonio straipsniai apie kalbininkus ir straipsniai iš pedagogikos, metodikos bei tautosakos, trečiąją — rinktiniai laiškai.

B $\frac{4602010000\ 70103—004}{M854(08)—82}$ 147—82

BBK 81.2L

4L